

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»**

На правах рукопису

Сладких Ірина Анатоліївна

УДК 378.09-054.6-057.87(043.5)

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ
ГРУП ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ
У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти»

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник

доктор педагогічних наук, професор

Ігнатюк Ольга Анатоліївна

Харків – 2014

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ГРУП ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	15
1.1. Стан формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах: вітчизняний та зарубіжний досвід	17
1.2. Теоретичні основи проблеми формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах (парадигми, концепції, підходи).....	35
1.3. Обґрунтування дефініції дослідження «готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах» та характеристика її складників.....	44
Висновки до першого розділу	59
РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ- ІНОЗЕМЦІВ ГРУП ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	61
2.1. Структурні компоненти моделі формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах.....	61
2.2. Дидактичні особливості процесу формування готовності студентів- іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах	93
2.3. Педагогічні та психологічні умови формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах	108

2.4. Етапи довузівської підготовки студентів-іноземців у вищих технічних навчальних закладах	128
Висновки до другого розділу	138
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ- ІНОЗЕМЦІВ ГРУП ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	140
3.1. Організація й методика експериментальної роботи.....	140
3.2. Рівні сформованості готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах.....	150
3.3. Аналіз результатів дослідження формування готовності студентів- іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах	162
Висновки до третього розділу	176
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	180
ДОДАТКИ.....	220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ВТНЗ – вищий технічний навчальний заклад

ГПЗ – група пізнього заїзду

ГСЗ – група стандартного заїзду (з допустимим відхиленням 1-3 тижні)

ДО – державний обмін

КДА – Київська духовна академія

КНР – Китайська Народна республіка

НД – навчальна дисципліна

НДРС – науково-дослідницька робота студентів

НП – навчальний план

НТУ «ХП» – Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

ПФ – підготовчий факультет для іноземних громадян

СДМР – самостійна дистанційно-мультимедійна робота

СІГДП – студенти-іноземці груп довузівської підготовки

СІГПЗ – студенти-іноземці груп пізнього заїзду (з допустимим відхиленням від стандарту до 17 тижнів)

СІГСЗ – студенти-іноземці груп стандартного заїзду (з допустимим відхиленням від графіку навчального процесу 1-3 тижні)

СІДО – студенти-іноземці, які прибули на навчання за міждержавним обміном

СР – самостійна робота

СРВ – самостійна робота з викладачем

СФМ – структурно-функціональна модель формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ

ХНАДУ – Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ХНТУСГ – Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

ХНУ імені В. Н. Каразіна – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ХНУРЕ – Харківський національний університет радіоелектроніки

МВА – Master of Business Administration (Магістр бізнес адміністрування)

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах суспільних трансформацій і входження України до європейського освітнього простору актуальність і значущість завдань, що постали перед вищою школою, потребують розуміння процесів з підготовки висококваліфікованих і конкурентоздатних фахівців, у тому числі й іноземних громадян. Так, Законом України «Про вищу освіту» передбачається сприяння держави міжнародному співробітництву, стратегічним завданням якого є «вихід на ринок світових освітніх послуг». Пріоритети загальноєвропейської освіти полягають у наданні студентам знань про спільну європейську спадщину, вмінь адаптуватися до життя й навчання в країнах Європи, бути мобільними, соціально активними, здатними до комунікації та захисту своїх прав. Тому проблема якісної підготовки іноземних фахівців набуває нині особливого значення. Міжнародна освітня діяльність є істотним компонентом у підвищенні академічного рейтингу навчального закладу. Особливості організації навчання студентів-іноземців в Україні на сучасному етапі проявляються, *по-перше*, в децентралізації їхнього навчання в Україні; *по-друге*, в здійсненні набору студентів-іноземців безпосередньо навчальними закладами; *по-третє*, в скороченні термінів навчання українській та російській мовам студентів-іноземців у зв'язку з їхнім пізнім прибуттям до вищих технічних навчальних закладів (ВТНЗ); *по-четверте*, в зміні контингенту студентів-іноземців.

Особливе значення для майбутніх студентів-іноземців має довузівська підготовка, у форматі якої вони здобувають знання для подальшого успішного навчання у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Однак готовність студентів-іноземців до навчання – це не тільки академічні знання. Найважливішими якостями майбутнього фахівця мають бути професіоналізм, широка ерудиція, висока культура та моральність. У навчанні студентів-іноземців груп довузівської підготовки (СІГДП) за інженерно-технічною спеціальністю діяльність викладачів має конкретне завдання й визначає основну мету:

виховати молоду людину, яка жила б в особливих для своєї батьківщини соціальних умовах; прилучити до нашого способу життя; розкрити всі якості особистості та підготувати до подальшого успішного навчання за обраним нею фахом у ВНЗ. Процес навчання має бути спрямованим на розвиток тих рис особистості СІГДП, що закладені в ньому генетично, детерміновані особливостями мислення, ментальністю та навіть темпераментом, який властивий представникам тієї чи іншої національності.

Дослідженню шляхів удосконалення підготовки іноземних громадян присвячено чимало праць українських і зарубіжних педагогів і психологів: Л. Рибаченко, Я. Кміт, Н. Булгакова, О. Палка, А. Шевченко, О. Резван, Л. Хаткова, О. Тетьянченко, О. Євдокимова, О. Борисенко, Дін Сінь, Ши Сі Нінь, Т. Дементьєва, М. Олефір, Н. Терещенко, О. Ременцов, О. Суригін, О. Ареф'єв, Г. Тохтар, В. Бондаренко, Л. Безкоровайна, В. Штиленко, М. Бондарчук, І. Жогіна, І. Ясницька, Т. Шмоніна, С. Калашникова, А. Горошенко та ін.

Однак, незважаючи на багатоплановість психологічних і педагогічних досліджень у галузі міжнародної освіти, ступінь дослідження проблеми формування готовності студентів-іноземців до подальшого навчання у ВНЗ є недостатньою. Виникає необхідність в обґрунтуванні поняття «готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВНЗ», як результату довузівської підготовки та в розробленні моделі формування цієї готовності. Аналіз проблематики наукових досліджень професійної освіти студентів-іноземців стимулює подолання наявних суперечностей:

– між сучасними суспільними вимогами, що характеризуються потребою підготовки конкурентоспроможного, комунікабельного, мобільного, соціально активного фахівця, та недостатнім науковим обґрунтуванням шляхів розвитку довузівської підготовки студентів-іноземців у системі фахової вищої освіти;

– між потребою вдосконалення довузівської підготовки студентів-іноземців до навчання у ВНЗ та відсутністю науково-методичного супроводу визначення науковообґрунтованих організаційних та педагогічних умов,

принципів, технологій формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ;

– між багатограним накопиченим вищою технічною школою України досвідом практичної підготовки студентів-іноземців упродовж понад 60-ти років та браком спеціальних досліджень з питань теорії і методики професійної освіти студентів-іноземців груп довузівської підготовки.

Отже, пошук шляхів подолання визначених суперечностей, соціальна значущість і необхідність формування готовності до подальшого навчання у ВТНЗ студентів-іноземців зумовили вибір теми нашого дослідження: ***«Формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах».***

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами й темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Вона є складовою дослідницьких тем «Розробка методології формування психологічної готовності майбутніх фахівців технічного університету до професійної діяльності (РК № 0107U000600), «Формування управлінської гуманітарно-технічної еліти у ВТНЗ з використанням інноваційних педагогічних технологій» (РК № 0110U4001253) та «Розробка моделі формування готовності студентів-іноземців до навчання у ВНЗ України» (госп. догов. № 87360). Тема дисертації затверджена вченою радою факультету інформатики та управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (протокол № 4 від 9.11.2010 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 4 від 26.04.2011 р.).

Мета дослідження – розробити та експериментально перевірити ефективність структурно-функціональної моделі формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ, науково обґрунтувати структурні компоненти моделі та їхні зв'язки.

Об'єкт дослідження – довузівська підготовка іноземних громадян за інженерно-технічною спеціальністю (напрямом навчання).

Предмет дослідження – формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ефективність процесу формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ, незалежно від терміну навчання та попередньої базової підготовки, може бути забезпечена за таких умов:

– спрямованість довузівської підготовки на формування в СІГДП мотиваційної, адаптаційної, теоретичної та практичної готовності до подальшого навчання у ВТНЗ;

– забезпечення оволодіння майбутніми студентами-іноземцями технічного ВНЗ знаннями про сутність, види та організаційні форми навчання;

– засвоєння СІГДП досвіду використання набутих знань, умінь та навичок у практичній навчально-пізнавальній діяльності;

– наявністю педагогічного супроводу формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати стан формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ.
2. Обґрунтувати поняття «готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ» та здійснити його структурно-компонентний аналіз.
3. Визначити критерії й показники рівнів сформованості готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ.
4. Розробити, науково обґрунтувати модель та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ.

Методологічну основу дослідження становлять положення теорії наукового пізнання; концептуальні положення педагогіки і психології щодо

провідної ролі діяльності у формуванні особистості; педагогічні теорії розвитку й саморозвитку професійно важливих якостей особистості в процесі діяльності; принципи організаційно-педагогічної діяльності; сучасні уявлення про цілісність і загальний зв'язок явищ навколишнього світу, про творчу активність особистості як суб'єкта власної діяльності, про сутність освіти як соціального явища і її ролі в особистісному розвитку людини.

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні положення щодо: *формування особистості як суб'єкта власної життєдіяльності й відносин* (А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський); *розвитку університетської освіти* (В. Биков, В. Гриньова, Р. Гуревич, І. Зязюн, В. Кремень, О. Романовський, Л. Тovaжнянський, О. Шестоपालюк); *неперервної професійної освіти* (Б. Гершунський, О. Мещанінов, Н. Ничкало); *теорії та методики професійної освіти* (О. Акімова, О. Джеджула, О. Коваленко, А. Коломієць, В. Клочко, В. Лозова, В. Петрук, О. Пономарьов, О. Попова, Г. Тарасенко, В. Шахов, Л. Штефан); *міжособистісних відносин у поліетнічних групах з огляду на успішність навчальної й психофізіологічної адаптації студентів* (В. Костомаров, О. Митрофанова); *педагогічних технологій* (В. Безпалько, В. Євдокимов, О. Іонова, О. Пехота, І. Прокопенко, Г. Селевко); *методики формування правової культури* (В. Безбородий, М. Подберезський); *компетентного підходу до підготовки студентів у ВНЗ* (О. Бондаревська, Е. Зеер, І. Зимняя, С. Золотухіна, А. Хуторської, С. Шишов); *культурно-історичного розвитку особистості* (Л. Виготський, О. Леонтьєв), які розкривають взаємозв'язок мови, культури й особистості; *становлення ціннісних уявлень та орієнтацій* (Л. Архангельський); *теорії андрагогіки* (Дж. Дьюї (John Dewey), Е. Лідерман (E. Lindeman), А. Маслоу (A. Maslow), М. Ноулз (M. Knowles), С. Змієв, М. Громкова); *навчання мові й культурі* (М. Бахтін, В. Біблер); *про те, що мова нерозривно пов'язана з культурою, культура детермінує зміст мовних одиниць, а вони, в свою чергу, зумовлюють поведінку носіїв тієї або іншої культури* (Е. Hall, Н. Triandis, В. Гумбольдт, Є. Верещагін, В. Костомаров); *міжкультурної комунікації*, де досліджуються

такі феномени, як «культура», «комунікація», «міжкультурна компетенція», «діалог культур», «конфлікт культур», модель освоєння чужої культури (М. Бахтін, В. Біблер, М. Каган, Є. Верещагін, О Леонтьєв, В. Костомаров, С. Тер-Мінасова, Е. Hall, А. Nicols, S. Storti, K. Sitaram, R. Cogdell, F. Kluckhohn, F. Strodbeck); *теорії особистості й мотивації* (Б. Ананьєв, С. Максименко, М. Дяченко, Л. Кандибович, Л. Рубінштейн, Е. Фром); «*мовної особистості*», «*вторинної мовної особистості*», «*міжкультурної особистості*» (В. Виноградов, Г. Богін, Ю. Караулов, М. Корочкіна, Н. Гальскова, Р. Adler, R. Norton).

Відмінності мовної підготовки студентів-іноземців були визначені та обґрунтовані з огляду на наукові праці Н. Іваницької та О. Куцевол. Крім того, концепція дослідження будувалася з опорою на лінгвопедагогічний підхід до розвитку міжкультурної компетенції (О. Іскандарова, О. Лешер, Р. Мільруд), що інтегрує в собі особистісно орієнтований, особистісно-діяльнісний, ціннісний та культурологічний підходи, націлені на єдність міжсоціальної освіти й навчання іноземної мови, на гуманістичну парадигму освіти й гармонічний розвиток особистості в узгодженні загальнолюдського, етнонаціонального й міжкультурного його компонентів.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, дисертаційних робіт, вивчення законодавчої та навчально-методичної документації щодо навчання студентів-іноземців у ВТНЗ України, методик викладання російської (української) мови, природничих та соціально-економічних наук студентам-іноземцям на етапі довузівського навчання, аналіз досвіду роботи викладачів факультетів міжнародної освіти, його систематизація й узагальнення з метою визначення аспектів, що потребують удосконалення; *моделювання* – для проектування моделі та технології формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ; *емпіричні* – анкетування, тестування, бесіда, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент для виявлення рівнів сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ та апробації запропонованої моделі; *статистичні*

– для обробки даних експерименту та перевірки вірогідності результатів дослідження.

Експериментальна база та етапи дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ»), Харківського національного автомобільно-дорожного університету (ХНАДУ), Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (ХНТУСГ). Загальна кількість осіб, що брали участь в експериментальному дослідженні – 429, з них 351 СІГДП, 60 викладачів, 10 методистів, 8 представників іноземних фірм-постачальників.

Дослідницька робота здійснювалася в чотири взаємопов'язаних етапи науково-педагогічного пошуку впродовж 2006-2012 рр.

На першому етапі (2006-2008 рр.) зроблено аналітичний огляд праць з підготовки студентів-іноземців у ВНЗ. Виявлено проблеми підготовки, висвітлено досвід їхньої підготовки в США, країнах пострадянського простору та ЄС. Проведено огляд наукових джерел з проблематики формування готовності СІГДП до навчання у ВНЗ України. З'ясовано теоретико-методологічні засади формування готовності СІГДП до навчання у ВНЗ. Створено програму констатувального етапу експерименту.

На другому етапі (2008-2009 рр.) відкориговано науковий апарат дослідження, сформульовані мета, завдання. Проводився констатувальний етап дослідження з виявлення складових готовності студентів-іноземців груп пізнього заїзду довузівського рівня навчання. Визначено компоненти моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВНЗ.

На третьому етапі (2009-2010 рр.) проведено формувальний етап дослідження. Виявлено критерії, показники рівнів готовності СІГДП до навчання у ВНЗ. Розроблено й апробовано діагностико-корекційну методику формування готовності СІГДП до навчання у ВНЗ.

На четвертому етапі (2010-2012 рр.) експериментально перевірялися педагогічні умови, технології формування готовності СІГДП до навчання у

ВТНЗ. Проведено перевірку достовірності гіпотези із залученням методів математичної статистики до обробки результатів педагогічного експерименту.

Наукова новизна та теоретичне значення роботи полягають у тому, що:

уперше: визначено й обґрунтовано технологічні етапи формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ (мотиваційно-діагностичний, мотиваційно-цільовий, змістовно-підготовчий, комунікативно-діяльнісний, навчально-діяльнісний, рефлексивно-оцінний, аналітико-коригуючий); розроблено й науково обґрунтовано структурно-функціональну модель формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ та перевірено її ефективність за технологічними етапами; запропоновано та обґрунтовано поняття «готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ» як системне цілісне особистісне утворення, що забезпечує успішну діяльність в іншомовному соціокультурному просторі в умовах технічного ВНЗ та зумовлене рівнем розвитку й ефективною мобілізацією всіх психофізіологічних систем, ступенем сформованості різнобічно освіченої професійно компетентної творчої особистості; визначено види готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ (мотиваційний, адаптаційний, теоретичний, практичний), виокремлено компоненти (ціннісно-особистісний, соціо-психофізіологічний, когнітивно-семантичний, процесуально-діяльнісний) та їхні критерії, показники рівнів готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ (початковий, низький, середній, достатній, високий);

удосконалено зміст, форми та методи формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ;

дістали подальшого розвитку технології, умови, наукові положення про педагогічний та психологічний супровід формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що запропоновано діагностичні методики для виявлення рівнів сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ; розроблено та впроваджено в

навчальний процес робочі навчальні програми з креслення та фізики для студентів-іноземців груп довузівської підготовки пізнього заїзду; підготовлено і впроваджено в навчальний процес навчальний посібник з курсу фізики для студентів-іноземців груп довузівської підготовки.

Теоретичні висновки та результати дисертації можуть бути використані для подальших досліджень проблеми формування готовності СІГДП до навчання та в практичній діяльності викладачів, які працюють зі студентами-іноземцями.

Результати дослідження **впроваджено** в практику навчання студентів-іноземців Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (довідка № 29/16 від 13.10.2011 р.), Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (довідка № 3768/64 від 15.12.2011 р.), у навчальний процес і наукову діяльність Чорноморського державного університету імені Петра Могили (довідка № 3/1-204/м від 26.12.2011 р.), Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (довідка № 66-01/52 від 7.03.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. У статтях, написаних у співавторстві з О. Ігнатюк, особистий внесок полягає у висвітленні вітчизняних тенденцій розвитку освіти іноземних громадян [3] та в науковому обґрунтуванні сутності поняття «готовність СІГДП до навчання у ВТНЗ» та її компонентів [7].

Апробація результатів дослідження. Проміжні та прикінцеві результати дослідження обговорено на 24 наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях різних рівнів, зокрема на 23 міжнародних: (Харків – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»: 2007-2012, Народна українська академія: 2008, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна: 2008-2011, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені П.Василенка: 2011, Харківський національний автомобільно-дорожній університет: 2010), (Київ – Національний авіаційний університет, 2009-2011, Київ-Вінниця: 2009), (Варна, 2009-2012), (Львів – Національний університет

«Львівська політехніка»: 2009, Львівський науково-практичний центр професійно-технічної освіти: 2011, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності: 2012); (Ялта – Чорноморський державний університет імені Петра Могили, 2011), (Вінниця – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського: 2010, 2012), (Одеса – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Ушинського: 2011); *1 всеукраїнській*: (Харків – Харківський державний університет харчування та торгівлі: 2009); на засіданні кафедри педагогіки, психології та мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету; на засіданнях кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами, кафедри природничих наук, міжкафедральних семінарах Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації відображено у 41 публікаціях (26 одноосібних): 1 навчальному посібнику, 9 статтях (7 з них одноосібні) у провідних наукових виданнях, що включені до переліку фахових у галузі педагогіки, 7 статтях в інших наукових виданнях, 7 статтях у збірниках матеріалів конференцій і 17 тезах у збірниках матеріалів міжнародних, всеукраїнських, міжвузівських конференцій.

РОЗДІЛ 1
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ГРУП
ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ
ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Завданням педагогіки вищої школи є формування сучасного образу майбутнього фахівця, особистісні властивості та риси якого мають бути у постійному динамічному відношенні до відповідних соціальних і виробничих потреб. Формування готовності СІГДП до подальшого навчання у ВНЗ – це процес послідовного й закономірного впливу на виникнення, розвиток і функціонування професійних рис особистості, які відповідають встановленим кваліфікаційним вимогам до певної обраної спеціальності, росту вимог і прагнень до професійного самоствердження та професійної мобільності.

Готовність СІГДП до навчання допомагає в майбутньому успішно виконувати йому свої студентські обов'язки, правильно застосовувати знання, досвід, зберігати самоконтроль і бути готовим до адаптації діяльності в нових обставинах. Готовність СІГДП до навчання у ВНЗ є результатом довузівської підготовки студента-іноземця та передумовою ефективності його діяльності не тільки в стінах університету, але й після його закінчення – у професійній сфері.

Система довузівської підготовки іноземних громадян є надбанням колишнього СРСР. У ВНЗ Радянської держави з 50-х рр. минулого століття здійснювалася підготовка кадрів, насамперед для країн, у яких відбулися національно-визвольні революції. Навчання іноземних студентів розглядали як соціальну функцію через призму державних інтересів. Починаючи з 90-х рр. підготовка іноземних громадян стала значним фінансовим внеском в економіку країн пострадянського простору.

Підготовка іноземних громадян з будь-якого регіону до навчання українською/російською мовою – це унікальне явище в педагогіці. Накопичений десятиліттями теоретичний і практичний досвід такої підготовки

мав не тільки ідеологічну, але й освітню складову, що призвело до того, що в 140 країнах світу успішно працюють більш ніж 160 тис. колишніх випускників, здебільшого, вищих навчальних закладів України (газета «Дзеркало тижня» № 11, 18 березня 2000 р.) [57, с. 37].

Сьогодні, за думкою Д. Г. Арсенєва та О. І. Суригіна, настав час переглянути односторонній підхід, тому що навчання студентів-іноземців стає найважливішим компонентом виконання соціальної функції системи освіти стосовно громадян своєї країни. Це не тільки геополітичний вплив через формування доброзичливого відношення студентів-іноземців до країни, у якій вони одержали освіту. Це й збагачення вітчизняної системи освіти завдяки впливу іноземних студентів, необхідністю підвищувати якість освіти, формування міжнародного академічного середовища, навчання, в якому сприятиме розвитку конкурентоспроможності вітчизняних студентів на міжнародному ринку [213, с. 35].

Питання готовності до навчання та готовності до професійної діяльності розглядаються в сучасних наукових дослідженнях, переважно в галузі педагогіки, теорії та методології вищої професійної освіти. Аналізу дефініцій «готовність», «підготовленість», «професійна діяльність» присвячені роботи О. О. Абдуліної, А. Г. Асмолова, В. І. Андрєєва, В. П. Андрущенко, І. Д. Бега, С. У. Гончаренка, І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєвої, Г. С. Костюка, С. Д. Максименка, О. А. Ігнатюк, та ін. Педагогічні розробки з проблем готовності до навчання та її формування залишають, однак, невирішеними деякі питання. Серед них недостатня теоретична і практична розробленість проблеми готовності СІГДП до навчання у вищих технічних навчальних закладах за технічними спеціальностями та моделі її формування.

1.1. Стан формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах: вітчизняний та зарубіжний досвід

Навчання іноземних громадян, як основного контингенту студентів західноєвропейських університетів, бере початок у XII ст. Вагомою причиною популярності західноєвропейської системи освіти того часу була єдина мова навчання – латинь. Майбутню еліту різних країн також приваблювали досить цивілізовані умови проживання.

Витоки міжнародних освітніх відносин на теренах Російської імперії беруть початок від часу врегулювання статусу іноземних студентів грамотою Петра I від 11 січня 1694 р., яка надавала право на навчання в Києві дітям усіх соціальних станів не тільки з українських та російських теренів, але й із-за кордону. Цим документом затверджена внутрішня автономія Київської колегії. Але історія систематичної підготовки студентів-іноземців починається з XIX століття у країнах Середньої Європи.

Успішна спроба конкретизації поняття «іноземний студент» була зроблена Л. І. Рибаченко в дослідженні з історії педагогіки. Вона дала таке визначення цієї дефініції: це іноземці, які знаходяться в країні навчання з метою одержання освіти, підвищення її рівня або виконують дослідження при науково-дослідних установах чи в навчальних закладах [251].

Це надає право вважати американських інженерно-технічних фахівців, які з 1815 по 1914 рр. підвищували свою кваліфікацію в університетах Німеччини, де на той час були створені всі умови для навчання, науково-дослідницької діяльності, популяризації винаходів та міжнародного наукового товариства, іноземними студентами. Їхнє навчання за межами батьківщини сприяло активізації освітньої політики Північно-Американських Сполучених Штатів в роботі зі студентами-іноземцями. З 1912 р. до Америки на навчання прибувають студенти-іноземці з країн Далекого Сходу. Наприклад, у 1912-1921 рр. у США навчалось 1443 китайці, 857 філіппінців, 535 японців і

563 латиноамериканці [251]. Ідеологізація системи освіти того часу призвела до «вестернізації» японських та китайських студентів, які після прибуття на батьківщину популяризували культуру та систему освіти Америки. Більшість фахівців, які навчалися в університетах Америки отримали керівні посади та сприяли науковому, культурному й політичному розвитку відносин своїх країн та США. Це зміцнювало вплив американського способу життя на держави-постачальники студентства.

На території царської Росії з 1840-х рр. навчаються болгари, серби, румуни, чорногорці, греки, сирійці, чехи та японці. У Київській духовній академії (КДА) з 1839 – молдавани й румуни. Збільшилася кількість іноземних студентів у Києві в останні півтора десятиліття ХІХ ст. завдяки комфортним кліматичним умовам у порівнянні з Санкт-Петербургом та Москвою. Так, якщо у 1883 р. в КДА навчалось лише 6 іноземців (4 болгарина, 1 чорногорець і 1 грек), то вже в 1887 р. – 25 (11 сербів, 7 болгар, 6 румун і 1 японець), у 1897 р. – 43 (10 греків, 11 болгар, 13 сербів, 5 румун, 2 чорногорця й 2 сирійці). Якщо врахувати, що в 1890-ті рр. загальна кількість студентів КДА коливалася від 180 до 190 осіб, то бачимо, що іноземці в окремі періоди становили майже чверть від загального числа студентів академії [311, с. 204-206]. Після того як 1865 р. на засіданні Ради при міністрі народної освіти було визнано доцільним почати підготовку іноземних громадян у навчальних закладах Росії, до Петербурзького, Московського й Новоросійського (м. Одеса) університетів прибули на навчання громадяни Болгарії, Албанії, Сербії, Боснії. Урядом імператора Олександра II їм було призначено державні стипендії, тож студенти-іноземці звільнялися від плати за навчання. Але в дореволюційній Росії й Україні підготовка іноземних фахівців не набула значного поширення.

У 1897 р. міністр закордонних справ Росії затвердив нові правила відбору «слов'янських уродженців» у вищі навчальні заклади Російської імперії, які впорядковували й помітно посилювали напрацьовану практику набору іноземців на навчання до Росії. У 1901 р. за пропозицією прокурора Святішого Синоду ці правила були поширені й на духовні навчальні заклади.

Радянський уряд, який прийшов до влади в 1918 р. не залишив без уваги проблему навчання іноземців у Радянській Росії за політико-ідеологічними причинами. У ВНЗ країни здійснювалась підготовка фахівців, насамперед, для держав, у яких нещодавно відбулися національно-визвольні революції – для Монголії (з 1921), Туреччини (з 1922), Ірану (з 1923). Обрані спеціальності: учителі, лікарі, ветеринари, агрономи, економісти, які були необхідні народному господарству молодих незалежних держав. Актуальною була підготовка й працівників державних органів. У ті роки навчання іноземних громадян у СРСР було частиною міжнародної політики молодого країни.

В усі часи система підготовки студентів-іноземців має не тільки освітянську та наукову функції. Іноземні громадяни, які навчаються протягом кількох років за межами своєї країни, сприяють перенесенню не лише культурного надбання, наукових знань та передових технологій, а поряд з цим пропагують й ідеологію країни навчання, незалежно від її прийняття.

Поступове збільшення потоків іноземних громадян та цілеспрямований державний обмін СРСР іноземними студентами та викладачами потребували організованої системи довузівської підготовки іноземних громадян. Наприкінці 50-х рр. минулого століття в провідних університетах та інститутах СРСР почали свою освітню, комунікативну й ідеологічну діяльність підготовчі факультети для іноземних громадян (ПФ). Ця чітко організована та контрольована з боку держави структура досі не має аналогів у світовому освітньому просторі.

Перший ПФ був заснований у Московському державному університеті в 1955 рр. [213]. З вересня 1961 р. почалися заняття з російської мови в Університеті Дружби Народів імені Патріса Лумумби. На початок 1962 р. функціонували ПФ у Ленінградському державному університеті імені А. О. Жданова та Ленінградському державному гідрометеорологічному інституті, а з 1965 – у Московському автомобільно-дорожньому інституті.

У сучасній Україні довузівська система підготовки іноземних фахівців почала формуватися в 60-ті рр. ХХ століття. Так, на ПФ Київського

політехнічного інституту перші іноземці приїхали в 1952 р., Київського національного університету ім. Т. Шевченка – у 1959 р., Львівського національного медичного університету імені Д. Галицького – у 1961 р., Харківського політехнічного інституту імені В.І. Леніна – у 1973 р.

Студентська молодь із країн Азії, Африки, Латинської Америки та країн Близького Сходу прагнула отримати фундаментальну освіту в СРСР. Росія та Україна набули статус провідних освітніх центрів з підготовки студентів-іноземців до навчання у ВНЗ. Єдиною мовою навчання стала російська. Фундаментальне завдання ПФ того періоду – формування в їх студентів готовності до подальшого навчання у ВНЗ, як вирішальної умови швидкої адаптації до навчання й праці та подальшого професійного вдосконалювання. На думку провідних педагогів ПФ Київського державного університету, Університету дружби народів (Москва), для підвищення готовності випускників ПФ викладачам природничо-наукових та соціально-гуманітарних дисциплін у межах навчальної дисципліни необхідно реалізувати три цілі: мовного характеру, світоглядного (або ідейно-виховного) і предметно-змістового навчання [57, с. 33].

З початку заснування ПФ система довузівської підготовки пройшла такі етапи свого розвитку і стагнації [57; 251; 241; 213]:

I етап (1955-1975 рр.): аналіз систем середньої освіти країн-замовників, напрацювання технологій навчання, створення системи управління роботою зі СІГДП, підготовка навчальних планів, програм, систематизація введення ідеологічної складової до навчального процесу.

II етап (1975-1985 рр.): розвиток науково-дослідної роботи з оптимізації навчання; організація самостійної роботи СІГДП; зміцнення матеріальної бази ПФ; комп'ютеризація навчального процесу; заходи щодо подальшого вдосконалення діяльності ПФ.

III етап (1985-1990 рр.): перехід від екстенсивного до інтенсивного розвитку системи довузівської підготовки іноземних громадян; збільшення переліку спеціальностей довузівського навчання іноземних студентів.

IV етап (1990-2000 рр.): самостійність від регламентації директивних документів Міносвіти СРСР та інструктивних листів Інституту російської мови імені О.С. Пушкіна; розробка освітніх програм; активізація навчально-методичної роботи; пошук фірм-постачальників; оформлення контрактів, формування цінової політики; розробка системи розподілу випускників.

V етап (2000-2010 рр.): затвердження статусу студента-іноземця; підтримання Болонської системи освіти; надання можливості вибору студентами-іноземцями мови навчання.

VI етап (з 2010 р.): розробка педагогічних технологій та методик навчання СІГПЗ; розробка та удосконалення навчально-методичного забезпечення мовами навчання (англійська, українська); оптимізація організації навчального процесу щодо подолання розбіжностей у базовій підготовці СІГДП.

На кожному з етапів, формування готовності СІГДП до подальшого навчання проводилось відповідно до політичної, ідеологічної ситуації у світовому просторі та до вимог освітньої системи країни навчання. Належна увага була приділена культурному та соціальному розвитку особистості студента-іноземця [285].

Системний аналіз сучасних тенденцій та перспектив розвитку свідчить, що у світовій практиці навчання іноземних студентів розглядається кожною державою як питання престижу не тільки окремого ВНЗ, а й країни в цілому [135]. З початку 1990 рр. система довузівської підготовки країн колишнього СРСР увійшла в найскладніший період. Децентралізація міждержавних форм зарахування студентів-іноземців на навчання, значне скорочення держбюджетних місць для студентів-іноземців, перехід ВНЗ колишніх республік СРСР на національні мови навчання призвело до виходу Латвії, Естонії, Литви, Туркменістану й Таджикистану з системи освіти іноземних громадян. У цей час підготовка іноземців продовжувала вестись у ВНЗ Узбекистану (російською, узбецькою), Азербайджану (російською, азербайджанською, англійською), Вірменії (російською, вірменською,

англійською), Грузії (російською, грузинською, англійською), Казахстану (російською й казахською), Киргизстану (російською, киргизькою), Молдови (російською, румунською, англійською), Білорусії (російською, білоруською). Розвиток цими країнами міжнародних освітніх відносин сприяло зміцненню взаєморозуміння й дружби між народами, культурному обміну, збереженню й розвитку демократичних традицій студентства. Деякі університети в цих державах тільки планують створення ПФ. Як і раніше, лідерами з підготовки студентів-іноземців, а саме довузівської підготовки є Україна (російська, англійська, українська мови навчання) й Російська Федерація (російська, англійська).

Російська освіта сьогодні значно дешевше західної. Найбільш активно із закордонними студентами працюють МГУ ім. М.В. Ломоносова, Російський університет дружби народів, Санкт-Петербурзький держуніверситет, Санкт-Петербурзька академія економіки й фінансів, Воронежський і Казанський держуніверситети; активізують свою діяльність у цьому напрямку й багато інших ВНЗ країни. З 1996 р. у Росії відновлене навчання іноземних громадян по державній лінії за рахунок федерального бюджету. Іноземців найбільше приваблює традиційно високий рівень російської інженерної та природничо-наукової освіти [327, с. 97].

Труднощі перебування іноземних студентів пов'язані з їхньою недостатньою готовністю до навчання в іншомовному середовищі. Етап довузівської підготовки є базовим, оскільки СІГДП вивчають російську мову, яка є мовою подальшого навчання. Основними завданнями таких спеціалізованих підрозділів ВНЗ: розвиток особистості іноземного студента; його адаптація до іншомовного матеріального й соціокультурного середовища; забезпечення якісної підготовки із загальнонаукових та загальнопрофесійних дисциплін; оволодіння російською мовою як мовою навчання, міжкультурної й міжетнічної та міжособистісної взаємодії.

Навчання на довузівському етапі підготовки відрізняється такими особливостями, а саме: гранично короткі й тверді часові параметри (від 8 до 10

місяців), незвичні для мешканця іншої країни кліматичні умови, відсутність знання мови навчання, різнорівнева або недостатня підготовка із загальнотеоретичних дисциплін, різниця в соціокультурних середовищах та в етнопсихологічних характеристиках студентів-іноземців. Це потребує пильної уваги до даного етапу навчання як самостійного, певною мірою завершеного, але такого, що реалізує мету одного із щаблів неперервної вищої освіти [189; 208; 209; 211; 216; 296; 328] (у нашому дослідженні мова йде про технічні спеціальності) в умовах іншомовного соціокультурного середовища [140].

У цілому «міжнародне співробітництво російських і закордонних ВНЗ реалізується за такими напрямками: програма подвійного диплома; філії іноземних ВНЗ; самостійна освітня діяльність; спільні наукові центри, освітні програми; програми MBA [136; 288]. Основні партнери іноземних ВНЗ – великі регіональні державні ВНЗ; в основному співробітництво здійснюється за наступними напрямками: економіка, юриспруденція, лінгвістика, інженерно-технічні спеціальності (аерокосмічна, високі технології), MBA» [327, с. 99]. Незважаючи на це, існує загальна тенденція зниження кількості іноземців у навчальних закладах Росії та країнах СНД. На це є багато причин: погіршення соціально-економічної ситуації у зв'язку з світовою кризою, зниження рівня життя, орієнтація на підвищення значущості національної складової, конкуренція з країнами Західної Європи, США та ін.

Україна посідає гідне місце в освітньому просторі серед таких розвинутих країн, як Німеччина, Франція, Англія [370]. Наша країна чітко визначила свій вектор зовнішньоекономічної політики та освітянської діяльності, спрямований на Європейську інтеграцію, входження в освітній простір Європи та практичне приєднання до Болонського процесу [316; 362]. Міністерство освіти і науки України здійснило низку масштабних заходів зі створення нової національно-правової нормативної бази вищої освіти. Так, були прийняті Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) [96], Закони України «Про освіту», Закони України № 2984-III від 17.01.2002 р. «Про вищу освіту» [120], Укази Президента України «Основні

напрямки реформування вищої освіти», «Про заходи реформування системи підготовки фахівців та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів освіти». Для регулювання процесу навчання іноземців в Україні розроблено низку нормативно-правових актів, зокрема: Закон України № 3929 від 04.02.1994 р. «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»; постанови Кабміну України № 136 від 26.02.1993 р. «Про навчання іноземних громадян в Україні» та № 1238 від 05.08.1998 р. «Про затвердження Положення про прийом іноземців та осіб без громадянства на навчання до вищих навчальних закладів»; наказ МОН України № 544 від 12.08.2003 р. «Про затвердження Порядку набору іноземців на навчання в Україні та Порядку видачі іноземцям запрошень на навчання в Україні»; положення МОН України № 563 від 20.08.2003 р. про визнання іноземних документів; наказ МОН України № 678 від 28.11.2002 р. «Про затвердження зразка і положення про порядок видачі студентського квитка іноземця»; постанови Кабміну України: № 731 від 15.09.1993 р. «Про видачу іноземним громадянам диплома доктора філософії», № 910 від 05.06.2000 р. «Про внесення змін і доповнень до Правил в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію», № 667 від 22.06.2011 р. «Про порядок надання медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які тимчасово перебувають на території України». В основних законодавчих документах визначено такі стратегічні пріоритети реформування освіти: відродження й розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки забезпечення пріоритетності розвитку людини, виведення освіти України на рівень розвинених країн світу завдяки докорінному реформуванню її концептуальних, організаційних засад, подоланню монопольного домінування держави в освітній сфері; глибока демократизація традиційних навчально-виховних закладів; формування багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти [119]. Передбачалося вдосконалення системи вищої освіти, підвищення якості професійної підготовки фахівців як вітчизняних, так і закордонних. Це є свідченням змін в організації навчання та виховання.

Модернізація освіти, переведення її в розряд державних пріоритетів є чинником змін на краще політичної, економічної, соціальної ситуації в країні. Необхідно забезпечити належний рівень наукових досліджень та інноваційної діяльності в університетах України, провести реструктуризацію нинішньої мережі ВНЗ. Так, сьогодні в Україні працює 347 вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, у Великобританії – 96, у Франції – 78, в Італії – 65, у Польщі – 11 [316, 369, 370, 372]. Незважаючи на об'єктивні труднощі, пов'язані з політичними та соціально-економічними обставинами, що склалися, українська вища освіта не втратила колишнього авторитету та залишається привабливою для іноземців і продовжує зберігати стабільно привабливе положення у світовій освітній системі. Сьогодні в нашій країні навчаються представники різних континентів: Африки, Латинської Америки, Близького Сходу, Азії, Європи [373].

Інтеграція України у світову освітню систему посилює відповідальність педагогів та урядовців за підготовку іноземних фахівців. Безперечно, освіта – це одна з умов стійкого розвитку людства, як відзначав В. Г. Кремень, «Освіта в епоху глобалізації й високих технологій – це фактор соціальної стабільності, економічного добробуту країни, її конкурентноздатності й національної безпеки» [160, с. 18]. Нині у сфері освіти Україна налагоджена співпраця більше ніж із 100 країнами. Показником популярності нашої країни серед іноземців є також кількість ВНЗ III–IV рівнів акредитації, котрі налагоджують прямі зв'язки з зарубіжними університетами [73]. Усі 347 українських ВНЗ використовують цю можливість.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ») сьогодні діє згідно з Концепцією розвитку університету як національного вищого навчального закладу, головні засади якого повністю відповідають принципам Болонської декларації 1999 р. [278]. Як зазначає ректор НТУ «ХПІ» проф. Л. Л. Товажнянський, концепція закладу декларує реалізацію в освітній діяльності розробленої в університеті моделі фахівця XXI ст. [307]. Ця модель передбачає органічне поєднання безумовної

професійної компетенції фахівця з формуванням і розвитком його особистісних рис і якостей, насамперед високої духовності, загальної та професійної культури, системи життєвих цінностей, морально-етичних принципів і переконань [306, с. 13].

В умовах цієї парадигми освіти викладач найчастіше виступає в ролі організатора всіх видів діяльності студента як компетентний консультант і помічник. Його професійні вміння повинні бути спрямовані не на контроль знань та вмінь студентів, а на діагностику їхньої діяльності та розвитку.

Здійснення управління навчально-виховним процесом упродовж усього терміну навчання необхідне для виявлення й закріплення тих професійно-особистісних якостей, які слід сформувати в результаті професійної підготовки, тобто управління передбачає організацію всієї сукупності відносин суб'єктів навчально-виховного процесу.

Відповідно до обраного напрямку розвитку в процесі професійної підготовки фахівців в НТУ «ХПІ» реалізується концепція формування національної гуманітарно-технічної еліти, запропонована Л. Л. Тovaжнянським, О. Г. Романовським та О. С. Пономарьовим, концепція формування готовності майбутніх інженерів до управлінської діяльності (О. Г. Романовський) та впроваджується концепція формування готовності майбутніх інженерно-технічних фахівців до професійного самовдосконалення (О. А. Ігнатюк) та ін. Теоретико-методологічні інновації спрямовані на формування професійної та соціальної компетенції фахівця, його індивідуальних психофізіологічних якостей.

Підготовку іноземних громадян у НТУ «ХПІ» здійснюють за всіма базовими спеціальностями та освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра, PhD на рівні з українськими студентами. Концепція підготовки іноземних громадян у НТУ «ХПІ» формулює основні загальнометодичні та освітні принципи організації цього процесу. При цьому акцент робиться на зростанні престижу української інженерно-технічної освіти взагалі та навчання в НТУ «ХПІ» зокрема.

Концепція базується на сучасних освітніх технологіях та враховує напрацьований 60-річний досвід підготовки в НТУ «ХП» фахівців для країн Європи, Азії, Африки, Близького Сходу та Латинської Америки, а також досвід, накопичений ВНЗ України, зокрема Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна, НТУУ «Київський політехнічний інститут», Київським національним університетом імені Т. Шевченка, Харківським національним автомобільно-дорожнім університетом, Харківським національним технічним університетом сільського господарства імені Петра Василенка, Одеським національним політехнічним університетом, Донецьким державним університетом. Концепція регламентує організацію та зміст навчально-виховного процесу, методичної роботи викладачів профільних, фундаментальних і соціально-гуманітарних дисциплін, передбачає комплекс заходів із забезпечення побуту, дозвілля, безпеки іноземних студентів, спрямована на їхнє подальше вдосконалення.

Як підкреслює Н. Б. Булгакова [57], на відміну від довузівської підготовки вітчизняних абітурієнтів пропедевтична підготовка іноземних громадян будується з урахуванням її характерних особливостей та основних функцій вищої школи, а саме: акумуляція, розвиток, систематизація, розширення знань з предмета мовою-посередником; культурно-просвітня та виховна робота з урахуванням адаптації особистості в нових умовах; підготовка до професійної діяльності.

Формами зарахування СІГДП є контрактна та за міждержавними угодами. Базова освіта таких студентів має широкий діапазон: повна середня освіта, бакалавр, магістр. Рівень базової підготовки СІГДП пов'язаний не з громадянством та національністю, а з відмінностями систем освіти в Україні й на батьківщині студента-іноземця, соціальним станом родини та особистісними характеристиками, за винятком випадків міждержавного обміну, коли відбір кандидатів на освіту в Україні здійснює країна-партнер.

За специфікою підготовки СІГДП можливо поділяти як:

1. *Студенти-іноземці стандартного заїзду* (з допустимим відхиленням від стандартного графіку навчального процесу [додаток А] на 1-3 тижні).

2. *Студенти-іноземці пізнього заїзду* (з допустимим відхиленням від стандартного графіку навчального процесу до 15 тижнів).

3. *Студенти-іноземці державного обміну* (так само, як п.1).

Такий розподіл потребує змін у НП і програмах та перебудови системи довузівської підготовки студентів-іноземців задля ефективного формування їхньої готовності до подальшого навчання у ВНЗ.

При виконанні повного обсягу навчальних програм обов'язкових навчальних дисциплін (НД) довузівської підготовки допускається скорочений термін навчання (не менш, ніж 7 місяців). Це зумовлює організацію навчання студентів-іноземців груп пізнього заїзду (СІГПЗ) [283]. Труднощі організації полягають не тільки в скороченні термінів навчання з 10 місяців, передбачених навчальним планом, до 7 місяців, але й у недостатніх для подальшого навчання у ВНЗ знаннях, уміннях і навичках студентів-іноземців. Більшість СІГПЗ не мають достатньої кількості балів в атестатах про середню освіту та не пройшли за конкурсом в університети на батьківщині. Трапляються випадки, коли метою приїзду до України є заняття бізнесом, а навчання в університеті зводиться лише до вивчення української (російської) мови та легалізації їхнього перебування.

Незважаючи на різноплановість прагнень та бажань СІГПЗ, вони мають отримати належну підготовку для подальшого навчання в Україні. Успішна реалізація навчального процесу та створення сприятливого полікультурного освітнього середовища може бути зумовлена виконанням таких організаційних, методичних, наукових та технічних умов:

1) *розробка та модернізація науково-методичного забезпечення НД* – методичне забезпечення дистанційної форми навчання [284] (модульні програми та модульні технології викладання курсів);

2) *удосконалення організації індивідуальної та самостійної роботи СІГДП*. Необхідність збільшення часу на консультування та контроль за

виконанням самостійних, індивідуальних занять. Самостійна робота (СР) дозволяє іноземному студентові виявити творчі здібності, перевірити себе в різних формах інтелектуальної праці й цим забезпечує привабливість НД, яка вивчається. Підготовка доповіді на конференції або виступу на уроці-концерті, аналіз конкретної ситуації, розбір наукової статті в Internet дають інтелектуальне навантаження й розвивають не тільки мовні, але й інтелектуальні здібності СІГПЗ. СР сприяє виявленню професійних нахилів майбутніх іноземних фахівців і допомагає їм надалі свідомо зробити вибір спеціальності, фаху та галузі подальшого навчання [81]. Привабливість того або іншого предмету багато в чому залежить від інтересу саме до СР. Її форми, які постійно розвиваються й удосконалюються, їхнє комплексне й вдумливе застосування, тісне співробітництво викладача та студента, разом з інтересом до НД дозволяють підвищити ефективність і якість навчального процесу;

3) розробка нових засобів контролю знань. У навчальному процесі застосовуються такі види тестування: 1 – вхідне; 2 – поточне; 3 – підсумкове. При складанні тестів належно мають бути враховані особливості, час і мета їхнього застосування. *Тести першої групи* – контроль рівня базових знань СІГПЗ, отриманих ними на батьківщині, складені на мовах-посередниках або рідних мовах студентів, містять питання, що охоплюють основи предметних курсів середньої освіти. Вхідне тестування виключає з процесу проведення комп'ютерне забезпечення, оскільки більшість СІГПЗ не мають досвіду роботи на комп'ютері. Результати аналізуються й використовуються для коригування навчальних робочих планів. Підсумки необхідно враховувати в процесі формування академічних груп. *Тести другої групи* – контроль знань, умінь і навичок СІГПЗ, якими вони оволоділи за конкретний проміжок часу (модуль). Аналіз результатів дає можливість вчасного гнучкого керування навчальним процесом у конкретній групі й навіть з конкретним студентом. Тести мають містити завдання (мовою навчання), розв'язання яких допоможе виявити рівень сформованості компетенцій СІГПЗ на даному етапі навчання. Це сприяє своєчасній корекції навчального та виховного процесу, що приведе надалі до

підвищення результатів підсумкових тестів. *Тести третьої групи* мають елементи контролю й самоконтролю студентів. Умовою організації проведення тестів з усіх НД є використання комп'ютера [272]. Це забезпечує об'єктивність оцінки, максимальну кількість респондентів, що одночасно тестуються і при потребі багаторазову повторюваність завдань. Тренувальні тести забезпечують відпрацьовування навичок виконання завдань. Результати контролю доцільно розмістити на сайті факультету або університету для ознайомлення з ними батьків і рідних СІГПЗ через Internet. Психологічний елемент контролю також заслуговує на належну увагу;

4) **розробка структурно-логічних схем**, що дозволить визначити певну послідовність у вивченні тих чи інших НД, розподіл навчального часу;

5) **застосування національно орієнтованих методик** з використанням посібників, що враховують рідну мову та національно-культурні особливості СІГПЗ;

6) **створення збірників підсумкових екзаменаційних, залікових і контрольних робіт** з усіх профілів навчання для різних етапів часу навчання. Кожний профільований збірник може містити контрольні завдання з мови й усіх природничо-наукових і соціально-гуманітарних дисциплін. Доступність таких збірників дасть викладачам можливість мобільного контролю та оцінювання СІГПЗ. З іншого боку, це буде сприяти презентації СІГПЗ загальних вимог з усіх НД їхнього профілю навчання;

7) **розширення застосування інформаційних технологій** в аудиторних заняттях, для виконання самостійних робіт та в позааудиторній діяльності СІГДП [270];

8) **продовження графіка навчального процесу** на літній семестр (липень, серпень);

9) **проведення уроків з музичної фонетики** зі СІГПЗ;

10) **забезпечення бібліотеки навчальною іноземною літературою** з метою використання її в навчальному процесі;

11) *психологічна підтримка* СІГПЗ [282], яка позбавить їх психологічної неготовності до навчання, проживання в Україні та небажання зміни стереотипів.

Університети мають дати студенту-іноземцю не стільки класичні знання, скільки навички навчання й уміння та можливості їхнього використання, поповнення впродовж усього життя. Стратегічний напрям розвитку світової та вітчизняної системи освіти знаходиться в площині вирішення проблеми розвитку особистості студента та викладача, оптимізації цього процесу. Сучасний підхід передбачає особистісно орієнтований напрямок освіти, що буде сприяти розвитку особистісно-професійної спрямованості та професійного самовдосконалення майбутнього як вітчизняного, так й іноземного фахівця.

Актуальним було й залишається питання розробки кількісно-якісних критеріїв відбору змісту тих чи інших дисциплін та їх системне подання за допомогою оптимальних методів навчання. Ця проблема – одна з важливіших у педагогіці, яку розробляли відомі дидактики (В. С. Ледньов, Ю. К. Бабанський та ін.). В. С. Ледньов, зокрема, звертає увагу на те, що «для формування одних сторін особистості (розумової, комунікативної та ін.) обов'язкове виділення самостійних навчальних дисциплін, без чого позитивних результатів отримати неможливо, а для формування інших сторін особистості (пам'ять, воля) не вимагаються особливі навчальні дисципліни, воно чутливе до технології форм і методів навчання» [173, с. 58].

Зважаючи на те, що СІГДП, які приїхали на навчання до нашої країни з країн третього світу, мають на меті надалі жити й працювати в Європі, то незалежно від особливостей їхнього менталітету ми зобов'язані підготувати їх до подальшої професійної діяльності європейського зразка. Це непросте завдання, як для педагогів, так і для самих СІГДП. Найчастіше студентами з країн східного регіону зі значними труднощами приймаються європейська культура й традиції. Іноземці, які навчаються на ПФ та відділеннях в Україні, – це переважно представники країн, що розвиваються. Більшість з них отримала середню освіту на батьківщині, а деякі й вищу освіту. Особливістю цього

контингенту є розмаїття освітнього рівня, здатності до навчання, менталітету, а також психологічних та вікових характеристик. Оскільки кожний іноземний студент – це представник національного характеру, носій своєї національної культури, то фактично характер кожного прибулого на навчання – це синтез найбільш стійких психічних властивостей людини, що відображають його ставлення до навколишнього середовища, проявляються в поведінці, вчинках і являють собою єдність індивідуального та загального, типового. Соціальне середовище для прибулого іноземного громадянина – це сукупність соціальних та соціально-природних умов, обставин, ситуацій, які впливають на його поведінку. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з питань навчання, виховання, поведінки студентів-іноземців свідчить, що соціальне середовище можна розглядати на макро- та мікрорівні. Макросередовище – це нова країна, місто, умови проживання. Мікросередовище – це обмежений навчальним процесом та місцем проживання простір. Довузівська підготовка іноземних громадян факультету міжнародної освіти постає як своєрідний соціум, спільнота, що має свою інтегровану структуру й визначається відповідними соціально-педагогічними параметрами. Звідси випливає, що початкова адаптація СІГДП здійснюється завдяки психологічним механізмам, які, у свою чергу, мають індивідуальний характер і залежать від регіональних особливостей представників тієї чи іншої країни. Ще А. Дистервег зазначав, що у вихованні необхідно брати до уваги умови місця та часу, у яких народилася людина або житиме в майбутньому, загалом – усю сучасну культуру в широкому й всеосяжному змісті слова, особливо культуру країни, що є батьківщиною учня. Таким чином, у початковий період роль викладача зводиться до надання допомоги СІГДП швидше увійти до нового макро- та мікросередовища, яке ми визначаємо як освітнє середовище СІГДП.

Формування внутрішнього творчого, комунікативного та професійного потенціалу СІГДП в умовах сьогодення залежить від забезпечення рівних умов для здобуття освіти в університеті представникам усіх націй та народностей світової спільноти; створення максимально сприятливих умов для всебічного

розвитку іноземних громадян упродовж навчання в університеті та перебування в Україні; розробки стратегії управління довузівської підготовки; гарантування надійної безпеки навчання та проживання іноземних громадян у нашій країні; орієнтації на кращі світові досягнення у сфері довузівської підготовки іноземних громадян; пріоритетності питань якості цієї підготовки з метою їхнього подальшого навчання в університеті задля формування їх конкурентоспроможності майбутніх фахівців на ринку праці.

Основна педагогічна мета навчання СІГДП – оволодіння знаннями, уміннями та навичками, що дозволяють вирішувати комунікативні завдання в реальних ситуаціях спілкування. СІГДП повинні мати знання про права й обов'язки студентів-іноземців (додаток Б), психолого-педагогічні особливості навчально-пізнавальної діяльності при отриманні вищої професійної освіти; знати особливості структури підготовки, організаційних форм і методів контролю навчання студентів у технічному ВНЗ; мати навички раціональної організації (планування, реалізації, оцінки й корекції) траєкторії своєї діяльності; набувати вмінь і навичок самоосвітньої діяльності; оволодівати сучасним методам й засобам роботи з джерелами інформації, а також методами, засобами й етикою комунікативних дій; уміти аналізувати рівень ефективності власної навчально-пізнавальної діяльності, удосконалювати особистісні й професійно значущі якості; мати уявлення про характер і зміст інженерної діяльності, професії, теорії професійного розвитку й етапи професійного становлення особистості.

У цілісній системі освіти та з урахуванням неперервного ускладнення змісту й характеру об'єкта діяльності та середовища здійснення навчальної діяльності потребує вагомого людського чинника. Студенти-іноземці є носіями найрізноманітніших традицій і національних цінностей. Наша мета – підвищення рівня духовності, культури й інтелектуального розвитку СІГДП, толерантності щодо етнонаціональних і етнокультурних особливостей інших людей і народів, їхніх звичаїв, світоглядних цінностей, способу життя, релігійних, філософських чи політичних поглядів. Як зазначає

Д. В. Чернилевський, «...зміст освіти в ХХІ столітті полягає в тому, щоб зростити людину з особистим суверенітетом, вільну й творчу, здатну неодмінно самовизначатися не тільки й не стільки за цілями діяльності, скільки за загальнолюдськими цінностями, «спрямовану бути», самоздійснитися в повноті своєї людської сутності. Тільки така людина зможе по покликом своєї душі включитися в соціальне співробітництво, свідомо впливати на суспільне відродження, усвідомлено його прогнозувати та здійснювати» [198, с. 436].

Процес професійного становлення студентів-іноземців у ВНЗ України стає можливим лише при наявності певних умов як об'єктивного, так і суб'єктивного порядку. Освіта на сучасному етапі перестає бути просто засобом підготовки фахівців для різних сфер життєдіяльності. Сьогодні освітній процес відбувається в умовах, що вимагають нового рівня розвитку особистості та інтелектуалізації фахівця, скерованості цілісного навчально-виховного процесу на людину, усе більшої індивідуалізації навчання іноземних громадян. У сучасних умовах глобалізації ми повинні готувати конкурентоспроможного фахівця – студента-іноземця, не тільки з огляду на умови України, а й з огляду на світовий контекст. Окрім надання певної суми знань і навичок, потрібно навчити СІГДП навчатися, а саме самостійно отримувати й аналізувати інформацію, приймати на її основі певні рішення й таке інше. Це теж потребує серйозних змін у НП і взагалі навчальній діяльності іноземних громадян. Педагогічно грамотно організована робота в цьому напрямку може сприяти розвитку науково-технічного співробітництва із закордонними країнами. Цілком зрозуміло, що при навчанні іноземних громадян необхідно враховувати особливості їхньої національної системи освіти, етнокультурні традиції педагогічного спілкування та невербального етикету [274].

Тільки систематичне вивчення психологічних і регіональних особливостей іноземних студентів уможливило розробку стратегії управління навчально-виховним процесом на ПФ для іноземних громадян за такими етапами: 1) дослідження внутрішнього світу студентів як суб'єкта навчання;

2) створення стратегії управління процесом навчання; 3) реалізація ухваленої технології навчання [261]. У рамках концептуальних підходів здійснюються поки що окремі, розрізнені спроби створення умов освіти в галузі підготовки іноземних фахівців в Україні як незалежної держави.

1.2. Теоретичні основи проблеми формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах (парадигми, концепції, підходи)

Вивченню проблеми формування готовності як до вибору професії, так і до майбутньої трудової діяльності присвячено ряд психологічних, філософських, педагогічних і соціологічних досліджень К. А. Абульханової-Славської, Ю. С. Алферова, С. Я. Батишева, Л. П. Буєвої, В. І. Євдокимова, Ф. І. Іващенко, О. А. Ігнатюк, Д. А. Кікнадзе, Є. О. Климова, Я. Л. Коломинського, А. Т. Короткевича, Г. С. Костюка, Б. Ф. Ломова, В. О. Моляко, В. М. М'ясищева, В. О. Полякова, О. Г. Романовського, Н. В. Самоукіної, Г. В. Троцько, Д. Н. Узнадзе, В. В. Чебишевої та ін. Визначення поняття «готовність» проводиться з різноманітних підходів, насамперед з особистісного та функціонального [2; 110; 134; 145; 153; 254; 278; 303; 309; 310; 315; 317; 325 та ін.].

У психологічних джерелах процес професійного становлення розглядається як цілісний феномен, що містить компоненти як об'єктивного (престижність професії, її соціальна конкурентноздатність, рівень безробіття й таке ін.), так і суб'єктивного характеру (відношення особистості до професії, до себе як професіонала, виразність професійних здібностей, професійні ідеали, переживання успіхів і невдач у професійній діяльності) [228; 231; 356]. Факторами розвитку професійного становлення науковці вважають попередню (до вибору професії) освіту й психічний розвиток особистості. Виділяють дві моделі становлення професійної діяльності:

– адаптивну модель, при якій у самосвідомості людини домінує тенденція до підпорядкування професійної праці зовнішнім обставинам у вигляді виконання алгоритмів розв'язання професійних завдань, правил, норм;

– модель професійного розвитку, яка характеризується здатністю особистості вийти за межі сформованої практики; досягати у своїй діяльності практичного перетворення й тим самим перебороти межі своїх професійних можливостей.

Адаптивна модель відбиває становлення фахівця, що є носієм професійних знань, умінь і досвіду. Модель професійного розвитку характеризує особистість, здатну виконувати професійну діяльність у цілому, готову до її самопроектування й удосконалення.

Підготовка фахівців полягає в цілеспрямовано організованій активній спільній діяльності викладачів і студентів ВНЗ. Принципи, зміст, форми і способи цієї діяльності мають бути підпорядковані досягненню поставленої спільної мети формування готовності особистості майбутнього фахівця до професійної діяльності.

Професійна діяльність являє собою складну сукупність дій і функцій, належне виконання яких вимагає спеціальної теоретичної підготовки, досвіду їх практичного здійснення та професійної культури й наявності певного рівня розвитку професійно значущих особистісних рис людини [317, с. 14]. Такий комплекс вимог зумовлює виникнення у майбутнього фахівця сумнівів у своїй здатності до виконання належним чином професійних функцій. Їх подоланню сприяє психологічна готовність до професійної діяльності. За визначенням В. Сластьоніна, готовність – це складне багаторівневе, різнопланове системне психічне утворення, насамперед, особистісне утворення людини.

Теорія «установки» Д. Узнадзе полягає в тому, що характер активності особистості залежить від наявної в неї готовності до налаштованості сприймати світ певним чином, діяти в тому або іншому напрямку. У життєдіяльності велике значення мають ідеї спільності, ідеали й цінності національного розвитку, розуміння й сприйняття природного, національного й

інонаціонального навколишнього середовища, що виражається в системі уявлень, емоцій і почуттів, тобто етнопсихології. Видатні психологи М. І. Дяченко та Л. О. Кандибович зазначають, що в західних ученнях психіці приділяється роль засобу, покликаного розв'язувати протиріччя та проблеми, що виникають у процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем. У східній психології основне місце посідає не успішне маніпулювання зовнішніми об'єктами, а перетворення тих чи інших внутрішніх психологічних структур. Східна психологія надає значення контролю над «Я», над сенсорними, інтелектуальними, емоційними й вольовими процесами. Китайська психологія зосереджує увагу на понадсвідомих проявах психіки, розробляє систему самосвідомості й саморегуляції особистості [108, с. 51].

У нашому дослідженні розглядаємо поняття «готовність», як результат підготовки та не вважаємо можливим ототожнювати психологічну готовність з готовністю до навчання. Психологічні передумови успішного навчання можуть бути вже сформовані, а конкретні вміння – ще ні.

Формуванню готовності до навчання присвячені праці С. І. Архангельського [16], В. П. Безпалько [32], С. І. Богомолова [40], В. М. Гриньової [83], Р. С. Гуревича [88], Дж. Дьюї [105], О. В. Євдокимова [111], В. В. Кутузова [80], В. І. Лозової [180], Л. С. Нечепоренко [206], В. В. Рибалка [250], С. І. Селеверстова [256], В. Шило [336] та ін.

У дослідженні В. В. Мачуського щодо формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних закладах наголошується на ролі *індивідуального підходу* в плані професійного самовизначення, що потребує використання в професійній орієнтації особливих засобів психолого-педагогічної дії, основою яких є допомога особистості у виборі професії [188, с. 7]. Формування майбутнього фахівця проходить успішно в разі, якщо студенти глибоко усвідомили мету навчально-виховного процесу у ВНЗ, внутрішньо прийняли цілі й завдання обраній професії.

О. Ю. Нікітіна довела доцільність *поетапного включення* студентів у пошуково-спрямовану пізнавальну діяльність на основі створення й вирішення проблемних ситуацій, що сприяють усвідомленню ними цінності та змісту науково-дослідної діяльності й оволодінню дослідницькими вміннями й навичками та формуванню готовності студентів до науково-дослідницької діяльності засобами проблемного навчання в цілому [207].

Слід зазначити інноваційність підходу В. В. Івашковського щодо розвитку готовності до майбутньої військової служби, що виникає у контексті формування суспільством у людини *загальної готовності до життя* на підставі встановлення конкретної мети, засобів, форм, методів навчання та виховання [133, с. 7].

Маючи за підґрунтя значні добутки з особистісно орієнтованого підходу в навчанні (Є. Ф. Зеєр, І. С. Якиманська та ін.), Г. О. Ларіоновою була прийнята концепція вирішення проблеми формування готовності до застосування знань у професійній діяльності [173], згідно з якою обрану спеціальність у ВНЗ й майбутню професійну діяльність випускників не слід жорстко пов'язувати. Зміст обраного (у результаті первісного особистого вибору студента) фаху повинен бути застосований педагогом для організації такої навчально-професійної діяльності, у якій відбувається формування вмінь застосовувати знання; інтелектуальний розвиток, професійне самовизначення, вибір шляху життєвої самореалізації; формування наукового світогляду.

Ми погоджуємось з науковцями, та вважаємо за доцільне розвинути ці концепції в процесі розв'язання означеної проблеми й підтвердження нашої гіпотези.

Дослідження питання формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВНТЗ є сукупністю трьох напрямків: 1) формування готовності до навчання; 2) формування готовності до подальшої професійної інженерно-технічної діяльності; 3) формування готовності до соціокультурної взаємодії студентів-іноземців.

Це зумовлено тим, що готовність СІГДП до навчання у ВТНЗ розглядається нами як передумова ефективності його діяльності не тільки в стінах університету, але й після його закінчення – у професійній сфері.

Актуалізація якостей особистості, використання попереднього досвіду в новій ситуації сприяє формуванню готовності до навчання в технічному університеті, але готовність СІГДП – це необхідна умова швидкої адаптації до умов навчання й праці, подальшого професійного вдосконалювання й підвищення кваліфікації. Готовність СІГДП до навчання допомагає йому в майбутньому успішно виконувати свої студентські обов'язки, правильно застосовувати знання, досвід, зберігати самоконтроль і мати змогу перебудувати свої дії у відповідності з непередбаченими обставинами та перешкодами. Стратегія формування готовності студентів-іноземців до подальшого навчання у ВТНЗ базується на врахуванні особливостей їхнього менталітету, віросповідання, психологічного стану, пов'язаного з процесом адаптації.

Концепція Н. Б. Булгакової щодо цілісної системи пропедевтичної підготовки іноземних громадян за природничо-науковими дисциплінами в технічному університеті заснована на аналізі закономірностей функціонування природних систем, гіпотези циклічної моделі освітньо-кваліфікаційних рівнів (теорія Е. В. Лузік), побудованої за аналогами природних систем, а також на єдності математичного опису її компонентів [57, с. 143] полягає у визначенні структури кожного навчального предмету як гармонійного співвідношення загального-особливого-часткового; у варіативності навчального матеріалу від початкового рівня підготовки й терміну навчання студентів; у гібридності блоку засвоєння мови предметів, ліквідації прогалів у знаннях та їх систематизації, у презентації знань як соціально-значущого досвіду людства; у врахуванні особистісного досвіду студентів; у відображенні інваріанту системи єдністю функцій пояснення, прогнозу та практичної спрямованості при забезпеченні розвивальної (пізнавальної й методологічної) функції та використанні системно-структурованого, інформаційно-психологічного й

суб'єктно-діяльнісного підходів, руху від загального до часткового, від аналізу до синтезу, від причин до наслідку, а також порівняння й узагальнення.

Довузівська підготовка є періодом *остаточної професійної спрямованості* студентів-іноземців до подальшого навчання. У 1999 р. Науково-методичною комісією з довузівської підготовки іноземних громадян МОН України були затверджені типові навчальні плани для підготовчих факультетів /відділень/ ВНЗ України. У відповідності з цими планами виділено наступні профілі навчання іноземних студентів: інженерно-технічні та інженерно-економічні (інженерні); психологія; математика, механіка; фізика; хімія /університетські /; охорони здоров'я, біологічні, фізкультури, сільськогосподарські (медико-біологічні); економічні; гуманітарні [202, с. 6-9]. На сучасному етапі довузівської підготовки іноземних громадян виділяють такі основні профілі: інженерно-технічний, медико-біологічний, економічний, гуманітарний. Вибір профілю навчання на ПФ не завжди є особистим рішенням СІГДП, оскільки на нього впливають побажання родини, наказ батька та поради фірми-постачальника. Упродовж навчального року СІГДП мають обрати фах подальшого навчання в ВТНЗ.

Аналіз та узагальнення концепцій Г. Г. Басса щодо професійної орієнтації [23], Л. Б. Куліненко про формування готовності до свідомого вибору майбутньої професії типу «людина-техніка» [165] та М. В. Козіної щодо формування готовності до вибору навчальної спеціалізації в процесі професійного самовизначення [150], дали можливість виокремити наступні кроки в підготовці СІГДП до вибору професії:

- 1) сформувати в СІГДП установку на активне самопізнання як основу вибору майбутньої професії;
- 2) ознайомити з професійним простором і потребами ринку праці;
- 3) сформувати вміння аналізу професій;
- 4) сформувати вміння співзрівняти свої можливості з вимогами професії до особистості та потребами ринку праці до фахівця з цієї галузи;

- 5) ознайомити з основними правилами вибору й типовими помилками, що припускаються студентами;
- 6) забезпечити самопізнання своїх індивідуально-психологічних особливостей та можливостей;
- 7) забезпечити розвиток професійно важливих якостей особистості СІГДП;
- 8) виховувати загальнолюдські та загальнопрофесійні якості, розумні домагання, потреби;
- 9) сформуванню відповідальності за прийняття рішення щодо вибору професії та його реалізацію.

Підготовка СІГДП до навчання за інженерно-технічним фахом пов'язана з їхньою *готовністю до творчої та науково-дослідної діяльності*. Висновки В. Білоносової [30], К. Гомоюнова [77], В. Горського [79], Л. Квіткіної [142], В. Моляко [199], О. Никітіної [207], В. Рибалки [250], С. Сисоевої [298; 299], О. Чаплигіна [324] стосовно того, що ефективність професійної підготовки майбутніх інженерів значною мірою визначається рівнем сформованості дослідницьких знань, умінь, розвитком особистісних якостей, накопиченням досвіду творчої дослідницької діяльності доводять доцільність участі СІГДП у наукових студентських конференціях різних рівнів. Опанування НД також вимагає від СІГДП володіння методами наукового пізнання й дослідницькими вміннями. Процес наукового пошуку індивідуальний і є цінністю як в освітньому, так і в особистісному сенсі, тому що дозволяє найбільш повно виявити індивідуальність, творчі здібності, готовність до самореалізації особистості СІГДП. Формування готовності до НДРС буде успішним завдяки забезпеченню формування мотивації до НДРС [351; 358] за допомогою структурування й цілеспрямованого відбору навчального матеріалу для створення проблемних ситуацій у навчальному процесі [28; 59; 171; 174; 187], при організації суб'єкт-суб'єктних стосунків викладача й СІГДП, що ґрунтуються на принципах взаємної довіри, співучасті, рівноправного партнерства, діалогу [311; с. 212]. Основою мовної підготовки студентів-

іноземців різних профілів навчання є ефективне оволодіння мовою спеціальності. Уведення професійно орієнтованої лексики необхідне для формування загальних понять про майбутній фах. Формування навичок і вмінь використання наукового стилю мови, оволодіння спеціальною лексикою й термінологією допомагає студенту-іноземцю формувати внутрішню мотивацію і підтримувати пізнавальну активність та націленість на майбутнє навчання професії і вивчення української/російської мови.

Дослідження різноманітних аспектів підготовки іноземних громадян мають враховувати особливості їхнього менталіту, етнокультури та мови. Науковці Т. І. Дементьєва, І. Є. Зозуля, О. В. Палка, О. О. Резван, О. О. Тетьянченко, які аналізували проблеми мовної підготовки студентів-іноземців наполягають на єдності її комунікативного, соціального та культурного аспектів [93; 127; 221; 244; 291; 305; 307].

Первинними засобами комунікації СІГДП є жестикуляція та імітація публічної поведінки. Завданням викладачів ПФ є *формування в СІГДП високої індивідуальної культури*. Студенти-іноземці, які керуються власними культурними нормами поведінки можуть залишити про себе негативне враження і тим самим не знайти контакту зі співрозмовником. Провідним принципом педагогічного спілкування є імператив І. Канта: завжди ставитися до себе й учня як мети спілкування, у результаті якого відбувається сходження до індивідуальності. На процес педагогічного спілкування на СІГДП значною мірою впливають особистісні якості та вчинки викладача, які співвідносяться з його власним попередньо сформованим ідеалом. Невідповідність, уявлень СІГДП й особистості викладача можуть закреслити всі педагогічні зусилля останнього. Студент-іноземець, який опинився в умовах нової для нього культури й не володіє правилами європейської поведінки, виявляється нездатним правильно оцінити мотиви дій оточуючих його людей. К. Д. Ушинський писав, що значну роль має дух навчального закладу, але цей дух живе не в стінах, не на папері, але в характері більшості вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців. Під впливом наслідування в

СІГДП формуються найпростіші навички спілкування на нерідній мові, відбувається перегляд духовних цінностей і формування нових. Динаміка цих процесів залежить від схильності СІГДП до наслідування, змісту і якостей обраного студентом об'єкта наслідування – викладача, співробітника факультету, гуртожитку та ін.

Відсутність мови-посередника збільшує проблеми в спілкуванні СІГДП у перші тижні й навіть місяці перебування в нашій країні. Єдиним засобом комунікації в цей період є мова рухів тіла («body language»). Викладачі й співробітники ПФ мають вивчати й розуміти невербальну поведінку СІГДП задля порозуміння, запобігання та усунення можливих конфліктів. Необхідно прищеплювати й відпрацьовувати норми й правила слов'янського етикету, знання яких дозволяє СІГДП установити контакт зі співрозмовником, правильно оцінити та зрозуміти значення невербального впливу. Він здійснюється супровідними мові несловесними сигналами (жести, міміка), сигнали зовнішності (зачіска, одяг і т.і.) й поведінки (погляд, поза, постава, хода, маніпуляція з предметами і т.д.), сигнали простору (дистанція-відстань до співрозмовника) [274]. Більшість жестів невербальної поведінки є набутими, і їхнє значення культурно обумовлене. Викладачі, що працюють у багатонаціональних групах, здатні оцінити різноманітність жестів СІГДП. У науковій літературі існують описи експресивних жестів арабів і стримано-помірної жестикуляції китайців [19; 60; 85; 86; 354 та ін.]. Форми виконання однотипних дій у народів світу часто різняться. Опанування мовою навчання буде успішним завдяки культурній адаптації СІГДП та засвоєнню соціально стереотипного досвіду. Мова є важливим елементом національної культури. Відомі випадки розгляду мови як прояву духу народу. Наприклад, В. Гумбольдт писав про те, що вивчення мов не може бути успішним, якщо вони не розглядаються у зв'язку з розвитком народного духу. Мова є складовою частиною культури народу, і вивчення культури сприяє успішному вивченню мови.

Результати дослідження І. Є. Зозулі [127] педагогічних умов полікультурного виховання студентів-іноземців ВТНЗ доводять доцільність введення полікультурного компонента під час викладання НД «Українська мова як іноземна» та «Країнознавство» для *створення сприятливого полікультурного середовища*. Розроблена автором модель полікультурного виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів є актуальним доробком теорії і методики виховання СІГДП.

На рівні теоретичної свідомості культура міжнаціонального спілкування містить ціннісні характеристики матеріальної й духовної культури інших народів, урахування набутоків різних культур в історичному минулому й сьогоденні, їх взаємодії й еволюції, адекватну оцінку місця й ролі тієї чи іншої держави в загальносвітовому історичному та культурному процесі, а також сприйняття елементів того прогресивного, що існує в інших народів. Формування культури міжнаціонального спілкування СІГДП є складовою формування їхньої духовної культури як передумови готовності до подальшого проживання та навчання в іншій державі.

1.3. Обґрунтування дефініції дослідження «готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах» та характеристика її складників

Існують різні погляди провідних фахівців на обґрунтування дефініції «готовність». З середини минулого століття дослідження цієї категорії набуло актуальності та стало прерогативою видатних психологів.

Б. Г. Ананьєв визначає поняття «готовності» до високопродуктивної діяльності в певній сфері праці та громадського життя, як «прояв здібностей» [10]. Готовність – це умова успішного виконання професійної діяльності, що повинна формуватися й удосконалюватися людиною. Суттєвий внесок у дослідження готовності до діяльності зробив доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України С. Д. Максименко, який зазначає, що готовність до діяльності – це стан мобілізації психологічних і

психофізіологічних систем особистості, які забезпечують виконання певної діяльності. Учений виокремлює кілька аспектів готовності до діяльності: а) операційний – володіння певним набором способів дії, знань, умінь та навичок, а також можливості набуття нового досвіду в межах певної діяльності; б) мотиваційний – система спонукальних якостей щодо певної діяльності (мотиви пізнання, досягнення самореалізації тощо); в) соціально-психологічний – рівень зрілості комунікативної сфери особистості, вміння здійснювати колективну розподілену діяльність, підтримувати стосунки в колективі, уникати деструктивних конфліктів та ін.; г) психофізіологічний – готовність систем організму діяти в цьому напрямі. Кожний стан готовності до діяльності визначається сполученням різних факторів, що визначають різні рівні, аспекти готовності [134, с. 113]. М. І. Дяченко та Л. О. Кандибович [106], які досліджували психологічні проблеми готовності, вводять поняття «настанов», та вважають, що готовність – це налаштуваність особистості на певну поведінку, установка на активні дії, пристосування особистості для успішних дій у даний момент, які зумовлені мотивами й психічними особливостями особистості. Доцільно навести дефініцію «самоналаштування», яку ці психологи розглядають як створення стану, котрий сприяє виконанню конкретного завдання. ... Самонастроювання передбачає вміння вводити в поле ясної свідомості бажані для особистості в цей момент думки, подання, враження й завдяки цьому перетворювати негативні переживання в стеничні...; здатність об'єктивно оцінювати труднощі й перешкоди, викликати за допомогою уяви позитивні стани й почуття. Можливості самонастроювання підвищуються, якщо людина зовні і внутрішньо активна. У пасивному стані людиною можуть опанувати негативні емоції... [108, с. 240]. Неможливо не погодитись з думкою В. І. Лозової, яка зазначає, що активність людини передбачає певний психологічний стан, що зумовлюється її потребами, мотивами, інтересами, вольовими процесами [179, с. 16].

Серед численних досліджень, присвячених готовності до діяльності, варто виокремити ті, що пов'язані з *формуванням професійної спрямованості*

(Г. Г. Бас, О. Ю. Єлісеєва, П. Б. Єфіменко, Б. М. Жебровський, М. В. Козіна, Р. І. Лучечка, Н. Ю. Матяш, С. В. Осадчий, О. В. Осипова, А. М. Пашинський, Л. Г. Соколова, О. В. Тополь, Н. О. Шевченко, В. І. Ширинський та ін.); *готовності до професійного самовизначення* (В. В. Мачуський); *готовності до творчої діяльності* (А. М. Король та ін.); *готовності до самовдосконалення* (О. А. Ігнатюк та ін.), *готовності до служби в Збройних Силах України* (В. В. Івашковський, С. О. Кубіцький та ін.), *готовності до різних аспектів педагогічної діяльності* (О. В. Безпалько, Д. Д. Біда, Л. С. Коржова, Н. М. Маргіта); *готовності молодих фахівців до науково-дослідної та професійної діяльності* (Г. О. Ларіонова, О. Ю. Нікітіна та ін.) [23; 37; 113; 115; 116; 150; 153; 155; 156; 159; 163; 165; 172; 185; 188; 200; 207; 309; 317; 331 та ін.].

Готовність до діяльності розглядається по-різному, залежно від її змісту, суб'єкту, цілей, установок, потреб, умов виконання та специфіки професії. Незважаючи на різноплановість такого особистісного утворення, як готовність, аналіз спектру досліджень з цього питання надає можливість виділити її основні компоненти. Більшість авторів розглядають готовність через сукупність мотиваційних, ціннісних, пізнавальних, креативних, емоційних і вольових якостей особистості, загальний психологічний та фізіологічний стан, що забезпечує її спрямованість на виконання певних дій та можливість їх успішного виконання.

В. І. Євдокимов [110] трактує *готовність до педагогічної діяльності* як таку характеристику особистості, що передбачає позитивне ставлення до педагогічної професії, має необхідні професійні знання, відповідні навички і вміння, спрямованість почуттів, вольових та інтелектуальних зусиль на учнів.

Готовність фахівців до педагогічної діяльності визначається як цілісна, відносно стійка, особистісна структура, що містить комплекс взаємопов'язаних мотиваційно-ціннісних, когнітивно-інтелектуальних та операційно-діяльнісних детермінант неперервного професійного зростання педагога, які забезпечують оптимальну реалізацію набутих знань у професійній діяльності педагога (Н. М. Маргіта) [185].

Готовність учителя до організації навчально-пізнавальної діяльності учнів [37] трактують і як інтегральне особистісне утворення, комплекс індивідуально-психологічних особливостей, що забезпечують високу ефективність професійного функціонування, і як складову підготовки вчителя до педагогічної діяльності, і як результат підготовки педагога до цього виду діяльності (Д. Д. Біда).

Готовність майбутнього фахівця фізичної культури у галузі масажу [115] передбачає наявність і формування професійно значущих якостей особистості майбутніх фахівців фізичної культури і наявність системи ціннісних орієнтацій, спрямованості на працю у галузі фізичної культури (П. Б. Єфіменко).

Як стратегія навчання у ВНЗ, розглядається формування *готовності майбутніх фахівців до застосування знань у майбутній професійній діяльності*, яка визначається як складне особистісне утворення, що є сукупністю ціннісно-мотиваційного, інтелектуального, змістовно-процесуального й операційного компонентів (Г. О. Ларіонова) [172].

О. А. Ігнатюк урахувуючи розуміння професійного самовдосконалення як невід'ємного компонента професійної підготовки фахівців запропонувала таку дефініцію *готовності студентів до професійного самовдосконалення*: це особистісне новоутворення, що відображає зміни не тільки у свідомості людини в найбільш повному виявленні вищої потреби в особистісно-професійному розвитку, але й набуття відповідних знань (науково-теоретичних; практично-процесуальних; знань щодо здійснення інженерної діяльності), оволодінні й використанні сукупності вмінь (базових, які відбивають особливості самостей особистості; професійних, які відображають специфіку інженерної діяльності; акмеологічних, спрямованих на досягнення акме-вершин) та застосуванні своїх здібностей і потенційних можливостей у діяльності зі створення нового, суспільно значущого продукту, метою якої є самоствердження людини в суспільстві [137].

О. Ю. Єлісеєва трактує поняття *готовності до конструкторсько-графічної діяльності* як складну індивідуально-професійну характеристику майбутнього інженера, що містить мотиваційний, практиологічний, емоційно-вольовий, когнітивно-креативний структурні компоненти, характеризується цілісністю, взаємозв'язком, наявністю потенціалу, який дозволяє самостійно вирішувати завдання зі створення й удосконалювання технічних конструкцій з урахуванням інтелектуалізації та інформатизації виробничих процесів [113].

Структура *готовності студентів до науково-дослідної діяльності*, за О. Ю. Нікітіною має такі компоненти: мотиваційний, що характеризує пізнавальний інтерес, мотивацію дослідницької діяльності; орієнтаційний – уявлення про методології наукового дослідження та способи науково-дослідної діяльності; діяльнісний, який передбачає володіння вміннями й навичками науково-дослідної діяльності; рефлексивний – самооцінка й самоаналіз власної дослідницької діяльності, визначення шляхів саморозвитку в науковому пізнанні [207].

Готовність старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності є інтегральним особистісним утворенням, що містить низку складових компонентів, які формуються й розвиваються взаємообумовлено під впливом сукупності змісту й педагогічних засобів у процесі спеціально організованої навчально-трудоваї технічної діяльності, яка має профорієнтаційну спрямованість і забезпечує достатній рівень готовності до професійного самовизначення (В. В. Мачуський) [188].

Окремо варто розглядати трактування *готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу "людина-техніка"* в процесі навчально-виховної роботи. Вона має таку структуру: особистісну готовність, яка є показником сформованості відповідної спрямованості, саморегуляції й самооцінки учня, що потребує довготривалого виховання; інтелектуально-діяльнісну готовність, яка відображає рівень сформованості професійної діяльності (підготовленість) або здатності до її опанування, інформаційну

готовність – володіння відповідною актуальною інформацією, що не стосується індивідуальних характеристик (Л. Б. Куліненко) [165].

Різноманітність дефініцій готовності ускладнює вирішення завдання дослідження, але сприяє розкриттю змісту поняття. Відмінність у розумінні сутності готовності людини до діяльності пояснюється тим, на якому рівні науковці розглядають проблему – функціональному (стан) чи особистісному (якість) [204, с.155-157].

Як певний рівень розвитку особистості, готовність до діяльності вивчалась Я. Л. Коломинським. Вона впливає на ефективність діяльності, але й діяльність, у свою чергу, сприяє формуванню готовності. З накопиченням професійного й життєвого досвіду студент усе більше пізнає особливості діяльності, стає готовим до її виконання в різних умовах, одержуючи додаткові знання, визначаючи можливі труднощі, оптимальні для себе функціональні стани, розставляючи пріоритети.

Проте, саме довузівська підготовка, як один з рівнів неперервної професійної освіти, заслуговує на розгляд, детальне вивчення та аналіз. Проблемам формування *готовності старшокласників до професійного самовизначення, адаптації в умовах професійного навчання* присвячено праці педагогів та психологів (Л. Б. Куліненко, В. В. Мачуський, та ін.). Вони містять чимало цінного, але не торкаються питання готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах. Відтак це ще мало досліджена тема в сучасній педагогічній та психологічній літературі в Україні.

За даними О. В. Адаменко та М. В. Разорьонової щодо тематичного спектра дисертаційних досліджень з питань підготовки іноземних студентів (1990–2009 рр.) [3], за останні двадцять років українськими науковцями було захищено 19 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора педагогічних наук, присвячених проблемам допрофесійної та професійної підготовки громадян інших країн.

Російськими вченими за цей термін захищено понад 130 наукових праць [3]. Для нашої роботи особливе значення має дослідження О. І. Шарової (м. Орел, 2009 р.), оскільки його результати розширюють наявні уявлення про можливість використання навчально-дослідницької діяльності на довузівському етапі як одного із засобів формування готовності іноземних абітурієнтів до навчання в російському ВНЗ; про способи конструювання змісту навчально-дослідницької діяльності; про методи і організаційні форми, найбільш ефективні для формування готовності іноземних абітурієнтів до навчання у ВНЗ.

Отже, наявність багатопланового спектру наукових досліджень з питань готовності до навчання у ВНЗ і відсутність спеціальних праць про довузівську підготовку студентів-іноземців ускладнюють пошук ефективних шляхів розв'язання цієї проблеми.

Визначення поняття «готовності іноземних громадян до навчання» ускладнюються їхньою приналежністю до іншої раси, нації, народності, релігії, соціального стану а також особливостями менталітету та іншомовністю, що детермінує необхідність адаптаційних процесів. До цього ж, на думку А. І. Суригіна слід додати проблеми, спільні для будь-якого першокурсника та проблеми, актуальні для молоді взагалі на даному віковому етапі. Значна відмінність систем середньої освіти країн світу та України, можливості скорочення терміну навчання та не завжди комфортні умови навчання, пов'язані з комплектацією академічних груп, мають вплив саме на довузівську підготовку й готовність студентів-іноземців до подальшого навчання у ВНЗ. Ці особливості без сумніву мають бути враховані при обґрунтуванні наріжної дефініції нашої дисертації.

Готовність студента, як професійно важлива якість особистості [106; 107], є складним психологічним утворенням і містить у собі такі компоненти: а) позитивне ставлення до майбутньої професії, досить стійкі мотиви діяльності; б) адекватність вимог професійної діяльності характеру, здібностям, темпераменту особистості; в) необхідні знання, уміння, навички;

г) стійкі професійно важливі особливості сприйняття, пам'яті, уваги, мислення, емоційних, вольових процесів тощо.

Учені розглядають готовність і як психічний стан, що, хоча й не є якістю особистості, однак може характеризувати можливості студента вирішувати в умовах навчання завдання, близькі до реальних завдань майбутньої навчальної та професійної діяльності. Психічний стан готовності – це «налаштування», актуалізація й пристосування можливостей людини для успішних дій у цей момент. Готовність як психічний стан студента – це його внутрішнє налаштування на певне поведження, установка на активні й доцільні дії. Виникнення й формування готовності («налаштування») визначається розумінням завдань, усвідомленням відповідальності, бажанням досягти успіху. Стан готовності («налаштування») містить такі компоненти: а) пізнавальні (розуміння професійних завдань, оцінка їхньої значущості, знання способів вирішення, уявлення про можливі зміни обставин); б) емоційні (почуття професійної честі й відповідальності, упевненість в успіху, насага); в) мотиваційні (потреба успішно виконати завдання, інтерес до процесу їхнього вирішення, прагнення досягти успіху й показати себе з кращого боку); г) вольові (мобілізація сил, подолання сумнівів тощо). Охарактеризовані види готовності перебувають у єдності й взаємодіють. До речі, стан готовності є свого роду продовженням стійкої, тривалої готовності [107, с. 278].

Отже, на етапі довузівської підготовки, формування, розвиток та функціонування готовності до майбутньої навчальної, а потім і професійної діяльності визначається як умовами й завданнями навчання й професії, так і властивостями особистості студента-іноземця, його мотивацією й досвідом.

У цілому, формування готовності СІГДП до навчання у вищих технічних навчальних закладах – це формування низки якостей різнобічно освіченої творчої особистості, професійно компетентної, здатної продовжувати освіту засобами нерідної мови в іншомовному соціокультурному середовищі в умовах технічного ВНЗ. Розглядаючи якості, які мають бути притаманні студентів-іноземців факультетів довузівської підготовки, доцільно враховувати загальні

показники якості підготовки фахівців для всіх інженерних спеціальностей ВНЗ, які пропонує Т. Лопухова на основі методу незалежних експертних оцінок [182]: знання в галузі загальнотехнічних і інженерних дисциплін; уміння використовувати знання зі спеціальних дисциплін для розв'язання виробничих завдань; здатність самостійно одержувати необхідні для професійної діяльності знання з літератури; уміння приймати технічно й економічно обґрунтовані інженерні рішення; готовність прислухатися до думки колег і використовувати їхній досвід у професійній діяльності; уміння чітко планувати свою роботу; уміння прогнозувати результати виробничої діяльності в різних ситуаціях.

З найбільш важливих для фахівців якостей, які формуються в процесі навчання у ВНЗ, експерти найчастіше називають творчий підхід до розв'язання виробничих завдань; прагнення до самоосвіти.

Складність проблеми готовності полягає в тому, що успіх у новій діяльності не може бути гарантованим тільки перенесенням вироблених раніше якостей, станів і набутого досвіду в нову ситуацію. Поряд з актуалізацією якостей, досвіду в новій ситуації спостерігається процес входження в неї. Тому важливим показником готовності студентів-іноземців є як процес набуття навчально-професійної самостійності під час навчання у ВНЗ, так і процес їх адаптації до організаційних та соціально-культурних умов.

Відповідно до висунутої концепції динамічної функціональної структури особистості К. К. Платонов розглядає готовність як особливий психічний стан, що забезпечує високу дієздатність, або як психічний стан що посідає проміжне положення між психічними процесами і властивостями особистості, що утворює функціональний рівень, на тлі якого розвиваються процеси, необхідні для забезпечення результативності професійної діяльності. У структурі готовності вчений виділяє, крім моральної готовності, психологічну й професійну [229].

Виділяють також завчасну, загальну, або тривалу готовність і тимчасову, ситуативну (стан готовності). Перша являє собою раніше набуті установки, знання, навички, уміння, мотиви діяльності [106]. На її основі виникає стан

готовності до виконання поточних завдань діяльності. Тимчасовий стан готовності – це актуалізація, пристосування всіх сил, створення психологічних можливостей для успішних дій у цей момент. Ситуативна готовність – це динамічний цілісний стан особистості, внутрішня настроєність на певну поведінку, змобілізованість усіх сил на активні й доцільні дії.

До структури готовності різні дослідники відносять понад сорок різних компонентів, що свідчить про неоднорідність цього особистісного утворення та його багаторівневий характер [188, с. 7]. Розгляд критеріїв та показників видів готовності до навчання, аналіз наукового доробку з даної проблеми уможливорює обґрунтування сутності досліджуваного поняття.

Необхідно акцентувати доцільність наукових праць з дослідження *психологічної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності* (М. А. Краснова, С. Є. Моторна, та ін.) [159; 209].

Розгляд критеріїв та показників видів готовності до навчання, аналіз наукових праць з означеної проблеми дає можливості обґрунтувати сутність досліджуваного поняття [264].

Таким чином, вважаємо, що *готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах* – це системне цілісне особистісне утворення, що забезпечує успішну діяльність в іншомовному соціокультурному просторі в умовах технічного ВНЗ та зумовлено рівнем розвитку та ефективною мобілізацією всіх психофізіологічних систем, ступенем сформованості різнобічно освіченої професійно компетентної творчої особистості.

Наш погляд на взаємозв'язок компонентів, критеріїв та показників з видами готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВНЗ визначено в табл. 1.1.

Види готовності до навчання повинні мати постійні розвиток та вдосконалення завдяки цілісності системи організаційних, навчальних та виховних заходів довузівської підготовки студентів-іноземців.

Взаємозв'язок компонентів, критеріїв та показників з видами готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ

Готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ			
Вид	Компонент	Критерії	Показники
1	2	3	4
Мотиваційна готовність	ціннісно-особистісний	внутрішня мотивація	<i>інтерес до знань</i> (допитливість, любов до знань, прагнення до пізнання світу як духовна потреба); <i>прагнення до новизни; бажання вивчати навчальні дисципліни за фахом; мрія про професію; прагнення до самодетермінації</i> (активності, що йде зсередини, яка відповідає повноцінному розвитку людської особистості); <i>самовладання</i> (наявність вольової риси характеру, почуття власної гідності й відповідальності); <i>прагнення до влади; самоствердження;</i>
		зовнішня мотивація	<i>наказ батька; вимоги родини; направлення країни; страх бути відрахованим; ідентифікація з кумиром; прагнення до спілкування з викладачами; зацікавленість у спілкуванні з друзями та знайомими;</i>
Адаптаційна готовність	соціо-психологічний фізіологічний	психологічна адаптація	<i>приспособлення до нового мовного середовища; самостійність; самоефективність; тривожність; емоційність; сором'язливість; кмітливість; світогляд; спілкування</i> (здатність до взаємодії з людьми, в який здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками); <i>самопрезентація; самосвідомість;</i>
		фізіологічна адаптація	<i>працездатність, зовнішній вигляд; загальний стан здоров'я; функціонування фізіологічних систем</i> (приспособлення до клімату, продуктів харчування, часового поясу, екологічних факторів);

1	2	3	4
Адаптаційна готовність	соціо-психо-фізіологічний	соціальна адаптація	<i>задоволення потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі, приналежність до певної соціальної групи; толерантність;</i>
		академічна адаптація	<i>приспосування до компонентів педагогічної системи (до викладання дисциплін, форм і методів організаційно-виховної роботи); творчість;</i>
		культурна адаптація	<i>приспосування до нового етнокультурного середовища, знайомство з традиціями і культурою України; повага до традицій та звичаїв України; такт (почуття міри в поведінці, вміння поводитися, дотримуватись правил пристойності, які ґрунтуються на чуйному й уважному ставленні до людей);</i>
		правова адаптація	знання, прийняття та виконання правил проживання іноземців в Україні [286];
Теоретична готовність	когнітивно-семантичний	зміст знань	<p><i>мовний</i>: оволодіння українською (російською) як «робочою» мовою для подальшого навчання у ВНЗ України за обраною спеціальністю; оволодіння українською (російською) мовою як засобом спілкування; оволодіння українською (російською) мовою як засобом ознайомлення з українськими (російськими) країнознавчими реаліями [203, с. 79];</p> <p><i>професійний</i> (оволодіння термінологічною лексикою через її семантизацію засобами української (російської) мов з опорою на попередній досвід, набутий у процесі навчання рідною мовою та поповнення знань з навчальних дисциплін інженерно-технічного фаху до рівня, необхідного для вступу до ВНЗ України);</p>

1	2	3	4
Теоретична готовність	когнітивно-семантичний	обсяг знань	<p><i>мовний</i>: основні особливості фонетичної системи української (російської) мови; опорні моменти артикуляції російських (українських) звуків; алфавіт, звуко-буквені відповідності, основні правила читання; місце наголосу в найбільш уживаних словах; знаки транскрипції й інтонаційної розмітки; національні та свої власні труднощі вимови;</p> <p><i>професійний</i> (за окремими навчальними дисциплінами і їх розділами інженерно-технічного напрямку (креслення, математика, фізика, хімія, основи інформатики, країнознавство)) [203];</p>
		якість знань	<p><i>мовний</i> (сформованість слуховимовляемих умінь та навичок (аудіювання, читання, письмо, говоріння) наприкінці вступного, основного, коректувального курсів) [203, с. 92, 87, 92];</p> <p><i>професійний</i> (вербалізація знань з профільних дисциплін засобами української (російської) мов, тобто вміння правильно побудови та висловлення думки);</p>
		уявлення про методи наукового пізнання	<p><i>мовний</i> (отримання мовою навчання інформації про загальні, істотні властивості предмета, його необхідні характеристики та їхнє вираження в системі абстракцій; подання знань у вигляді монологічної мови навчання з використанням наукового стилю);</p> <p><i>професійний</i> (наявність дисциплінарно-організованих знань для проведення самостійних</p>

1	2	3	4
			<p>навчальних досліджень; теоретичний пошук і заглиблення в сутність досліджуваних явищ; систематизація й формування спеціальних предметних умінь (розв'язання певних пізнавальних, практичних і навчально-дослідницьких завдань, підготовка доповідей, логічних опорних систем, колективних проєктів, уміння користуватися дослідницьким інструментарієм; здатність визначати шляхи пошуку рішення; можливість подання знань у вигляді математичної символіки, фізичних і хімічних формул); використання загальнонаукових прийомів мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, індукція, дедукція та ін.);</p>
Практична готовність	процесуально-діяльнісний	<p>мовно-комунікативні якості</p>	<p><i>мовний</i> (лексико-граматичні вміння); <i>предметно-мовний</i> (володіння мовною основою наукових текстів, уміння вести діалог і монолог на професійні теми); <i>прагматичний</i> (наявність професійної мови; уміння використовувати термінологію й лексику фахових дисциплін у певних ситуаціях спілкування);</p>
		<p>організаційні якості</p>	<p><i>морально-діловий</i> (свідомий вибір, рішення, оцінка, вчинок, моральна позиція); <i>особистісно-діловий</i> (самоконтроль, самоаналіз, самоорганізація, планування);</p>
		<p>операційні якості</p>	<p><i>операторно-діловий</i> (увага, пильність, сенсорне розрізнення, зорово-рухова координація,) <i>операційно-практичний</i> (застосування знань, умінь, навичок і методів наукового пізнання для виконання практичних або контрольних завдань);</p>

1	2	3	4
Практична	процесуально-діяльнісний	технологічні якості	опрацювання словників, навчальної, довідкової, технічної, наукової літератури та інтерактивних засобів інформації в навчально-дослідницькій діяльності; використання бібліотечних фондів.

Проведений аналіз підтверджує багатоплановість досліджень поняття «готовність», але водночас підкреслює недостатність інтересу з цього питання українських учених та педагогів-практиків стосовно саме студентів-іноземців груп довузівської підготовки. Обґрунтування сутності поняття *«готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВНТЗ»* та визначення її структури уможлиблює застосування критеріально-рівневого підходу з метою накреслення шляхів формування готовності СІГДП до навчання у технічних ВНЗ.

Висновки до першого розділу

Теоретичний аналіз проблеми формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах дозволив зробити такі висновки:

1. Система довузівської підготовки від початку заснування мала шість етапів свого розвитку або стагнації: I етап (1955-1975 рр.), II етап (1975-1985 рр.), III етап (1985-1990 рр.), IV етап (1990-2000 рр.), V етап (2000-2010 рр.), VI етап (2010 р. – теперішній час). Формування готовності СІГДП до подальшого навчання на кожному з етапів проводилось згідно до політичної, ідеологічної ситуації у світовому просторі та до вимог освітньої системи країни навчання. Належна увага була приділена культурному та соціальному розвитку особистості студента-іноземця [285].

2. Навчання на довузівському етапі підготовки відрізняється специфічними особливостями, що зумовлені гранично короткими часовими термінами (від 8 до 10 місяців), незнанням мови навчання, мови-посередника, різнорівневою або недостатньою підготовкою з загальнонаукових соціально-гуманітарних дисциплін, різницею в соціокультурних середовищах батьківщини та країни навчання, в етнопсихологічних та фізіологічних характеристиках СІГДП [283].

3. Доцільність *індивідуального підходу*, який впливає з аналізу підходів та концепцій щодо теоретичних основ дослідження проблеми формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ, практичної педагогічної діяльності на факультеті довузівської підготовки, спостережень та бесід з працівниками у галузі підготовки іноземних громадян, була визначена, має сприяти формуванню *високої індивідуальної культури*, професійного самовизначення, *остаточної професійної спрямованості, готовості до творчої та науково-дослідної діяльності* СІГДП за технологією *поетапного включення* СІГДП у процес формування готовності до подальшого навчання, яке є часткою формування суспільством у людини *загальної готовності до життя* [261; 278].

4. Обґрунтування сутності поняття *«готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВНТЗ»*, як системного цілісного особистісного утворення, що забезпечує успішну діяльність в іншомовному соціокультурному просторі в умовах технічного ВНЗ та зумовлено рівнем розвитку та ефективною мобілізацією всіх психофізіологічних систем, ступенем сформованості різнобічно освіченої професійно компетентної творчої особистості та визначення її структури уможлиблює застосування критеріально-рівневого підходу задля дослідження формування готовності СІГДП до навчання в технічних ВНЗ [264].

5. Формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до подальшого навчання у ВНТЗ – це процес послідовного й закономірного впливу на інтелектуальну та емоційно-психологічну сферу з метою виникнення, розвиток й функціонування професійних рис особистості які відповідають встановленим кваліфікаційним вимогам до певної обраної спеціальності, росту вимог і прагнень до професійного самоствердження та професійної мобільності [136; 282].

6. Аналіз стану проблеми формування готовності СІГДП до навчання у ВНТЗ свідчить про необхідність і доцільність розробки моделі формування цієї готовності, яка б дозволяла логічно й цілеспрямовано оптимізувати складний і багатоаспектний процес цієї підготовки.

Матеріали, що подані в розділі, апробовані на міжвузівській науково-практичній конференції НУА [272] та XII міжнародній науково-практичній конференції ХНУ імені В. Н. Каразіна [274].

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ГРУП ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

2.1. Структурні компоненти моделі формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах

Процес професійного становлення особистості – це складний динамічний процес, при якому особистість поступово переходить з одного внутрішнього стану до іншого. Комплексні дослідження розкрили специфіку й різноманітність умов, що забезпечують результативність формування мотиваційної, адаптаційної, теоретичної та практичної готовності майбутніх іноземних фахівців до подальшого навчання у ВТНЗ. Рушійними силами розвитку особистості виступають суперечності між потребами особистості та зовнішніми обставинами її існування, між її здібностями та можливостями їх реалізації, між новими вимогами дійсності та несформованими вміннями, навичками особистості, тобто суперечності між рівнем розвитку індивіда й характером її взаємодії із суспільством. Формування особистості здійснюється в певних соціальних умовах. Але як писав Л. С. Рубінштейн, усі зовнішні впливи на індивіда переломлюються через сукупність його внутрішніх умов.

Студенти-іноземці – це особлива категорія молоді, яка має за мету отримати вищу освіту європейського зразка в Україні. Вони висувають високі вимоги не лише до засобів, методів та форм навчання, але і до культурного та соціального оточення. Специфіка підготовки іноземців полягає не тільки в її принциповій відкритості реаліям світу, але й у тому, що в умовах транзитивності ця відкритість пов'язана з перехідним характером процесів, які відбуваються в соціокультурному середовищі [340]. У цьому процесі варто виділити три етапи: адаптацію до навколишніх умов через взаємодію з різними видами й формами діяльності [268; 273], індивідуалізацію як процес засвоєння

цих форм на основі задоволення потреб особистості, інтеграцію в соціальну спільноту [290], у соціальну дійсність. Саме ці процеси адаптації, індивідуалізації й інтеграції є основою взаємодії людини та суспільства й можуть бути представлені як механізми соціалізації особистості, які здійснюються під час розв'язання виниклих суперечностей.

Розвиток особистості може бути співвіднесений з формуванням її свідомості, ціннісних орієнтацій, мотиваційно-спонукальної сфери. Від зовнішнього до внутрішнього, від діяльності, організованої педагогом, до самостійної діяльності студента, і таким чином до саморозвитку СІГДП. Освіта, спираючись на систему цінностей, виступає вагомим чинником формування особистості. У таких умовах дослідники (В. І. Астахова, В. Більські, А. Г. Здравомислов, О. Е. Коваленко, В. А. Петрук, О. С. Пономарьов, О. Г. Романовський, С. Шварц, В. А. Ядов) вирішують питання створення моделі сучасного фахівця та розробки його кваліфікаційних характеристик. На сучасному етапі актуальні такі принципи: принцип адекватності моделі фахівця сучасним умовам розвитку суспільства та виробництва; принцип динамізму – сьогоднішньому фахівцеві необхідно бути готовим до постійних суспільних трансформацій та наукових досягнень.

На думку О. Е. Коваленко [148, с. 15], головним і стратегічним напрямом розвитку освіти є визнання особистісної орієнтації освіти, тобто такої її моделі, при якій особистість того, кого навчають, була б у центрі уваги психолога, педагога, і навчально-пізнавальна діяльність, а не викладання, була б головною.

Аналізуючи модель сучасного фахівця, професор В. І. Астахова називає низку вимог, які необхідно враховувати колективам ВНЗ у процесі формування сучасної особистості студента. Згідно гуманітарно орієнтованій моделі, наведено такі вимоги до складових частин моделі фахівця: функціональна й предметна складова (високий професіоналізм і здатність до професійної адаптації, готовність до післядипломної освіти й підвищення кваліфікації, здатність до інтеграції з фахівцями суміжних та інших спеціальностей, здатність до проектної діяльності, системне бачення виробничих професій).

Реалізацію цих вимог забезпечують дисципліни природничо-наукового та спеціального блоків (філософія і методологія науки).

Наступна складова: функціональна й предметна, частково особистісна (уміння керувати трудовим колективом, уміння організувати виробництво й людей, знання законів соціально-економічного розвитку суспільства й уміння застосовувати їх на практиці).

Особистісна складова (розуміння сутності й соціальної значущості своєї спеціальності, дотримання етичних і правових норм суспільства, наявність аксіологічних прагнень (ідеалів, цінностей, пріоритетів, мотивацій тощо), знання законів міжособистісного спілкування й уміння використовувати їх на практиці, здатність приймати рішення й нести за них відповідальність, наявність особистісних якостей (справедливість, співчуття, готовність допомогти, єдність слова й справи, любов до родини та інше), наявність особистого соціального і виробничого досвіду та здатність урахувати в роботі чужий досвід, фізіологічні та психологічні резерви особистості (дотримання законів валеології, тобто здорового способу життя, уміння створити сприятливий психологічний клімат у колективі, участь у суспільному житті, патріотизм, почуття корпоративності, уміння переключатися з одного виду діяльності на інший тощо)). Реалізацію цих вимог забезпечують спадковість і сімейне виховання; стан сучасного суспільства; наявність аксіологічного потенціалу, пріоритет ідей гуманізму та демократії, наявність національно-державної ідеї тощо, наявність або відсутність релігійних переконань; приклади для наслідування.

Творча (креативна) складова (творче ставлення до роботи, володіння методами інженерної та художньої творчості, наявність естетичних устремлінь і ідеалів). Реалізацію цих вимог забезпечують дисципліни, що навчають творчості (методи інженерної творчості, проектування систем довільної природи, ергономіка, дизайн тощо); атмосфера творчості в суспільстві (заохочення талантів, створення умов для творчості тощо).

В. І. Астахова вирізняє в даній моделі низку складових, таких як професійна, соціально-психологічна, особистісна і творча, які дозволяють говорити про те, що науковець звертає увагу на професійний і, по суті, загальнокультурний напрямок у розвитку фахівця [18].

Ця модель загальнодоцільна та має бути загально визнаною, але специфіка навчання та виховання іноземців доводить на практиці необхідність додаткових вимог формування майбутнього іноземного фахівця. До професійних якостей можна додати відповідальність, наполегливість, системність та нестандартність мислення, логічність, здатність до аналізу. Психофізіологічні риси: старанність, акуратність, спостережливість, оперативність, цілеспрямованість, вольові властивості особистості, твердість і вимогливість, рішучість, самостійність. До особистісних якостей необхідно додати переконаність у корисності своєї діяльності й відданість професії.

Сьогодні суспільству потрібна людина, здатна нести відповідальність за свої вчинки, «людина, яка може комунікувати у багатополюсній культурі, яка буде сама себе у певному значенні будувати» [201, с. 74]. Особистісні характеристики майбутнього фахівця стають показниками професійної зрілості індивіда. Професійна діяльність, як відзначає О. В. Долженко, усе більшою мірою захоплює всю людину: спосіб її життя, умови побуту тощо. По суті, вона стає дедалі більш і більш гуманістичною, оскільки дедалі більшою мірою починає мати справу з предметом своєї діяльності в його індивідуальному, разовому звучанні [101]. З цього приводу доволі влучно висловлюється І. А. Зязюн: щоб вижити в даних умовах, соціально і духовно, молода людини повинна вміти орієнтуватися і діяти у постійно мінливому світі виробництва, бізнесу, громадсько-політичного життя, комунікацій, не змінивши при цьому своєї самобутності, моральних принципів, поваги до себе і людей, здатності до самопізнання і самовдосконалення [130]. Це стає передумовою для залучення СІГДП до науково-дослідної та творчої діяльності. На етапах навчання на ПФ та подальшому перебуванні у ВНЗ студенти-іноземці залучаються до наукової творчості на студентських науково-практичних конференціях, уроках-

концертах, конкурсах, олімпіадах та інших різноманітних науково-дослідних і дозвільних формах. Більшість із даних форм роботи вже стали традиційними в НТУ «ХП», ХНУ імені В. Н. Каразіна, ХНУРЕ, ХНАДУ. У цих закладах освіти вже склалися свої підходи до формування студентської молоді, але багаторічна практика навчання іноземців зажадала впровадження своєрідних форм роботи: створення земляцтв, інституту кураторства [138; 234], проведення вечорів культури, присвячених історії, традиціям, мистецтву країн, з яких прибули студенти. Наприклад, на ПФ НТУ «ХП» уже п'ятий рік поспіль проводиться урок-концерт «Весна з географією», на якому представники кожної країни, з якої приїхали СІГДП на навчання, розповідають про свою країну, її традиції, символіку, виконують національний гімн та народні пісні, танці. Також, понад 35 років проводиться студентська науково-практична конференція. СІГДП виступають з доповідями з природничих наук, які вивчають. Ці виступи супроводжуються презентаціями, експериментами та дослідями. Традиційними в університетах Харкова стали випускні концерти СІГДП. Певна частина студентів відчуває потребу в участі в художній самодіяльності. В університетських Палацах студентів успішно працюють театральні гуртки та художні колективи. СІГДП мають можливість удосконалювати свої спортивні досягнення в спортивних комплексах університетів та туристських клубах. Наукова, творча, мистецька та спортивна діяльність є необхідною умовою розвитку особистості студентів-іноземців на довузівському етапі підготовки.

Метою системи довузівської підготовки студентів-іноземців є формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ, результатом якого є досягнення вищого рівня готовності.

З огляду на ці аспекти, побудову моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ вважаємо необхідною задля:

по-перше, виявлення та врахування розмаїття основних факторів та умов, що впливають на зміст, структуру й рівень формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ;

по-друге, уможливлення уявлення основних компонентів процесу формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ;

по-третє, виділення в рамках процесу формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ самостійних підсистем і процесів, що мають власну структуру й зміст.

Вибір *структурно-функціонального типу* моделі формування готовності зумовлено вірогідністю того, що «при дотриманні відносно стабільних умов можна розраховувати на виконання функції» [197].

Цілісність системи довузівської підготовки студентів-іноземців, її стійкість, функціональність і внутрішня організація має за підґрунтя сукупність функціональних зв'язків та їхніх відношень до структурних компонентів моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Структурними компонентами моделі є: складові системи довузівської підготовки студентів-іноземців (особистість СІГДП, особистість педагога, освітнє середовище) [269; 276], функції системи довузівської підготовки іноземних громадян (адаптивна, мотивуюча, освітня, розвивальна, виховна, соціокультурна), мета системи довузівської підготовки студентів-іноземців, завдання, педагогічні технології, принципи та умови формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Розглянемо взаємозв'язок складових системи довузівської підготовки студентів-іноземців, якими є а) **особистість СІГДП**; б) **особистість педагога**; в) **освітнє середовище**, з огляду на виконання системою взаємодоповнюючих та взаємокоригуючих **функцій** (адаптивна, мотивуюча, освітня, розвивальна, виховна, соціокультурна).

Педагогічна наука ґрунтується на твердженні К. Ушинського про те, що тільки характером можна створити характер. **Особистість викладача**, його авторитет мають вплив на результати навчання, ставлення до викладача СІГДП переносить на навчальну дисципліну. Викладач має бути стійкою особистістю, уміти орієнтуватися в будь-якій навчальній ситуації, звільнитися від внутрішніх конфліктів. Для викладача важливі його конструктивні,

організаторські й комунікативні вміння, загальна й педагогічна культура, вміння виправляти або коментувати свої особистісні недоліки для того, щоб вони не заважали йому в його роботі. Викладач повинен сприймати СІГДП як особистості, розуміти логіку їхніх вчинків. Йому необхідно добре розбиратися у звичаях країни, звідки приїхали студенти, бути знайомим із психологічними особливостями тієї або іншої нації або народності й мати достатнє поняття про мову, носієм якої є студент.

Діяльність педагога полягає:

по-перше, у розвитку самоефективності СІГДП через формування в них досвіду успіху, створенні ситуацій самореалізації особистості в навчальній, спортивній, художній, образотворчій, науково-дослідної та інших видах діяльності;

по-друге, у творчому розвитку СІГДП, оптимальному розвитку всіх видів мислення;

по-третє, у розвитку самосвідомості СІГДП, осмислення ними сутності майбутніх труднощів, шляхів та засобів подолання, а також власних емоційних настроїв, пов'язаних із входженням у навчальну й майбутню професійну реальність.

Обов'язковим має бути врахування індивідуально-типологічних характеристик **особистості СІГДП**. Академічна група СІГДП – здебільшого випадкове об'єднання індивідуальностей. Рівне, дружелюбне ставлення до кожного без винятку СІГДП сприятиме атмосфері партнерства й співробітництва.

На початку 90-х років минулого сторіччя в працях В. Т. Костомарова обґрунтована теорія «суб'єкт-суб'єктного» навчання, що базується на особистісно зорієнтованому підході, основи якого були закладені в психології дослідженнями О. М. Леонтьєва. Визначаючи спілкування як процес установлення й підтримки контакту між людьми, О. М. Леонтьєв розглядає як першочергове завдання створення на занятті сприятливого психологічного клімату [175; 176]. У перші тижні навчання викладачеві важливо встановити

контакт з аудиторією СІГДП, з огляду на фактор їхньої «туги за батьківщиною». Психологічна підтримка СІГДП упродовж навчання, особливо у перші тижні, є найактуальнішою, оскільки більшість СІГДП ще не має досвіду тривалі розлуки з родиною.

Основними функціями психологічної підтримки СІГДП [282] є а) активне сприяння формуванню особистісного й інтелектуального потенціалу, що буде сприяти розвитку психологічної готовності до навчання та проживання в Україні; б) організація психологічної підтримки й консультативної допомоги в процесі зміни стереотипів; в) створення психологічних умов для найбільш повного розвитку творчих здібностей, пізнавальної й морально-мотиваційної сфер особистості СІГДП; г) допомога в подоланні відхилень в інтелектуальному й особистісному розвитку з метою попередження, уникнення та розв'язання конфліктних ситуацій [246]. Психологічна підтримка СІГДП є дієвою лише на основі особливого типу взаємин суб'єктів освітнього простору, що зумовлюють особистісно зорієнтовану суб'єкт-суб'єктну педагогічну взаємодію. Викладач і студент природно включені в систему, у якій виникають «відносини, що допомагають», (як і в інших діадах: діти – батьки, лікар – пацієнт, консультант – клієнт і таке інше). Своєрідність відносин, що допомагають, полягає в тому, що суб'єкт діяльності є одночасно первинним «інструментом» роботи.

Освітнє середовище є полігоном функціонування системи довузівської підготовки іноземних громадян та середовищем формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ [260]. Як зазначає В. М. Гриньова [84, с. 42], у понятті «середовище» інтегровано все, у чому й щодо чого може бути виявлено активність суб'єктів педагогічного процесу. Системно організований педагогічний процес відбувається в певному середовищі, яке у тій мірі є середовищем освітнім, у якій у наявності взаємодія «система – середовище». За визначенням О. Г. Романовського, освітнє середовище – це сукупність матеріальних, духовних та емоційно-психологічних умов, у яких проходить навчально-виховний процес, і факторів, що сприяють, але й можуть

перешкоджати досягненню його ефективності [253]. Потреби суспільства в кваліфікованих фахівцях вимагають удосконалення освіти та освітнього простору зокрема. Нова освітня парадигма, за визначенням В. Ю. Бикова [58], задекларувала принципи відкритої освіти. Учений уводить поняття *відкритого освітнього простору* та *відкритого навчального середовища*. Формування й використання відкритого освітнього простору уможлиблює реалізація принципів відкритої освіти при побудові педагогічних систем, використання сучасних методів і засобів інформаційно-комунікативних технологій.

Основою моделі взаємодії «СІГДП – викладач» в освітньому середовищі на етапі довузівської підготовки стало дослідження взаємодії студентів та викладачів Р. J. Runkel [365; 359]. Модель цієї взаємодії в освітньому середовищі на етапі довузівської підготовки представлена на рис. 2.1.

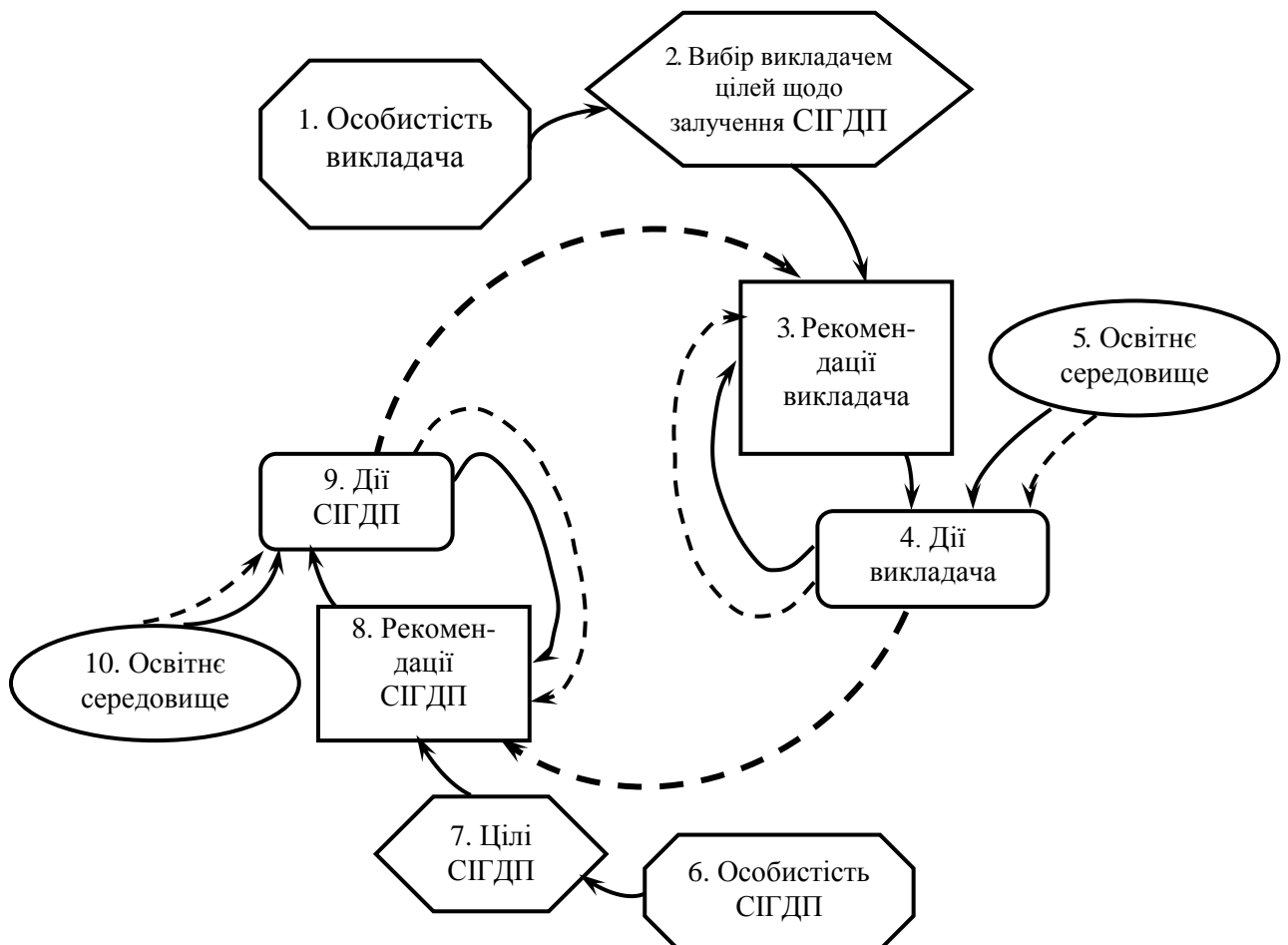

Рис. 2.1. Модель взаємодії «СІГДП – викладач».

Суцільні лінії демонструють міжособистісний зв'язок через нервову систему. Пунктирні лінії – міжособистісний зв'язок через зір, мову й таке інше.

Розглянемо детальніше елементи моделі «СІГДП – викладач»:

1. *Особистість викладача* привносить в аудиторію власні персональні потреби та цілі, розвинені завдяки власній персональній історії. У комплексі зі специфікою викладання в аудиторії СІГДП це впливає на:
2. *Вибір викладачем цілей щодо залучення СІГДП до дії.* Наприклад, викладач міг би хотіти, щоб СІГДП вивчив складання дробів, оцінив витвори мистецтва в музеї, був «просто гарним хлопцем», знав, коли Україна стала незалежною державою, відважно боровся на спортивних змаганнях.
3. Ціль, що обрана викладачем, обмежена *його рекомендаціями*, і, таким чином, специфічний ряд дій викладача, якими він передбачає наблизитися до мети, насправді віддаляють мету.
4. *Дії викладача.* Приклади дій: дати завдання читати розділ 3; направити СІГДП до офісу декана; пояснювати, як знайти квадратний корінь, організувати поїздку СІГДП до Криму або екскурсію до музею та тощо.
5. *Освітнє середовище*, у якому виконані дії. Відсутність залізничних квитків обмежує термін часу перебування в Криму, швидкість автобуса впливає на тривалість екскурсії та на час, що був проведений у музеї; розмір дошки обмежує пояснення «квадратного кореня»; шум вантажних машин, які проїздять за вікнами музею, шкодить сприйманню розповіді екскурсовода про витвори мистецтва у музеї; зауваження щодо боротьби на спортивних змаганнях занадто помірковані, щоб задовольнити претензії сторін, що борються та інше.

СІГДП також є часткою освітнього середовища викладача, яке ми розглядаємо. Оскільки викладач обирає специфічні дії, які визначають шлях до його мети, він приділить специфічну увагу організації *дій студента*. Тому вони (9) представлені на діаграмі окремо від інших аспектів *освітнього середовища викладача* (5). Аналогічно, *дії викладача* (4) винесені окремо від *освітнього середовища СІГДП* (10).

6. *Особистість СІГДП* заслуговує окремого дослідження. Особливості менталітету та національних традицій, сформовані стереотипи СІГДП мають вплив на його цілі та дії.

7. *Цілі СІГДП* можуть залишатися стабільними в процесі всього періоду довузівського навчання, а можуть розвиватись або повністю змінюватися. Цілі СІГДП, що коригуються завдяки діям викладача, мають безпосередній вплив на рекомендації студента.

8. *Рекомендації СІГДП*. Асимілювавши ці особистісні й міжособистісні впливи, СІГДП може тепер діяти.

9. *Дії СІГДП*, не є шаблонними, подібно діям викладача.

10. *Освітнє середовище*, у якому відбувається взаємодія «СІГДП – викладач».

Дії СІГДП, у свою чергу, стають одним з детермінантів наступного акту з боку викладача, після того як вони інтерпретувалися викладачем через його *рекомендації*. Ми повинні також пам'ятати, що викладач контролює свої дії, а СІГДП постійно спостерігає й аналізує їх. Тому на діаграмі лінії «зворотного зв'язку» дистанційовані від *дій викладача* (4) назад до *його рекомендацій* (3), й аналогічно від *дій СІГДП* (9) назад до *рекомендацій СІГДП* (8). Цей «зворотний зв'язок» може прискорювати процеси, що відбуваються у довузівській підготовці студентів-іноземців та тим самим впливати як позитивно, так і негативно на функціонування всієї системи.

Велике коло представляє кругообіг «зворотного зв'язку», хоча це й опосередковано. *Дії викладача* (4), мають вплив на *рекомендації СІГДП* (8) та *дії СІГДП* (9). *Дії СІГДП*, у свою чергу, сприйняті викладачем (через *його рекомендації* (3)). Аналіз дій студента змінить подальші дії викладача. Але «інформація», що передана в цьому кругообігу «обхідного шляху», може бути змінена різними способами й зовнішніми впливами (1), (2), (5), (6), (7), (10), а також і міжособистісним зворотним зв'язком.

Кожний СІГДП покладається на свій життєвий досвід, що сформувався, і погляди на життя. Саме від цих поглядів залежить сприйняття пропонованої інформації й навчального матеріалу. Викладач зобов'язаний знати, пам'ятати й

щомиті враховувати соціально-психологічні особливості вихідців різних етнопсихологічних груп. Скерований психологічно-педагогічний взаємозв'язок особи викладача й особи СІГДП впливає на реалізацію *функціональних* напрямів діяльності системи довузівської підготовки.

На довузівському етапі підготовки відбувається адаптація як фізіологічна (незвичний клімат, харчування), так і психоетнічна (спілкування з представниками різних етнокультур, протиріччя традицій). Адаптація іноземців на ПФ – це керований процес входження майбутніх фахівців у вишівську і плановану професійну реальність на етапі підготовки до самостійної професійної діяльності. Керування адаптаційним процесом здійснюється за допомогою створення відповідних умов функціонування психологічних механізмів на когнітивному, емоційному, мотиваційному та поведінковому рівнях особистості СІГДП: а) організація взаємодії студентів і викладача, як носія професійних рис, засобів і способів виконання навчальної й професійної діяльності; залучення студентів до спеціально організованої квазіпрофесійної діяльності з метою засвоєння досвіду цієї діяльності до її настання; зміна умов та соціального контексту навчальної діяльності студентів, надання їй рис реальної професійної діяльності; б) збереження балансу між асиміляцією й акомодациєю за допомогою з'ясування рівня навчальної підготовки студентів на батьківщині, усунення розбіжностей цієї підготовки в студентів-одногогрупників; формування в них системи базових понять з усіх НД; в) розвиток самоефективності студентів через формування в них досвіду успіху, створення ситуацій самореалізації особистості в науково-дослідній, спортивній, художній, образотворчій та інших видах діяльності; г) творчий розвиток СІГДП, оптимальний розвиток усіх видів мислення; д) розвиток самосвідомості СІГДП, осмислення ними сутності майбутніх труднощів, шляхів та засобів їх подолання, а також власних емоційних настроїв, пов'язаних з входженням у навчальну й майбутню професійну реальність. Адаптація – постійний динамічний процес, у ході якого відбувається не тільки

інтеграція особистості в соціум, але й самореалізація та професійний, особистісний розвиток [275].

Завдання викладача – зробити цей процес керованим. Потрібна посилена й довгострокова активізація розумових дій. Професіоналізм викладача реалізується в умінні організувати активну інтелектуальну та мовленнєву діяльність студентів. О. М. Леонтєв розглядав особистість як суб'єкт діяльності, що формує себе в процесі діяльності. Цей підхід ураховує, у першу чергу, те, що всі психологічні стани й процеси розглядаються як наслідки індивідуального та суспільного буття.

Буддистсько-конфуціанська система сприйняття світу студентів з КНР не дозволяє їм сприймати інформацію, викладену голосно, різку манеру поведіння, активну жестикуляцію. В аудиторії азійських студентів більше прийнятна «м'яка» манера викладання. СІГДП повинні відчувати повагу, увагу й доброзичливість з боку викладача також при виправленні помилок або зауваженнях про погану поведінку. Завдяки педагогічному такту й толерантності у відносинах між педагогом і студентами з країн Азії може встановитися взаємодія і повна гармонія.

СІГДП з арабських країн, на відмінність від студентів з країн Азії, не сприймають інформацію, подану тихим голосом. Від викладача потрібне вміння завоювати увагу цієї темпераментної, експресивної студентської аудиторії. У цьому випадку необхідна відповідна динаміка викладання. Арабська частина студентської групи, у більшості мусульманська, зобов'язує викладача знати й дотримуватися всіх аспектів і правил релігійних взаємовідносин. Необхідно враховувати строгість поведіння у відносинах між чоловіком і жінкою в ісламському світі. Мова йде про поведінку викладачів та студентів-іноземців з урахуванням їхньої статі. Викладачі, що працюють з арабськими студентами, зобов'язані знати закони Шаріату задля уникнення можливих непорозумінь і конфліктів [367]. Для СІГДП, які прибули на навчання в Україну, викладач є зразком для наслідування й носієм норм

поводження в європейському суспільстві. Зовнішній вигляд (зачіска, одяг) викладача накладає відбиток на сприйняття СІГДП образу українця.

Педагог зобов'язаний ураховувати не тільки соціально-психологічні особливості СІГДП, але й деякі відомі історичні факти [19; 55; 169; 268; 271; 347]. Необхідно пам'ятати, що не прийнятно вчитувати в присутності всієї групи африканського СІГДП. Вихідці з африканських, у минулому колоніальних держав зберегли у своїй підсвідомості пам'ять про колоніальний гніт і боротьбу за незалежність. Такі СІГДП можуть сприймати деякі виховні дії з боку викладача як намагання позбавити їх права бути «на рівні з усіма».

Іноземець, який уперше опинився в новому культурному середовищі, не завжди може уникнути культурного шоку. Завдання викладача – полегшити адаптацію СІГДП до іншокультурного середовища, забезпечивши діалог різних культур, а не їхній конфлікт. Цьому сприяє інтерес педагога до звичаїв, культури рідної країни СІГДП. Ігнорування викладачем етнопсихологічних, національних і культурологічних особливостей СІГДП веде до активізації механізмів психологічного захисту – такої поведінки, що базується на емоційній перенапрузі. Якщо заняття побудоване неадекватно їхньому уявленню, то СІГДП можуть стати об'єктом травмування, а не навчання. В особі викладача [269] (фактично першого представника країни навчання) СІГДП репродукує національний характер українського народу.

Ефективності роботи викладача присвячені дослідження, що проведені в 50-х рр. минулого століття Комітетом США з критеріїв ефективності викладача [350, с. 238–263, 243, 244], завдяки яким був сформульований «остаточний висновок» парадигми для таких критеріїв. Вона містить критерії ефективності викладача на континуумі, що рухається від «кінцевого» до «початкового». Дослідники вважають, що на вершині цієї ієрархії «остаточного висновку» міг би бути такий критерій, як «ефект викладача на досягнення студентами успіху в житті». Нижче міг би розташовуватися такий критерій, як «ефект викладача на досягнення студентами успіху в подальшому навчанні». На третій позиції міг би бути критерій «ефект викладача на досягнення студентами успіхів у

поточних навчальних цілях». Набагато нижче в ієрархії було б «задоволення батьків викладачем», потім, «рівень викладача в практичному викладі навчальної дисципліни», «рівень викладання навчальних курсів» та «інтелект викладача» [349; 352; 353; 355; 356; 357].

Схематичне зображення критеріїв парадигми, що було доповнено та адаптовано у відповідності до системи довузівської підготовки студентів-іноземців наведено на рисунку 2.2.

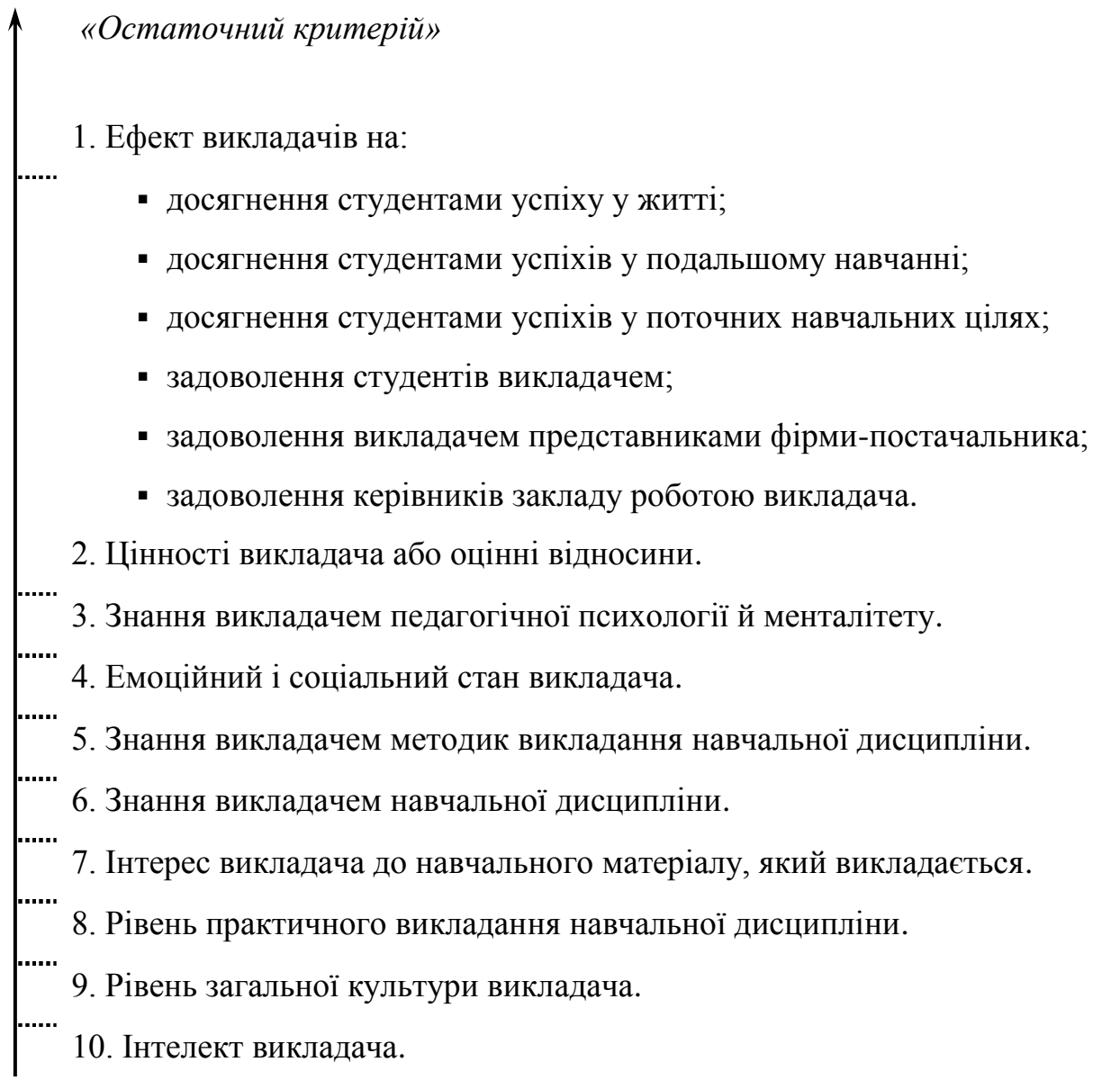

Рис. 2.2. Ієрархія критеріїв ефективності викладача.

Викладач – це особистість, що разом зі студентами визначає мету й зміст навчання, знаходить найефективніші методи й способи, тим самим із самого початку навчання викликає інтерес до дисципліни, що вивчається, і до себе як до партнера, а «не ворога». Викладач для СІГДП є інтелектуальною, високоосвіченою особистістю, цікавим співрозмовником. Він поважає СІГДП, сприймає його таким, яким він є.

Студент – це особистість, спілкування з яким розглядається викладачем як співробітництво у вирішенні навчальних завдань. СІГДП має такі соціально-психологічні потреби, як потреба у визнанні, повазі, уважному ставленні з боку викладача та інших студентів групи. Навчання має бути організовано й проведено таким чином, щоб його результатом стало задоволення потреб СІГДП.

Освітнє середовище СІГДП – природне та штучне білінгвальне оточення, що містить різноманітні види взаємодій, здатні забезпечити продуктивне формування готовності до навчання. Засобами взаємодій виступають мова навчання та мова-посередник з метою розширення інформаційного поля СІГДП.

У таких умовах СІГДП зможуть одержати знання та постійно вдосконалюватися в інтелектуальному й особистісному розвитку. У цьому полягає виконання функції системи довузівської підготовки іноземних громадян.

Функціональними компонентами моделі є стійкі зв'язки структурних компонентів, тобто алгоритм функціонування моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Дослідження взаємодії структурних і функціональних компонентів надає можливості вдосконалення педагогічної системи в цілому [149].

Структурно-функціональну модель формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ має сенс схематично поділити на такі блоки: **цільовий**, **технологічний**, **змістовний**, **оцінювальний** [265].

Модель формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ зображена схемою, що подана на рис. 2.3.

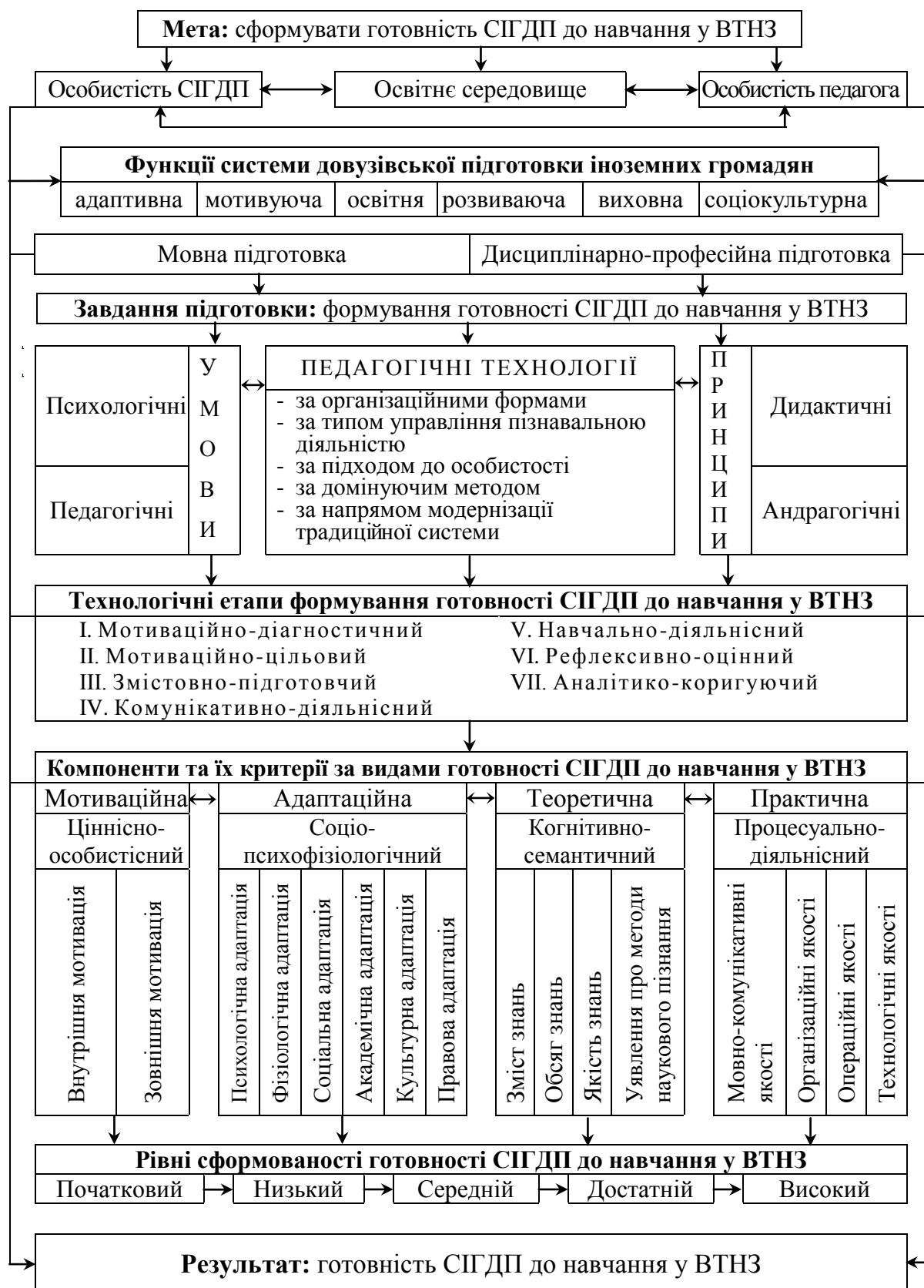

Рис. 2.3. Структурно-функціональна модель формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах

Цільовий блок конкретизує *завдання* досліджуваного за допомогою презентованої моделі процесу формування готовності. Розробка цільового блоку моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ здійснюється з урахуванням принципу декомпозиції цілей. Глобальне завдання – формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ роздроблюється на локальні, якими є формування компонентів готовності СІГДП (ціннісно-особистісний, соціо-психофізіологічний, когнітивно-семантичний, процесуально-діяльнісний) у процесі мовної та дисциплінарно-професійної довузівської підготовки.

Для досягнення позитивного результату глобального завдання необхідно вирішити кожне з поставлених локальних цілей-завдань. Визначення змісту цільового блоку зумовлено профо- та психоформами СІГДП ВТНЗ (додаток М) [108, с. 151, 189, 278].

Технологічний блок містить сукупність складників організації, проведення, оптимізації та подальшої ефективності навчального процесу, тобто *педагогічні технології, принципи та умови* формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ [261]. Технологічність процесу формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ припускає систему методичних, андрагогічних, дидактичних, психологічних і педагогічних процедур [280], що детермінують необхідні зміни в діяльності СІГДП. Науково обґрунтовані конкретні цілі за відповідними *технологічними етапами* навчання [262], зміст, засоби досягнення цих цілей, що ведуть оптимальним шляхом до кінцевої мети, що гарантує досягнення планованих результатів моделі. При розробці технології навчання прогнозується конкретна діяльність викладача та суб'єкта навчання, тобто СІГДП.

Довузівська підготовка є першим і значущим етапом навчання іноземця на території нашої держави. Таким чином, довузівську підготовку іноземних громадян до навчання у ВНЗ ми вважаємо одним з видів неперервної освіти. Серед функцій неперервної освіти [74, 129] виділяють: розвивальну (задоволення духовних запитів особи, потреб творчого зростання), таку, що

компенсує (заповнення прогалин у базової освіті); адаптивну (оперативна підготовка й перепідготовка в умовах мінливої виробничої й соціальної ситуації); соціокультурну (інтегруючу в незнайомий культурний контекст); функцію ресоціалізації (повторної соціалізації в новому, незнайомому суспільстві). Ці функції аналогічні функціям системи довузівської підготовки іноземних громадян.

У змісті неперервної освіти прийнято виділяти три основні значеннєві галузі, що пов'язані з навчанням дорослих [69]: навчання грамотності – у широкому розумінні, у тому числі комп'ютерну, функціональну, соціальну та інші; професійне навчання, що включає професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації (Job qualification); загальнокультурне – додаткова освіта, не пов'язана з трудовою діяльністю (life qualification). Узагальненими соціально значущими показниками освіченості (як результату навчання) постають грамотність, професійна компетентність та культура.

Вікова характеристика контингенту іноземних громадян, які планують отримати довузівську підготовку в Україні, становить 17-35 років. Середній вік СІГДП складає 26 років, контингент – громадяни КНР, В'єтнаму, Йорданії, Лівану, Сирії, Марокко, Лівії, Тунісу, Кот-д'Івуару, Судану, Камеруну, Конго, Кенії, Іраку, Ірану та Туркменістану. Активність прибуття громадян з того або іншого регіону часто буває пов'язана з нестабільним становищем у країні: військовими переворотами, громадянськими війнами, природними катаклізмами. Молоді люди 17-20 років, які пережили подібні випробування, рано стають дорослими. Аналіз психоформ (додаток М) й особливостей менталітету вихідців з країн Азії, Африки й Близького Сходу показують їхню особистісну зрілість. Іноземні громадяни 20-35 років, які приїждять для подальшого навчання в магістратурі або аспірантурі, вже мають професійні навички й сформовані соціальні настанови. Більшість майбутніх іноземних аспірантів залишили на батьківщині сім'ї, дітей. Освіта для іноземних громадян є життєвою необхідністю й можливістю подальшого успішного життя.

Таким чином, вважаємо за необхідне впровадження принципів андрагогіки в систему довузівської підготовки студентів-іноземців. Становлення андрагогіки пов'язане з іменами американських учених Дж. Дьюї (John Dewey), Е. Лідермана (Lindeman E.), А. Маслоу (A. Maslow), М. Ноулза (M. Knowles), англійських дослідників М. Тайта (Tight M.), А. Кроплі (Cropley A.), П. Джарвіса (Jarvis P.), Р. Х. Дейва (Dave R. H.), російського науковця С. Змійова, українських – Л. Плаксій, Н. Протасової та ін. [87]. Засновники науки про специфіку навчання дорослих надають перевагу слову *andragogic*, а не *pedagogic*, щоб розкрити специфіку цього навчання [360]. Обидві, педагогіка й андрагогіка, на основі грецького слова *agogos* (мається на увазі керівництво), але андрагогіка *agogos* поєднується з *andros* – людина, педагогіка є в поєднанні з *pedos* – хлопчик [11]. Таким чином, педагогіка розкриває закони навчання дітей та молодих людей, андрагогіка – дорослих людей. За аналізом позиції М. Ноулза, П. Джарвіс визначив розвиток положень андрагогіки:

- 1978 р. • зміна уявлень про себе («Я-Концепція»): дорослим необхідно бути більше «самоспрямованими»;
  - досвід: дорослі люди накопичують запас досвіду, який стає надзвичайно багатим джерелом навчання;
  - готовність учитися: дорослі прагнуть вивчати ті проблемні галузі, які вони вважають «необхідними для справи»;
  - орієнтація на саме навчання: мало ймовірно, що дорослі, які орієнтуються на проблему, будуть орієнтуватися на предмет;
- 1984 р. • мотивація навчання;
- 1989 р. • потреба знати.

За визначенням С.І. Змійова, андрагогіка – це наука про специфіку навчання дорослої людини відповідно до її віку, освітніх та життєвих потреб, виражених та прихованих здібностей та можливостей, індивідуальних особливостей і досвіду, психіки та фізіології [126].

Використання принципів андрагогіки в системі довузівської підготовки студентів-іноземців ґрунтується на аналізі доробку М. Ноулза та С. Змійова, що наведено в таблиці 2.1.:

Таблиця 2.1

Принципи андрагогіки

М. Ноулз (1986 р.)	С.І. Змійов (2007 р.)
1	2
Викладачі представляють студентам нові можливості для самореалізації.	Пріоритет самостійного навчання.
Викладачі допомагають студентам сформулювати свої очікування.	Принцип усвідомлення навчання або принцип рефлексивності.
Викладачі допомагають студентам ідентифікувати життєві проблеми, які впливають з їхніх навчальних потреб.	Контекстність навчання (термін А. А. Вербицького).
Викладачі забезпечують фізичні умови, сприятливі для навчання.	Системність навчання.
Викладачі сприймають студентів як особистостей.	Індивідуалізація навчання.
Викладачі намагаються будувати стосунки довіри й співробітництва в академічній групі.	Принцип спільної діяльності.
Викладачі залучають студентів до спільного формулювання навчальних цілей.	Принцип розвитку освітніх потреб.
Викладачі допомагають студентам організувати себе на виконання своїх завдань.	Принцип елективності навчання.
Викладачі допомагають студентам застосувати власний досвід до навчальних ресурсів.	Принцип опори на досвід того, хто навчається.
Викладачі допомагають студентам інтегрувати нове знання в їхній досвід.	Принцип актуалізації результатів навчання.
Викладачі пристосовують свої ресурси до рівня досвіду студентів.	—

Продовження табл. 2.1

1	2
Викладачі стають «спів учнями» (co-learners) у формі взаємних запитань.	–
Викладачі діляться зі студентами можливими методами досягнення їхніх цілей.	–
Викладачі допомагають студентам провести діагностику.	–
Викладачі залучають студентів до розробки критеріїв і методів для виміру результатів навчання.	–
Викладачі допомагають студентам виробляти й застосовувати процедури самооцінювання.	–

На думку М. Ноулза, основою андрагогіки є гуманістичний стиль викладання. Принципи виражають процес викладання як процес розробки навчальних дій і управління ними. Учений застосовує свої принципи до процесу викладання, який, на його думку, складається із семи етапів: 1) створення клімату для навчання; 2) встановлення умов для спільного планування; 3) діагностування навчальних потреб; 4) визначення напрямків навчання; 5) розробка форми навчального досвіду; 6) керування застосуванням навчального досвіду; 7) оцінювання результатів і повторне діагностування навчальних потреб.

На думку С. Змійова, діяльність викладача зводиться до надання допомоги студенту в набутті необхідних йому знань, умінь, навичок й особистісних якостей. Навчання будується за міждисциплінарними модулями (блоками).

Слід зазначити, що процеси сприйняття, запам'ятовування, мислення в дорослої людини проходять не настільки продуктивно, як у дитини або підлітка [194]. У зв'язку з цим першорядну важливість набувають методологія, методи, способи навчання, наприклад, використання мнемонічних прийомів

запам'ятовування. Крім того, більшість СІГДП уже мають усталені ментальні моделі, досвід соціальної поведінки, професійної діяльності і т.д. Однак досвід застаріває, індивідуальні ментальні моделі вступають у суперечність із спільними цілями нашого суспільства, навичками й вимогами, що зумовлює труднощі в навчанні іноземних громадян. Необхідно не тільки «прищеплювання» нового, але й «видалення» старого, того, що буде перешкодою успішної адаптації й соціалізації іноземних громадян, майбутніх фахівців [366].

Провідну роль у процесі навчання має особа СІГДП. Функція викладача полягає в наданні допомоги СІГДП у виявленні, систематизації, формалізації особистого досвіду останнього, коригуванні й поповненні його знань, умінь та навичок. У цьому випадку відбувається зміна пріоритетності принципів навчання. Андрагогіка віддає перевагу практичним заняттям, найчастіше експериментального характеру (дискусії, ділові ігри, кейси, розв'язок завдань, вирішення конкретних задач і проблем). Крім того, змінюється підхід до одержання теоретичних знань. На перше місце виходять дисципліни, що містять інтегрований матеріал за декількома суміжним галузями знань (міждисциплінарний аспект).

Принципами андрагогіки в системі підготовки СІГДП вважаємо такі (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Принципи андрагогіки у системі підготовки СІГДП

Принципи андрагогіки	Основні вимоги принципів
1	2
1. Принцип пріоритетності самостійного навчання	Використання інноваційних видів самостійної роботи СІГДП (СР СІГДП), таких як: <i>самостійна робота з викладачем (СРВ)</i> , коли викладач має бути постійно присутній у якості консультанта та організатора задля коригування дій СІГДП. Такий вид СР доцільно впроваджувати в навчанні СІГПЗ, що сприятиме активізації навчального процесу при

1	2
	<p>обмеженні терміну навчання; <i>самостійна дистанційно-мультимедійна робота (СДМР)</i>, коли СІГДП виконує практичні завдання за допомогою комп'ютерних технологій, прослуховує аудіоуроки та використовує інформаційні технології в науковій діяльності. Такий вид СР доцільно впроваджувати під час канікул, карантину та небажано в ГПЗ (зادля передбачення втрати щойно надбаних практичних навичок спілкування мовою навчання).</p>
<p>2. Принцип спільної діяльності</p>	<p>Принцип базується на системі взаємовідносин тих, хто навчається один з одним та з викладачем у процесі навчання та досуга.</p>
<p>3. Принцип використання наявного позитивного життєвого, навчального та професійного досвіду</p>	<p>Використання СІГДП наявного особистісного досвіду з метою пристосування до освітнього середовища та можливого вдосконалення методів навчання та задля запобігання помилок.</p>
<p>4. Принцип індивідуального підходу до навчання на основі особистісних потреб</p>	<p>Урахування соціально-психологічних характеристик СІГДП і тих обмежень, які накладені періодом часу навчання. В основі індивідуального підходу перебуває оцінка особи СІГДП, аналіз його професійної спрямованості, соціального статусу й характеру взаємин у колективі. Попередні інтерв'ю, анкетування, тестування дозволяють побудувати соціально-психологічний портрет СІГДП.</p>
<p>5. Принцип коригування застарілого досвіду й особистісних настанов,</p>	<p>Принцип містить у собі: 1) виявлення та аналіз наявного досвіду та природи особистісних настанов СІГДП; 2) коригування, за необхідністю. Принцип</p>

1	2
що перешкоджають засвоєнню нових знань	потребує виявлення та коригування застарілого досвіду на всіх технологічних етапах підготовки СІГДП.
6. Принцип елективності навчання	Свобода вибору цілей, форм, змісту, засобів, термінів, часу, місця навчання надається СІГДП.
7. Принцип рефлексивності	Принцип заснований на свідомому ставленні (внутрішній мотивації) СІГДП до навчання, що є головною частиною самомотивації.
8. Принцип контекстності навчання	Навчання, з одного боку, має конкретні, життєво важливі для СІГДП цілі, орієнтоване на виконання ними соціальних ролей або вдосконалювання особистості. З іншого боку, воно будується з урахуванням професійного, соціального стану СІГДП і їх тимчасових і побутових факторів (умов).
9. Принцип розвитку особи СІГДП	Навчання має бути спрямоване на вдосконалювання особистості СІГДП, формування здатності до самонавчання, осмислення нового в процесі практичної діяльності.
10. Принцип актуалізації результатів навчання	Використання результатів вивчення мовних лексичних одиниць і термінів з НД на заняттях з інших НД та в практичному спілкуванні.
11. Принцип урахування релігійної конфесійної приналежності СІГДП	Навчання СІГДП має бути організоване таким чином, щоб студенти мали умови для задоволення своїх релігійних потреб. Взаємовідносини СІГДП та викладачів обох статей не повинні порушувати релігійних настанов. Методичні матеріали та засоби наочності не повинні містити інформацію та ілюстрації, що порушують релігійні погляди СІГДП.

Дидактичні принципи за напрямом мовна підготовка містять такі: свідомості; опори на рідну мову; комунікативний; наступності; навчання іноземній мові в діалозі культур.

Специфіка навчання СІГДП і зміст природничих та соціально-гуманітарних навчальних дисциплін передбачає такі дидактичні принципи: ситуативно-тематичний, науковості, системності й послідовності, наочності навчання, свідомості й активності СІГДП у навчанні; міцності засвоєння знань студентами; доступності навчання; проблемності в навчанні.

Психолого-педагогічні умови формування готовності СІГДП (див. табл. 2.3) визначені з огляду на попередні дослідження психологів та педагогів з питань підготовки студентів-іноземців.

Таблиця 2.3

Умови формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ

Психологічні	Педагогічні
Позитивна мотивація СІГДП до навчання у ВТНЗ	
Врахування адаптаційних властивостей особистості та менталітету СІГДП	Самостійна пізнавальна активність СІГДП.
Сформований вольовий показник готовності до навчання у ВТНЗ	Автентичність дидактично-методичного забезпечення змісту навчально-пізнавальної діяльності.
Розвинутий емоційний інтелект СІГДП [95; 205]	Діалектичне мислення педагога як організатора навчально-пізнавальної діяльності.

Так, на матеріалі навчання іноземців *О. О. Євдокимова* обґрунтувала психологічні умови формування іншомовної текстової діяльності студентів (2003 р.). *О. О. Тетьянченко* досліджувала педагогічні умови спілкування з іноземними студентами в процесі навчання (1997 р.), *Л. В. Хаткова* вивчала педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності іноземних учнів (на

матеріалах підготовчого факультету) (1997 р.), *О. О. Резван* досліджувала педагогічні умови розвитку пізнавальних потреб іноземних студентів у процесі навчання (2008 р.).

Навчання та виховання СІГДП за *технологічними етапами* [262] зумовлює поступове навчальне навантаження згідно з графіком навчального процесу (додаток А) та проведення культурно-виховних заходів і спортивних змагань, скориговане щодо рівня володіння мовою навчання студентами-іноземцями та графіків проведення міжсесійного контролю знань за НД інженерно-технічного напрямку навчання. Динаміка середнього граничного навчального навантаження СІГДП наведена в табл. 2.4.

План культурно-виховних заходів та спортивних змагань СІГДП НТУ «ХП» наведено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.4

Динаміка середнього граничного навчального навантаження СІГДП

Технологічні етапи формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ	Навчальні дисципліни довузівської підготовки студентів-іноземців за інженерно-технічним напрямом навчання, годин						
	Мова	Креслення	Математика	Фізика	Хімія	Основи інформатики	Країнознавство
I. Мотиваційно-діагностичний	33,5	0,5	0	0	0	0	0
II. Мотиваційно-цільовий	28,4	2	1,6	1,2	0,8	0	0
III. Змістовно-підготовчий	19,2	2	3,6	3,6	2,4	2	1,2
IV. Комунікативно-діяльнісний	14,7	2	4	5,3	4	2	2
V. Навчально-діяльнісний	14	2	6	6	2	2	2
VI. Рефлексивно-оцінний	12,5	2	6	6	2	2	2
VII. Аналітико-коригуючий	11,6	2,3	5,7	6,3	3,6	2	0,3

Культурно-виховні заходи та спортивні змагання

Технологічні етапи формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ	Культурно-виховні заходи та спортивні змагання довузівської підготовки студентів-іноземців за інженерно-технічним напрямом навчання	Місяць
I. Мотиваційно-діагностичний	екскурсія до Харківського історичного та художнього музеїв	вересень
II. Мотиваційно-цільовий	екскурсія до музею НТУ «ХП»	жовтень-листопад
III. Змістовно-підготовчий	екскурсія на державне підприємство «Завод імені Малишева» (м. Харків)	листопад-грудень
IV. Комунікативно-діяльнісний	екскурсія на Харківській авіаційний завод, новорічний концерт СІГДП	грудень-січень
V. Навчально-діяльнісний	– урок-концерт «Весна з географією», математична олімпіада «Кенгуру», міжнародна науково - теоретична конференція студентів та аспірантів «Україна і світ: гуманітарно – технічна еліта і соціальний прогрес» НТУ «ХП»	лютий, березень квітень
VI. Рефлексивно-оцінний	екскурсія до музею «Космос» (Харківський планетарій), науково-практична конференція СІГДП, екскурсія до Криму, до музею археології та етнографії Слобідської України	квітень травень
VII. Аналітико-коригуючий	профорієнтаційні екскурсії до ВТНЗ турнір з настільного тенісу, випускний концерт СІГДП	травень червень

Педагогічні технології формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ мають наступну класифікацію (додаток Л):

- *за організаційними формами* (академічні / клубні земляцтва, індивідуальний / груповий, колективний спосіб навчання, диференційоване навчання);
- *за типом управління пізнавальною діяльністю* (система малих груп, класичне лекційне, система «консультант», навчання за книгою, дистанційне навчання);
- *за підходом до особистості* (особистісно зорієнтовані, технології співробітництва, авторитарні);
- *за домінуючим методом* (догматичні/репродуктивні, діалогічні, ігрові, проблемні/пошукові, творчі, інформаційні);
- *за напрямом модернізації традиційної системи* (на основі активізації та інтенсифікації діяльності СІГДП, на основі ефективності організації та управління, на основі методичного й дидактичного реконструювання матеріалу).

Реалізація технологічного блоку презентованої моделі передбачає використання методів формування свідомості СІГДП, адаптаційних методів, методів організації діяльності та підвищення мотиваційних процесів, методів стимулювання досягнень СІГДП, знаково-контекстних методів, пояснювально-спонукальних методів, евристичних методів викладання.

Визначивши технології, принципи та умови організації діяльності системи довузівської підготовки в процесі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ, переходимо до наступного блоку моделі.

Змістовний блок містить *види, компоненти, критерії готовності* СІГДП до навчання у ВТНЗ та їхній взаємозв'язок. Готовність має бути сформована за умови впливу на різні сфери особистості СІГДП. Таким чином, можна виділити наступні змістовні складові: 1) мотиваційна готовність (ціннісно-особистісний компонент) містить критерії: внутрішня мотивація, зовнішня мотивація; 2) адаптаційна готовність (соціально-психофізіологічний компонент) містить критерії: психологічна, фізіологічна, соціальна, академічна,

культурна, правова адаптація; 3) теоретична готовність (когнітивно-семантичний компонент) містить критерії: зміст знань, обсяг знань, якість знань, уявлення про методи наукового пізнання; 4) практична готовність (процесуально-діяльнісний компонент) містить критерії мовно-комунікативні якості, організаційні якості, операційні якості, технологічні якості.

Формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ у напрацьованій моделі реалізується з урахуванням цілісного уявлення про особистість СІГДП, його готовність до подальшого навчання, а також необхідності впливу на всі її складові з метою досягнення максимально ефективного результату.

Оцінювальний блок моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ містить *рівні сформованості готовності*, що за показниками критеріїв дозволяють оцінити якість реалізації моделі й досягнутий результат у динаміці. Сформована готовність СІГДП до навчання у ВТНЗ може мати такі рівні (по зростанню): початковий, низький, середній, достатній, високий. Результатом успішного функціонування моделі формування готовності та системи довузівської підготовки в цілому є досягнення високого рівня готовності СІГДП до подальшого навчання у ВТНЗ.

Реалізація моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ має бути успішною завдяки таким чинникам:

1. Взаємозв'язок складових системи довузівської підготовки студентів-іноземців з огляду на виконання системою взаємодоповнюючих та взаємокоригуючих функцій.

Передумови:

- використання психофізіологічних та педагогічних діагностичних методів особистості СІГДП на момент прибуття на навчання (додатки В–И, М, Р, С);
- формування академічних груп з огляду на результати діагностування;
- розподіл викладачів та кураторів у групах з огляду на психотипи й навчально-виховні потреби СІГДП та психотипи й критерії ефективності викладачів (рис. 2.2) задля комфортного міжособистісного зв'язку та ефективності моделі взаємодії «СІГДП–викладач» (рис. 2.1);

➤ створення належного освітнього середовища СІГДП для забезпечення продуктивного формування готовності до навчання.

2. Дотримання алгоритму функціонування моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

3. Урахування принципу декомпозиції цілей у виконанні завдання підготовки: формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Передумови:

- формування ціннісно-особистісного компоненту готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ;
- формування соціо-психофізіологічного компоненту готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ;
- формування когнітивно-семантичного компоненту готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ;
- формування процесуально-діяльнісного компоненту готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

4. Технологічність організації, проведення, оптимізації та подальшої ефективності навчального-виховного процесу.

Передумови:

- дотримання змісту технологічних етапів навчання, конкретних цілей та визначених шляхів, способів й засобів їх досягнення;
- дотримання процентного співвідношення середнього граничного навчального навантаження студентів-іноземців у групах довузівської підготовки стандартного заїзду та пізнього заїзду (табл. 2.4);
- створення комплексу психолого-педагогічних умов, які ми вважаємо необхідними для ефективного формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ (табл. 2.3);
- дотримання принципів андрагогіки в системі підготовки СІГДП (табл. 2.2);
- дотримання дидактичних принципів навчання СІГДП;
- дотримання даної класифікації педагогічних технологій формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ (додаток Л);

➤ використання методів формування свідомості СІГДП, адаптаційних методів, методів організації діяльності та підвищення мотиваційних процесів, методів стимулювання досягнень СІГДП, знаково-контекстних, пояснювально – спонукальних та евристичних методів викладання.

5. Прогнозування та оцінювання якості реалізації моделі й досягнутих результатів у динаміці.

Передумови:

- оформлення картки СІГДП за змістом складових готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ (додаток Т, табл. Т.1);
- занесення в картку СІГДП (табл. Т.1) даних результатів психофізіологічних та педагогічних діагностичних методів його особистості за змістом складових готовності до навчання у ВТНЗ на момент прибуття на навчання (показник К – констатувальний) і впродовж навчально-діяльнісного та рефлексивно-оцінного технологічних етапів (показник Ф – формувальний) (додатки В–И, М, Р, С);
- підрахунок отриманих СІГДП балів сформованості показників готовності диференціювати за десятибальною шкалою та здійснити за рівнями таким чином: 1÷2 бали – *початковий* рівень (П), 3÷4 бали – *низький* рівень (Н), 5÷6 балів – *середній* рівень (С), 7÷8 балів – *достатній* рівень (Д), 9÷10 балів – *високий* рівень (В) (додаток Т, табл. Т.1);
- вважати таку сумму балів за показниками критеріїв готовності як таку, що відповідає рівням: $24 \leq П \leq 48$; $111 \leq Н \leq 148$; $235 \leq С \leq 282$; $357 \leq Д \leq 408$; $477 \leq В \leq 530$.
- бали, які виявляються поза встановленими інтервалами, вважати показниками перехідного стану того чи іншого компонента готовності на наступний рівень або недостовірністю результатів діагностичного методу (нещирість СІГДП при заповненні анкети, співавторство СІГДП при виконанні індивідуальних тестів і контрольних завдань тощо).
- вважати ефективним вплив структурно-функціональної моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ (СФМ) за умов наявності $d > 258$ балів за показниками готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ. За критичну позначку,

яка дорівнює 50% сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ вважати $d \leq 258$ балів, за умов наявності яких СФМ ефекту немає.

У нашому дослідженні структурно-функціональна модель формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ є реальною діючою моделлю вдосконаленої системи довузівської підготовки студентів-іноземців. Результатом підготовки СІГДП за цією моделлю є досягнення вищого рівня готовності СІГДП до подальшого навчання у ВТНЗ.

За ініціативою автора ця модель впроваджена в практику навчально-виховної діяльності факультету міжнародної освіти НТУ «ХПІ» і дозволила підвищити ефективність підготовки студентів-іноземців та рівень їхньої готовності до навчання у вищих технічних навчальних закладах.

2.2. Дидактичні особливості процесу формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах

Дидактичними принципами, що складають педагогічну основу навчання, є такі: *принцип науковості; принцип системності й послідовності; принцип наочності; принцип свідомості й активності; принцип міцності засвоєння знань; принцип доступності*. Пізніше були виокремлені такі дидактичні принципи: *своєчасність, органічність, постійність, самостійність* (К. Ушинський); *ефективність поєднання індивідуального підходу й колективізму в навчанні, різнобічність та мотивація* (В. Оконь, Г. Балл); *мотивація навчально-пізнавальної діяльності* (В. Оконь, Ю. Бабанський, Л. Божович); *єдність конкретного та абстрактного, раціонального й емоційного, репродуктивного та продуктивного, зв'язку навчання з життям, оптимізації навчання* (Ю. Бабанський, В. Загвязінський, М. Скаткін) [20; 62; 214; 241 та ін.].

С. Гончаренко наголошував, що *принцип гуманізації та гуманітаризації навчання й принцип демократизації в навчанні* визначаються змінами, які

відбуваються в суспільному житті України, а також у системі освіти розвинених країн [78].

Дидактичні аспекти професійної підготовки СІГДП є одним з актуальних питань вищої освіти. Цій проблематиці присвячено чимало досліджень (Я. Кміт [147], А. Горошенко, Т. Довгодько [241], О. Палка [221], та ін.), але ще не вичерпано всього комплексу проблем з організації процесу навчання СІГДП мові, природничо-науковим та соціально-гуманітарним дисциплінам. Процес навчання має такі складові: *по-перше*: у полі зору перебуває комунікаційна діяльність студентів-іноземців нерідною мовою; *по-друге*: наукові знання виступають як провідний компонент змісту навчання. Співвідношення між цими компонентами визначаються рівнями сформованості в СІГДП мовної та комунікативної компетенції. Перша розвивається на заняттях з мови і її формування є завданням викладача-лінгвіста, друга являє собою практичне вміння володіти мовою науки, що формується на заняттях із загальнонаукових дисциплін. Як зазначає О. Палка, знання термінологічної лексики, які студенти отримали на заняттях з наукового стилю мовлення, застосовуються й засвоюються при вивченні природничих НД [221]. Дійсно, це приводить до використання повного обсягу значень і форм лексичних одиниць у всіх видах мовної діяльності в навчально-професійній сфері спілкування.

Володіння навичками основних видів мовної діяльності сприяє формуванню у свідомості СІГДП єдності плану вираження з планом змісту й, відповідно, почуття мови (через формування лексичного «чуття» та граматичного механізму) і комунікативну компетентність у сфері визначення знань. Основою цього процесу є мислення (І. Зимняя), без якого неможливе здійснення жодного виду мовленнєвої діяльності.

На думку дослідників (С. Варава; В. Груцяк; Т. Довгодько [241, с. 287]; Т. Капітонова, Л. Московкін [312, с. 7]; О. Суригін [292]; Н. Шумейко [241, с. 15] та ін.), у теорії і на практиці лінгвістичний принцип як головний у навчання мови поступився місцем комунікативному. Як зазначає К. Плиско, у

процесі навчання мови необхідно здійснювати виховання й розвиток особистості засобами мови, яка є духовним скарбом народу, засобом пізнання й спілкування. Оптимальна реалізація системи дидактичних принципів навчання сприяє підвищенню якості навчально-виховного процесу [230, с. 62]. Оцінка та прогнозування шляхів вибору дидактичних принципів навчання мові СІГДП базується на більш ніж 60-річному досвіді викладання російської мови як іноземної, який доцільно поділити на етапи [312, с. 7-9] згідно провідних методичних концепцій.

У 50-ті рр. ХХ ст. у викладанні іноземних мов одержала теоретичне обґрунтування нова модифікація граматико-перекладного методу – свідомо-порівняльний метод. Його основу склали *принцип свідомості й принцип опори на рідну мову СІГДП* [70].

Був визнаний і *принцип практичної (мовної) спрямованості навчання*, який не мав практичного застосування в методичному забезпеченні та в аудиторній діяльності.

Свідомо-порівняльний принцип орієнтував СІГДП на засвоєння системи мови, а не на практичне володіння мовою навчання. Змістом створених за цими принципами посібників були докладні пояснення граматичного матеріалу (найчастіше рідною мовою СІГДП); таблиці, що узагальнювали граматичні одиниці; мовні вправи й тексти, що призначались для аналізу граматики, яку вивчали. Переважали формування теоретичних знань, навчання граматичній термінології й прийомам граматичного розбору, а не усному мовленню. Як показувала практика, використання модифікації свідомого-порівняльного методу не сприяла практичному володінню мовою.

У 60-70-ті рр. були обґрунтовані дві групи дидактичних принципів: свідомі (оновлений свідомо-порівняльний, свідомо-практичний, програмований) та інтуїтивні (аудіовізуальний та аудіолінгвальний).

Був оновлений свідомо-порівняльний принцип, що одержав реалізацію в новому поколінні національно орієнтованих підручників (його відмінність від

свідомо-порівняльного методу 50-х років полягала в реалізації принципу мовної спрямованості навчання).

Свідомо-практичний принцип опирався на принципи свідомості, мовної спрямованості, але на відміну від попереднього, заснований на ідеї безперекладного навчання й мав застосування в багатомовних, багатонаціональних за складом групах довузівської підготовки.

Вимога *програмованого навчання* передбачає покрокове оволодіння українською/російською мовою під контролем викладача.

Аудіовізуальний принцип призначений для навчання усній іноземній мові в стислий термін на обмеженому лексико-граматичному матеріалі при інтенсивному використанні засобів зорової та слухової наочності.

Аудіолінгвальний принцип, призначений для навчання усній іноземній мові та передбачає в процесі занять використання слухового каналу сприйняття, багаторазове прослуховування й відтворення за викладачем чітко відібраних структур (зразків речень) з метою автоматизації їх використання.

В умовах застосування свідомих методів СІГДП навчалися грамотній російській мові, але для вільного спілкування вони потребували різного за тривалістю «періоду мовчання». Інтуїтивні методи не передбачали усвідомленого, аналітичного вивчення граматики, дозволяли досягти швидких, але не міцних навичок говоріння й розуміння.

У 80-ті рр. розвиток системи навчання російській мові як іноземній було визначено впровадженням підручника «Старт», що реалізував ідеї комунікативного навчання іноземній мові Є. Пасова [223, 224], В. Костомарова [157], О. Митрофанової [195], Г. Китайгородської, В. Скалкіна та ін. [237].

Комунікативний принцип ґрунтується на тому, що навчальний процес є моделлю комунікації. Методична значимість адекватності пояснюється психологічними явищами переносу навчальних моментів у ситуації реального використання результатів навчання та рівнем мотивації. У процесі навчання, як зазначають Г. Василенко, А. Козачук, В. Левадна, необхідно зберегти такі параметри спілкування, як: а) діяльний характер мовленнєвої поведінки

учасників комунікації; б) предметність процесу комунікації; в) вмотивованість та цілеспрямованість типової ситуації спілкування; г) системність у доборі та організації певних мовленнєвих засобів [312, с. 10]. Особливість принципу – вилучення мовних вправ з підручників та процесу навчання. Використання двох типів вправ: *умовно-мовні*, що формують мовні навички, і *мовні*, що формують мовні вміння. Перевагою комунікативного принципу є висока інтенсивність навчання. Використання мови як засобу спілкування в усній і письмовій формі з першого заняття сприяло зростанню мотивації навчальної діяльності й виключенню психологічного бар'єру в усному спілкуванні. Недоліком слід вважати неміцність мовних і граматичних навичок, руйнування мовних стереотипів, що сформувалися, зсув мовних образів, що близькі за семантикою й за формою (аналогічно аудіовізуальному й аудіолінгвальному принципам). Недосконалість комунікативного принципу призвела до впровадження в навчальний процес наступного принципу.

Сугестопедична вимога до навчання – навчання усній іноземній мові в стислий термін у процесі колективної діяльності з установкою на розкриття творчих можливостей та резервів особистості СІГДП, що не використовуються при традиційному навчанні. Результати були подібні до результатів комунікативного принципу. Комунікативність пов'язана з поняттям функціональності (кожна одиниця мови, кожна мовленнєва модель виконує в процесі комунікації певні функції). Наступний принцип полягає у відборі лексичних одиниць, що повинно змодельовати семантичний аспект системи мовних засобів та закласти морфологічне підґрунтя структурного аспекту говоріння.

Вимога *функціональності* диктує адекватний процесу комунікації відбір навчального матеріалу, тобто: 1) відбір з тих сфер спілкування, до участі в яких ми готуємо СІГДП; 2) відбір лексики та граматичних моделей на основі частотності для певної комунікативної ситуації. Формами організації мовних одиниць усіх рівнів є: а) мікродіалог та діалог (усіх функціональних типів);

б) мікромонолог (термін М. Ляховицького) [312, с. 11] та розгорнуте висловлювання (усіх функціональних типів, що мають місце в спілкуванні).

У наш час навчання українській (російській) мові як іноземній характеризується двома протилежними тенденціями: 1) до варіативності навчання, що отримує втілення в різноманітті дидактичних принципів [6; 7; 245; 259; 292], методик, методичного й технічного забезпечення [167; 284; 309; 343; 339; 361; 368]; 2) до систематизації знань, умінь, навичок СІГДП в умовах двомовності в Україні [25; 26; 47]; 3) до розвитку самостійної роботи суб'єкта навчання з підручником [24; 26; 58; 294]; 4) до стандартизації навчання згідно нормативних документів довузівської підготовки [121; 202; 203; 217; 294].

Наступний принцип сприяє формуванню навичок мовного професійного спілкування СІГДП, що передбачає взаємозв'язок прийомів свідомої систематизації мовного матеріалу з практикою мовного спілкування, у тому числі й професійного.

Принцип наступності [241, с. 146] вбачаємо як зв'язок у меті, змісті, методах і прийомах навчання між різними етапами в рамках довузівської підготовки, що дозволяє здійснювати поглиблене й розширене засвоєння та використання лінгвістичного матеріалу на наступних етапах навчання, що пов'язане з наступним, інтегрованим рівнем формування мовних і комунікативних умінь. Наступність розглядається в таких аспектах: 1) між різними етапами навчання; 2) на основі внутрішніх дисциплінарних зв'язків; 3) на основі міждисциплінарних зв'язків. Б. Ананьев [9, с. 29] зазначає, що наступність забезпечується шляхом зближення змісту навчального матеріалу, який міститься в програмах, підручниках, відображено у методах і прийомах навчання, а також змісті знань, навичок і вмінь, що сприяє взаємозв'язку всіх етапів навчання.

Принцип навчання іноземній мові в діалозі культур [49; 190; 195; 271; 224; 292; 320; 358], котрий частково включив принцип опори на рідну мову СІГДП (50-ті рр.), ґрунтується на вивченні культури й світогляду СІГДП [177], національних лінгвометодичних традицій, стратегічних компетенцій і

когнітивного стилю СІГДП [91]. Дослідження проводяться на лінгвістичному рівні (зіставлення лексичних і граматичних систем мови, яка вивчається, і рідної мови студента), на рівні світосприймання (порівняння «картин світу» [60; 61; 196], правил міжособистісного спілкування, етикету [354]).

Вимога комунікативного навчання іншомовній культурі, цільовими орієнтаціями якої є навчання іншомовному спілкуванню за допомогою спілкування та засвоєння іншомовної культури. Особливостями методик є застосування спеціальних умовно-мовних вправ, що безперервно за однотиповою повторювальністю лексичних одиниць формують мовні навички, а також мовних вправ, що містять переказ тексту, опис предметів, зображень, коментування. виправлення фонетичних помилок проводиться відразу та систематично до досягнення бажаного результату. Мовні помилки виправляються, аби запобігти втраті розуміння семантики слів.

Комунікативно-діяльнісна вимога [67, с.23] – вивчення мови як засобу спілкування в процесі взаємопов'язаного та цілеспрямованого вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності – аудіювання (слухання-розуміння), читання, говоріння, письма. Робота над вивченням лінгвістичної теорії, формування мовленнєвих умінь підпорядковується інтересам розвитку мовлення; передбачає широке застосування інтерактивних методів навчання, оптимальне поєднання фронтальної, групової та індивідуальної форм організації навчального процесу. Змістовний аспект мовлення, його вплив на співрозмовника, реалізація всіх функцій спілкування (пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, регулятивної та конвенційної) є значущими.

На практиці необхідно враховувати, що один і той самий спосіб викладання мови СІГДП буде по-різному ефективним в умовах мовного середовища й поза ним, в умовах різних вікових категорій та залежно від рівня базової підготовки СІГДП, тому кожен дидактичний принцип потребує коректив відповідно до умов навчання.

Дослідники зазначають, що мета навчання іноземних студентів у ВТНЗ полягає у формуванні в них комунікативної компетенції, тобто накопичення та

реалізації програм мовного поводження в залежності від здатності людини орієнтуватися в обстановці спілкування. Особливість навчання російській мові як іноземній у ВТНЗ полягає в його орієнтації на науковий стиль мови, як у галузі синтаксису, так і в галузі спеціальної лексики – термінології (О. В. Палка). Цільові принципи навчання російській мові як іноземній – комунікативний та фахово-орієнтований – висувають на перший план дидактичні принципи, засновані на особистісно орієнтованому підході в організації навчання.

Отже, незважаючи на те, що принципи навчання, розроблені в дидактиці, використовуються при навчанні будь-якої НД незалежно від предмету навчання, застосування дидактичних принципів у кожній конкретній навчальній ситуації має свої особливості. Так, на сучасному етапі розвитку теорії та методики професійної освіти, підготовка майбутніх іноземних фахівців проводиться відповідно до хрестоматійних дидактичних принципів, зміст яких скоректовано відповідно до об'єкту та мети навчання.

Специфіка навчання СІГДП і зміст природничих та соціально-гуманітарних НД зумовлює на необхідність формування своєї професійної дидактичної позиції із застосуванням принципів, що відбивають своєрідність наявного дидактичного досвіду. Як вважає В. Оконь, це найбільш суперечлива галузь дидактики. Учений наголошує, що «в її межах наявні протилежні думки, які часто суперечать одна одній» [214, с. 242]. Більшість дослідників йдуть шляхом створення особливої системи принципів, яка відображує специфіку навчання або шляхом розробки нетрадиційних принципів, що забезпечують оптимізацію та активізацію навчального процесу. Загальновідомі традиційні дидактичні принципи, обґрунтовані великим педагогом Я. А. Каменським, збереглися до наших часів, хоча зміст їх змінювався відповідно до розвитку педагогіки та суміжних з нею наук.

Так, у праці Я. М. Кміта [147] досліджено дидактичні особливості інтеграції знань і вмінь із природничих дисциплін у вищій медичній школі. Наукова новизна дослідження полягала в науковому обґрунтуванні

дидактичних особливостей інтеграції знань і вмінь студентів-іноземців із природничих дисциплін як засобу пропедевтичного формування професійного мислення майбутнього лікаря; у теоретично й практично обґрунтованих особливостях змістовного та процесуального аспектів інтеграції знань і вмінь студентів-іноземців з фізики, хімії та біології.

Урахування потреб мовної практики СІГДП при вивченні НД за інженерно-технічним фахом (креслення, математика, фізика, хімія, інформатика, країнознавство), що відображені в типових ситуаціях спілкування та передбачають організацію навчального матеріалу й презентацію його у вигляді типових навчальних текстів лежить в основі **ситуативно-тематичного принципу**, обґрунтованого у 80-ті рр. [6, с. 31].

Використання наступних дидактичних принципів вважаємо доцільним в межах викладання *креслення, фізики, математики, хімії, основ інформатики*, що є базовими НД інженерно-технічної підготовки СІГДП [259]. Перераховані принципи навчання пов'язані між собою та мають застосування у викладанні загального кола НД за програмою підготовки СІГДП.

Принцип науковості навчання полягає в тому, що студентам-іноземцям пропонується засвоїти положення курсу *креслення*, засновані на наукових методиках, планіметрії та нарисній геометрії. Однак засвоїти наукові методи зображень можна тільки при правильному сприйнятті предметів або явищ. Особлива роль при вивченні курсу належить міждисциплінарним зв'язкам. Так, наприклад, знання з основ геометрії необхідні при засвоєнні геометричного, проекційного технічного креслення. На заняттях з креслення знання з геометрії закріплюються практичними вправами. Задля засвоєння знань потрібні такі умови, які забезпечують правильне сприйняття СІГДП предмету дослідження без будь-якого перевертання. Така *перша* вимога принципу науковості навчання.

Навчання з *креслення та математики, фізики, хімії*, неможливе без пізнання СІГДП істотних ознак і властивостей реальних предметів (просторових образів), їхнього взаємозв'язку та взаємовідносин. Це *друга* вимога

принципу. СІГДП, спостерігаючи, наприклад, навколишній світ, виділяють у ньому предмети й визначають форму, роблять уявні порівняння. При розгляді предметів (просторових образів) у СІГДП на визначеному етапі навчання виділяються площинні геометричні образи: лінії – пряма, ламана, крива; найпростіші комбінації цих ліній – кути, трикутники, багатокутники та інше. Це є передумовою складання СІГДП найпростіших логічних суджень і висновку, що всі предмети навколо нас складаються з комбінації геометричних тіл, а лінії й крапки є елементами всякого зображення.

Принцип системності й послідовності навчання в *кресленні, математиці, фізиці, хімії* означає необхідність викладати навчальний матеріал систематично відповідно до його порядку і внутрішньої логіки, вимагаючи при цьому засвоєння студентами системи знань, умінь і навичок. Відомо, що кожна ланка знань міцно засвоюється лише тоді, коли вона ґрунтується на добре засвоєних попередніх знаннях. Так, наприклад, недостатньо засвоївши основи проєкційного креслення, студенти не зможуть правильно прочитати креслення або розкласти деталь на її складові геометричні елементи.

Систематичність засвоєння графічних знань у *кресленні* забезпечує послідовний розвиток пізнавальних здібностей СІГДП. Вони повинні систематично займатися вивченням технічних деталей так, щоб елементи деталі (предмети) сприймалися ними як частини цілого. Треба навчити СІГДП бачити в кожному предметі його геометричну сутність, а якщо предмет складний, то вміти виділити геометричну форму кожного елемента. Тільки дотримання цих умов сприятиме розвитку у СІГДП здатності аналізувати й синтезувати бачене. Ця якість має винятково важливе значення при читанні креслень.

Отже, принцип системності вимагає від викладача вмілого й педагогічно виправданого підбору креслень для читання. Нераціонально чітко дотримуватися при вивченні креслення програмних вимог, вивчаючи матеріал у тій послідовності, яка наведена в навчальній програмі. Незважаючи на те, що програми розробляються на основі принципу системності навчання, це лише

передумова досягнення систематичних знань у студентів. Чи опанували студенти знаннями, чи ні, викладач може визначити в процесі навчання.

Системне введення наукової термінології, використання оптимальних способів її семантизації важливе при вивченні *фізики й хімії*, оскільки науковій лексиці саме цих дисциплін властива насиченість, складність і багаторівневність термінології. СІГДП, які отримали достатню базову підготовку на батьківщині, не мають проблем семантизації із загальнонаукових НД. У разі відсутності достатньої базової підготовки саме методи наочності є найефективнішими.

Принцип наочності навчання забезпечує максимальне сприйняття й розуміння навчального матеріалу за найбільш короткий період часу та вимагає від викладача особливого підходу, при якому СІГДП одержують визначені уявлення і поняття. Зазначимо, що сприйняття образів СІГДП аналогічно або розрізняється в залежності від етнографічної групи або професійної сфери, до якої належить кожен даний студент. Оскільки сприйняття залежить від структури суб'єктивного досвіду, індивідуального бачення світу, воно, у першу чергу, повинне залежати від професійної спрямованості СІГДП. Уміння виробити й фіксувати різні позиції спостереження являє вагому складову здатності до творчості. Особа, яка взаємодіє зі світом, часто кваліфікує його об'єкти зовсім не в тих системах класифікацій та категорій, що звичні для природничо-наукової практики. Не можна не погодитися з думкою О. Ю. Артем'євої, яка зазначала, що актуальні властивості зовнішнього об'єкта визначаються насамперед ситуацією, до якої він включений: яблуко солодке для дитини, яка його зірвала, жовто-червоне – для художника-колориста, спіле – для садівника, кислувате – для винороба [15, с. 6].

Навчання кресленню пов'язано з процесом спостереження і з наступним відображенням сприйнятого предмета у вигляді ескізу, креслення або наочного зображення [76]. Кращим методом, що збагачує спостереження, є практичне використання досліджуваних об'єктів (технічних деталей, моделей). У даному випадку СІГДП самостійно сприймають на дотик форму предмета, змінюють його положення в просторі, знаходячи необхідне. Наочність на заняттях з

креслення змушує СІГДП довше утримувати в пам'яті приклади й образи предметів.

Використання таблиць, схем і малюнків, що містять назви елементів цих зображень (бажано з перекладом на іноземні мови), літерні позначення величин, символів, що характеризують *фізичне* або *хімічне* явище, що вивчається, та властивість об'єкта є засобом навчання при викладі нового матеріалу й при його закріпленні. З практичного досвіду, написане із вказівкою прізвища вченого й датою відкриття закону, має психологічну дію на СІГДП при сприйнятті даного навчального матеріалу. Для вивчення й запам'ятовування ефективно використати окремо вписані визначення й закони фізики, що надає їм вагомості.

У цьому полягає роль наочності й для запам'ятовування мовних форм через установлені зв'язки між вербальним і наочно-перцептивним образом дійсності. Принцип наочності – найважливіший дидактичний принцип у навчанні іншомовній лексиці і є самим швидкісним прийомом семантики лексичних одиниць.

Принцип свідомості й активності СІГДП у навчанні є одним з основних принципів навчання. Цей принцип вимагає, щоб навчальний матеріал з *креслення* був добре зрозумілий та обміркований, щоб СІГДП у процесі читання й виконання креслень проникали в сутність геометричних побудов, уявляли форму предмету за його кресленням. Важливо навчити СІГДП самостійно формулювати та ставити питання [227]. Так, наприклад, при виконанні ескізу технічної деталі, вони мають цікавитися: з якого матеріалу вона зроблена, для чого вона призначена. При розв'язанні завдань з *фізики* та *математики* доцільно спонукати СІГДП до пошуку кількох методів рішення. Проведення лабораторних практикумів з *фізики* та *хімії* зумовлює застосування даного принципу як базового.

Принцип міцності засвоєння знань студентами потребує такої організації навчання *мові, кресленню, математиці, фізиці, хімії, інформатиці, країнознавству*, при якій СІГДП завжди можуть відтворювати в пам'яті раніше

вивчений матеріал і використовувати його як у навчальних, так і в практичних цілях. Міцність засвоєних знань залежить від методики викладання, активності СІГДП, від їхнього бажання перебороти труднощі. Отримані знання мають ґрунтуватися на раніше вивченому матеріалі. При правильному повторенні вивченого матеріалу в пам'яті не тільки відновлюється раніше відоме, але й розкриваються нові сторони досліджуваного питання, а іноді й проясняється те, що раніше не було в повній мірі усвідомлено. Повторення на заняттях рекомендується урізноманітнити за допомогою використання наочного приладдя й технічних засобів.

Принцип доступності навчання вимагає, щоб зміст і методи навчання відповідали здібностям СІГДП та рівневі їхнього розвитку. Специфіка навчання *кресленню* має на увазі не тільки розвиток просторового мислення, уміння бачити форму предмету. Сприйняття образів при вивченні *фізики* й *хімії* студентами країн Сходу й Азії з різними етнічними особливостями мислення ґрунтується на етносприйнятті світу [60]. Тільки майстерність і загальний розвиток викладача сприяє доступності навчання СІГДП.

Застосування загальних, традиційних принципів навчання має свій конкретний прояв, свої особливості, зумовлені специфікою НД. При пошуках шляхів і методів активізації навчання СІГДП були сформульовані наступні дидактичні принципи [259, с. 363].

Вимога *професійного спілкування, що моделює умови професійних відносин*, є інтегральним узагальненням *комунікативно-діяльнійшої вимоги та вимоги функціональності*. Формування готовності до подальшого навчання за фахом і подальшої професійної та наукової діяльності СІГДП ґрунтується на дотриманні цих дидактичних вимог у навчанні як «мови техніки».

Вимогу *навчання на високому рівні труднощів* не можна розуміти буквально. Поняття «труднощі» знаходить застосування в дидактиці в різних контекстах і в неоднакових значеннях. Один з аспектів цього поняття – «подолання перешкод». Про працю в широкому соціально-психологічному плані, К. Д. Ушинський писав, що вона передбачає здатність долати

перешкоди. «Ми любимо працю, але не любимо труднощів праці, не міркуючи, що праця без труднощів неможлива» [313, т. 9, с. 248]. Вимога навчання на високому рівні труднощів характеризується не тим, що підвищує якусь абстрактну «середню норму труднощів», але насамперед тим, що розкриває духовні сили СІГДП, дає їм напрямок і простір. Якщо навчальний матеріал і методи його викладання ліквідують усі перешкоди, що повинні бути переборені, то розвиток просувається мляво й слабко.

Вимога високого рівня труднощів пов'язана з вимогою *руху уперед швидким темпом*. Багаторазове повторення пройденого матеріалу на практичних заняттях, одноманітність і невиправдане уповільнення темпу створює перешкоди й унеможливорює навчання на високому рівні труднощів. Постійний рух уперед сприяє безперервному збагаченню розуму СІГДП різнобічним змістом і створює сприятливі умови для все глибшого обміркування одержаних знань, оскільки вони додаються до широко розгорнутої системи. Ця вимога має не стільки кількісну, скільки якісну характеристику.

Принцип проблемності в навчанні є системнотвірним фактором. Категорія «проблемність» – логічна підстава для розвитку цілого ряду конкретно-дидактичних понять і є «логічним вузлом», який містить усю сукупність понять, які впливають з категорії проблемності (проблема, проблемна ситуація, рішення проблеми, проблемне питання, задача, завдання, гіпотеза, пізнавальна самостійність та інше).

Вимога *єдності освітньої, виховної та розвивальної функцій навчання* показує дійсно існуючі закономірні зв'язки між усіма зазначеними в її назві функціями навчання.

Вимога до *стимулювання й мотивації позитивного ставлення СІГДП до навчання* визначатиме закономірний зв'язок між успішністю їхньої навчально-пізнавальної діяльності та посиленням інтересу до неї. Виконання вимоги забезпечує необхідність безперервного спонування до оволодіння змістом навчання та пропонує розглядати навчання як процес прояву активності

СІГДП, що відповідає мотивові навчання: соціальному, професійному, пізнавальному. Спрямувальний і змістовний аспекти цієї дидактичної вимоги реалізуються при постановці завдань. Це досягається завдяки чіткому завданню систем цілей навчання через систему вмінь, якими повинен опанувати СІГДП. Закладається основа для стимулювання й мотивації навчання, що потім використовується при проектуванні та реалізації дидактичного процесу.

Вимога *єдності колективної навчальної роботи з індивідуальним підходом у навчанні* потребує від викладача доцільного сполучення відповідних форм навчання та сприяє проведенню планових занять під керівництвом викладача, як суб'єкта керівництва, так і самостійної підготовки СІГДП без участі педагога.

Вимога до *поєднання абстрактності мислення з наочністю* стосується не тільки зорової, але й слухової наочності, дотику та нюху, розглянутих у їхньому органічному взаємозв'язку. Вимога виконує закономірний зв'язок між різноманітними почуттєвими сприйняттями змісту навчального матеріалу й можливістю його розуміння, запам'ятовування, збереження в пам'яті, відтворення та застосування. Таким чином, настанова доцільно поєднувати в навчанні різноманітні види наочності має глибоку психолого-фізіологічну основу. Абстрактність мислення закономірно пов'язана з наочністю в навчанні.

Вимога *орієнтованості навчання на активність особистості* вказує на необхідність виявлення особистісних якостей (здібностей, інтересів, потреб) СІГДП. Визнання його самобутності й самоцінності, побудови педагогічних впливів з максимальною опорою на його досвід (як суспільний, так і індивідуальний), розкриття індивідуальної своєрідності одержування знань через аналіз способів навчальної роботи. Освітнє середовище за таких вимог не нав'язує майбутньому іноземному фахівцеві нормативи його діяльності, а створює більш комфортні умови, що надають йому можливість самому визначати траєкторію індивідуального розвитку.

Вимога відповідності навчально-інформаційної бази змістові навчання й дидактичній системі вимагає належних навчально-наукових умов задля ефективної праці викладачів і СІГДП. Структура ВТНЗ (факультету, кафедри) повинна відповідати змісту навчання й характеру дидактичного процесу.

Організація навчання СІГДП у ВТНЗ передбачає міждисциплінарний зв'язок української (російської) мови як іноземної та природничо-наукових НД [166]. Розподіл дидактичних принципів та вимог за НД є умовним та передбачає їх взаємодоповнення і вдосконалення з огляду на навчальну мету та індивідуальні потреби СІГДП.

2.3. Педагогічні та психологічні умови формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах

Для успішного формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ необхідно визначити ті педагогічні умови, що будуть сприяти цьому процесу і забезпечувати підвищення якості довузівської підготовки майбутніх інженерно-технічних фахівців іноземного походження.

О. А. Ігнатюк підкреслює значущість проблеми професійної підготовки майбутніх інженерних кадрів у сучасних соціально-економічних умовах. Автор звертає увагу, що «психолого-педагогічні проблеми цієї професії ще недостатньо вивчені. Сьогодні навіть розуміння структури професійної діяльності інженера не має однозначного трактування і тому не одержало належного відбиття в існуючій системі його професійної підготовки в навчальних закладах вищої технічної школи» [134, с. 62].

Для обґрунтування педагогічних умов, які будуть сприяти формуванню готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ, ми розглянули існуючі визначення педагогічних умов. На наш погляд, найбільш обґрунтованим та прийнятним до системи довузівської підготовки студентів-іноземців є визначення В. І. Андрєєва: педагогічні умови являють собою результат цілеспрямованого

добору, конструювання й застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей [12].

Обов'язковою умовою формування мовних та професійних умінь і навичок, засвоєння представниками різних країн світу знань з дисциплін за фахом навчання є врахування їхньої ментальності та особливостей національної свідомості [19; 29; 60; 61; 75; 85; 86; 318], оскільки типовими труднощами є не тільки мовні [27], змістовно-предметні, методичні, організаційні, але й психологічні [2; 14; 103; 104].

Великий педагог К. Д. Ушинський відзначав національний характер освіти, тому що універсальної системи навчання, що була б прийнятна для будь-якого народу, не існує. Процес навчання повинен бути спрямований на розвиток в учня тих рис, що закладені в ньому генетично, зумовлені особливостями мислення, ментальністю й навіть темпераментом, властивими представникам певної національності.

З огляду на географію контингенту іноземних громадян, що навчаються в нашій країні, одним з глобальних аспектів системи довузівської підготовки є протиріччя між західними й східними традиціями навчання [38; 49; 56; 97; 239].

Західна, домінуюча, концепція навчання була сформована в античні часи. У її основу лягли бімодальні конструкції розуміння інтелекту: сприйняття реальності в деякому образі та його обробки для генерації судження. Останні досягнення в когнітивній психології, соціології, неврології, класичних науках, рекомендації індивідуалізації підходу у відповідності зі стилями навчання, які було досліджено [33; 34; 35; 36; 39; 41; 131; 137; 143; 184; 210; 219; 220; 233], підсилили цю схему й зробили базою для створення нових технологій і моделей навчання. Західна модель трактує навчання як процес накопичення знань через поповнення обсягу інформації, а поведінка студента керується законами врахування умов, у яких воно здійснюється («стимул-реакція»).

Східна традиція навчання, як ведична концепція, так і суфізм націлені на саморозкриття й самоevolюцію студента, у яких викладач направляє формування «Я»-особистості студента [1]. Характеризуючи принципи

самовдосконалення у філософії Сходу, О. Г. Романовський зазначає: «Одна з характерних рис стародавньої східної, зокрема, індійської філософії полягала в тому, що в ній, по-перше, головна увага приділялася дослідженню внутрішнього світу людини і, по-друге, не визнавалася наявність думки без дії, тому що лише дія є закінченістю думки» [252, с. 16]. Основою східних традицій навчання є особистісні якості: мудрість, самостійність і дух.

Визначення О. О. Євдокимовою психологічних умов ефективного функціонування іншомовної текстової діяльності студентів та шляхів її формування [112, с. 5] за участю 180 громадян Марокко має, безумовно, академічний та теоретичний інтерес [112, с. 95]. Ученою досліджено мовні, освітні й національні особливості студентів-іноземців. Але, на нашу думку, на практиці неможливо сформувати мононаціональні академічні групи в сучасних умовах у зв'язку зі стихійним приїздом, нечисленністю СІГДП, переорієнтацією студентів із країн Північної Африки на навчання у Франції. Країни-постачальники СІГДП мають розвинену структуру середньої освіти (приватні, державні заклади освіти; професійно-орієнтовані за фахом навчання: технічні, гуманітарні, тощо). Перепрофілювання навчання на довузівському етапі за бажанням СІГДП ускладнює вивчення термінологічної лексики у зв'язку з відсутністю аналогів у рідній мові СІГДП. Різномовна базова підготовка (середня освіта, бакалавр, магістр) та мета приїзду СІГДП зумовлює коригування планів та методик навчального процесу в кожній академічній групі. Отже, освітні особливості студента мають бути розглянуті індивідуально до кожного СІГДП.

Таким чином, у сучасній освітній практиці з особливою гостротою висувається завдання визначення психолого-педагогічних аспектів підготовки й умов їх реалізації [8; 22; 31; 51; 63; 68; 91; 94; 117], які будуть забезпечувати успішне формування готовності СІГДП до подальшого навчання у ВТНЗ [124].

Попередній аналіз останніх досліджень і публікацій [122; 123; 133; 139; 144; 145; 154; 158; 162; 186; 222; 243; 247; 248; 255] та досвід практичної роботи [262; 263; 267; 268; 271; 273] уможлиблює виділення комплексу

психолого-педагогічних умов, які ми вважаємо необхідними для ефективного формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ:

Позитивна внутрішня та зовнішня мотивація СІГДП.

О. В. Палка визначила позитивну мотивацію студентів була визначена однією з найголовніших психолого-педагогічних умов підготовки іноземних студентів вищих навчальних закладів технічного профілю України до вивчення професійної лексики (2003 р.) [221]. Т. І. Дементьєва досліджувала формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання й зробила висновок: «Ефективна модель сучасної освіти передбачає, що одержання високого рівня професійної підготовки не виключає, а, навпаки, припускає розвиток особистісних якостей тих, кого навчають» [93]. Ефективність навчання значною мірою залежить від того, наскільки мотиваційна сфера студентів детермінує сам освітній процес [134, с. 62]. Ми погоджуємося з думкою цих дослідників та зазначаємо, що процес довузівської підготовки студентів-іноземців зумовлений конкретними цілями, які можуть стати мотивами, внутрішніми стимулами, якщо вони відповідають інтересам того, кого навчають. Зовнішні мотиви є зрозумілими для СІГДП, але не завжди відповідають його потребам (наприклад, наказ батька, вимоги родини, направлення країни). Але усвідомлення соціального престижу майбутньої обраної професії й спрямованості в перспективу своєї професійної діяльності підтверджує позитивізм зовнішньої мотивації. Внутрішня та зовнішня мотивація є критерієм ціннісно-особистісного компоненту мотиваційної готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

У дослідженні етнопсихологічного аспекту міжособистісних відносин у групах з різним етнічним складом М. О. Олефір (1995 р.) наголошує на неусвідомлених мотивах, які особливо яскраво виявляються на початковому етапі навчання на ПФ. Студенти готові записувати й заучувати нові слова, які вимовляє викладач, виконувати всі домашні завдання, брати участь у всіх екскурсіях [215, с. 128]. Особистісна установка детермінована думкою групи (внутрішньогрупова сугестивність). Зміна відбувається через єдність поглядів,

ідейних переконань, свідомої адаптації. Ми погоджуємося з думкою автора, але зазначаємо, що цей аспект мотиваційної сфери має актуальність в академічних групах з мононаціональним складом. У сучасних умовах навчання, завдяки зміні контингенту та збагаченню спектру мотивів, внутрішньогрупова сугестивність підвищується в умовах схожості менталітету, вікових характеристик, соціального стану та базової підготовки СІГДП.

Психологічні аспекти структури та механізмів мотивації досягнення успіху [183] досліджував М. Ш. Магомед-Емінов (1987 р.), потребнісно-мотиваційні фактори ефективності навчальної діяльності студентів ВНЗ [218] вивчав Ю. М. Орлов (1984 р.). М. Ш. Магомед-Емінов визначав мотивацію досягнення успіху як функціональну систему інтегрованих афективних і когнітивних процесів у єдину систему, що регулює процес діяльності в ситуації досягнення успіху в ході її здійснення. На думку Ю. М. Орлова, між складовими, що характеризують ефективність навчальної діяльності, існує взаємодія: підвищення академічної успішності студента сприяє полегшенню, зниженню труднощів навчання, тому що полегшення залежить від сили мотивації й надбання вмінь у діяльності навчання, задоволеність навчанням знижує її труднощі, поліпшує ставлення до навчання, зменшує витрати часу на досягнення навчальних цілей; підвищення академічних успіхів викликає полегшення, поліпшення відносин до навчання й задоволеність навчанням. На думку вченого, упровадження та ефективність нових методів навчання й виховання повинні розглядатися не тільки з огляду на академічну успішність студента, але й на те, якою ціною досягаються ці успіхи, як ці методи впливають на інші параметри ефективності: полегшення, ставлення до навчання, задоволеність, міцність засвоєння знань, умінь і навичок студента. Ми цілком погоджуємося з науковцями та вважаємо за необхідне впровадження особистісно-індивідуального підходу до формування мотиваційного виду готовності СІГДП до навчання у ВНЗ, з огляду на їхні ціннісні орієнтири та мету. Мета є результатом потреб та мотивів, які перебувають в постійній динаміці, завдяки розвитку особистості СІГДП.

Кожна наступна мета впливає на зміни в мотиваційній сфері особистості, що створює можливості для змін або постановки нової мети. Формування ціннісно-особистісного компоненту готовності здійснюються за двома напрямками: від мети до мотиву, та від мотиву до цілі. Це може бути забезпечено аналізом стану мотиваційної готовності на першому технологічному етапі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ, який ми визначили як мотиваційно-діагностичний, та корекцією методів формування готовності до навчання на останньому сьомому – аналітико-коригуючому етапі (додатки В, Д, Е, Ж).

Наступна психологічна умова – **врахування адаптаційних властивостей особистості та менталітету** висвітлена в дослідженні Дін Сінь [102], про психологічний супровід соціальної адаптації китайських студентів в Україні, предметом якого є психологічні особливості й фактори ефективності їхньої соціальної адаптації (2009 р.), та в дослідженні М. О. Олефіра [215]. Психологічну адаптацію слухачів-іноземців ПФ вищого медичного закладу освіти [50] досліджено О. І. Борисенком (2000 р.). Дін Сінь на основі вивчення особливостей студентів з КНР обґрунтував модель психологічного супроводу їх соціальної адаптації в умовах навчання у ВНЗ в Україні. Психологічними особливостями соціальної адаптованості дослідник вважає емоційний комфорт, прагнення до домінування, прийняття себе та інших, внутрішній та зовнішній контроль. Аналізуючи адаптаційні процеси за допомогою анкетування студентів-іноземців першого курсу й викладачів основних факультетів, М. О. Олефір уводить поняття «подвійного адаптаційного синдрому». Перший – це розрив з батьківщиною, який найбільше яскраво проявляється на ПФ, другий – розрив з підготовчим факультетом [215, с. 132]. Синдроми є рівними за значущістю, при цьому проблема адаптації перетворюється з біологічної в навчально-соціальну. Ми цілком погоджуємося з авторами та наголошуємо на таких критеріях соціо-психофізіологічного компоненту адаптаційної готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ: психологічний, фізіологічний, соціальний, академічний, культурний,

правовий. Сформованість показників цих компонентів є умовою готовності до подальшого навчання у ВНЗ.

Як стверджував Л. С. Виготський, необхідно заздалегідь створювати умови, що є необхідними для розвитку відповідних психічних якостей, хоча вони ще «не дозріли» для самостійного функціонування [71; 72].

У ході роботи над дослідженням «Формування культури міжетнічних відносин у студентів вищих навчальних закладів» Є. П. Степановим [290] було встановлено, що ефективність формування культури міжетнічних відносин студентів досягається, якщо завдання формування певних якостей спеціально ставиться й цілеспрямовано вирішується в системі виховної роботи у ВНЗ, студенти залучаються до різноманітної діяльності, пов'язаної з міжетнічними контактами й міжкультурною комунікацією, їх діяльність відбувається в полікультурному середовищі в процесі міжетнічної взаємодії (2004 р.). Авторська концепція базується на феномені зв'язку між професійною і полікультурною компетентностями: полікультурність – це інструмент прояву професійних якостей фахівця, які матимуть місце за умов сформованості особистісних рис (відповідальність, чесність, порядність, справедливість, довіра), необхідних у будь-якій професії. Погоджуємось з автором та наголошуємо на необхідності формування культури міжетнічних відносин СІГДП у процесі формування готовності до подальшого навчання в технічному університеті. Факультети довузівської підготовки – це сукупність макросередовища та мікросередовища. Утім, упродовж навчального року, студенти-іноземці, як за правило, знаходяться в одному навчальному корпусі, спілкуються з одними й тими викладачами та співробітниками факультету. Проживання в гуртожитку збагачує навички культурної та міжетнічної взаємодії, але гуртожиток – це теж складова освітнього середовища. Отже, формування культури міжетнічних відносин СІГДП, як показника соціо-психофізіологічного компоненту (адаптаційна готовність) можливе в процесі культурно-виховних заходів та спортивних змагань довузівської підготовки за інженерно-технічним напрямом навчання.

Оптимізація педагогічного спілкування як умова соціально-психологічної адаптації іноземних студентів у навчально-виховному процесі російського ВНЗ (2002 р.) визначена у психологічному дослідженні Ши Сі Нін [337]. Автор довів, що оптимізація педагогічного спілкування дозволяє ефективно виконувати навчально-пізнавальну діяльність, якщо в процесі спілкування з іноземними студентами враховуються їхні національні, соціокультурні та індивідуально-психологічні особливості; спілкування педагогів з іноземними студентами будується на основі психолого-педагогічної підтримки (емпатія, співробітництво, педагогічний оптимізм) та завдяки оптимізації міжособистісних відносин в академічних групах. Ми цілком погоджуємося з автором та доповнюємо й обґрунтовуємо основні функції психологічної підтримки СІГДП [282].

Міжетнічну взаємодію в умовах великого міста [323] досліджувала соціолог Д. В. Цимбал (2005 р.). Автор наголошує на важливості розуміння соціально-психологічної природи міжетнічних процесів, які сприяють або перешкоджають толерантній міжетнічній взаємодії. Ми погоджуємося з думкою автора та відзначаємо важливість соціальної адаптації СІГДП як критерію соціо-психофізіологічного компонента адаптаційної готовності до навчання у ВТНЗ.

Аналіз даних, отриманих у ході дослідження Ю. О. Бохонковою [52] особистісних чинників соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов вищих навчальних закладів (2005 р.), дозволяє стверджувати, що основою для інтенсифікації процесу соціально-психологічної адаптації є комплекс особистісних здібностей студента: здатність студента аналізувати ситуації міжособистісної взаємодії, визначаючи їх причини й наслідки, розуміти реакції партнера; здатність самостійно набувати досвіду, необхідного для успішного спілкування та діяльності; здатність ставити завдання щодо зміни власної поведінки та вирішувати їх, використовуючи отриманий досвід; здатність до адекватного самооцінювання. Результати цього дослідження мають

актуальність до навчання СІГДП, які за перший рік перебування в Україні матимуть частково сформовані особистісні здатності, які навела автор.

О. В. Лісеєнко в процесі дослідження менталітету, його сутності та особливостей регіональних проявів (1998 р.), визначила менталітет як історично й соціально-культурно зумовлений засіб і тип мислення, глибинне джерело та рівень колективної свідомості, включаючи й несвідоме [178]. Ми солідаризуємося з твердженням автора, але зазначаємо, що в сучасному інформаційному суспільстві вже немає чітких ментальних характеристик. Міграційні процеси впливають на обмін культурним надбанням народів. СІГДП, молоді люди, виховані згідно традицій свого народу, прагнуть до сучасного європейського життя. О. В. Лісеєнко зазначає, що менталітет – це якість, що трактується як сукупність когнітивних, афективних характеристик, що детермінують поведінку індивіда або групи в соціумі. Ми згодні також з «генетичним поясненням» специфіки світосприйняття, але наголошуємо на можливості швидких змін у поведінці СІГДП, завдяки формуванню адаптаційного виду готовності до навчання у ВТНЗ на довузівському етапі.

Сформований вольовий показник готовності до навчання у ВТНЗ.

Доробок психологів [2; 4; 17; 42; 43; 100] дає підстави стверджувати, що вольовими якостями, які забезпечують сформованість готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ, є мобілізація сил, наполегливість (тривале збереження зусиль при досягненні поставленої мети. Наполегливий СІГДП мобілізує сили для подолання труднощів, не відступає від мети, домагається високої успішності навіть при середніх здібностях), ініціативність (творчий підхід до вирішення навчальних та побутових проблем, самодіяльність при виконанні завдань), зосередженість на завданні, самостійність (відносна незалежність від зовнішніх впливів, уміння організувати свою діяльність і досягати поставленої мети), самовладнання й витримка (збереження самоконтролю в будь-яких обставинах, особливо напружених чи конфліктних ситуаціях), самокритичність (уміння помічати свої помилки, некоректні дії та прагнення до їх виправлення), готовність долати перешкоди, рішучість (здатність

своєчасно приймати обґрунтовані й продумані рішення й без зволікань приступати до їх виконання), сміливість (якість, що дозволяє СІГДП активно поводитися в складних, нових і ризикованих ситуаціях), подолання сумнівів, цілеспрямованість (СІГДП стійко керується у своєму житті та повсякденній діяльності певною метою (ближньою й більш віддаленою), дисциплінованість (синтез моральних переконань, духовних потреб, навичок і звичок поведінки), негативізм (необґрунтована протидія всьому, що йде від інших людей, свідчить про слабкість волі, невміння володіти собою), сугестивність (легка піддатливість чужому впливові, некритичне прийняття порад. СІГДП, який легко піддається навіюванню, може робити вчинки, які до цього вважав неправильними. Такий СІГДП потребує формування самостійності).

У вольових якостях СІГДП виражається активність його особистості в незвичному освітньому середовищі, здатність до саморегуляції, свідомого зусилля, яке мобілізує й буде сприяти адаптації й управлінню своєю поведінкою в інокультурному суспільстві. Усі вольові якості взаємозалежні, доповнюють та підсилюють одна одну. Вольові якості є проявом менталітету СІГДП, його життєвого й навчального досвіду та світосприйняття. Розвиток вольових якостей особистості СІГДП відбувається в динаміці впродовж усього терміну навчання. Це зумовлено з подоланням труднощів у мотиваційній, адаптаційній, теоретичній та практичній академічній готовності до навчання у ВТНЗ. Вольова активність є результатом сформованої мотиваційної готовності до подальшого навчання у ВТНЗ.

Розвинутий емоційний інтелект СІГДП як психологічна умова формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ ґрунтується на теоріях інтелекту та емоційної поведінки. На думку Г. Мельхорна, інтелект – це загальний рівень розумових здібностей людини. За визначенням В. В. Рубцова, інтелект – це орієнтування в нових ситуаціях, активність розумових (і більш широко – пізнавальних) процесів, а також здатність здійснювати цілеспрямовану стійку діяльність. Г. Ю. Айзенк розділяє коефіцієнт інтелекту на три головні, незалежні один від одного складники: 1) швидкість

інтелектуальних операцій; 2) наполегливість, завзятість у їхньому здійсненні; 3) схильність до перевірки помилок. Модель структури інтелекту, запропонована Г. Ю. Айзенком, схематично виглядає як куб, кожна з площин якого представляє різноманітні модальності: інтелектуальні процеси (мислення, пам'ять, сприйняття і т.д.), тестовий матеріал (вербальний, просторовий і т.д.) і те, що дістало назву «якість» (швидкість інтелектуальних операцій, схильність до перевірки помилок і наполегливість у виконанні завдання). За визначенням Д. Векслера, інтелект – це здатність діяти доцільно, думати раціонально й діяти ефективно по відношенню до навколишніх.

Дотепер у будь-якій системі освіти інтелект більше пов'язаний з поняттям IQ. Високий IQ обумовлює успіх у житті тільки на 20%. Не гарантує успіх IQ особливо в умовах соціальних змін [205]. Як вважає Нгуєн Мінь Ань, упевненість у своїх глибоких наукових пізнаннях заводить людей в «інтелектуальну пастку», коли акцент уваги зміщується в бік критики замість конструктивного діалогу й пошуку нестандартних рішень. Шлях до креативного мислення й взаєморозуміння між творчими СІГДП та творчими викладачами лежить через функції правої півкулі мозку студентів.

Форма і якість цілісної поведінки людини зумовлюється формуванням рефлекторної діяльності різних відділів головного мозку (І. П. Павлов). У вченні про функціональну роль різних відділів мозку склалися дві протилежні теорії: 1. Головний мозок діє як єдине ціле й усі його відділи рівноцінні для забезпечення тієї або іншої функції; еквіпотенційність – основна засада, функціонування мозку, його великих півкуль (Флуранс (M. Flourens), Лешлі (C. Lashley)). 2. У головному мозку існує територіально обмежена локалізація функцій, тобто зв'язок між визначеними ділянками великих півкуль і периферичними чуттєвими руховими апаратами (Л.А. Орбелі та ін.). На підставі клінічних досліджень й експериментальних даних (електричне й хімічне подразнення кори, ізольоване руйнування окремих її областей) були укладені топографічні карти локалізації функцій, які свідчать, що потилична область великих півкуль є зоною проєкції зорового апарату, скронева –

слухового апарату, тім'яна – шкірної й проприоцептивної чутливості, бічна поверхня й основа мозку – смакової й нюхової чутливості.

Функції півкуль головного мозку в розумовій діяльності мають відмінності: у лівій півкулі сконцентровані механізми абстрактного, а у правій – конкретного образного мислення. Відмінності в спеціалізації півкуль головного мозку на матеріалі дослідження М. Зденека щодо розвитку правої півкулі наведено в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Сфери спеціалізації лівої та правої півкуль головного мозку	
Ліва півкуля	Права півкуля
<p>Обробка вербальної інформації: Мовні здібності. Ця півкуля контролює також здібності до читання й письма, а також запам'ятовування фактів, імен, дат і їх написання.</p>	<p>Обробка невербальної інформації: Права півкуля спеціалізується на обробці інформації, яка виражається не в словах, а в символах й образах.</p>
<p>Аналітичне мислення : Логіка й аналіз. Ліва півкуля аналізує всі факти. Числа й математичні символи також розпізнаються лівою півкулею.</p>	<p>Уява: Права півкуля надає нам можливість мріяти й фантазувати. За допомогою правої півкулі можемо складати різні історії. Права півкуля відповідає також за здібності до музики й образотворчого мистецтва.</p>
<p>Послідовна обробка інформації: Інформація обробляється лівою півкулею послідовно по етапах.</p>	<p>Паралельна обробка інформації: Права півкуля може одночасно обробляти багато різноманітної інформації. Вона також відповідає за розгляд проблеми, без логічного аналізу.</p>

Сучасні дослідження [54; 95; 205; 212] доводять, що адаптаційні здібності є ваговою складовою інтелекту. Особистісна оцінка значущості сприйнятого й результатів власної поведінки є необхідністю для реалізації інтелектуального механізму. Науковці вважають, що адаптація та соціалізація починаються саме з розвитку емоційного реагування, інтелектуалізації емоцій, становлення емоційно-почуттєвого досвіду. Усвідомлення цілей і бажань, бачення реальної дійсності й адекватна реакція на неї, синтез і системне мислення – це грані інтелекту, розумових здібностей, не пов'язаних з логікою, аналізом і лінійним мисленням, за яке відповідає ліва півкуля. Ці функції мозку належать до емоційного інтелекту EQ, який забезпечує права півкуля.

EQ – це область інтелекту, яку називають «здоровим глуздом» людини, емоційний еквівалент пізнавального IQ. Це саме те, що є передумовою лідерства, успіху в кар'єрі й бізнесі, щастя й упевненості у світі людських взаємин. В умовах соціальних змін особливу роль відіграє не академічний розум, а здатність керувати своїми емоціями, тобто емоційний інтелект.

Існує декілька тлумачень емоційного інтелекту: його розуміють як емоційно-інтелектуальні здібності (Дж. Мейер, П. Саловей, Д. Карузо (1990 р.)); як емоційну компетентність (Д. Гоулман (1999 р.)); як сукупність некогнітивних умінь і навичок, які впливають на здатність індивіда успішно впоратися з вимогами оточення (Р. Бар-Он); як прояв емоційної розумності, що виявляється у вмінні контролювати свої емоції та здатності налаштувати себе на активну діяльність при виникненні емоціогенних ситуацій (Е.Л. Носенко, Н.В. Коврига); та як інтегративну динамічну рису особистості (Г. Метьюс, М. Зайднер, Р. Робертс, Е.Л. Носенко). За визначенням А.Г. Четверик-Бурчак, емоційний інтелект є одним з провідних особистісних факторів, що сприяють забезпеченню психологічного здоров'я особистості.

Дослідники інтелекту людини довели його багатогранність та виокремили види. Емоційний інтелект має дві компоненти: внутрішню особистісну та міжособистісну. Ховард Гарднер визначає *внутрішньоособистісний* емоційний інтелект як здатність до самопізнання,

розуміння того, що насправді ми прагнемо, самооцінку, самовизначення. Е. Л. Носенко – як готовність налаштуватись на активну діяльність, тобто здатність запобігати стресам за рахунок того, що людина при виникненні перешкод обирає активні стратегії подолання стресу, що захищає її від депресивних станів та розладів, пов'язаних з відчуттям тривоги. Гарднер визначає *міжособистісний* компонент емоційного інтелекту як здатність до спілкування й співробітництва з іншими людьми та відчування інших людей. Е. Л. Носенко стверджує, що міжособистісний компонент емоційного інтелекту пов'язаний з ефективністю соціалізації людини, що, знижує вірогідність виникнення конфліктів та непорозумінь у спілкуванні та взаємодії з оточуючими, отже, сприяє збереженню позитивного настрою, який є запорукою психологічного здоров'я.

Основа формування емоційного інтелекту лежить у стосунках між людьми, які тісно пов'язуються зі співчуттям, жалем, умінням зрозуміти іншу людину, перейнятися його прикростями та радощами. У концепції К. Роджерса ці здібності узагальнюються поняттям «емпатія».

Для розвитку емоційного інтелекту студентів-іноземців вищих навчальних закладів Нгуєн Мінх Ань передбачає такі види занять, які викладачі можуть проводити як частину семінарського заняття: обговорення зі студентами причини дискримінації, расизму й способів їх подолання; терпимість, толерантність, прийняття себе й інших; вивчення особливостей країн за вибором студентів на кожному занятті; групові види занять для розвитку співробітництва й терпимості: наукові гуртки, обговорення навчальних тем; спільні ігри, колективне малювання.

Ми погоджуємося з думками дослідників та вважаємо за доцільне розвивати емоційний інтелект у СІГДП. Ментальні особливості іноземних громадян та їх сумісне проживання в гуртожитку є позитивним підґрунтям до розвитку цієї якості особистості СІГДП. Для студентів з країн Африки, Близького Сходу та Азії притаманна поведінка за кастовими устоями. Такі стосунки сприяють зниженню емоційної напруги в період довузівського

навчання. Темперамент СІГДП, природна здатність до співпереживання допомагають менш адаптованим та соціалізованим СІГДП у подоланні стресу в перший рік перебування за теренами батьківщини. Взаємостосунки в колі СІГДП та спілкування з викладачами сприяє подоланню негативних емоційних станів, що є запорукою до формування готовності до подальшого навчання у ВТНЗ України.

Самостійна пізнавальна активність студентів є одним з аспектів наукового дослідження Терещенко Н.М. [302] щодо інформаційних потреб іноземних студентів та їхнього інформаційного обслуговування в університетській бібліотеці (2005 р.). У праці розглянуто соціально-комунікативні проблеми обслуговування іноземних студентів, – подолання мовних, етичних та психологічних бар'єрів для виявлення, задоволення й розвитку читацьких потреб студентів-іноземців. Л. В. Хаткова [321] досліджувала педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності іноземних учнів на підготовчому факультеті (1997 р.). О. О. Резван у дослідженні педагогічних умов розвитку пізнавальних потреб іноземних студентів у процесі навчання зазначає, що пізнавальні потреби є регулятором ставлення іноземця до нового суспільства, нового оточення й бажанням зрозуміти все нове, знайти своє місце в суспільстві, в якому йому належить виявити свою особистість (2008 р.). Автор наголошує, що для ефективності розвитку пізнавальних потреб СІГДП необхідно створювати такі педагогічні умови: комфортність навчання (урахування культурологічного аспекту в навчанні і вихованні студентів з різних країн; набуття студентами певного комунікативного рівня в країні навчання, що досягається за допомогою розвитку лінгвістичного аспекту комунікаційних навичок суб'єкта навчання при спілкуванні нерідною мовою; вибору відповідної форми спілкування викладача та студента, створення ситуації успіху в навчанні); адаптовані прийоми педагогічної техніки в процесі навчання СІГДП (проблемні теми, тонка диференціація, ігрові технології); формування вміння самостійної роботи (індивідуальна, індивідуалізована) [243, с. 6-7, 72].

Ми поділяємо думки науковців та наголошуємо на необхідності педагогічної умови *самостійної пізнавальної активності СІГДП*, що забезпечить вирішення наступних взаємопов'язаних завдань довузівської підготовки в цілому: *формування професійної мови СІГДП* – процес, у якому відбувається оволодіння функціями й видами мовлення відповідно до спеціальності [108, с. 312]. Успішне формування професійної мови СІГДП забезпечується реалізацією низки умов. СІГДП необхідно наслідувати викладачів, тренуватися в правильній вимові слів та їх сполучень відповідно до норм сучасної української/російської мови. Самоконтроль і самооцінка емоційної виразності, гучності, точності і ясності мови спеціальності виробляється на основі вказівок викладачів і взаємооцінок студентів. Використання медіа- та аудіотехніки для запису, прослуховування й перегляду виступів також може служити засобом удосконалювання мовлення. Успіх процесу формування професійної мови СІГДП багато в чому зумовлюється їхньою самостійною роботою над мовою: вільно висловлюватися, звертатися до словників, зустрівши незнайоме слово, запам'ятовувати яскраві вирази, усувати дефекти вимови тощо. Треба підтримувати прагнення студентів до чіткого мовного оформлення своїх думок, до ведення записів лекцій, тому що завдяки цьому дійсно осмислюється те, що може бути виражене словами; *формування в СІГДП творчого професійного мислення* – процес, у якому на основі певних визначених знань, наукових фактів, їх засвоєння й застосування, активної діяльності відбувається розвиток операційних процесів, видів і форм мислення, а також якостей розуму відповідно до завдань й умов професійної діяльності [108, с. 314]. У процесі СРС дається завдання розібратися в новому матеріалі, знайти головне, зіставити раніше засвоєні знання з такими, що набуваються, застосувати їх до розв'язання практичних питань. Корисно підтримувати у СІГДП установку на самостійність, оригінальність, пошук нестандартних підходів до розв'язання практичних завдань.

Автентичність дидактично-методичного забезпечення комунікативному змісту навчально-пізнавальної діяльності є метою

розробок Г. І. Тохтаря, В. В. Бондаренка [46], Л. Н. Бондаренко [48], Л. С. Безкорвайної [24; 25] та інших. Дослідження Т. А. Шмоніної [339], І. А. Ясницької, Ю. Г. Ясницького [368] щодо використання мультимедійних та інформаційних комп'ютерних технологій у навчанні СІГДП заслуговують визнання та використання в системі довузівської підготовки студентів-іноземців. У навчанні СІГДП використовуються різні види наочності: зорова, слухова, зорово-слухова, м'язово-рухова, мовна й немовна, ситуативна тощо. Вони виконують різноманітні функції: інформативну й країнознавчу, семантизуючу, мотиваційну, контролюючу. Наочність інформує вже тим, що дає СІГДП живий барвистий зразок недостатньо відомого їм елемента дійсності, розширює їхній почуттєвий досвід, збагачує їх враженнями, маючи при цьому пізнавальне значення. Матеріальна база, що застаріла, і дорожняча реактивів та препаратів не дає можливості проведення лабораторних занять з базових природничо-наукових дисциплін (фізика, хімія) на необхідному рівні за сучасними світовими стандартами.

За допомогою інформаційних технологій з'явилася можливість доповнити або замінити лабораторний практикум, проведений у лабораторіях ВТНЗ комп'ютерними імітаційними тренажерами й системами віртуальної реальності (VR), та розв'язати деякі проблеми традиційних методів навчання, які не завжди дозволяють досягти бажаного результату з наступних причин:

- висока вартість навчального устаткування і його експлуатації;
- можлива небезпека виконуваних робіт;
- складність зміни конфігурації устаткування й параметрів середовища;
- складність організації індивідуального виконання експерименту кожним СІГДП;
- більша віддаленість суб'єкта навчання від місця розташування устаткування;
- довша тривалість проведення робіт.

Комп'ютерні імітаційні тренажери й система віртуальної реальності можуть не тільки доповнювати традиційний лабораторний практикум, але й

замінити його. Крім формування професійних навичок і вмінь, комп'ютерні імітаційні тренажери успішно розвивають творчі здібності, професійну інтуїцію, а найголовніше, вміння працювати в команді. Це дозволяє підвищити якість підготовки майбутніх іноземних фахівців.

Комп'ютер дійсно може легко дотримувати логіки думки, але симуляцію відчуттів або інтуїції машина поки не відтворює.

Таким чином, можна виокремити низку переваг, які вносять інформаційні технології в процес навчання: велика гнучкість у виборі місця й часу навчання; можливість оновлення навчальних та тренувальних матеріалів; можливість СИГДП керувати вибором навчального матеріалу, комбінуючи курси різних навчальних закладів; здатність стежити за виконанням інструкцій СИГДП, запам'ятовувати його відповіді, фіксувати доступ до навчальних матеріалів; можливість моделювання аналізу середовища й ситуації взаємодії зі СИГДП; забезпечення on-line зв'язку між СИГДП і віддаленим викладачем; привабливість для сприйняття СИГДП мультимедійного подання інформації; можливість організації контролю за порядком і темпом подачі матеріалу, навчальною активністю СИГДП.

Дозволяють забезпечити ефект симуляції складних процесів без ризику і з надзвичайно низькими витратами; можливість налаштування сервісу навчання й тренінгу на СИГДП з різним рівнем здібностей; можливість ефективної доставки широкого діапазону потрібного для СИГДП тренувального матеріалу; можливість ефективного поширення накопиченого досвіду; пристосованість для реалізації моделі неперервної освіти; свобода в пошуці й доборі матеріалу, співзвучного власним цілям та задачам навчання.

Інформаційні технології надають умови для створення середовища конкуренції навчальних курсів як передумови якості; можливість організації незалежного централізованого й уніфікованого вихідного контролю знань та навичок; забезпечення ефекту групового співробітництва, створення живильного дискусійного середовища й ефективної спеціалізації учасників

віртуальних робочих груп; симуляція технологічного середовища надання освітніх послуг, створення віртуальних навчальних закладів.

Упровадження СДМР, коли СІГДП виконує практичні завдання за допомогою комп'ютерних технологій, прослуховує аудіоуроки та використовує інформаційні технології в науковій діяльності, доцільно впроваджувати під час канікул, карантину та небажано в групах пізнього заїзду (зادля передбачення втрати щойно набутих практичних навичок спілкування мовою навчання).

Основні проблеми й перспективи, на наш погляд, пов'язані із застосуванням інформаційних технологій у системі підготовки іноземних громадян наведено в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Застосування інформаційних технологій у навчанні СІГДП	
Проблеми:	Перспективи:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ недостатні вміння й навички СІГДП як користувача; ▪ незнання англійської мови; ▪ відсутність «живого спілкування»; ▪ можливість фальсифікації відповідей і результатів контролю; ▪ недостатня підготовка педагогів, методистів, працівників бібліотек; ▪ особливості менталітету; ▪ недостатня матеріальна база. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ розвиток умінь і навичок СІГДП як користувача; ▪ розміщення результатів контролю на сайтах університетів; ▪ доступність фондів бібліотек; ▪ модернізація лабораторного практикуму; ▪ упровадження дистанційного навчання в систему підготовки іноземних громадян; ▪ упровадження дистанційного навчання в систему підготовки іноземних громадян.

Діалектичне мислення педагога як організатора навчально-пізнавальної діяльності є предметом досліджень Н. Б. Булгакової – системи

пропедевтичної підготовки іноземних громадян з природничих дисциплін у технічному університеті (2002 р.) [57], С. П. Тетерук – формування механізмів саморегуляції студентів в іншомовному просторі (2006 р.) [304], О.О. Тетьянченко – педагогічних умов спілкування з іноземними студентами в процесі навчання (1997 р.) [305] та основою концепції неперервної професійної освіти іноземних студентів О.М. Ременцова [248], теорії навчання нерідною мовою О.І. Суригіна [293], обґрунтування необхідності занять з музичної фонетики на довузівському етапі підготовки іноземних громадян Л. І. Селіверстовою, а також предметом наукових досліджень педагогів-практиків Г. І. Тохтаря, В. В. Бондаренка, Т. О. Снегурової, Л. С. Безкороваїної, В. Є. Штиленка, В. І. Груцяка, М. М. Бондарчук, І. В. Жогіної, І. А. Ясницької, О. Л. Арефьєва, М. І. Вітковської [13; 64–67, 241] та інших.

Суть *діалектичного мислення педагога*, як педагогічної умови формування готовності СІГДП до навчання полягає в здатності викладача обмірковувати, синтезувати протилежні думки, інтегрувати ідеальне й матеріальне, потенційне й актуальне, реальне й фантастичне завдяки системності діалектичних розумових дій, що дозволяє оперувати протилежностями, продуктивно перетворювати їх та розв'язувати суперечливі ситуації. Важливим досягненням особистості викладача є розвинуте гнучке, пластичне діалектичне мислення. Міркувати діалектично – не вигадувати того, чого не існує в дійсності, не нав'язувати природі нічого такого, чого в ній немає. Це значить, визнавати об'єктивну діалектику, яка існує й виявляється в самих речах, тобто в об'єкті, який існує поза нами й незалежно від нас. Пластичність мислення, як зазначає В. Лисий, і є ознакою його діалектики, тобто культури. Ця особливість мислення сприятиме професійній діяльності за сучасних умов інноваційності та суперечливості підготовки СІГДП в Україні.

За спостереженнями психологів, структурування й реструктурування сприйняття світу особистістю триває до 40 років, іноді довше. Завдяки формуванню системного діалектичного мислення, практичний, звичайний світ (реальне) постає діалектичною корекцією штучності абстрактного, формально-

операційного мислення (ідеального). Саме в цьому полягає сила мислення дорослої людини, яка виявляється у вмілому застосуванні за певних обставин образного, логічного й дійового мислення, оптимальному поєднанні їх елементів. Завдяки діалектичному мисленню викладач стає здатним діагностувати особистісні новоутворення СІГДП, що сприяють або заважають готовності до подальшого навчання у ВНЗ та проживання в Україні.

2.4. Етапи довузівської підготовки студентів-іноземців до навчання у вищих технічних навчальних закладах

Традиційно більшість іноземних студентів, які прибувають на навчання в Україну, проходить курс довузівської підготовки впродовж одного навчального року. Це надає їм право вступу на основні факультети українських ВНЗ. Нетривалість періоду навчання, зростання вимог до вступників у ВНЗ, з одного боку, і недостатня підготовка частини контингенту іноземців, з іншого, висувують перед викладачами проблему визначення особливостей технологічної реалізації формування готовності студентів-іноземців до навчальної та науково-дослідницької діяльності в умовах технічного університету. Це зумовлює необхідність подолання певних суперечностей: 1) між рівнем підготовленості особистості та можливістю застосовувати свої знання на практиці; 2) між необхідністю створення сучасної моделі підготовки студентів-іноземців до навчальної та науково-дослідницької діяльності в умовах технічного університету та нерозробленістю адекватних технологічних прийомів, методів, упроваджених у професійну підготовку.

Підготовчі факультети в системі вищої школи повинні стати системоутвірною ланкою формування готовності студентів-іноземців до навчальної та науково-дослідницької діяльності (НДРС) майбутніх іноземних фахівців.

Специфіка професійної підготовки іноземних громадян у полікультурному середовищі українського ВНЗ виявляється при порівнянні особливостей підготовки українських й іноземних студентів, що визначає

педагогічні основи формування професійної компетенції, методологічні підходи й освітні технології. Завдання довузівської підготовки іноземних громадян, зокрема, навчання українській / російській мовам й заповнення прогалин у знаннях з гуманітарних і природничонаукових дисциплін. Узагальнена мета має три взаємозалежних і взаємообумовлених компонента: мовний (мета – комунікативна компетентність), загальнонауковий / загальнопрофесійний (мета – загальнонаукова / загальнопрофесійна компетентність) й адаптаційний (мета – адаптаційна компетентність) [292; 293].

Протягом десятиліть визначні університети України навчають студентів-іноземців. У Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», університеті з 125-літньою історією, перші іноземці почали навчання понад 60 років тому. Упродовж цього часу викладачами факультету підготовлено більш ніж 5500 студентів-іноземців за такими напрямками навчання: інженерно-технічному, медико-біологічному, економічному й гуманітарному. Професорсько-викладацьким складом факультету створено навчальні й навчально-методичні посібники, за якими працюють підготовчі факультети України, Росії, Білорусії. До складу факультету входять три кафедри: гуманітарних наук, природничих наук і соціально-економічних наук. Щорічно проводяться новорічний і випускний концерти, науково-практична конференція іноземних студентів, концерт-презентація "Весна з географією" й численні екскурсії, відвідування театрів, музеїв. Отже, сформульовано функції системи підготовчих факультетів для іноземних громадян технічного ВНЗ: адаптивна, мотивуюча, освітня, розвивальна, виховна, оцінна. Результатом цієї підготовки є готовність студентів-іноземців до навчальної та науково-дослідницької діяльності.

Узагальнення наукових праць з питання організації розумової діяльності [180] СІГДП та послідовності формування їхніх компетенцій [92; 93; 125; 221; 244; 289; 330; 338; 343; 371], вивчення досвіду роботи підготовчих факультетів ВНЗ [6; 7; 13; 21; 55; 64; 65; 66; 67; 213; 217; 235; 236; 240; 241; 248; 312], особистий досвід роботи та опитування викладачів ПФ зумовлює можливість

виділення етапів технологічної реалізації формування готовності СІГДП до навчальної та науково-дослідницької діяльності в умовах технічного університету [262]. Розглянемо їх докладніше.

I. Мотиваційно-діагностичний етап, який має бути спрямований на визначення рівня готовності СІГДП до навчання у ВНЗ за технічними спеціальностями (4 тижня).

II. Мотиваційно-цільовий етап, на якому СІГДП націлюються на вивчення наукового стилю мовлення за інженерно-технічним фахом, оволодіння яким дозволяє студентам вивчати термінологічні конструкції природничонаукових дисциплін. На цьому ж етапі проходить фізіологічна адаптація та пристосування до умов проживання в гуртожитку, віддаленості від батьківщини та родичів (5 тижнів.).

III. Змістовно-підготовчий етап забезпечує ознайомлення СІГДП з граматичними конструкціями наукового стилю мовлення за інженерно-технічним фахом, необхідною лексикою та їх закріплення. Формуються вміння вести діалогічне та монологічне мовлення. На цьому етапі завершується культурна адаптація, а також пристосування до системи навчання на ПФ (5 тижнів).

IV. Комунікативно-діяльнісний етап передбачає залучення СІГДП до комунікативно-мовної діяльності: прогнозування, планування та продукування мовленнєвого висловлювання на основі вивчених граматичних конструкцій та необхідної науково-технічної лексики, реалізацію вмінь діалогічного та монологічного мовлення в різноманітних мовленнєвих ситуаціях з використанням навчально-професійної термінології й норм мовленнєвого етикету інженера. Цей етап має вирішальне значення для успішної соціальної адаптації СІГДП та пристосування до іншого способу життя (6 тижнів).

V. Навчально-діяльнісний етап забезпечує розвиток вмінь та навичок навчальної та науково-дослідницької діяльності: оволодіння поняттями, фактами, науковою проблематикою, основними теоріями, законами, закономірностями й методологією НД на основі вмінь діалогічного та

монологічного мовлення. Цей етап передбачає конкретне визначення студентами-іноземцями основних напрямів застосування знань у практичній діяльності (10 тижнів).

VI. Рефлексивно-оцінний етап сприяє порівнянню міри засвоєння СІГДП знань, навичок і вмінь з еталонними уявленнями, вимогами навчальних програм з усіх НД, які вивчаються, та інших нормативних документів, виявленню СІГДП особистісних можливостей щодо усунення їх розбіжностей з моделлю випускника ПФ за інженерно-технічним фахом. Цей етап також містить у собі моніторинг траєкторії формування готовності студентів-іноземців до навчальної та науково-дослідницької діяльності в технічному університеті (4 тижня).

VII. Аналітико-коригуючий етап забезпечує закріплення вмінь аналізу й коригування власних висловлювань СІГДП та висловлювань співрозмовників, самоаналіз СІГДП результатів власних дій та характеру зіставлення отриманих результатів з основною метою діяльності, самостійне складання мовленнєвих ситуацій, добір способів і шляхів їх вирішення. На цьому етапі завершується початковий етап академічної адаптації СІГДП у ВТНЗ (6 тижнів).

Необхідно зазначити, що термін навчання на довузівському етапі підготовки факультету міжнародної освіти складає 40 тижнів по 34 години. З них 2 тижні – канікули. Процес формування готовності СІГДП до подальшої навчальної діяльності на ПФ охоплює майже перші 2 місяці після їхнього прибуття на навчання в Україну. Упродовж цього терміну завершується введення всіх природничонаукових та соціальних навчальних дисциплін, згідно графіку навчального процесу [додаток А]. Таким чином, можна виявити період I й II етапів формування готовності СІГДП до навчальної діяльності – це перші дев'ять тижнів навчання. З десятого тижня починається III – змістовно-підготовчий етап, головною рисою якого є введення повного обсягу НД відповідно до інженерно-технічного напрямку навчання СІГДП. У цей час студенти-іноземці адаптуються до спільної діяльності ще з шістьма (за

кількістю НД) незнайомими для них викладачами, починають розуміти вимоги вищої школи України.

З п'ятнадцятого тижня – IV етап, найбільш насичений та завершальний етап першого семестру навчання. У цей термін проводиться атестація СІГДП, яка є результатом їхнього модульного контролю та контролю відвідування занять, і, у свою чергу є допуском до іспитів осінньої сесії. Паралельно проходить підготовка до новорічного концерту за активною участю СІГДП.

Головний принцип навчання на ПФ – принцип комунікативності. Важливо зазначити, що одне з вихідних положень навчання студентів-іноземців – спрямованість змісту й організації навчально-виховного процесу на інтернаціональну та загальнолюдську культуру, відмова від ідеологізації навчально-виховного процесу. Завершує цей етап осіння сесія та зимові канікули, які, у свою чергу, сприяють активній культурній та соціальній адаптації, шляхом проведення регіональних та позарегіональних екскурсій.

З першого тижня *другого семестру* починається V етап формування готовності СІГДП до навчальної та науково-дослідницької діяльності в технічному університеті. Цей період характеризується професійною диференціацією, тобто кінцевим вибором студентами-іноземцями майбутнього фаху, оволодіння ними термінологічною лексикою НД через її семантизацію засобами української та російської мов з опорою на попередній досвід, набутий у процесі навчання рідною мовою. Упродовж цього періоду проводиться профорієнтаційна робота спільно з кафедрами основних факультетів НТУ «ХП» та інших навчальних закладів міста, екскурсії до лабораторій. Адаптаційну функцію цього етапу виконує підготовка концерту-презентації «Весна з географією». Студенти самостійно або під керівництвом викладачів готують доповіді й презентації про свої рідні країни.

З одинадцятого тижня починається VI етап. Це останній передатестаційний етап навчання, упродовж якого СІГДП вже можуть самостійно оцінювати свої досягнення та у випадку недостатньої результативності мають час на аналіз та корегування роботи своєї й викладача.

Наприкінці цього етапу відбуваються науково-теоретична конференція студентів та аспірантів «Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес» НТУ «ХП» [додаток К, 311] та науково-практична конференція студентів-іноземців груп довузівської підготовки факультету міжнародної освіти, які сприяють ефективній соціальній адаптації до умов навчання у вищій школі, пізнавальній активності та вмінню вирішувати комунікативні завдання в професійній сфері спілкування.

Завершальний – VII етап формування готовності СІГДП до навчальної та науково-дослідницької діяльності починається з п'ятнадцятого тижня другого семестру. Протягом цього етапу СІГДП беруть участь у підготовці та проведенні випускного концерту, що сприяє успішній вербалізації знань засобами української та російської мов, тобто вміння правильно побудови та вираження думки. Завершує етап та навчальний рік атестація й весняна сесія.

Необхідно зазначити, що націленість СІГДП на науково-дослідницьку діяльність проявляється лише наприкінці II – на початку III етапів формування готовності СІГДП до навчальної та науково-дослідницької діяльності в технічному університеті. Це пояснюється періодом адаптації й культурного шоку в перші два місяці після приїзда в нашу країну. Вік СІГДП загалом становить 17-35 років, це – учорашні випускники середніх шкіл або університетів. Необхідно зауважити, що оволодіння НД нерідною для них мовою також вимагає від СІГДП володіння методами наукового пізнання й дослідницьких умінь. Науково-дослідницька робота СІГДП (НДРС) є однією з форм навчального процесу, в якій найбільш вдало пов'язані навчання й практика. Наукові лабораторії й гуртки, студентські наукові товариства й конференції, – все це дозволяє студентів-іноземцям почати повноцінну наукову працю, знайти однодумців, з якими можна порадитися й поділитися результатами своїх досягнень. У рамках наукової праці СІГДП спочатку здобуває перші навички дослідницької роботи (наукові й проблемні гуртки), потім починає втілювати отримані теоретичні знання в дослідженнях, пов'язаних із практикою, а наприкінці цього тривалого процесу стає можливою

участь у наукових конференціях, симпозиумах різного рівня, аж до міжнародних [281, додаток К].

Організація й проведення наукових студентських конференцій на етапі довузівської підготовки дозволяє вирішити ряд навчально-виховних задач: зміцнити вміння та навички володіння українською/російською мовою; розширити знання СІГДП про наукові теорії та факти; підвищити мотивацію вивчення мови.

Для успішного керування цим видом діяльності необхідно вибрати доповідачів з числа СІГДП, що бажають взяти участь у конференції (склад учасників); визначити тему і зміст доповідей; організувати пошук інформації із залученням додаткової літератури та Інтернету [270]; навчити правилам обробки інформації й підготовки доповідей.

При виборі доповідача викладач враховує національно-психічні особливості СІГДП. Для багатьох доповідачів публічний виступ відбувається вперше в житті і є навіть деякою стресовою ситуацією. Не кожен СІГДП може вільно й невимушено триматися на сцені, коли глядачами в залі є викладачі й друзі – земляки, одногрупники. Незважаючи на це, СІГДП, довідавшись про проведення конференцій, самі висувають свої кандидатури на роль доповідачів. СІГДП, вихідці східних країн, мають запальний темперамент і в багатьох випадках завищену самооцінку. Вона значною мірою визначає соціальну адаптацію СІГДП вона є регулятором їхньої поведінки й діяльності. Формування самооцінки відбувається в процесі діяльності й міжособистісної взаємодії. Суспільство значною мірою впливає на формування самооцінки СІГДП. Самооцінка пов'язана з процесом соціальної адаптації та дезадаптації особистості СІГДП.

Для більш адекватного вибору доповідачів СІГДП запропоновано процедуру ранжування [додаток И, 242]. Цей метод не вимагає додаткової адаптації в практичному використанні в аудиторії СІГДП.

Після проведення ранжування викладач пояснює СІГДП неадекватність його самооцінки. Це спрощує вибір з великої кількості кандидатів у доповідачі.

Тема доповіді не нав'язується СІГДП, а пропонується відповідно до його інтересів, здібностей, рівня мовної та предметної підготовки. З огляду на специфіку ПФ, текст доповіді невеликий за обсягом, простий лексично й граматично, доступний для розуміння. При цьому зберігається інформативність, науковість й естетичність повідомлення. Студент-доповідач повинен розуміти питання, які йому ставлять, і вміти формулювати відповіді, використовуючи при цьому необхідну лексику. Важливою особливістю кожної доповіді є наявність таблиць, малюнків, схем, оскільки наочне оформлення доповіді емоційно впливає на свідомість, активізує мислення, у значній мірі полегшує правильне розуміння тексту.

Технічні й природничо-наукові дисципліни є базою для подальшої підготовки фахівців різних напрямків. Сучасна інтеграція наукових знань ставить нові вимоги до процесу навчання, при якому суміжні предмети органічно доповнюють один одного. З огляду на це, при підготовці доповідей ми прагнемо скомпонувати у взаємозалежну систему фрагментів наукових знань з креслення, математики, фізики, хімії, інформатики.

Безсумнівно, що робота з підготовки та проведення конференції передбачає координацію роботи викладачів природничо-наукових дисциплін та викладачів мови, що готують СІГДП до сприйняття нової наукової інформації, допомагають уникнути мовних труднощів.

Зміст і якість виступу дозволяють оцінити рівень мовної та професійної підготовки СІГДП і ступінь його готовності до подальшого навчання у ВТНЗ та дозволяє запобігти поширеним помилкам в оцінці рівня знань СІГДП: лібералізм (чи поблажливість); екстраполяції (викладач при оцінюванні орієнтується на загальну успішність студента загалом по НД); помилка «Ореола» (упереджене відношення до СІГДП, виходячи з існуючих думок про нього викладачів); логічна (врахування поведінки студента, його ставлення до викладача). Публічна доповідь адекватно оцінюється не тільки викладачами, але і СІГДП. Після конференції найчастіше доповідач обговорює якість свого

виступу в колі друзів. Така оцінка дуже важлива для виправлення помилок в подальшому навчанні.

Іноді студенти-іноземці приїждять у нашу країну з метою продовження своїх наукових досліджень на базі українських університетів. НДРС вимагає великої уваги й терпіння від наукових керівників, тому що успіх або невдача кожного іноземного студента багато в чому є результатом їхніх власних правильних або неправильних дій. Велике значення має також психологічна підтримка СІГДП керівником або куратором, що є передумовою успішної психологічної адаптації. З огляду на те, що інтелект і кваліфікація молодих фахівців є гарантією їхнього вищого соціального стану, а досягнення й наукова кваліфікація іноземних випускників, безсумнівно є показником міжнародного рейтингу українських ВНЗ, НДРС повинна перебувати в центрі уваги керівництва ВНЗ.

Здійснення управління навчально-виховним процесом довузівської підготовки на означених вище етапах, починаючи з моменту прибуття іноземців і впродовж усього циклу їхнього навчання, необхідне для виявлення й закріплення тих особистісних якостей, які слід сформувати в результаті довузівської підготовки, тобто управління передбачає організацію всієї сукупності відносин суб'єктів навчально-виховного процесу. Після реалізації першого й другого етапів починається етап обрання форм і технологій навчання. Він, обмежений часом, є необхідним і достатнім для реалізації мети і змісту навчання.

Актуальним було й залишається питання розробки кількісно-якісних критеріїв відбору змісту тих чи інших НД, та їх системне подання за допомогою оптимальних методів навчання. Ця проблема – одна з важливіших проблем педагогіки, яку розробляли відомі дидакти (В. С. Ледньов, Ю. К. Бабанський та інші). В. С. Ледньов, зокрема, звертає увагу на те, що “для формування одних сторін особистості (розумової, комунікативної та інших) обов'язкове виділення самостійних НД, без чого позитивних результатів отримати неможливо, а для формування інших сторін особистості (пам'ять,

воля) не потрібні особливі НД, воно чутливе до технології форм і методів навчання [173, с. 58].

Навіть за умов правильно організованого активного навчання, СІГДП, які опанували правила граматики та мають досить великий словниковий запас, не можуть вільно розмовляти мовою навчання навіть у навчальній аудиторії, а про спілкування з носіями мови годі й мріяти. Цю проблему майже неможливо вирішити завдяки запам'ятовуванню нових слів або правильних граматичних конструкцій, оскільки вона має психологічний характер. До того ж, природні складнощі навчання накладаються на низький рівень комунікативної компетентності, невпевненість у собі, сором'язливість, замкнутість, побоювання негативної оцінки навколишніх та інше.

Для комунікативної спрямованості навчально-виховного процесу на ПФ необхідно враховувати, що комунікативний потенціал СІГДП визначається потребою в обміні думками, почуттями в процесі навчання й поза ним; готовністю до співробітництва, пов'язаною з проявом й усвідомленням групової мети; постійним прагненням до покращення атмосфери в групі, до виникнення емпатії (почуття партнера, здатність приймати його соціальні ролі й установки); зростання спрямованості до саморозкриття; швидкістю адаптації до нових людей і умов. При цьому кількісними критеріями комунікативної активності є: 1) частота контактів з членами навчальної групи в рамках навчального процесу й поза ним, 2) кількість контактів поза навчанням, 3) динаміка соціометричного статусу СІГДП, зростання його потреби в спілкуванні.

Отже, для успішного навчання та психологічної адаптації, іноземцеві недостатньо засвоїти правила граматики мови навчання та запам'ятати певний набір слів, треба отримати впевненість, розвинути свій інтелектуальний та особистісний потенціал, навчатися розуміти себе та інших – оволодіти мистецтвом спілкування взагалі, що становитиме основу здатності вільно спілкуватися іноземною мовою.

Висновки до другого розділу

Моделювання процесу формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ дозволило вирішити такі проблеми: *по-перше*, виявлення та врахування розмаїття основних факторів та умов, що впливають на зміст, структуру та рівень формування цієї готовності; *по-друге*, уможливлення уявлення основних компонентів процесу формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ; *по-третє*, виділення в рамках процесу формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ самостійних підсистем і процесів, що мають власну структуру й зміст.

Розроблена структурно-функціональна модель формування готовності забезпечує цілісність системи довузівської підготовки студентів-іноземців, її стійкість, функціональність і внутрішню організацію, що має за підґрунтя сукупність функціональних зв'язків та їх відношень до структурних компонентів моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ [265].

Функціональними компонентами моделі є стійкі зв'язки структурних компонентів, тобто алгоритм функціонування моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Реалізація технологічного блоку напрацьованої моделі передбачає використання методів формування свідомості СІГДП, адаптаційних методів, методів організації діяльності та підвищення мотиваційних процесів, методів стимулювання досягнень СІГДП, знаково-контекстних методів, пояснювально-спонукальних методів, евристичних методів викладання.

Формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ у представленій моделі реалізується з урахуванням цілісного уявлення про особистість СІГДП та його готовність до подальшого навчання й необхідністю впливу на всі її складові з метою досягнення максимально ефективного результату.

Структурно-функціональна модель формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ є реальною діючою моделлю вдосконаленої системи довузівської підготовки студентів-іноземців. Результатом підготовки СІГДП за

цією моделлю є досягнення вищого рівня готовності СІГДП до подальшого навчання у ВТНЗ.

Реалізація впливу педагогічних технологій, педагогічних та психологічних умови, андрагогічних та дидактичних принципів та вимог, що набули подальшого розвитку в нашому дослідженні, має проходити за визначеними й обґрунтованими технологічними етапами (мотиваційно-діагностичний, мотиваційно-цільовий, змістовно-підготовчий, комунікативно-діяльнісний, навчально-діяльнісний, рефлексивно-оцінний, аналітико-коригуючий) формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Матеріали розділу були опубліковані автором у статті «Структурно-функціональна модель формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання в технічних університетах» у фаховому виданні ВДПУ імені Михайла Коцюбинського [265], апробовані в тезах «Forming readiness students-foreigners in groups preparatory for training in technical universities: andragogical training principles» VIII міжнародної конференції «Strategy of Quality in Industry and Education» у місті Варна (Болгарія) [366] та інших [259–262; 267–271; 273; 275–277; 280–284; 286; 287].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ГРУП ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

3.1. Організація й методика експериментальної роботи

Методологія та організація експериментальної роботи відповідає цілям і завданням дослідження, що планувалося та здійснювалося на принципах системності та комплексності. Результати етапів дослідження: констатувального, формувального та порівняльного є підсумком поетапно отриманих даних цілісного педагогічного експерименту.

У процесі дослідження, відповідно до критеріального апарату, було створено, перероблено й запропоновано комплекс методів діагностики рівнів сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Дослідження було проведено із застосуванням п'яťох взаємодоповнюючих та взаємоперевіряючих діагностичних методів відповідно до визначених критеріїв готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Перший діагностичний метод був застосований на *мотиваційно-діагностичному технологічному етапі* формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ (*перші 4 тижня навчання СІГДП*). Метод містив тестування попереднього оцінювання знань з креслення та фізики (мовами-посередниками: англійською, французькою та арабською мовами) (додаток Р). Вони були спрямовані на виявлення базових знань, умінь та навичок з НД інженерно-технічного профілю за програмою середньої освіти України.

Тест для попереднього оцінювання знань з креслення має 5 завдань, що розміщені за рівнем складності. Перше завдання розраховано на знання креслярських інструментів. Друге – на знання основних плоских геометричних фігур. Третє – на визначення кутів у градусах. Четверте – на моделювання

видів та зображення за наданими головним видом та габаритами інших. У 1–4 завданнях наведено 5 варіантів відповіді, з яких студентам-іноземцям необхідно обрати правильну. Також у цих завданнях є місце для власної відповіді СІГДП, якщо в наведених вони не знайдуть правильну. П'яте завдання, що є однаковим для всіх варіантів тесту, складено для перевірки практичних навичок креслення СІГДП. Результат намальованих від руки 20 фігур зі збільшенням їх розміру надає можливість мати уяву про впевненість і твердість руки студентів.

Час проходження тесту для попереднього оцінювання знань з креслення: 2 академічні години. Відповіді на завдання 1–4 оцінюються по 1 балу за правильну та 0 балів за неправильну. Завдання 5 оцінюються за вправність виконання 20 фігур загалом максимально як 1 бал. Якщо в СІГДП є час до визначеного терміну закінчення тесту, він має право перемальовувати недосконалі фігури кілька разів. Відмінна оцінка – 5 отриманих балів довіряє високому рівню готовності, добра оцінка (4 бали) – достатньому рівню, задовільна оцінка (3 бали) – середньому рівню, незадовільна оцінка (2 бали) – низькому рівню. У разі отримання 1 балу за виконання тесту, СІГДП на даному етапі навчання має початковий рівень готовності до подальшого навчання у ВТНЗ.

Таблиця 3.1

Ключ до тесту для попереднього оцінювання знань з креслення

№ завдання	Правильна відповідь					
	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4	Варіант 5	Варіант 6
1	1	3	2	5	4	3
2	4	5	1	3	2	1
3	3	4	5	1	2	5
4	2	1	4	5	3	2

Тест для попереднього оцінювання знань з фізики має 20 запитань та завдань з механіки, основ молекулярно-кінетичної теорії, основ

термодинаміки, електродинаміки, оптики, елементів атомної і ядерної фізики. На першому аркуші бланку тесту розміщені питання з розділів фізики, що були вивчені на батьківщині. Достовірність результатів тесту залежить від зіставлення відповідей СІГДП на завдання тесту за розділами фізики та наявністю базової підготовки за цими розділами. У завданнях наведено 5 варіантів відповіді на вибір та надана можливість СІГДП вписати власну за необхідністю. Формули, які були використані під час рішення задачі СІГДП повинні записати в передбаченому для цього стовпці «Формули». Час проходження тесту для попереднього оцінювання знань з фізики: 2 академічні години. Відповіді на завдання 1–20 оцінюються по 0,25 балів за правильну та 0 балів за неправильну.

Анкетні питання, що містяться в тестах, сприяють виявленню відомостей про навчальні можливості СІГДП (вік), систему освіти на батьківщині СІГДП (громадянство), кваліфікаційний рівень базової підготовки (освіта), стан освіченості за НД (скільки років Ви вивчали креслення або фізику?), давність отримання базової освіти (скільки років тому Ви навчалися?).

Тести складено в 6 варіантах. Результати тестування попереднього оцінювання знань ретельно аналізуються й використовуються для коректування навчальних робочих програм. Кожний СІГДП отримує письмові рекомендації викладача за результатами тестів.

На цьому етапі проведено визначення психоформи типу й стилю мислення СІГДП. Здійснено тестування методом візуального вибору геометричних фігур (додаток М). Мета: визначити психоформу, за допомогою візуального проєктивного тесту або прочитавши описи психоформ і стилів мислення й обравши найбільш прийнятні для себе.

Інструкція до тесту візуального визначення психоформ поведінки:

У цьому тесті перед СІГДП стоїть завдання із запропонованих йому фігур вибрати ту, яка найбільше відповідає його уявленню про себе й формі своєї поведінки. Інші фігури слід розташувати за убубанням переваг. Можливо, у СІГДП є майже однакова комбінація сполучення 2-ох психоформ, що часто

зустрічається, або студент-іноземець має комбінацію сполучення 3-ох і більше психоформ і є «Прямокутником». У цьому разі отриманий результат треба звірити з наведеними характеристиками.

Помилка: Розповсюдженою помилкою є рекомендація вибирати фігуру, яка подобається. У цьому випадку результат тестування може виявитися прямо протилежним справжньому станові.

Підсумки тестування попереднього оцінювання враховуються в процесі формування академічних груп.

Другий діагностичний метод був застосований на *мотиваційно-цільовому технологічному етапі* формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ (*наступні 5 тижнів навчання СІГДП*). Метод містив:

1. Авторську анкету-опитувальник (додаток В) з 35 питаннями, які поділені на блоки щодо критеріїв: внутрішня мотивація та зовнішня мотивація (питання № 5–11); психологічна адаптація та соціальна адаптація (питання № 12–17, 23, 34); академічна адаптація (питання № 17–21, 23–34); фізіологічна адаптація (питання № 22, 35); культурна адаптація (питання № 24, 34), технологічні якості практичної готовності (питання № 24–27). Авторська анкета-опитувальник містить питання про місце народження (громадянство), вік, стать і термін перебування та навчання в Україні, що уможлиблює висновки щодо залежності рівня сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ від наведених характеристик. Вибір цього методу обґрунтовано навичками та вміннями письма, що не є сформованими у СІГДП. Письмове анкетування-опитування на цьому етапі навчання є також методом спостереження, при якому опитувані СІГДП особисто заповнюють бланк формуляра, консультуючись з викладачем-дослідником з метою отримання допомоги. Для підрахунку балів за показниками готовності СІГДП отримали інструкцію, позитивні відповіді вписувати у клітинках «Так» бали за шкалою від 1 до 10. Підраховані бали за блоками питань, що є складовими компонентів готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ вносяться до таблиці (додаток Т). На питання 1–5, 8, 11–13, 15–17, 22–24, 26–29, 31, 32 у разі позитивної відповіді СІГДП мають

поставити «✘», «+» або «✓». Ці відповіді надають додаткові бали показникам компонентів готовності (додаток Т), залежно від запитання.

2. Опитувальник, що містить питання з культурної та правової адаптації (додаток Р. 1).

Наведені методи спрямовані на діагностику ціннісно-особистісного та соціо-психофізіологічного компонентів готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

3. Тест спрямований на дослідження процесів сприйняття й розрізнення (додаток С). Студентам був представлений рис. С. 1 із зображенням 9 фігур і запропоновано уважно роздивитися й запам'ятати ці фігури протягом 10 сек. Після чого СІГДП був запропонований наступний рис. С. 2, який містить більшу кількість фігур. СІГДП повинні знайти серед них фігури з рис. С. 1.

Інструкції до тесту:

Перша інструкція: «Зараз я покажу вам зображення фігур. Ви маєте 10 секунд, щоб постаратися запам'ятати як можна більшу кількість фігур».

Друга інструкція: «Серед намальованих фігур на наступному рисунку ви повинні вибрати ті, які бачили на першому».

Обробка результатів тесту: Дослідник відзначає й підраховує кількість правильно й неправильно впізнаних фігур. Рівень впізнання (V) підраховується за формулою:

$$V = R / 9 + N, \text{ де}$$

R – кількість правильно впізнаних фігур,

N – кількість неправильно впізнаних фігур.

Найбільш оптимальний рівень упізнання дорівнює одиниці, тому чим ближчі результати СІГДП до одиниці, тим краще в нього функціонують процеси сприйняття й розрізнення та впізнання наочного матеріалу.

Рівні сформованості цих якостей визначаємо як

високий: $1 \leq V \leq 1,8;$

достатній: $2,7 \leq V \leq 3,6;$

середній: $4,5 \leq V \leq 5,4;$

низький: $6,3 \leq V \leq 7,2;$

початковий: $8,1 \leq V \leq 9$.

4. Тест для оцінки уваги за методикою М. Гуменчук «Розташування чисел» (додаток С. 1). Мета: оцінки довільної уваги. Інструкція: СІГДП повинні розставити у вільних клітках бланка для заповнення в порядку зростання числа, які розташовані у випадковому порядку у 25 клітинках бланка стимульного матеріалу. Час проходження тесту 2 хв.

Числа записуються в рядках, ніяких позначок у бланку стимульного матеріалу робити не можна.

Обробка результатів: Необхідно підрахувати правильно записані числа. Оцінка проводиться за кількістю правильно записаних чисел. Рівні сформованості уваги визначаємо як

високий: $A = 25$;

достатній: $23 \leq A \leq 24$;

середній: $A = 22$;

низький: $11 \leq A \leq 21$;

початковий: $A \leq 10$.

Довільна увага виявляється, коли СІГДП ставить перед собою певні завдання й намагається їх виконати. Механізм функціонування довільної уваги – друга сигнальна система. У захопленого своєю діяльністю СІГДП не виникає потреба у вольовому спрямуванні уваги. У такому випадку довільна увага залишаючись свідомою, доцільною, як і мимовільна, знімає напруження, підтримує активну психічну діяльність.

Підрахунки балів за результатами тестів визначають рівень сформованості операторно-ділового показника процесуально-діяльнісного компонента готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

5. Підбірку кросвордів за темами НД «Креслення», що вже вивчалися (додаток Р. 2). Отримані оцінки в балах від 1 до 5 за розв'язання кросвордів визначають рівень сформованості операційно-практичного показника процесуально-діяльнісного компоненту та технологічного компоненту готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Третій діагностичний метод був проведений на *змістовно-підготовчому технологічному етапі* формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ (*наступні 5 тижнів навчання СІГДП*). Метод містив:

1. Тест-опитувальник «Мотивація на успіх або невдачу» (МУН) А. Реана (додаток Д), що складався з 20 запитань [242]. Відповідаючи на них, СІГДП необхідно вибрати одну з відповідей: «так» або «ні». «Так» може значити й «звичайно, так», і «скоріше так, чим ні». Точно так само й «ні» може значити і явне «ні», і «скоріше ні, чим так». Відповідати на запитання необхідно у швидкому темпі, не обмірковуючи відповідь подовгу. Відповідь, яка першою спадала на думку, виявлялася, як правило, найбільш точною.

Ключ до опитувальника: відповіді «так»: 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20;

відповіді «ні»: 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

Обробка й критерії. За кожний збіг відповіді з ключем випробуваному СІГДП надається 1 бал. Підраховується загальна кількість набраних балів.

Якщо кількість набраних балів знаходиться в межах від 1 до 7, то діагностується мотивація страху невдачі.

Якщо кількість набраних балів знаходиться в межах від 14 до 20, то діагностується мотивація успіху.

Якщо кількість набраних балів знаходиться в межах від 8 до 13, то слід вважати, що мотивація не визначена яскраво.

При цьому слід мати на увазі, що при кількості балів від 8 до 9 випробуваний СІГДП скоріше тяжіє до мотивації страху невдачі, тоді як при кількості балів від 12 до 13 – до мотивації успіху.

2. Анкета мотивів (методика В. Г. Каташева, щодо визначення навчальної мотивації модифікована та адаптована для анкетування СІГДП) (додаток Е), що містить 6 блоків питань із серіями можливих відповідей загальною кількістю – 44 [242]. Кожна відповідь, за оцінкою самих СІГДП, має бали від 1 до 5. Запис балів проводиться СІГДП у спеціальній картці – бланку відповідей (додаток Ж).

Ключ до визначення результатів: 1 бал – упевнено «ні»;
2 бали – більше «ні», ніж «так»;
3 бали – не певен, не знаю;
4 бали – більше «так», ніж «ні»;
5 балів – упевнено «так».

Оскільки мотивація особистості складається з вольової й емоційної сфер, то питання поділені на дві частини. Перша частина питань (1–24) передбачає виявлення рівня свідомого ставлення до проблем навчання, а друга частина питань (25–44) спрямована на виявлення емоційного фізіологічного сприйняття видів діяльності в ситуаціях, що змінюються, за яке відповідає права півкуля головного мозку (див. табл. 2.6).

СІГДП при заповненні бланку відповідей анкети мотивів дають оцінку кожному питанню й заповнюють кожну клітинку. Підсумок балів проводиться по горизонталі в крайньому правому вертикальному ряді. Перший горизонтальний ряд містить показник низького рівня мотиваційної навчальної готовності СІГДП; другий горизонтальний ряд – показник середнього рівня мотиваційної навчальної готовності СІГДП; третій горизонтальний ряд – показник достатнього рівня мотиваційної навчальної готовності СІГДП; четвертий горизонтальний ряд – показник високого рівня мотиваційної навчальної готовності СІГДП.

Відповіді на друге питання дають бали показника «прагнення до самодетермінації».

Загальна сума кожного ряду може складати від 11 до 55 балів. Максимальна кількість балів, набраних СІГДП по одному з рівнів навчальної мотиваційної готовності, показує дійсний рівень сформованості готовності на цьому етапі навчання. У випадку збігу кількості балів за двома рівнями ми прогнозуємо можливість переходу СІГДП на більш високий рівень готовності в короткий термін.

Обидві діагностичні процедури дозволили дійти висновку стосовно рівня сформованості мотиваційної готовності СІГДП. Підрахунки балів щодо

сформованості мотивації навчання та успіху або невдачі дозволяє сформувати експериментальні та контрольні групи для проведення формувального етапу експерименту, СІГДП у яких матимуть рівноцінносний потенціал мотивації.

Четвертий діагностичний метод був застосований на *комунікативно-діяльнісному технологічному етапі* формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ (*наступні 6 тижнів навчання СІГДП*).

Для визначення рівня сформованості показників ціннісно-особистісного компоненту готовності, СІГДП було запропоновано опитувальник з 15 питань для діагностики вольового потенціалу особистості, напрацьований Н. П. Фетіскіним, В. В. Козловим, Г. М. Мануйловим, адаптований для СІГДП (додаток 3). Результати підрахунків балів за цією методикою визначають рівень сформованості показника «самовладання» ціннісно-особистісного компоненту готовності.

Для визначення рівня сформованості самооцінки СІГДП, що є регулятором поведінки й діяльності, їм було запропоноване заповнити бланк самооцінки за допомогою ранжування (додаток И). Бланк з такими ж якостями особистості на кожного СІГДП отримали для заповнення й викладачі.

У ньому перераховано 20 різних якостей особистості. У стовпчику «Ідеал» респондент ранжує ці якості від 1 до 20 балів відповідно до того, якою мірою вони йому імпонують. У стовпчику («Я») ранжує ці якості стосовно себе. Між бажаним і реальним рівнем кожної якості визначається різниця (d). Формула обчислення коефіцієнта рангової кореляції:

$$r = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)}, \text{ де}$$

n — число використовуваних при ранжуванні якостей особистості.

Ключ до оцінки результатів ранжування:

занижена самооцінка: $r \leq 0,25$;

низка самооцінка: $0,26 \leq r \leq 0,39$;

адекватна самооцінка: $0,40 \leq r \leq 0,60$;

висока самооцінка: $0,61 \leq r \leq 0,69$;

завищена самооцінка: $0,70 \leq r \leq 1,0$.

Визначивши рівні самооцінки (методика вивчення самооцінки за допомогою процедури ранжування, модифікації: Б. А. Сосновський, 1979 р.; В. Л. Марищук, Ю. М. Блудов, В. А. Плахтиенко та ін., 1984 р.) та порівнявши отримані результати, виявили можливим обрати методи підвищення самооцінки тих СІГДП, показник яких $r < 0,40$ (бесіда, спонукання до активної участі в культурних заходах факультету, університету та міста).

П'ята діагностична методика містила два блоки: перший блок – I, II, III, IV технологічні етапи формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ; другий блок – *навчально-діяльнісний (наступні 10 тижнів навчання СІГДП) та рефлексивно-оцінний (наступні 4 тижня навчання СІГДП) технологічні етапи* формування їхньої готовності до навчання у ВТНЗ. Був проведений аналіз поточної академічної успішності з НД інженерно-технічного профілю навчання за методикою Б. М. Андрющенка [312, с. 102–104]. Доцільність застосування цієї методики зумовлюється можливістю визначення рейтингу академічної успішності СІГДП незалежно від терміну їхнього навчання. Для СІГСЗ встановлюється рубіжний (підсумковий) контроль згідно графіка навчального процесу (додаток А). Для СІГПЗ термін екзаменаційної сесії визначається з огляду на кількість навчальних годин, що було отримано, та на кількість модулів, тем з НД за фахом навчання. Методика містить розрахунок рейтингу за сукупністю балів поточного контролю й оцінок за рубіжний (підсумковий) контроль, що були отримані на проведених модульних контрольних, заліках, іспитах. Рейтингову оцінку академічної успішності СІГДП визначаємо як зважену середню арифметичну з урахуванням поправного коефіцієнта на незадовільні оцінки й кількість навчальних занять, на яких СІГДП були відсутні з неповажних або поважних причин. Цю методику вважаємо об'єктивною й такою, що висвітлює рівень когнітивно-семантичного та процесуально-діялісного всіх видів готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

3.2. Рівні сформованості готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах

Кожний вид готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ є компонентом загальної готовності, має критерії та показники рівнів її сформованості. Реалізація формування окремих показників визначених критеріїв під час навчання СІГДП залежить від складових системи довузівської підготовки та успішності функціонування моделі готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Характеристику кожного рівня подано в цілому. Сформована готовність СІГДП до навчання у ВТНЗ має такі рівні (по зростанню):

1. ***Початковий.*** Показники критерію «внутрішня мотивація» (інтерес до знань, прагнення до новизни, бажання вивчення НД за фахом, мрія про здобуття професії, прагнення до самодетермінації, самовладнання, прагнення до влади, самоствердження) повністю відсутні. СІГДП, які знаходяться на цьому рівні готовності, їдуть на навчання до інших країн для отримання диплому як документу про вищу освіту за будь-яким фахом. Гарна заробітня платня в майбутньому може бути єдиною мотивацією для отримання освіти за обраним фахом. Безвольна та безвідповідальна поведінка СІГДП приводить до необачних вчинків, конфліктів з одногрупниками, викладачами та сусідями в гуртожитку. СІГДП просто роблять те, що легше й цікавіше в цьому віковому періоді їхнього життя, навіть якщо це може їм зашкодити. Найбажаніше для них – зовсім нічого самим не робити, а спостерігати за діями інших.

Має місце досить стійка зовнішня мотивація до навчання, крім відсутності ідентифікації з кумиром та неможливість СІГДП навчатися за державним обміном. Ці студенти приїзять на навчання за наказом батька або на вимогу родини. У цьому випадку мотивацією до навчання є неможливість повернення додому та страх відрахування. Присутність СІГДП в навчальному закладі на заняттях вмотивована інтересом до спілкування з викладачами як носіями іншої мови, культури та інтересом у спілкуванні з друзями-СІГДП.

Показники критерію «психологічна адаптація»: самосвідомість, самопрезентація, спілкування, світогляд, кмітливість, сором'язливість, емоційність, тривожність, самостійність, пристосування до нового мовного середовища сформовані на початковому рівні готовності до навчання. У СІГДП активніше формується етнична самосвідомість у багатонаціональному оточенні студентів-іноземців. На цьому рівні відсутня самоефективність. У СІГДП вона починає формуватися по мірі виконання навчальної та професійно-теоретичної діяльності та накопичення досвіду використання мови навчання під час діяльності. Самопрезентація СІГДП спрямована на отримання бажаного статусу й оцінки студентського та викладацького колективів.

Критерій «фізіологічна адаптація» на початковому рівні характеризує пристосування до нового, більш сурового клімату країни навчання, часового поясу, продуктів харчування та несприятливих екологічних факторів. Простежується відсутність працездатності у зв'язку з дезадаптованістю та порушення функціонування фізіологічних систем. У такому випадку СІГДП має порушенням режиму сна, він майже не спить або спить удень.

Рівень сформованості соціальної адаптації СІГДП характеризує гостра потреба в підтримці, солідарності, співчутті та дружбі. СІГДП тягнуть до стосунків у кланах, певних соціальних групах. Відсутня терпимість до чужих думок і вірувань. Частотнішим є депресивний стан.

Відсутня академічна адаптація до викладання дисциплін, форм і методів організаційно-виховної роботи. Відсутня здібність до творчості.

За умови початкового рівня знайомства з традиціями й культурою України відсутня повага до них та здатність пристосуватись до нового етнокультурного середовища. Невміння зівставляти власні бажання та вчинки, інтонації свого голосу з бажаннями, вчинками та інтонаціями навколишніх впливає на успішність формування культурної адаптації СІГДП.

СІГДП на початковому рівні формування правової адаптації не мають міри в поведінці, не вміють поводитися у новому соціокультурному та

освітньому середовищі, додержуватися правил пристойності, яка ґрунтується на чуйному й уважному ставленні до людей.

Теоретична готовність (зміст, обсяг, якість знань з мови навчання та навчальних дисциплін за фахом, уявлення про методи наукового пізнання) та мовно-комунікативні якості практичної готовності відсутні. Частково мають місце організаційні (свідомий вибір, самостійне прийняття рішення, оцінка), операційні (сенсорне розрізнення, зорово-рухова координація) та технологічні (застосування інтерактивних засобів інформації в навчальній діяльності – мобільні телефони, Internet, комп'ютери) якості практичної готовності до подальшого навчання. СІГДП може розрізнити об'єкт вивчення і відтворити деякі його елементи. Постійно вдається до допомоги викладача при виконанні фрагментів практичних завдань. Має місце надмірна схильність підкорятися владі авторитету. Відсутня допитливість.

2. *Низькому* рівню готовності СІГДП властива невизначеність до вибору майбутньої професії та небажання вивчати навчальні дисципліни за фахом. Частково сформована внутрішня мотивація – має місце допитливість та прагнення до новизни. Відсутня любов до знань. Немає духовної потреби пізнання світу. Слабкі вольові якості особистості СІГДП. До виконання обов'язків нерідко ставляться абияк, що стає причиною зауважень. Справа не тільки в слабкій волі, але й в егоїзмі. Прагнення до влади на цьому рівні не спричинена потребою в самоствердженні, а є проявом егоїзму. Яскраво виражена зовнішня мотивація з низьким рівнем готовності до навчання не дає можливості одержати направлення країни на навчання за державний кошт. На цьому рівні в СІГДП виникає ідентифікація з кумиром, яким може бути батько – шанований на батьківщині фахівець, старший брат або відома людина.

Психологічна адаптація сформована, але досі має місце тривожність та відсутня самоефективність. Світосприйняття поки становить смислове ціле культурного, соціального й національного того народу, представником якого є СІГДП. За умов наявності у СІГДП мови-посередника, студент спілкується з

викладачами та одногрупниками з метою отримання психологічної підтримки в адаптаційний період. Має місце непоборна природня сором'язливість.

При налагодженні функціонування фізіологічних систем організму СІГДП немає проявів сформованої працездатності. Причиною цього є невміння самостійно планувати свій час, велике навчальне навантаження та водночас намір самостійно влаштувати свій побут.

Усі показники соціальної адаптації мають місце. СІГДП уже звик до зовнішнього вигляду громадян країни навчання, їхнього поведіння та манери спілкування. Задовольнивши потреби в співчутті та підтримці СІГДП, зрідка виявляє толерантність до студентів-представників інших народів та громадян України. Сформоване відчуття приналежності до певної соціальної групи. Наявні певні знання з традиціями та культурою України, при цьому відсутня повага до її традицій і звичаїв та адаптація до нового етнокультурного середовища. СІГДП не вміють поводитися, дотримуватися правил пристойності, які ґрунтуються на чуйному та уважному ставленні до людей. Відсутня здібність узгоджувати власні вчинки, почуття, слова та інтонації з вчинками, почуттями й інтонаціями оточуючих. Не має сформованих навичок узгодження вчинків та слів, що будуть у гармонії з вчинками чи словами співбесідників. Має місце неприйняття та невиконання правил проживання іноземців в Україні.

Теоретична готовність та мовно-комунікативні якості практичної готовності розвинуті недостатньо: СІГДП може вживати прості вислови та речення, щоб описати своє місце проживання, людей, яких він знає, розповісти простими словами про свою сім'ю, інших людей, свої життєві умови, але йому притаманне невміння усвідомлено застосовувати граматичні та лексичні знання, тобто має місце оволодіння українською / російською мовою як засобом спілкування та засобом ознайомлення з українськими / російськими країнознавчими реаліями. Оволодіння українською / російською мовою як «робочою» мовою для подальшого навчання у ВНЗ України за обраною спеціальністю відсутнє. У СІГДП присутнє негативне ставлення до нових,

незвичних видів роботи та прагнення виконання завдань за аналогією.

Обсяг професійних знань за окремими НД і їхніми розділами інженерно-технічного напрямку навчання зводиться до того, що СІГДП відтворює незначну частину, менш як половину навчального матеріалу, має поверхневі уявлення про об'єкт вивчення, виявляє вміння елементарно висловити думку. Під час виконання практичних та графічних завдань потребує систематичної допомоги викладача. Графічна робота низького рівня якості. СІГДП здатний дати визначення понять, але при цьому допускає помилки. З допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, порівнювати та робити висновки, виправляти допущені помилки. СІГДП має поняття про зовнішні ознаки явища та умови, за яких існує явище. СІГДП має уявлення, яке явище та властивість матеріальних об'єктів характеризує дана величина, можуть визначити характер цієї величини (скалярна чи векторна) та одиниці вимірювання цієї величини.

Виявляються такі морально-ділові організаційні якості як свідомий вибір, рішення та оцінка. СІГДП нездатні до вчинку та не мають стійкої моральної позиції. Особистісно-ділові якості сформовані недостатньо: за відсутністю самоконтролю, самоорганізації та планування присутній самоаналіз. Частково мають місце операційні (сенсорне розрізнення, зорово-рухова координація), операційно-практичні (застосування знань, умінь та навичок для виконання практичних або контрольних завдань) та технологічні (застосування словників та інтерактивних засобів інформації в навчальній діяльності – мобільні телефони, Internet, комп'ютери) якості практичної готовності до подальшого навчання.

3. *Середній* рівень готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ характеризується бажанням вивчати навчальні дисципліни за обраним фахом. Відсутні глибокі прояви внутрішньої мотивації з наявністю збереження зовнішніх мотивів до навчання: СІГДП не мають духовної потреби до пізнання світу. Середній рівень сформованості вольових якостей особистості СІГДП характеризується таким чином: якщо стикнеться з перешкодою, то почне діяти,

щоб подолати її. Але якщо побачить обхідний шлях, відразу скористається ним. Не докладає особливих зусиль, але дане слово стримує. Неприємну роботу постарається виконати, хоча й без бажання. Не братиме добровільно додаткові обов'язки. Іноді це негативно позначається на ставленні до СІГДП та характеризує його не з кращого боку в очах оточуючих. СІГДП, які мають цей рівень сформованості готовності не в змозі одержати направлення своєї країни на навчання за державною бюджетною формою. Ідентифікація з кумиром на цьому рівні готовності вже не є суттєвою, так само СІГДП втрачають страх бути відрахованими. Спілкується з викладачами та студентами задля обміну досвідом та мовної практики.

Наявні всі показники психологічної адаптації. На цьому рівні частотними є прояви самоефективності СІГДП, що здобуваються шляхом поступового накопичення власного навчального досвіду, у першу чергу, шляхом включення в систему практичного використання отриманих знань та навичок. Тобто на цьому рівні з'являється віра в те, що він чи вона може досягти своїх цілей. Це стимулює працездатність, прояви якої є також результатом середнього рівня показників мотиваційної та адаптаційної готовності. Тривожність на цьому рівні має слабкі поодинокі прояви в складних ситуаціях навчання та побуту. Спілкування сприяє надбанню нових звичок та способу поведінки.

Характерна повага до традицій і звичаїв України з пристосуванням до нового етнокультурного середовища. Тактовність у спілкуванні з оточуючими як показник культурної адаптації не має проявів.

Теоретична готовність та мовно-комунікативні якості практичної готовності розвинуто на середньому рівні: СІГДП може вживати серію речень або висловів, щоб розказати простими словами про свою сім'ю, інших людей, свої життєві умови, освіту. СІГДП може висловлюватися простими засобами, розповідаючи про події та свій досвід, свої мрії, сподівання та мету. СІГДП може наводити стислі приклади або пояснення до плану чи ідеї. Оволодіння українською / російською мовою як «робочою» мовою для подальшого навчання у ВНЗ України за обороною спеціальністю на недостатньому рівні.

Професійний показник когнітивно-семантичного компоненту визначається за критеріями змісту та обсягу знань. СІГДП виявляє знання й розуміння більшої частини навчального матеріалу. Відповіді його правильні, але недостатньо осмислені. За допомогою викладача може відтворити значну частину матеріалу, частково обґрунтувати та проаналізувати її, зробити висновки. Послуговуючись епізодичними консультаціями викладача, застосовує знання для виконання практичних завдань.

Предметно-мовні та прагматичні показники практичної готовності сформовані на середньому рівні. Простежується слабка наявність оволодіння термінологічною лексикою через її семантизацію засобами української (російської) мови з опорою на попередній досвід, набутий у процесі навчання рідною мовою та поповнення знань з навчальних дисциплін інженерно-технічного фаху до рівня, необхідного для навчання у ВТНЗ України. СІГДП може знаходити в тексті відповіді на питання, сформульовані в завданнях навчальних посібників. СІГДП може застосовувати визначальну формулу (тобто формулу, яка виражає зв'язок цієї величини з іншими); знати математичний вираз закону та кількісні характеристики явища (величини, що характеризують явище, зв'язок між величинами та формулами, які виражають цей зв'язок); працювати з графіками й таблицями.

У повному обсязі сформовані операторно-ділові, операційні та технологічні якості процесуально-діяльнісного критерію готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

4. *Достатній* рівень готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ передбачає наявність почуття власної гідності й відповідальності, достатньо сформовані вольові риси характеру, як показника внутрішньої мотивації. На СІГДП можна покластися – він не підведе. Його не лякають ні нові доручення, ні ті справи, які важкі для інших. Дії СІГДП послідовні: спонукання й усвідомлення мети; боротьба мотивів; акт прийняття рішення; виконання. Але нечітке уявлення та вибір способів дії має вплив на коливання волі та дестимулує поведінку особистості СІГДП. Істотним показником сформованості готовності для цього

рівня є мрія за професією. Зовнішня мотивація має другорядне значення. Студенту притаманні прагнення до влади та почуття міри в поведінці. На цьому рівні сформованості готовності до навчання у ВТНЗ перебувають і студенти, що навчаються в Україні за державним обміном та які мають ґрунтовну базову навчальну підготовку на батьківщині.

Достатній рівень психологічної адаптації характеризується відсутністю проявів тривожності. СІГДП певен у своїй ефективності. При виконанні складних завдань, що вимагають особливих знань та напрацювання оптимальних стратегій, самостійно розробляє та перевіряє стратегії більш аналітично. СІГДП здатний усвідомлювати свої здібності та вибудовувати поведінку, яка б відповідала специфічній задачі або ситуації.

Фізіологічна та соціальна адаптації мають усі показники сформованості готовності до подальшого навчання у ВТНЗ України. Цьому етапу притаманні прояви творчих умінь та наявність знань, необхідних для вирішення творчих завдань. Тактовна поведінка при спілкуванні з оточуючими характеризує достатню культурну адаптацію. Тактовність СІГДП на цьому рівні готовності визначається почуттям міри в поведінці, умінні поводитися, дотримуватися правил пристойності, що ґрунтується на чуйному й уважному ставленні до людей, є повністю сформованою. Студент уміє контролювати свої вчинки, інтонацію мови та розуміє манеру поведінки та інтонації представників інших народів, які є партнерами по спілкуванню. СІГДП мають знання про правові норми проживання іноземців в Україні та адаптовані до вирішення законодавчих питань.

Теоретична готовність та мовно-комунікативні якості практичної готовності розвинені достатньо. Професійний показник когнітивно-семантичного компоненту характеризується оволодінням СІГДП термінологічною лексиною, через її семантизацію засобами української (російської) мови з опором на попередній досвід, здобутий у процесі навчання рідною мовою. Знання СІГДП є достатньо повними, він самостійно застосовує вивчений матеріал під час виконання практичних та графічних робіт, уміє

аналізувати, робити висновки. Відповідь його повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями. Користується необхідною конструкторсько-технологічною документацією, що передбачена програмою.

На цьому рівні вже має місце професійна якість знань (вербалізація знань з профільних дисциплін засобами української (російської) мови, тобто вміння правильно побудови та вираження думки). СІГДП здатний чітко й докладно висловлюватися на значну кількість тем, пов'язаних з його інтересами. СІГДП уміє послідовно висловлювати думки про проблему, визначити переваги чи недоліки різних шляхів її розв'язання, уміє представити докладний опис складної теми мови навчання. Має знання про зв'язок цього явища з іншими та коло явищ, які пояснюються даною теорією. Уміє формулювати закони, знає межі застосування законів, використання законів на практиці. основні положення (приципи) теорії, математичний апарат теорії (основні рівняння). Відсутні уявлення про методи наукового пізнання щодо природничих та соціально-економічних дисциплін.

5. **Високий** рівень готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ характеризує активність студента, що йде із середини, яка відповідає повноцінному розвитку людської особистості. Природня допитливість у поєднанні з бажанням вивчення навчальних дисциплін за обраним фахом є показником внутрішньої мотивації. Колишня мрія про здобуття професії переросла в цілеспрямовані дії щодо оволодіння нею (прагнення до вдосконалення наукового стилю мовлення за фахом, до ознайомлення з останніми науковими досягненнями в певній галузі). Наявні високо-вольові риси характеру особистості СІГДП. Це допомагає йому вибудувати й реалізувати план задуманого, підкоряючи свої імпульси свідомому контролю й змінюючи навколишню дійсність у відповідності зі своїм задумом. Упевненість у собі та у власних можливостях, що має вплив на підвищення задоволення від навчання. Підвищення відповідального ставлення до навчання, до участі в позааудиторних заходах та спілкуванні з оточуючими. Гнучкість та самовладнання в конфліктних ситуаціях. Реалізована потреба в самоствердженні в колі студентів і викладачів

шляхом проявів якостей лідера або організатора творчих чи спортивних заходів. Розвинуті творчі здібності. Інтерес до спілкування з викладачами та студентами задля обміну думками та психологічно-соціальної підтримки менш вдалих СІГДП.

Маючи бажання отримати обраний фах, більшість СІГДП приїхала на навчання на вимоги родини. Отримані відмінні результати навчання на довузівському етапі дають можливість подання документів до державних відомств їхньої батьківщини в галузі освіти для розгляду питання про продовження навчання у ВТНЗ за направленням країни.

Пристосування до нового мовного середовища характеризується використанням прислів'їв, приказок мовою навчання в повсякденному спілкуванні. СІГДП жартує українською (російською) мовою сам і розуміє жарти інших. СІГДП з високою самоефективністю надають перевагу більш складним завданням, більш високим цілям, розглядають різноманітні варіанти вибору кар'єри та наполегливіше йдуть до них. Виконуючи завдання, налаштовані оптимістично, сподіваються на успіх. Висока самоефективність СІГДП також сприяє успішному соціальному функціонуванню в освітньому мікросередовищі та макросередовищі українського суспільства. Відсутність проявів тривожності в навчальних та побутових ситуаціях. Емоційність СІГДП, що виражає приналежність до типу менталітету іноземців не заважає дотриманню норм та правил поведінки. СІГДП не вибудовує свої дії на основі емоцій, а прагне жити раціонально, уміє вчасно зупинитися, щоб уникнути помилок. Гармонійне поєднання сором'язливості та самопрезентації забезпечує вільну взаємодію з оточуючими, у якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями. Спілкування сприяє розвитку нових для іноземців звичок та європейського способу поведінки. Полегшує психологічну адаптацію висока кмітливість СІГДП. Упевнений у собі, уміє пристосовуватися до обставин, вчасно реагувати, відстоюючи свої інтереси. Виявляє здатність адекватно оцінювати ситуацію та практичну кмітливість. Система поглядів СІГДП на світ як на ціле, ставлення до навколишньої дійсності та на своє місце

в цьому світі заснована на здоровому глузді. Світоглядом зумовлені основні життєві позиції СІГДП, їх оцінки, принципи та установки, переконання, ідеали, засади пізнання, спілкування та дії, ціннісні орієнтири.

Вдала фізіологічна адаптація на довузівському етапі навчання, що має пряму залежність від загального стану здоров'я. СІГДП швидко звик до українських продуктів харчування, води, має гарний сон (23^{00} – 6^{00}), пристосування до часового поясу та кліматичних факторів. СІГДП уважно стежить за одягом, взуттям, зовнішністю, використовує парфуми або одеколони, косметику або аксесуари до одягу. Завжди помічає й оцінює, як виглядають інші.

Студенту притаманна правова культура. Прояв емоційного ставлення до духовно-моральних та культурних цінностей, настанов, толерантності, соціальної комунікації й соціокультурної актуалізації; усвідомлення внутрішніх джерел і механізмів саморозвитку. Теоретична готовність та мовно-комунікативні якості практичної готовності повністю розвинені: СІГДП уміє правильно формулювати висловлення, представити докладний опис складної теми, пов'язуючи підтеми, розвивати певні (під)пункти й доходити власного висновку. СІГДП уміє чітко і ясно представити опис або аргументацію в стилі, властивому певному контексту з логічною структурою, що допомагає адресату помітити та усвідомити (запам'ятати) всі значущі моменти. СІГДП уміє адекватно оформляти задум висловлювання та планувати його за допомогою засобів мови навчання.

Професійний показник когнітивно-семантичного компоненту характеризується вербалізацією знань засобами української (російської) мови, тобто вмінням правильної побудови та вираження думки. Процесуально-діяльнісний компонент характеризується знаннями про суть явища і механізм його протікання, тобто необхідне пояснення явища на основі сучасних наукових теорій. СІГДП має знання про закони та дослідження, які підтверджують справедливість закону; між якими явищами (процесами) або величинами закон виражає зв'язок. СІГДП має уявлення про дослідні факти, що є основою для

побудови теорії (емпірична база теорії). СІГДП має знання про технологічний процес та явища й закони, покладені в його основу. СІГДП має знання про прилади (призначення та принцип його дії, схема приладу (основні частини приладу та їхня взаємодія), правила користування приладом та галузі його застосування).

СІГДП повинен уміти застосовувати здобуті знання під час аналізу явищ та розв'язання кількісних, якісних й експериментальних задач. СІГДП має системні знання, виявляє здатність приймати раціональні рішення при виконанні теоретичних і практичних завдань. Вільно володіє різними видами конструкторсько-технологічної документації, визначених програмою.

Вагомим показником цього рівня є притаманні СІГДП уявлення про методи наукового пізнання щодо природничих та соціально-економічних дисциплін. СІГДП притаманне прагнення до самостійного вивчення за підручником або іншими джерелами інформації тем і розділів, визначених викладачем. Розвинуті навички опрацювання самостійно прочитаного: складання плану, анутовання, тезування, конспектування, підготовка цитат.

Сформованість показників готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ має диференціацію за десятибальною шкалою: **початковий** рівень (П): 1-2 бали, **низький** рівень (Н): 3-4 бали, **середній** рівень (С): 5-6 балів, **достатній** рівень (Д): 7-8 балів, **високий** рівень (В): 9-10 балів, як наведено в додатку Т.

Система визначених критеріїв та показників дозволяє виділити рівні сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ, залежно від ступеня та якості їх вияву в СІГДП. Ми робимо припущення, що 530 балів, які СІГДП можуть отримати за показниками рівня їхньої готовності до подальшого навчання у ВТНЗ визначають 100 % сформованості готовності. Застосування критеріально-рівневого підходу задля проведення дослідно-експериментальної роботи з формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ, потребує розробки методичного інструментарію для оцінювання сформованості готовності та надає вірогідності отриманим результатам дослідження.

3.3. Аналіз результатів дослідження формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах

Дослідницько-експериментальна робота, як наведено у табл. 3.2, здійснювалася на базі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ»), Харківський національний автомобільно-дорожній університет (ХНАДУ), Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (ХНТУСГ).

Таблиця 3.2

ВТНЗ	Викладачі	СІГДП	Методисти	Представники іноземних фірм-постачальників	Разом
НТУ «ХПІ»	31	265	10	8	314
ХНАДУ	7	41	–	–	48
ХНТУСГ	22	45	–	–	67
Разом	60	351	10	8	429

Характеристика вибірки. У дослідженні брали участь 170 студентів-іноземців груп стандартного заїзду (з допустимим відхиленням від графіка навчального процесу 1-3 тижні) (СІГСЗ); 169 студентів-іноземців груп пізнього заїзду (з допустимим відхиленням від стандарту до 17 тижнів) (СІГПЗ); 12 студентів-іноземців, які прибули на навчання за міждержавним обміном (СІДО). Загальна кількість СІГДП, які брали участь у дослідженні, складає 351 осіб.

Контингент СІГДП – громадяни КНР, В'єтнаму, Лівану, Йорданії, Палестини, Сирії, Марокко, Монголії, Еквадору, Туреччини, Лівії, Тунісу, Єгипту, Кувейту, Йемену, Чаду, Кот-д'Івуару, Судану, Камеруну, Конго, Іраку, Ірану, Афганістану, Туркменістану, Австралії та Канади. Середній вік – 26 років (від 17 до 35 років), 4,8 % жіночої статі, 95,2 % чоловічої статі.

Методом добору із загальної кількості студентів-іноземців (табл. 3.3), які навчалися в групах довузівської підготовки протягом п'яти різних навчальних

років (2006-2011 рр.), з якими було попередньо проведено тестування для попереднього оцінювання їхніх знань з НД та анкетування-опитування, були теоретично сформовані: групи *стандартного заїзду* (ГСЗ), групи *пізнього заїзду* (ГПЗ); групи *міждержавного обміну* (ДО). Кожна з цих груп надалі була поділена на *експериментальну групу* (загалом – 94 особи) та *контрольну групу* (загалом – 94 особи). У пілотних дослідженнях брали участь 163 респонденти-СІГДП.

Таблиця 3.3

Кількість СІГДП, які брали участь в експерименті

ВТНЗ	I етап експ. 2006-2008 рр.			II етап експ. 2008-2009 рр.			III етап експ. 2009-2010 рр.			IV етап експ. 2010-2012 рр.			Разом
	ГСЗ	ГПЗ	ДО	ГСЗ	ГПЗ	ДО	ГСЗ	ГПЗ	ДО	ГСЗ	ГПЗ	ДО	
НТУ «ХП»	73	69	4	15	16	3	14	12	–	26	28	5	265
ХНАДУ	4	4	–	5	5	–	4	5	–	7	7	–	41
ХНТУСГ	4	4	–	2	2	–	4	4	–	12	13	–	45
Разом	81	77	4	22	23	3	22	21	–	45	48	5	351

У попередньому оцінюванні знань з НД брали участь 351 СІГДП. На початку мотиваційно-діагностичного технологічного етапу СІГДП розподілені по групах: ГСЗ, ГПЗ, ДО. Результати тестів попереднього оцінювання знань з креслення та фізики (додаток Р) за таким розподілом, як видно з рис. 3.1, знаходяться у різних показниках якості. Обраним із загальної кількості 188 СІГДП, які показали стійкий результат за тестами (додаток Р) та дали згоду на подальше тестування було запропоновано тест на визначення стилів мислення, що відповідають психоформам поведінки (додаток М). Для формування контрольних та експериментальних груп необхідно враховувати психоформи СІГДП (аналітик, ідеаліст, прагматик, реаліст, синтезатор), кількісну характеристику яких наведено на рис 3.2. Завдяки їх розподілу в рівній кількості по групах була досягнута однорідність складу контрольних та експериментальних груп.

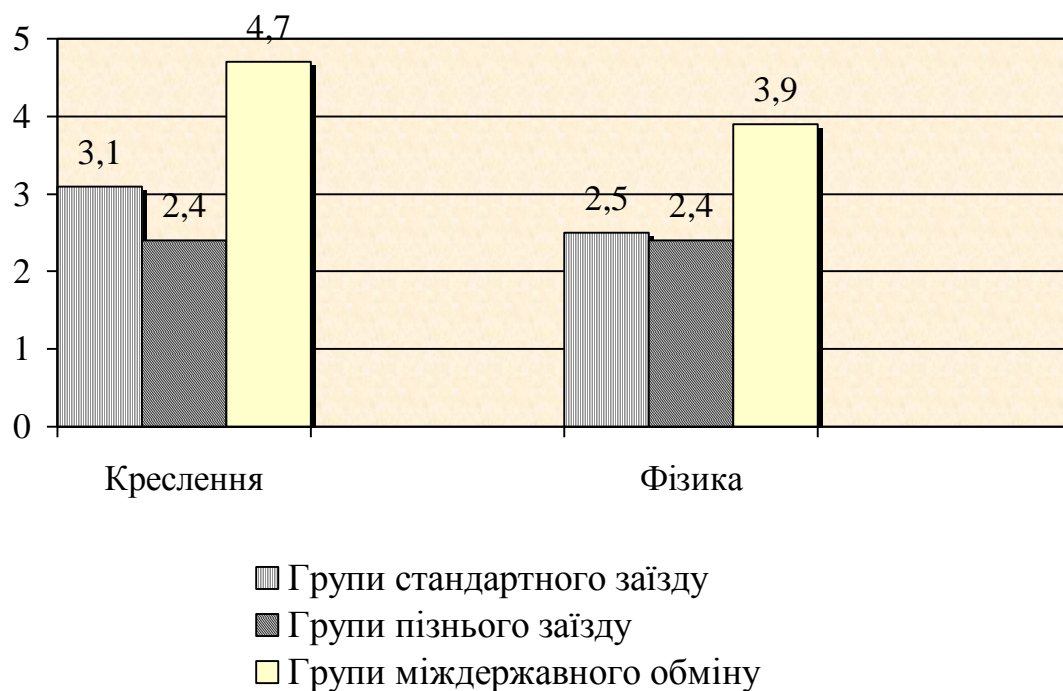

Рис. 3.1. Середній бал за результатами тесту попереднього оцінювання знань СІГДП з креслення та фізики (351 особа)

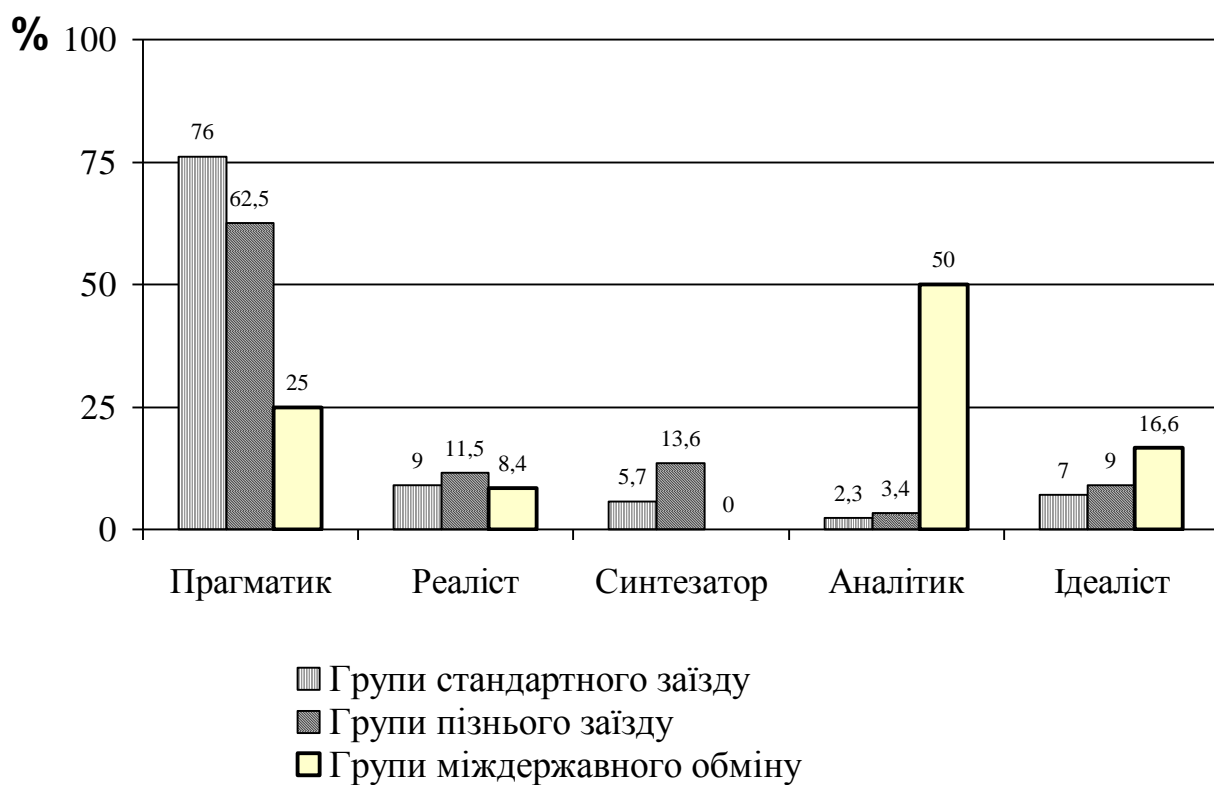

Рис. 3.2. Розподіл СІГДП за типом мислення й стилем поведінки (188 осіб)

Показники динаміки рівнів сформованості готовності до навчання у ВТНЗ експериментальної групи (ЕГ) СІГДП є середнім арифметичним показників рівнів сформованості готовності до навчання у ВТНЗ СІГДП експериментальних груп: ЕГ_{с1} (44 теоретично відібраних СІГДП з ГСЗ 2006-2011 років навчання), ЕГ_{п2} (44 теоретично відібраних СІГПЗ з ГПЗ 2006-2011 років навчання), ЕГ_{д3} (6 теоретично відібраних СІДО з ДО 2006-2011 років навчання); контрольної групи (КГ) – груп: КГ_{с1} (44 теоретично відібраних СІГДП з ГСЗ 2006-2011 років навчання), КГ_{п2} (44 теоретично відібраних СІГПЗ з ГПЗ 2006-2011 років навчання), КГ_{д3} (6 теоретично відібраних СІДО з ДО 2006-2011 років навчання).

Середній показник успішності результатів тесту попереднього оцінювання знань з креслення студентів-іноземців ГСЗ та ГПЗ знаходиться в одному проміжку показника якості, як це видно з рис. 3.3.

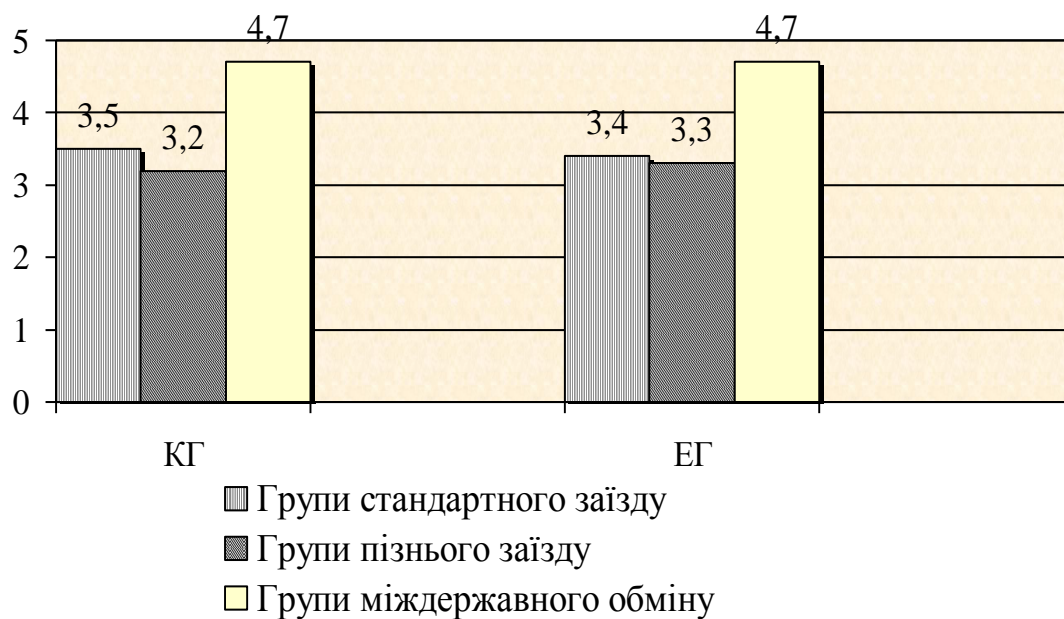

Рис. 3.3. Середній бал за результатами тесту попереднього оцінювання знань СІГДП з креслення (188 осіб)

Виявлено, що креслення не вивчали 6,8 % студентів-іноземців КГ_{с1}, 6,8 % студентів-іноземців ЕГ_{с1}, 11,4 % студентів-іноземців КГ_{п2}, 13,6 % студентів-іноземців ЕГ_{п2}. Усі студенти-іноземці, які прибули на навчання за міждержавним обміном з направленням батьківщини на спеціальності ВТНЗ,

мають базову підготовку з креслення. Труднощі при виконанні п'ятого завдання, що були пов'язані з хвилюванням у процесі складання тесту, мали вплив на можливість отримання відмінного результату СІДО.

Середній показник успішності результатів тесту попереднього оцінювання знань з фізики студентів-іноземців ГСЗ, ГПЗ та ДО знаходиться в одному проміжку показника якості, як це видно з рис. 3.4.

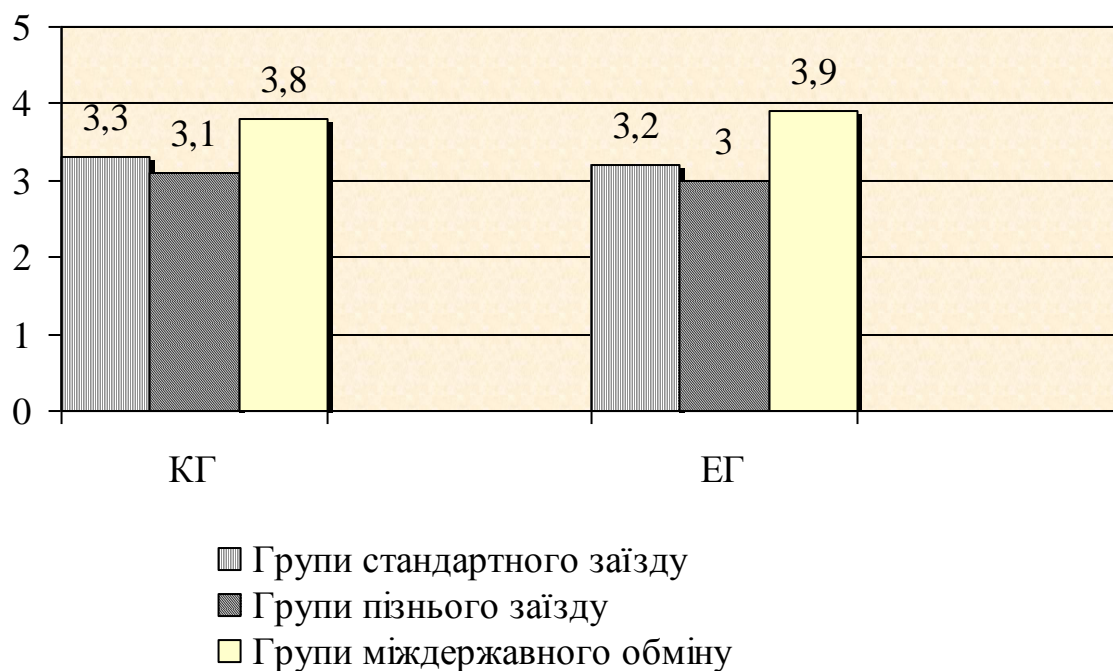

Рис. 3.4. Середній бал за результатами тесту попереднього оцінювання знань СІГДП з фізики (188 осіб)

Однорідність вибраних для експерименту контрольної та експериментальної груп у кількості 188 СІГДП досягнута їхнім розподілом за результатами тестів для попереднього оцінювання їхніх знань з креслення та фізики та тесту на визначення стилів мислення, що відповідають психоформам поведінки СІГДП, як наведено на рис. 3.5.

Для порівняння сформованості рівнів готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ у ЕГ (СЗ, ПЗ, ДО) визначимо показник наявності ефекту.

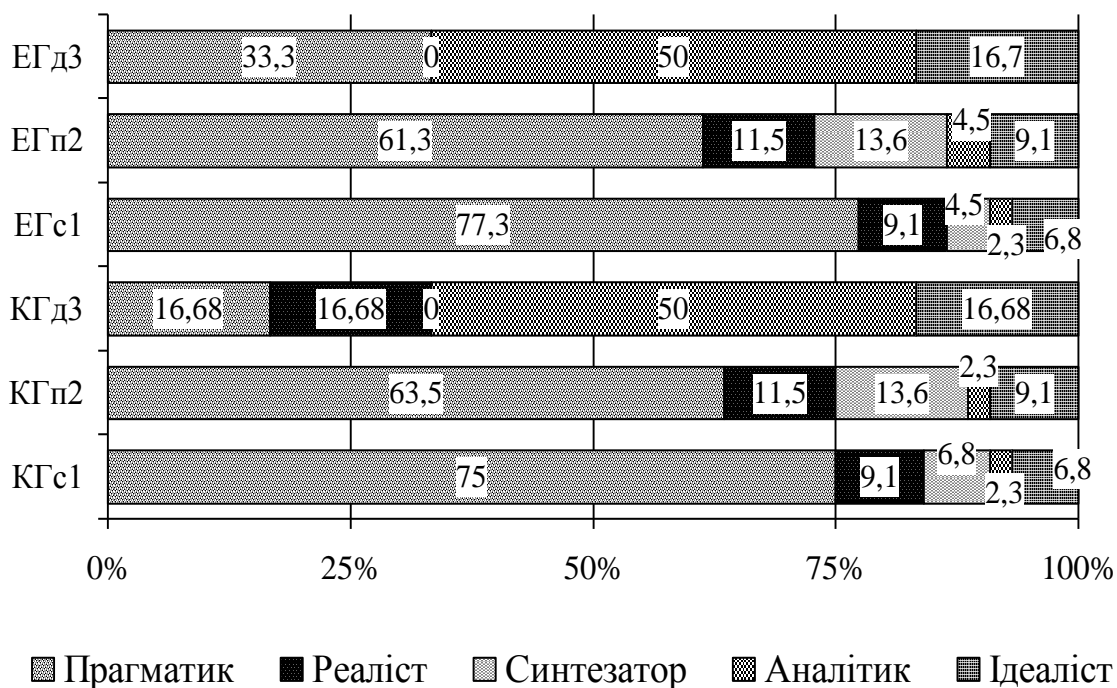

Рис. 3.5. Розподіл студентів-іноземців КГ й ЕГ за типом мислення й стилем поведінки (188 осіб)

Нами було припущено, що 530 балів, які СІГДП можуть отримати за показниками рівня їхньої готовності до подальшого навчання у ВТНЗ, визначають 100 % сформованості готовності. Як було визначено, початковий рівень готовності має 24-48 балів, низький: 111-148 балів, середній: 235-282, достатній: 357-408; високий: 477-530 (додаток Т, табл. Т.1). Ми вважаємо наявність 258 балів за критичну позначку, яка дорівнює 50% сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ. Вважаємо, що для СІГДП, які отримали більше ніж 258 балів за показниками готовності, СФМ мала вплив, та «ефект є», якщо СІГДП отримали 258 балів або менше, то модель формування готовності до навчання у ВТНЗ не мала на них належного ефективного впливу, тобто «ефекту немає».

За результатами другого, третього та четвертого діагностичних методів (констатувальний етап) визначено, що сума середніх показників 16 критеріїв сформованості готовності студентів-іноземців КГ до подальшого навчання у

ВТНЗ на початку формувального етапу (IV технологічний етап), як наведено на рис. 3.6, не перевищує 88 балів, що дорівнює 16,6 % сформованості готовності.

Після завершення формувального етапу (VI технологічний етап) середній показник досяг 282 балів, що дорівнює 53,2 % сформованості готовності або середньому рівню готовності до подальшого навчання у ВТНЗ.

Рис. 3.6. Середній показник сформованості критеріїв готовності студентів-іноземців КГ_с1, КГ_п2, КГ_д3 до подальшого навчання у ВТНЗ (94 особи)

У студентів-іноземців ЕГ, як наведено на рис 3.7, сума середніх показників 16 критеріїв готовності до навчання у ВТНЗ на початку формувального етапу не перевищує 88 балів, що дорівнює 16,6 % сформованості готовності. Після завершення формувального етапу середній показник досяг 363 балів, що дорівнює 68,5 % сформованості готовності або достатньому рівню готовності до подальшого навчання у ВТНЗ.

· · · · Початок формувального етапу — Завершення формувального етапу

Рис. 3.7. Середній показник сформованості критеріїв готовності студентів-іноземців ЕГ_{с1}, ЕГ_{п2}, ЕГ_{д3} до подальшого навчання у ВТНЗ (94 особи)

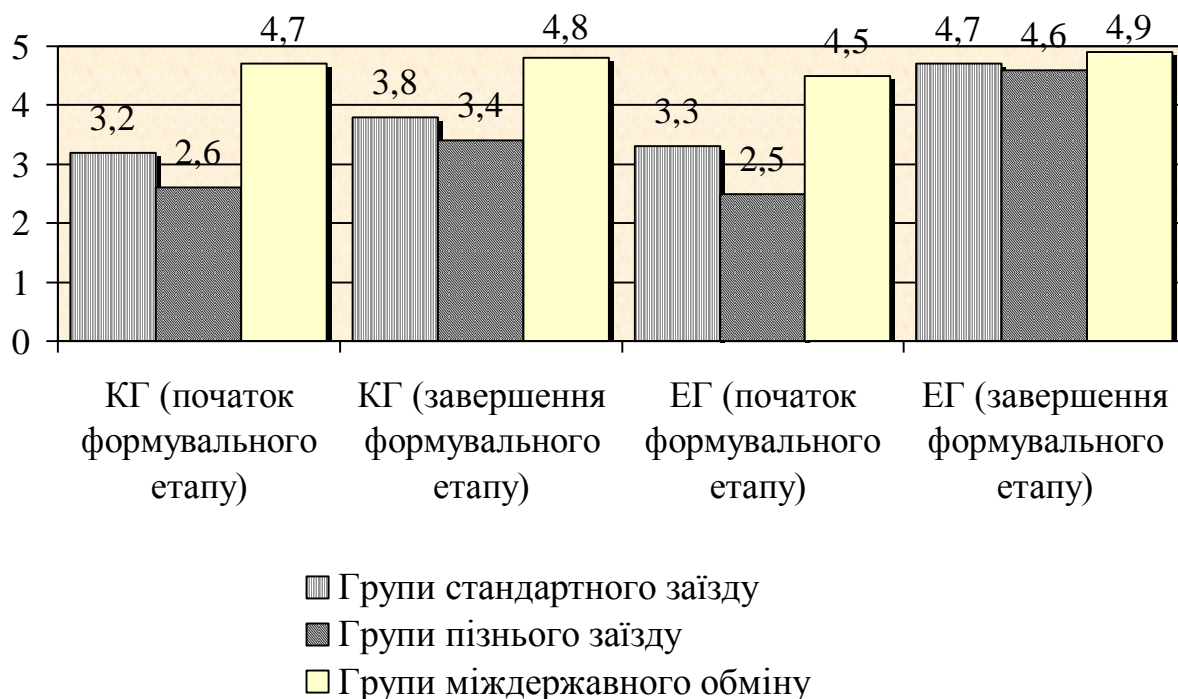

Рис. 3.8. Рейтинг академічної успішності СІГДП (188 осіб)

Аналіз академічної успішності студентів-іноземців КГ та ЕГ з НД інженерно-технічного профілю навчання показав однорідність їх результатів на початку формувального етапу експерименту. Рейтинги академічної успішності СІГДП було проведено на VI – рефлексивно-оцінювальному технологічному етапі після завершення формувального етапу експерименту. Середні бали за результатами рейтингу, як наведено на рис. 3.8, показують, що незалежно від терміну навчання, академічна успішність у студентів-іноземців ЕГ вище на 14,6 %, ніж у студентів-іноземців КГ.

Значущість результатів експерименту статистично доведено шляхом використання ϕ^* – критерію Фішера за умови $\phi^*_{\text{емп}} > \phi^*_{\text{кр}}$, що доводить доцільність запропонованої моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ. Показники сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ за змістом її складових наведено у табл. У.1 (додаток У). Процентні частки зіставимо за методом ϕ^*_E , щоб встановити вірогідність розходжень між ними. Сформулюємо гіпотези для груп EG_{c1} та EG_{n2} :

H_0 : Частка СІГДП, які отримали $d \leq 258$ у групі EG_{n2} більше, ніж у групах EG_{c1} та EG_{d3} .

H_1 : Частка СІГДП, які отримали $d \leq 258$ у групі EG_{n2} не більше, ніж у групах EG_{c1} та EG_{d3} .

Задля розрахунку критерію ϕ^*_E використовуємо чотирьохклітинну таблицю 3.4:

Таблиця 3.4

Чотирьохклітинна таблиця для розрахунку критерію ϕ^*_E для зіставлення груп EG_{c1} ($n_{c1} = 44$), EG_{n2} ($n_{n2} = 44$) та EG_{d3} ($n_{d3} = 6$)

Групи	«Ефект є»: СФМ має вплив			«Ефекту немає»: СФМ не має впливу			Разом
	Кількість СІГДП	% частка		Кількість СІГДП	% частка		
EG_{c1}	38	(86,4%)	А	6	(13,63%)	Б	44
EG_{n2}	37	(84,1%)	В	7	(15,9%)	Г	44
EG_{d3}	6	(100%)	Д	0	–	Е	6
Разом	81			13			94

Переведемо відсоткові частки в частки одиниці шляхом ділення їх на 100:

ЕГ_{с1}: «Ефект є»: $86,44/100=0,864$,

«Ефекту немає»: $13,63/100=0,1363$.

ЕГ_{п2}: «Ефект є»: $84,1/100=0,841$,

«Ефекту немає»: $15,9/100=0,159$.

ЕГ_{д3}: «Ефект є»: $100/100=1$.

Переведемо частки одиниці в радіани та визначаємо величини φ^*_E , які відповідають відсотковим часткам «ефекту» в кожній групі [258; табл. XII], (додаток 1):

$$\varphi_{EC1} = 2\arcsin(\sqrt{P}) = 2\arcsin(\sqrt{0,864}) = 2,386;$$

$$\varphi_{EC2} = 2\arcsin(\sqrt{P}) = 2\arcsin(\sqrt{0,1363}) = 0,755;$$

$$\varphi_{EP1} = 2\arcsin(\sqrt{P}) = 2\arcsin(\sqrt{0,841}) = 2,321;$$

$$\varphi_{EP2} = 2\arcsin(\sqrt{P}) = 2\arcsin(\sqrt{0,159}) = 0,820;$$

$$\varphi_{ED1} = 2\arcsin(\sqrt{P}) = 2\arcsin(\sqrt{1}) = 3,142.$$

Підрахуємо емпіричні значення φ^*_E за формулою:

$$\varphi^*_{Eемп} = (\varphi_1 - \varphi_2) \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де: φ_1 – кут, що відповідає більшій відсотковій частці;

φ_2 – кут, що відповідає меншій відсотковій частці;

n_1 – кількість спостережень у вибірці 1;

n_2 – кількість спостережень у вибірці 2.

У випадку ЕГ_{с1}:

$$\varphi^*_{ECемп} = (2,386 - 0,755) \cdot \sqrt{\frac{38 \cdot 6}{38 + 6}} = 1,631 \cdot 2,276 = 3,712.$$

У випадку ЕГ_{п2}:

$$\varphi^*_{EPемп} = (2,321 - 0,820) \cdot \sqrt{\frac{37 \cdot 7}{37 + 7}} = 1,501 \cdot 2,426 = 3,641.$$

Перевірку значущості одержаного критерію здійснюємо шляхом знаходження ймовірності отриманого значення в t розподілі Стюдента. Згідно

таблиці критичних значень, для кількості ступенів свободи $(n_1 + n_2 - 2) = 42$,

$\varphi^*_{\text{Екр}}$ є значення:

3,53 для рівня значущості $p \leq 0,001$

2,69 для рівня значущості $p \leq 0,01$

2,01 для рівня значущості $p \leq 0,05$

1,7 для рівня значущості $p \leq 0,1$

Будуємо «вісь значущості» (рис. 3.9.):

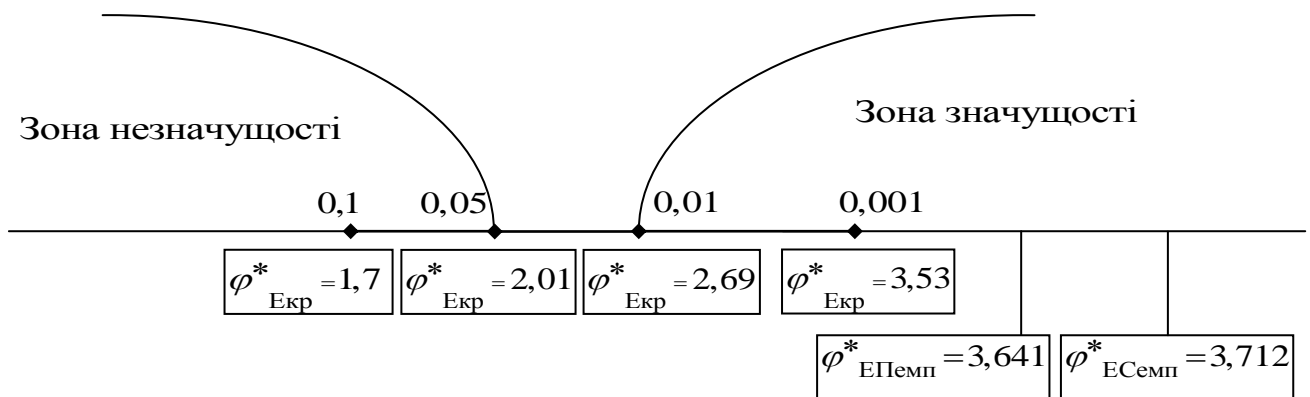

Рис. 3.9. Графічне відображення кутів, утворених відсотковими частками випробуваних СІГ ДП, відлік кутів іде справа наліво

Висновок: частки одиниць СІГ ДП, на яких за результатами експерименту СФМ має вплив, тобто «Ефект ϵ », статистично значимо не відрізняються в групах $\text{ЕГ}_{\text{Г}1}$, $\text{ЕГ}_{\text{П}2}$, $\text{ЕГ}_{\text{Д}3}$ та знаходяться в зоні значущості.

На підставі того, що $\varphi^*_{\text{ЕСемп}} > \varphi^*_{\text{Екр}}$ та $\varphi^*_{\text{ЕПемп}} > \varphi^*_{\text{Екр}}$, відхиляємо нульову гіпотезу й приймаємо гіпотезу H_1 , тобто частка СІГ ДП, які отримали $d \leq 258$ у групі $\text{ЕГ}_{\text{П}2}$ не більше, ніж у групах $\text{ЕГ}_{\text{Г}1}$ та $\text{ЕГ}_{\text{Д}3}$.

Показники сформованості готовності СІГ ДП (ЕГ) до навчання у ВТНЗ за змістом її складових після завершення формувального експерименту статистично значимі на рівні $p = 0,001$.

Достовірність результатів підтверджує те, що заняття з базових НД інженерно-технічного фаху проводив один і той самий викладач.

Динаміку рівнів сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ за групами (ГСЗ, ГПЗ, ДО) відповідно наведено в таблицях 3.5, 3.6, 3.7.

Таблиця 3.5

Динаміка рівнів сформованості готовності студентів-іноземців груп стандартного заїзду до навчання у ВТНЗ

Рівні сформованості готовності СІГСЗ до навчання у ВТНЗ	Експериментальна група /ЕГ _{с1} / (44 осіб)					Контрольна група /КГ _{с1} / (44 осіб)				
	Констат. етап		Формув. етап		Приріст	Констат. етап		Формув. етап		Приріст
	осіб	%	осіб	%		%	осіб	%	осіб	
початковий	27	61,36	–	0	–61,36	26	59,09	1	2,27	–56,82
низький	8	18,2	2	4,55	–13,65	10	22,72	4	9,1	–13,62
середній	9	20,45	9	20,45	0	8	18,2	24	54,54	+36,34
достатній	–	0	28	63,64	+63,64*	–	0	12	27,27	+27,27
високий	–	0	5	11,36	+11,36	–	0	3	6,82	+6,82

*«+» – позитивна динаміка сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ

Таблиця 3.6

Динаміка рівнів сформованості готовності студентів-іноземців груп пізнього заїзду до навчання у ВТНЗ

Рівні сформованості готовності СІППЗ до навчання у ВТНЗ	Експериментальна група /ЕГ _{п2} / (44 особи)					Контрольна група /КГ _{п2} / (44 осіб)				
	Констат. етап		Формув. етап		Приріст	Констат. етап		Формув. етап		Приріст
	осіб	%	осіб	%		%	осіб	%	осіб	
початковий	29	65,91	–	0	+65,91	28	63,64	3	6,82	+56,82
низький	11	25	1	2,27	+22,73	14	31,82	2	4,55	+27,27
середній	4	9,1	12	27,27	+18,17	2	4,55	29	65,91	+61,36
достатній	–	0	27	61,36	+61,36	–	0	6	13,63	+13,63
високий	–	0	4	9,1	+9,1	–	0	4	9,1	+9,1

**Динаміка рівнів сформованості готовності студентів-іноземців,
які прибули за міждержавним обміном до навчання у ВТНЗ**

Рівні сформованості готовності СІДО до навчання у ВТНЗ	Експериментальна група /ЕГ _{д3} / (6 осіб)					Контрольна група /КГ _{д3} / (6 осіб)				
	Констат. етап		Формув. етап		Приріст	Констат. етап		Формув. етап		Приріст
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
початковий	–	0	–	0	0	–	0	–	0	0
низький	2	33	–	0	+33	2	33	–	0	+33
середній	4	67	–	0	+67	4	67	1	16,6	+50,4
достатній	–	0	1	17	+17	–	0	1	16,6	+16,6
високий	–	0	5	83	+83	–	0	4	67	+67

За результатами тестування, анкетування-опитування, контролю академічної успішності з НД інженерно-технічного профілю навчання та педагогічного спостереження, високого рівня готовності до навчання у ВТНЗ досягли 14,89 % студентів-іноземців ЕГ, як наведено на рис. 3.10.

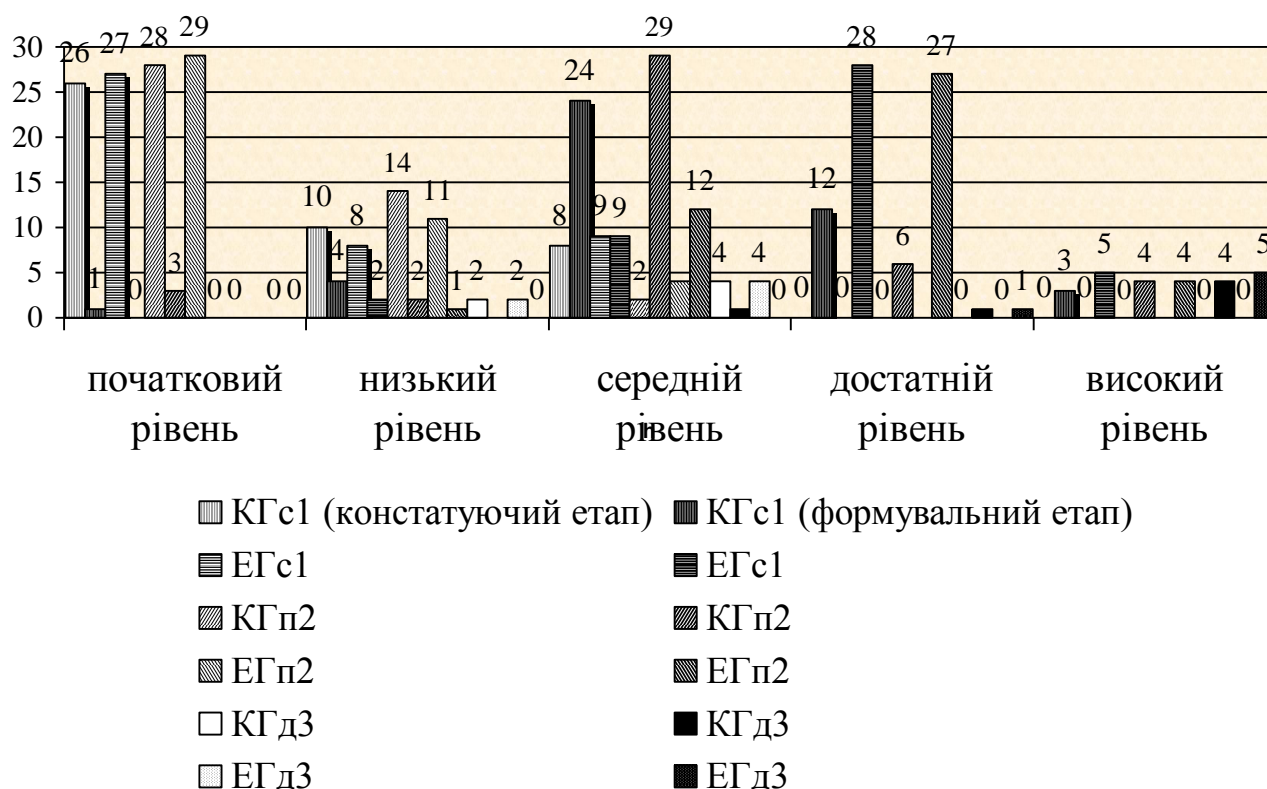

Рис. 3.10. Динаміка рівнів сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ (188 осіб)

Багаточисленною (59,57 %) є ЕГ з достатнім рівнем готовності до навчання у ВТНЗ. Цих студентів характеризує розвинута внутрішня вмотивованість, активність у пізнанні нового, навчанні та громадській діяльності на факультеті та в гуртожитках, добрий загальний стан здоров'я та фізіологічна адаптація до умов проживання в Україні. Низький рівень готовності притаманний 19,14 % студентам-іноземцям, у яких є потреба в психолого-педагогічній підтримці. Зазначимо, що на початковому рівні готовності до навчання не залишилося жодного студента-іноземця ЕГ.

Як представлено в табл. 3.8, за змістом складових готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ на формувальному етапі експерименту $d \leq 258$ балів отримали 13,83 % СІГДП ЕГ та 57,45 % СІГДП КГ, $d > 258$ балів отримали 86,17 % СІГДП ЕГ та 42,55 % СІГДП КГ.

Таблиця 3.8

Кількісно-якісна характеристика сформованості готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ

Рівні сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ	Експериментальна група (94 особи)					Контрольна група (94 особи)				
	Констат. етап		Формув. етап		Приріст	Констат. етап		Формув. етап		Приріст
	осіб	%	осіб	%		%	осіб	%	осіб	
початковий	56	59,57	–	0	–59,57	54	57,44	4	4,26	–53,18
низький	21	22,34	3	3,2	+19,14	26	27,66	6	6,4	–21,26
середній	17	18,09	21	22,34	–4,25	14	14,90	54	57,44	+42,54
достатній	–	0	56	59,57	+59,57	–	0	19	20,21	+20,21
високий	–	0	14	14,89	+14,89	–	0	11	11,70	+11,70

Показники рівнів сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі мають статистично незначущі розбіжності. Результати педагогічного експерименту свідчать, що після завершення формувального етапу показники сформованості готовності до навчання у ВТНЗ у студентів-іноземців ЕГ зрости на 94,6 %, а в студентів-іноземців КГ на 74,45 %.

Висновки до третього розділу

Обґрунтовано програму й методику проведення педагогічного експерименту, висвітлено його етапи; описано способи обробки й аналізу здобутих результатів; узагальнено статистичні результати; підтверджено ефективність упровадження *структурно-функціонального типу* моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ. Організаційна схема експериментального дослідження передбачала послідовне проходження трьох етапів: констатувального, формувального та контрольного. У процесі дослідження, відповідно до критеріального апарату, було створено, перероблено й запропоновано комплекс методик діагностики рівнів сформованості готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Експериментальна перевірка моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ підтверджує гіпотезу дослідження, а саме: ефективність процесу формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ, незалежно від терміну навчання та попередньої базової підготовки зумовлена такими чинниками: спрямованість довузівської підготовки на формування в СІГДП мотиваційної, адаптаційної, теоретичної та практичної готовності до подальшого навчання у ВТНЗ; забезпечення оволодіння майбутніми студентами-іноземцями технічного ВНЗ знаннями про сутність, види та організаційні форми навчання; набуття СІГДП досвіду використання набутих знань, вмінь та навичок на практиці; психолого-педагогічний супровід формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Показники сформованості готовності експериментальних груп СІГДП до навчання у ВТНЗ за змістом її складових після завершення формувального етапу експерименту та результати порівняльних досліджень динаміки рівнів сформованості готовності студентів-іноземців груп стандартного заїзду, студентів-іноземців груп пізнього заїзду, студентів-іноземців, які прибули за міждержавним обміном до навчання у ВТНЗ наведено автором у статті в закордонному науковому журналі [266].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Результати проведеного теоретико-експериментального дослідження підтверджують гіпотезу, покладену в його основу, а реалізація мети та розв'язання завдань дозволяють сформулювати загальні висновки роботи:

1. Студенти-іноземці, які приїждять на навчання в Україну, практично не готові до того, щоб плідно оволодівати обраною професією у вищих навчальних закладах. Причинами такого стану є: а) відсутність володіння мовою навчання; б) відсутність адаптації до соціокультурних реалій; в) наявність істотних розходжень у рівні шкільної підготовки з українськими студентами. Ці обставини вимагають цілеспрямованого формування відповідної готовності до навчання СІГДП у ВНЗ та досягнення її високого рівня вже на етапі довузівської підготовки.

2. Уперше визначено та обґрунтовано поняття «готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВНЗ», що трактується як *системне цілісне особистісне утворення, що забезпечує успішну діяльність в іншомовному соціокультурному просторі в умовах технічного ВНЗ та зумовлено рівнем розвитку та ефективною мобілізацією всіх психофізіологічних систем, ступенем сформованості різнобічно освіченої професійно компетентної творчої особистості.*

3. Готовність до навчання у ВНЗ може бути сформована за умови впливу на всі сфери особистості СІГДП. Змістовні складові готовності до навчання у ВНЗ: 1) мотиваційна готовність (ціннісно-особистісний компонент) містить критерії: внутрішня мотивація, зовнішня мотивація; 2) адаптаційна готовність (соціально-психофізіологічний компонент) містить критерії: психологічна, фізіологічна, соціальна, академічна, культурна, правова адаптація; 3) теоретична готовність (когнітивно-семантичний компонент) містить критерії: зміст знань, обсяг знань, якість знань, уявлення про методи наукового пізнання; 4) практична готовність (процесуально-діяльнісний компонент) містить критерії: мовно-комунікативні, організаційні, операційні,

технологічні якості. Зміст складових готовності визначено п'ятьма компонентами, які відповідають видам готовності. Критеріями ціннісно-особистісного компоненту є внутрішня та зовнішня мотивація. Соціо-психофізіологічний компонент має за критерії психологічну, фізіологічну, соціальну, академічну, культурну та правову адаптацію. Критеріями когнітивно-семантичного компоненту є зміст, обсяг, якість знань та уявлення про методи наукового пізнання. Мовно-комунікативні, організаційні, операційні та технологічні якості є критеріями сформованості процесуально-діяльнісного компоненту готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Показниками рівнів сформованості готовності є зміст критеріїв готовності до навчання. Початковий, низький, середній, достатній, високий рівень її сформованості визначається балами, які СІГДП можуть отримати за показниками готовності протягом одного навчального року. Результати педагогічного експерименту свідчать, що середній показник готовності до навчання у студентів-іноземців експериментальної групи більше на 15,3 %, ніж у студентів-іноземців контрольної групи.

4. Моделювання процесу формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ дозволяє враховувати в науковому пізнанні широкий спектр основних факторів та умов, принципів, технологій, які безпосередньо й опосередковано впливають на зміст, структуру й спосіб організації педагогічного процесу, спрямованого на формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

Експериментально перевірена ефективність вперше розробленої і обґрунтованої структурно-функціональної моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ доводить, що модель може бути використана при побудові педагогічного процесу, орієнтованого на досягнення вищого рівня готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ.

З'ясовано, що цілісність системи довузівської підготовки студентів-іноземців, її стійкість, функціональність і внутрішня організація має за підґрунтя сукупність функціональних зв'язків та їхніх відношень до структурних компонентів (психолого-педагогічних умов, принципів,

технологій формування готовності) моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ, незалежно від терміну навчання на факультеті довузівської підготовки (студенти-іноземці груп стандартного заїзду (з допустимим відхиленням від стандартного графіку навчального процесу на 1-3 тижні), студенти-іноземці груп пізнього заїзду (з допустимим відхиленням від стандартного графіку навчального процесу до 17 тижнів), та попередньої базової підготовки (середня повна та неповна освіта, бакалавр, магістр) або рівень базової підготовки студентів-іноземців, які прибули за міждержавним обміном до навчання у ВТНЗ.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує теоретичних і практичних аспектів довузівської підготовки студентів-іноземців. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розгорнутим аналізом ефективності складових структурно-функціональної моделі формування готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ. Потребують детального дослідження особливості менталітету СІГДП та закономірні корекції структурно-функціональної моделі формування готовності до навчання у ВТНЗ. Сучасний стан вікових характеристик СІГДП та прогностичні спостереження контингенту доводять необхідність розробки діагностичних методик для більш широкого діапазону вікових категорій СІГДП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулатипов Р. Г. Природы и парадоксы национального «Я» / Р. Г. Абдулатипов – М. : Мысль, 1991. – 169 с.
2. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская – М. : Наука, 1980. – 335 с.
3. Адаменко О. В. Аналіз тематичного спектра дисертаційних досліджень з питань підготовки іноземних студентів в Україні (1990-2009 рр.) / О. В. Адаменко, М. В. Разорьонова // Вісник Дніпропетровського ун-ту економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». – 2011. – № 1 (1). – С. 5-9.
4. Айзенк Г. Ю. Структура личности / Г. Ю. Айзенк; [пер. с англ. О. Исакова]. – М. : КСП+; СПб. : Ювента, 1999. – 463 с. – (Теория личности).
5. Акімова О. В. Педагогічні умови формування творчого мислення майбутнього вчителя / О. В. Акімова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 31. – С. 248-252.
6. Актуальные проблемы описания и преподавания русского языка и общенаучных дисциплин на начальном этапе обучения иностранных учащихся : [методические рекомендации / сост. С. П. Олейник и др.]. – Харьков : ХПИ, 1988. – 226 с.
7. Актуальные проблемы подготовки национальных кадров для зарубежных стран: материалы межд. науч.-практ. конф., посв. 20-летию подготовительного факультета (Белгород, 26-28 апр. 2000 г.) / Мин. обр. РФ, БелГУ. – Белгород : «Логия», 2000. – 148 с.
8. Алешичева Н. Н. Профессиональная адаптация преподавателя русского языка как иностранного в техническом вузе : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н. Н. Алешичева. – М., 2009. – 22 с.

9. Ананьев Б. Г. Психология чувственного познания / Б. Г. Ананьев – М. : АПН РСФСР, 1960. – 486 с
10. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев – М. : Наука, 1977. – 380 с.
11. Андрагогика: историко-педагогический процесс и языковая личность XXI века: учебн. пособ. / [Р. А. Исламшин, В. Ф. Габдулхаков, Д. И. Фельдштейн и др.]. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж : МОДЭК, 2005. – 288 с. – (Библиотека педагога-практика).
12. Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности / В. И. Андреев – М. : Высшая школа, 1981. – 237 с.
13. Арефьев А. Л. Российские вузы на международном рынке образовательных услуг / А. Л. Арефьев– М. : Центр социального прогнозирования, 2007. – 700 с.
14. Арсеньев Д. Г. Социально-психологические и физиологические проблемы адаптации иностранных студентов / Д. Г. Арсеньев, М. А. Иванова, А. В. Зинковский. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2003. – 160 с.
15. Артемьева Е. Ю. Психология субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 136 с.
16. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С. И. Архангельский – М. : Высш. шк., 1980. – 368 с.
17. Асмолов А. Г. Психология личности / А. Г. Асмолов – М. : МГУ, 1990. – 367 с.
18. Астахова В. И. Функциональная характеристика системы воспитания в условиях непрерывного образования / В. И. Астахова // Методология и методика воспитательной работы в условиях непрерывного образования: междун. науч.-практ. конф., 12 февр. 2005 г.: материалы. – Харьков, 2005. – С. 8–14.

19. Африка: культура и общество: материалы выездной сессии Научного совета по проблемам Африки, (Ленинград, 3-6 мая 1988 г.). – М. : Б.и., 1989. – 147 с. – (№. 1. : Культурология, этнография).
20. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: Методические основы / Ю. К. Бабанский – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.
21. Бадарч Д. Актуальные вопросы интернациональной гармонизации образовательных систем : монография / Д. Бадарч, Б. Сазонов. – М. : Бюро ЮНЕСКО в Москве; ТЕИС, 2007. – 190 с.
22. Балл Г. А. Теория задач : Психолого-педагогический аспект / Г. А. Балл – М. : Педагогика, 1990. – 184 с.
23. Бас Г. Г. Профорієнтаційна робота в сільській школі / Г. Г. Бас – К. : Рад. школа, 1978. – 222 с.
24. Безкоровайная Л. С. Научно-методические материалы в обучении иностранных студентов / Л. С. Безкоровайная // Журнал «Новий Колегіум», – 2009. – № 6. – С. 35–39.
25. Безкоровайная Л. С. Критерии формирования текстотеки учебника для начального этапа обучения / Л. С. Безкоровайная, В. Е. Штыленко, Е. Л. Штыленко // Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів. III міжнар. наук.-практ. конф. : матеріали. – К., 2010. – С. 10–11.
26. Безкоровайная Л. С. Русский, украинский, английский: проблемы выбора языка обучения иностранных студентов в вузах Украины / Л. С. Безкоровайная, В. Е. Штыленко, Е. Л. Штыленко // Вестник Центра международного обучения Московского государственного университета. 2011. – №1. – С. 101–105.
27. Безкоровайная Л. С. Личностные тесты в обучении устной речи / Л. С. Безкоровайная, В. Е. Штыленко, Е. Л. Штыленко // Методологія та практика лінгвістичної підготовки іноземних студентів : міжвуз. наук.-практ. конф., 27 квіт. 2011 р. : зб. матер. – Х., 2011. – С. 9–10.

28. Беспалько О. В. Формирования готовности студентов педвуза к проектированию организационных форм воспитательной деятельности : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Беспалько Ольга Владимировна – К., 1998. – 189 с.
29. Белик А. А. Культура и личность: Психологическая антропология. Этнопсихология. Психология религии: [учеб. пособие] / Андрей Александрович Белик. – М. : Изд-во РГГУ, 2001. – 378 с.
30. Белоносова В. В. Учебно-исследовательская работа студентов как средство развития их творческой деятельности. : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Белоносова Валентина Васильева. – СПб, 2003. – 247 с.
31. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин – Л. : Наука, 1988. – 270 с.
32. Беспалько В. П. О критериях качества подготовки специалиста (уровни задач и контроля) / В. П. Беспалько // ВВШ. – 1988. – № 1. – С. 3–8.
33. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько – М. : Педагогика, 1989. – 191 с.
34. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько – М. : Педагогика, 1995. – 335 с.
35. Бех І. Д. Категорія становлення в контексті розвитку образу «Я» особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 9–21.
36. Бех І. Д. Становлення професіонала в сучасних соціальних умовах / І. Д. Бех // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, соціологія. – 2008. – № 2. – С. 109–115.
37. Біда Д. Д. Формування готовності вчителів природничих дисциплін до організації навчально-пізнавальної діяльності учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Біда Дарія Дмитрівна. – Вінниця, 2010. – 230 с
38. Білецька С. В. Педагогічна практика і теорія великих цивілізацій Сходу / С. В. Білецька // Педагогіка та психологія. – 1998. – Вип. 7. – С.168–172.

39. Богатырева О. О. Психологические предпосылки карьерного роста / О. О. Богатырева // Вопросы психологи. – 2008. – № 3. – С. 92–98.
40. Богомолов С. И. Инженер XXI века – самая гуманная специальность на Земле: [монография] / С. И. Богомолов – Харьков. : Контраст, 2000. – 184 с.
41. Богданов В. А. Системалогическое моделирование личности в социальной психологии / В. А. Богданов – Ленинград : ЛГУ. 1987. – 142 с.
42. Бодалев А. А. Психология о личности / А. А. Бодалев – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 188 с.
43. Божович Л. И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович; [под ред. Д. И. Фельдмана]. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 212 с.
44. Бойко А. Проблеми розвитку української освіти в умовах євро інтеграції / Анжела Бойко // Вища освіта України. – 2008. – № 2 (29), – С. 34–39.
45. Большев Л. Н. Таблицы математической статистики / Л. Н. Большев, Н. В. Смирнов. – М. : ВЦ АН СССР. – 1968. – Вып. 46 – 475 с.
46. Бондаренко В. В. Методика контрактивного порівняння у викладанні української мови для студентів підготовчих факультетів / В. В. Бондаренко, Л. М. Бондаренко // «Acta Universitatis Pontica Euxinus». – 2009. – С. 43–48.
47. Бондаренко В. В. Особенности обучения студентов-иностранцев научному стилю речи в условиях двуязычного языкового пространства / В. В. Бондаренко, Л. М. Бондаренко // Язык профессионального общения и лингвистические исследования: междунар. науч.-практ. семин. : сб. статей. – Белгород, 2009. – С. 187–193.
48. Бондаренко Л. Н. Проблематика в отборе и оптимизации заданий в курсе русского языка как иностранного / Л. Н. Бондаренко, В. В. Бондаренко // Науково-методичні проблеми підготовки іноземних студентів : IV міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 квіт. 2011 р. : матеріали – К., 2011. – С. 10–11.

49. Боревская Н. Е. Китайская модель образования в азиатском контексте / Н. Е. Боревская // Сравнительная педагогика. Педагогика. – 1997. – № 3. – С. 86–95.
50. Борисенко О. І. Психологічна адаптація слухачів-іноземців підготовчого факультету вищого медичного закладу освіти: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.02 / Борисенко Олександр Іванович. – Вінниця, 2000. – 244 арк.
51. Борисенко О.І. Методи діагностики порушень психологічної адаптації на початку навчання у ВУЗі (огляд) / О. І. Борисенко // Вісник ВДМУ. – 1999. – Т. 3, № 1. – С. 155–156.
52. Бохонкова Ю. О. Особистісні чинники соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов вищих навчальних закладів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Бохонкова Юлія Олександрівна. – К., 2005. – 207 с.
53. Брилін Б. А. Педагогічні проблеми організації вільного часу школярів / Б. А. Брилін // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 72-78.
54. Бугова Г. В. Интеллектуальная продуктивность как показатель психофизиологической адаптации студентов к процессу обучения / Г. В. Бугова // Известия Уральского государственного университета. – 2006. – № 45. – С. 209–213.
55. Булгакова Н. Б. Пропедевтическая подготовка в техническом вузе: [монография] / Н. Б. Булгакова – К. : КМУГА, 1999. – 177 с.
56. Булгакова Н. Б. Врахування регіональних особливостей іноземних студентів в процесі пропедевтичної підготовки / Н. Б. Булгакова // Педагогіка і психологія. – К., 2000. – № 2. – С. 99-105.
57. Булгакова Н. Б. Система пропедевтической подготовки иностранных граждан по естественнонаучным дисциплинам в техническом университете: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Булгакова Наталия Борисовна. – К., 2002. – 446 с.
58. Биков В. Ю. Відкрита освіта і відкрите навчальне середовище / В. Ю. Биков // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, соціологія. – 2008.– № 2. – С. 116–123.

59. Бычкова И. И. Организационно-педагогические основы обучение слушателей факультета довузовской подготовки (на материале дисциплин естественного цикла): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Бычкова Ирина Ивановна. – Херсон, 1998. – 231 с.
60. Васильев Л. С. Проблемы генезиса китайской мысли (формирование основ мировоззрения и менталитета) / Леонид Сергеевич Васильев. – М. : Наука, 1989. – 309 с.
61. Вейнберг И. П. Человек в культуре древнего Ближнего Востока / И. П. Вейнберг – М. : Наука, 1986. – 206 с.
62. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий – М. : Высш. шк., 1991. – 207 с.
63. Вербицкий А. А. Проблема трансформации мотивов в контекстном обучении / А. А. Вербицкий, Н. А. Бакшаева // Вопросы психологии. – 1997. – № 3. – С. 12–22.
64. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: тези XII міжнар. наук.-практ. конф., 5-6 червня 2008 р. / МОН України, ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Х. : ХОГО «НЕТ «ЕкоПерспектива», 2008. – 288 с.
65. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: тези XIII міжнар. наук.-практ. конф. 4-5 червня 2009 р. / МОН України, ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Х. : Вид-во ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 232 с.
66. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: тези XIV міжнар. наук.-практ. конф. 3-4 червня 2010 р. / МОН України, ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Х. : ТОВ «ЕДЕНА», 2010. – 182 с.
67. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: Тези XV міжнар. наук.-практ. конф. 2-4 червня 2011 р. / МОНМС України, ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Х. : Вид-во ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 408 с.

68. Витковская М. И. Адаптация иностранных студентов к условиям жизни и учебы в России (на примере РУДН) / М. И. Витковская, И. В. Троцук // Вестник РУДН, серия Социология. –2004. – № 67. – С. 267–283.
69. Владиславлев А. П. Непрерывное образование: проблемы и перспективы / А. П. Владиславлев – М., 1978. – 175 с.
70. Вопросы теории и методики преподавания русского языка иностранцам: [сб.статей / под ред. В.И. Зимина]. – М. : Изд-во МГУ, 1963. – 248 с.
71. Выготский Л. С. История развития высших психологических функций : в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 3. – 1982. – 315 с.
72. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский; [под ред. В. В. Давыдова]. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
73. Гергель О. Сьогодні імпорнтний студент, а завтра ворога агент? / Дзеркало тижня. – 2002. – № 17 (392) 11-17 травня.
74. Гершунский Б. С. Педагогические аспекты непрерывного образования / Б. С. Гершунский // Вести высшей школы. – 1987. – № 8. – С. 22–23.
75. Гнатенко П. Н. Национальный характер: мифы и реальность / П. Н.Гнатенко – К. : Вища школа, 1984. – 152 с.
76. Голяд І. С. Активізація навчальної діяльності студентів на заняттях з креслення засобами графічних завдань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання креслення» / І. С. Голяд. – К., 2005. – 20 с.
77. Гомоюнов К. К. Совершенствование преподавания общенаучных и технических дисциплин: Методологические аспекты анализа и построения учебных текстов / К. К. Гомоюнов – СПб : СПбГТУ, 1993. – 252 с.
78. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
79. Горский В. А. Техническое творчество школьников: [пособие] / В. А. Горский – М. : Просвещение, 1981. – 96 с.

80. Готовимся учиться в техническом вузе: учебное пособие / [Г. И. Кутузова, В. В. Стародуб, И. И. Баранова и др.]. – СПб. : Изд-во Политехнич. ун-та, 2008. – 363 с.
81. Гриньова В. М. Як навчатися самостійно : навч. посібн. / В. М. Гриньова, В. М. Дармограй. – Х. : Нове слово, 2006. – 120 с.
82. Гриньова В. М. Сутність поняття «образ педагога» / В. М. Гриньова // Педагогіка і психологія. Формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2009. – № 48. – С. 65–71.
83. Гриньова В. М. Професіоналізм і професійна підготовка як підґрунтя надійної професійної діяльності фахівця / В. М. Гриньова // Наука і освіта. – 2009. – № 1–2. – С. 14–152.
84. Гриньова В. М. Проектування розвивального освітнього середовища для обдарованих учнів / В. М. Гриньова, Л. Г. Карпова. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2011. – 112 с.
85. Грицак Ю. П. Характеры народов Ближнего и Среднего Востока / Юрий Петрович Грицак. – Харьков : Экограф, 1998. – 52 с.
86. Грицак Ю. П. Характеры народов Восточной, Южной, Юго-Восточной Азии и Океании / Юрий Петрович Грицак. – Харьков : Экограф, 1998. – 52 с.
87. Громкова М. Т. Андрагогика : теория и практика образования взрослых: [учеб. пособие для вузов] / Майя Тимофеевна Громкова. – М. : ЮНИТИ, 2005. – 495 с. – (Высшее профессиональное образование: Педагогика).
88. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах / Р. С. Гуревич – К. : Вища школа, 1998. – 229 с.
89. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі і наукових дослідженнях / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – К. : Освіта України, 2006. – 398 с.
90. Гуревич Р. С. Використання соціальних мереж Інтернету у взаємодії педагогів і студентів / Р. С. Гуревич // Сучасні інформаційні технології та

- інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 29. – С. 49–54.
91. Давер М. В. Мотивационно-стратегические аспекты личностно-ориентированного обучения языкам на начальном этапе / М. В. Давер – СПб. : Златоуст, 2006. – 260 с.
92. Дементьева Т. І. Про формування комунікативної компетенції іноземних студентів на підготовчому факультеті / Т. І. Дементьева // Педагогіка та психологія.– 2002. – № 22. – С. 157–161.
93. Дементьева Т. І. Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Т. І. Дементьева. – Х., 2005. – 18 с.
94. Демченко В. А. Самосвідомість як фактор психологічної адаптації першокурсників до навчальної діяльності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Демченко Вікторія Анатоліївна. – Х., 2006. – 206 с.
95. Деревянко С. П. Роль эмоционального интеллекта в процессе социально-психологической адаптации студентов / С. П. Деревянко // Инновационные образовательные технологии. – 2007. – № 1 (9). – С. 92–95.
96. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) // Освіта. – 1993. – № 44–46.
97. Десятов Т. М. Система профессионально-технического образования в Турции: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Десятов Тимофей Михайлович. – К., 1998. – 239 с.
98. Джеджула О. М. Теорія і методика графічної підготовки студентів інженерних спеціальностей вищих навчальних закладів: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Джеджула Олена Михайлівна. – Тернопіль, 2007. – 460 с.
99. Джуринский А. Н. Интернационализация высшего образования в современном мире / А. Н. Джуринский // Педагогика. – 2004. – № 3. – С. 83–93.

100. Добронравов Н. П. К проблеме адаптации первокурсников к условиям учения и труда в вузе / Н. П. Добронравов // Вопросы психологии личности и деятельности студентов. – 1976, – С. 27.
101. Долженко О. В. Очерки по философии образования / О. В. Долженко – М. : Просвещение, 1995. – 149 с.
102. Дін Сінь. Психологічний супровід соціальної адаптації китайських студентів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Дін Сінь. – Одеса, 2009. – 20 с.
103. Душков Б. А. Психология типов личности, народов и эпох: [учеб. пособие для вузов] / Борис Андреевич Душков. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 735 с. – (Gaudeamus).
104. Душков Б. А. Психосоциология менталитета и нооменталитета : [учеб. пособие для вузов] / Борис Андреевич Душков. – Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – 443 с. – (Gaudeamus).
105. Дьюї Дж. Моральні принципи в освіті / Дьюї Дж. – Львів : Літопис, 2001. – 32 с.
106. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн. : Изд-во БГУ, 1976. – 176 с.
107. Дьяченко М. И. Психология высшей школы (Особенности деятельности студентов и преподавателей вуза) / М. И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн. : Изд-во БГУ, 1978. – 320 с.
108. Дьяченко М. И. Краткий психологический словарь: личность, образование, самообразование, профессия / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн. : «Хэлтон», 1998. – 399 с.
109. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
110. Ефективність навчання студентів: навч. посіб. / [Євдокимов В. І., Пономарьова Г. Ф., Луценко В. В. та ін.]; за ред. В. І. Євдокимова. – Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2004. – 222 с.

111. Євдокимов О. В. Нові педагогічні технології організації навчання студентів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Євдокимов Олег Вікторович. – Х., 1997. – 181 с.
112. Євдокімова О. О. Психологічні умови формування іншомовної текстової діяльності студентів (на матеріалі навчання іноземців): дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Євдокімова Олена Олександрівна. – Харків, 2003. – 175 с.
113. Елисеєва Е. Ю. Формирование готовности студентов технических вузов к конструкторско-графической деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Елисеєва Елена Юрьевна. – Нижний Новгород, 2007. – 252 с.
114. Ермолаев О. Ю. Математическая статистика для психологов: [учебник] / Ермолаев О. Ю. – 2-е изд., испр. – М. : Московский психолого-социальный институт Флинта, 2003. – 336 с. – (Библиотека психолога).
115. Єфіменко П. Б. Педагогічні умови забезпечення різнорівневої професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Єфіменко Павло Богуславович. – Х., 2002. – 250 с.
116. Жебровський Б. М. Формування професійної готовності директора школи до управління якістю освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Жебровський Борис Михайлович. – К., 2002. – 210 с.
117. Жерноклеєв І. В. Педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення учнів основної школи на уроках трудового навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Жерноклеєв Ігор Васильович. – Тернопіль, 2002. – 212 с.
118. Заболотний В. Ф. Використання демонстраційних комп'ютерних моделей у навчанні фізики / В. Ф. Заболотний, Н. А. Мисліцька, М. О. Моклюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2006. – Вип. 11. – С. 255–260.
119. Закон України «Про освіту». – К. : Генеза. – 1996. – 36 с.

120. Закон України «Про вищу освіту». № 2984-III від 17 січня 2002 р.
121. Зверев Н. И. Предуниверситетская подготовка иностранных учащихся в новых условиях / Н. И. Зверев // Вестник ЦМО МГУ. – 1997. – № 1. Ч. 3. – С. 17–25.
122. Зеер Э. Ф. Профессионально-образовательное пространство личности / Зеер Э. Ф. – Екатеринбург, Рос. гос. проф.-пед. ун-т, Нижнетагил. гос. проф. колледж им. Н. А. Демидова, 2002. – 126 с.
123. Зеер Э.Ф. Психология профессий: [учебн. пособие для студ. вузов] / Э. Ф. Зеер – М. : Академический Проект; – Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.
124. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / И. А. Зимняя – М. : Русский язык, 1989. – 219 с.
125. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С.12–17.
126. Змеев С. И. Андрагогика: становление и пути развития / С. И. Змеев // Педагогика. – 1985. – № 2. – С. 66–67.
127. Зозуля І. Є. Полікультурне виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / І. Є. Зозуля. – Вінниця, 2012. – 20 с.
128. Золотухіна С. Т. Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : (історико-педагогічний аспект) / С. Т. Золотухіна, Л. Д. Зеленська. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2007. – 184 с.
129. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / За ред. І. А. Зязюна. – К. : «Віпол», 2000. –С. 11–49.

130. Зязюн І. А. Гуманістична парадигма освіти і виховання / І. А. Зязюн // Вища освіта України. – 2002. – № 4. – С. 4–12.
131. Зязюн І. А. Технологізація образования в контексте усовершенствования професійного розвитку личности // Розвиток педагогічних і психологічних наук в Україні, 1992-2002: зб. наук. праць до 10-річчя АПН України / Іван Андреевич Зязюн. – Харків, 2002. – Ч. 2. – С. 28–44.
132. Іваницька Н. Л. Позиційна структура простого предложения / Н. Л. Іваницька // ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Наукові записки. Серія: Філологія. – 2003. – № 6. – С. 283–290.
133. Івашковський В. В. Педагогічні умови формування готовності старшокласників до служби в Збройних Силах України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Івашковський Віталій Володимирович. – К., 2002. – 182 с.
134. Ігнатюк О. А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика : [монографія] / Ольга Анатоліївна Ігнатюк. – Х. : НТУ «ХПІ», 2009. – 432 с.
135. Ігнатюк О. А. Особливості функціонування системи інженерної освіти в країнах Європейського Союзу / О. А. Ігнатюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2009. – № 1. – С. 82–86.
136. Ігнатюк О. А. Студентська мобільність: світові та вітчизняні тенденції розвитку / О. А. Ігнатюк, І. А. Сладких // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2009. – № 3. – С. 75–85.
137. Ігнатюк О. А. Теоретичні та методичні основи підготовки майбутнього інженера до професійного самовдосконалення в умовах технічного університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. педагог. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. А. Ігнатюк. – Х., 2010. – 44 с.
138. Из опыта работы кураторов групп и землячеств учебных заведений Украинской ССР: информационный бюллетень / [коллект. автор.],

- Украинский республиканский совет по делам иностранных учащихся, Министерство высшего и среднего специального образования УССР. – К.: Б.и., 1975. – 52 с.
139. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин – СПб. : Питер, 2002. – 512 с.
140. Калашникова С. Б. Интенсификация предвузовской подготовки иностранных студентов на основе личностной ориентации обучения: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Калашникова Светлана Борисовна. – Ростов н/Д, 2002. – 211 с.
141. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении : [кн. для учителя] / В. А. Кан-Калик – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
142. Квиткина Л. Г. Научное творчество студентов: Роль научно-исследовательской работы в повышении качества специалистов / Л. Г. Квиткина – М. : Издательство МГУ, 1982. – 102 с.
143. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе: Анализ зарубежного опыта / М. В. Кларин. – М. : Знание, 1989. – 225 с.
144. Климов Е. А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной ориентации / Е. А. Климов. – М. : Знание, 1983. – 94 с.
145. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов – Ростов н/Д: Феникс, 1996. – 512 с.
146. Клочко В. І. Нові інформаційні технології навчання математики в технічній вищій школі : дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.04 / Віталій Іванович Клочко. – Вінниця, ВНТУ, 1998. – 396 с.
147. Кміт Я. М. Дидактичні особливості інтеграції знань і вмінь з природничих дисциплін у процесі підготовки студентів-іноземців до навчання у вищій медичній школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Я. М. Кміт. – К., 1995. – 23 с.
148. Коваленко О. Е. Методика професійного навчання : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / О. Е. Коваленко – Х. : Вид-во НУА, 2005. – 360 с.

149. Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь для студентов высших и средних педагогических учебных заведений / А. Ю. Коджаспиров, Г. М. Коджаспирова. – М. : Издат. центр «Академия», 2001. – 176 с.
150. Козина М. В. Формирование готовности студентов туристского вуза к выбору учебной специализации в процессе профессионального самоопределения : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Козина Марина Валентиновна. – М., 2002. – 138 с.
151. Козяр М. М. Модернізація навчально-виховного процесу на основі використання єдиного інформаційно-освітнього середовища / М. М. Козяр // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2011. – № 1. – С. 3–8.
152. Коломієць А. М. Теоретичні та методичні основи формування інформаційної культури майбутнього вчителя початкових класів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. М. Коломієць. – К., 2008. – 35 с.
153. Коломинский Я. Л. Социально-психогическая готовность к труду / Я. Л. Коломинский // Вопросы психологии. – 1985. – № 5, – С. 14.
154. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самовоспитание / И. С. Кон – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
155. Коржова Л. С. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Коржова Людмила Сергіївна. – Кривий Ріг, 2002. – 190 с.
156. Король А. М. Формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Король Анжела Миколаївна. – Кривий Ріг, 2002. – 227 с.
157. Костомаров В. Г. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам / В. Г. Костомаров, О. Д. Митрофанова. – М. : Русский язык, 1988. – 155 с.

158. Кравцов А. В. Социально-психологическая адаптация иностранных студентов к высшей школе России : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. псих. наук : 19.00.05 «Социальная психология» / А. В. Кравцов. – М., 2008. – 18 с.
159. Краснова М. А. Формирование психологической готовности у студентов физкультурного вуза к предстоящей профессиональной деятельности: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Краснова Маргарита Авельевна. – Омск, 2002. – 158 с.
160. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
161. Кремень В. Г. Модернізація системи освіти як важливий чинник інноваційного розвитку держави / В. Г. Кремень // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2003. – № 1 (5). – С. 3–9.
162. Крягжде С. П. Психология формирования профессиональных интересов / С. П. Крягжде – Вильнюс: Моклас, 1981. – 196 с.
163. Кубицький С. О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кубицький Сергій Олегович. – К., 2002. – 208 с.
164. Кудин В. А. Образование в судьбах народов (Дидактика нового времени) / Кудин В. А. – К. : ПП «Гама-Принт», 2007. – 218 с.
165. Куліненко Л. Б. Формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу «людина-техніка» в процесі навчально-виховної роботи : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Куліненко Лілія Борисівна. – Ізмаїл, 2002. – 230 с.
166. Кутузова Г. И. Принцип междисциплинарных связей в технологии обучения иностранных студентов на этапе предвузовской подготовки / Г. И. Кутузова // Научно-технические ведомости СПбГТУ. – 2004. – № 31. – С. 268–276.

167. Кутузова Г. И. Видеофильм как компонент мультимедийной технологии обучения иностранных студентов на этапе предвузовской подготовки / Г. И. Кутузова // Научно-технические ведомости СПбГТУ. – СПб. – 2005. – № 2 (40). – С. 236–243. – (40 лет предвузовской подготовке в СПбГПУ иностранных студентов).
168. Куцевол О. М. Інноваційні форми й методи організації самостійної роботи студентів у контексті методичної підготовки майбутніх учителів літератури / О. М. Куцевол // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, проблеми. – 2006. – Вип. 11. – С. 284–290.
169. Лабунская В. А. Экспрессия человека и межличностное общение / Лабунская В. А. – Ростов н/Дону : Феникс, 1999. – 608 с.
170. Лавріненко О. А. Педагогічна майстерність в історико-педагогічному вимірі: теорія, практика, поступ: [монографія] / Олександр Андрійович Лавріненко. – К. : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 328 с.
171. Лазарев М. І. Метод комплексного розвитку професійно важливих якостей та структур студентів у технологіях навчання загально інженерних дисциплін / М. І. Лазарев // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2004. – № 4 (8). – С. 166–175.
172. Ларионова Г. А. Формирование готовности студентов вуза к применению знаний в профессиональной деятельности (На материале математики и физики для специальности 030.500.01 «Профессиональное обучение»): дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Ларионова Галина Александровна. – Челябинск, 2005. – 328 с.
173. Леднев В. С. Содержание образования / В. С. Леднев – М. : Высш. шк., 1989. – 360с.
174. Лернер И. Я. Проблемное обучение / И. Я. Лернер – М. : Знание, 1974. – 64 с.

175. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
176. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж : МОДЭК, 2001. – 447 с.
177. Личность, культура, этнос: современная психологическая антропология / сост. ст., перевод с англ. А. А. Белик и др.]. – М. : Смысл, 2001. – 555 с.
178. Лісеєнко О. В. Менталітет: сутність та особливості регіональних проявів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.06 «Соціологія культури, науки та освіти» / О. В. Лісеєнко. – Х., 1998. – 17 с.
179. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів: [навч. посібник для пед. ін.-тів] / В. І. Лозова – Х. : Основа, 1990. – 86 с. – (Спецкурс із дидактики).
180. Лозовая В. И. Организация умственной деятельности студентов: методические рекомендации / В. И. Лозовая – Харьков, 2010. – 24 с.
181. Лозовой В. А. Самовоспитание личности: философско-социологический анализ : [монография] / В. А. Лозовой – Харьков : Основа. – 1991. – 207 с.
182. Лопухова Т. Диагноз качества подготовки специалиста / Т. Лопухова // Высш. образование в России. – 2001. – № 4. – С. 12–15.
183. Магомед-Эминов М. Мотивация достижения : структура и механизмы : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. псих. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология» / М. Магомед-Эминов – М., 1987. – 20 с.
184. Максименко С. Д. Фахівця потрібно моделювати / С. Д. Максименко, О. М. Пелех // Рідна школа. – 1994. – № 3. – С. 68–72.
185. Маргіта Н. М. Критерії готовності майбутніх вихователів до організації експериментування старших дошкільників / Н. М. Маргіта // Наука і освіта : педагогіка. – 2011. – № 6'2011/СІІ. – С. 155–157.
186. Маслоу А. Самоактуализация / Абрахам Маслоу; [пер. с англ.]. – М. : Ваклер, 1982. – 160 с. – (Психология личности: Тексты).

187. Махмутов М. И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории / М. И. Махмутов – М. : Педагогика, 1976. – 367 с.
188. Мачуський В. В. Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / В. В. Мачуський. – К., 2001. – 16 с.
189. Медведєв І. А. Державне управління комплексом неперервної професійної освіти (на прикладі Сумської області). / І. А. Медведєв // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, соціологія. – 2005. – № 2. – С. 110–122.
190. Мельникова Е. В. Культура и традиции народов мира (этнопсихологический аспект) / Елена Викторовна Мельникова. – М. : Диалог культур, 2006. – 304 с.
191. Методы сбора информации в социологических исследованиях. Организационно-методические проблемы опроса. Анализ документов. Наблюдение. Эксперимент / Кн. 2 / [ред. Андреенков В. Г., Маслова О. М.]. – М. : Наука, 1990. – 222 с.
192. Мещанінов О. П. Концептуальна модель оцінки якості університетської освіти / О. П. Мещанінов // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, соціологія. – 2004. – № 3. – С. 70–81.
193. Мещанінов О. П. Основні ознаки та проблеми розвитку університетської освіти / О. П. Мещанінов // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2006. – Т. 46. № 33. – С. 7–12.
194. Митина А. М. Теория образования в течение жизни в зарубежной андрагогике / А. М. Митина // Педагогика. – 2005. – № 5. – С. 100–106.
195. Митрофанова О. Д. Принцип диалога культур в методическом освещении / О. Д. Митрофанова // Мир русского слова. – 2005. – № 2. – С. 12–17.

196. Михайличенко В. Е. Мироззрение и роль вуза в формировании картины мира студента / В. Е. Михайличенко, А. М. Осетрова // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, соціологія. – 2003. – № 4. – С. 86–96.
197. Моделирование как метод научного исследования: гносеологический анализ / [Глинский Б. А., Грязнов Б. С., Дынин Б. С., Никитин Е. П.]. – М. : Изд-во МГУ, 1985. – 248 с.
198. Морозов А. В. Креативная педагогика и психология: учебное пособие / А. В. Морозов, Д. В. Чернилевский. – М. : Академический Проект, 2004. – 560 с. – «*Gaudeamus*».
199. Моляко В. А. Психология конструкторской деятельности : [монография] / В. А. Моляко – М. : Машиностроение, 1983. – 134 с.
200. Моторная С. Е. Педагогические условия формирования психологической готовности студентов технического вуза к профессиональной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Моторная Светлана Евгеньевна. – Томск, 1997. – 204 с.
201. Мнацаканян М. О. Интегрализм и национальная общность как социальная реальность / М. О. Мнацаканян // Социологические исследования. – 2001. – № 3. – С. 74–76.
202. Навчальні плани та програми (довузівська підготовка іноземних громадян) / [відп. ред. Б. А. Циганок]. – Ч. 1. – К. : Політехніка, 2003. – 56 с.
203. Навчальні програми (довузівська підготовка іноземних громадян) / [відп. ред. Б. А. Циганок]. – Ч. 2. – К. : Політехніка, 2005. – 168 с.
204. Наука і освіта: Педагогіка – О. : Південний наук. центр НАПН України, 2011. – №6'2011/СП. – 282 с. – (Спецвип. : проект д. пед. н. Е. Е. Карпової).
205. Нгуен М. А. Роль эмоционального интеллекта в становлении личности студента-профессионала / М. А. Нгуен // Профессиональное образование. Столица. – 2007. – № 5. – С. 137–140.
206. Нечепоренко Л. С. Педагогика личности / Л. С. Нечепоренко – Харьков : Изд-во ХГУ, 1992. – 114 с.

207. Никитина Е. Ю. Формирование готовности студентов педагогического вуза к научно-исследовательской деятельности средствами проблемного обучения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Никитина Елена Юрьевна. – Новокузнецк, 2007. – 198 с.
208. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. – К., 2000. – С. 58–64.
209. Ничкало Н. Г. Міграційні процеси у контексті неперервної освіти / Н. Г. Ничкало // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008. – № 2. – С. 99–108.
210. Нісімчук А. С. Педагогічна технологія в сучасному вузі / А. С. Нісімчук, Г. С. Смолюк, О. С. Падалка. – К., 1994. – 43 с.
211. Новиков А. М. Перспективы создания системы непрерывного профессионального образования / А. М. Новиков // Специалист. – 1998. – № 1. – С. 12–14.
212. Носенко Э. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія / Э. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К. : Вища школа, 2003. – 126 с.
213. Обучение и воспитание иностранных студентов в вузах российской федерации: история и современность (к 45-летию программы предвузовской подготовки иностранных студентов в СПбГПУ): материалы междунар. науч.-метод. конф. /МОН РФ, СПбГПУ, Ин-тут межд. образовательных прогр. – СПб. : Изд-во Полторака, 2010. – 130 с.
214. Оконь В. Введение в общую дидактику / В. Оконь – М. : Высш. шк., 1990. – 382 с.
215. Олефир Н. А. Межличностные отношения в студенческих группах с различным этническим составом (этнополитический аспект): дис. ... канд. полит. наук: 23.00.03 / Олефир Николай Алексеевич. – Харьков, 1995. – 163 с.

216. Онушкин В. Г. Непрерывное образование – приоритетное направление науки / В. Г. Онушкин, Ю. Н. Кулюткин // Советская педагогика. – 1998. – № 2. – С. 27.
217. Організація роботи з іноземними студентами і розвиток міжнародного співробітництва в освіті України : [зб. інформ.-довідк. матер.] / К. М. Лубинець, О. Г. Котова, Р. В. Гурак, С. Т. Різниченко. – К. : Вид-во Європейського університету, 2003. – 353 с.
218. Орлов Ю. М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов вуза : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Ю. М. Орлов. – М., 1984. – 35 с.
219. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / [Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін.]; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
220. Основи педагогіки вищої школи: навч. посібн. / [Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О.Г. РОМАНОВСЬКИЙ, О.С. ПОНОМАРЬОВ та ін.] – Х. : НТУ “ХП”, 2005. – 600 с.
221. Палка О. В. Підготовка іноземних студентів вищих навчальних закладів технічного профілю України до вивчення професійної лексики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Палка Олександра Володимірівна. – К., 2002. – 234 с.
222. Параніч В. П. Психолого-педагогические условия профессионального становления младшего специалиста : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Параніч Виктор Петрович. – К., 1997. – 149 с.
223. Пасов Є. І. Вимоги до вправ для навчання говорінню / Є. І. Пасов // Іноземні мови. – 1977. – № 2. – С. 24–30.
224. Пассов Е. И. Диалог культур : социальный и образовательный аспекты / Е. И. Пассов // Мир русского слова. – 2001. – № 2. – С. 39–45.

225. Петрук В. А. Модельний підхід як складова формування фахових компетенцій майбутнього випускника технічного ВНЗ / В. А. Петрук // Освітнянські обрії : реалії та перспективи. – 2007. – № 1. – С. 141–146.
226. Петрук В. А. Проблеми довузівської підготовки студентів-іноземців до навчання у вищих технічних навчальних закладах / В. А. Петрук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2013. – Вип. 34. – С. 198–201.
227. Пидкасистый П. И. Самостоятельная деятельность учащегося: Дидактический анализ процесса и структуры воспроизведения и творчества / П. И. Пидкасистый – М. : Педагогика, 1972. – 184 с.
228. Пидкасистый П. И. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы / П. И. Пидкасистый, Л. М. Фридман, М. Г. Гарунов. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 354 с.
229. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов – М. : Наука, 1986. – 252 с.
230. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови (Теоретичний аспект): [навч. посібник] / Катерина Михайлівна Плиско. – Х. : Основа, 1995. – 240 с.
231. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека : [пособ.] / Ю. П. Поваренков – М. : УРАО, 2002. – 160 с.
232. Подберезський М. К. Формування правової культури: теоретичні та методичні основи: монографія / М. К. Подберезський, В. О. Безбородий. – Мукачево : Елара, 1999. – 216 с.
233. Попова О. В. Інновації в сучасній педагогічній теорії та практиці / О. В. Попова // Педагогіка та психологія. – 1999. – № 9. – С. 10–12.
234. Про інститут кураторства іноземних студентів / О. О. Пентюк, М. Б. Луцюк, Б. О. Борисенко // Медична освіта. – 2002. – № 3. – С. 72–73.

235. Проблемное обучение иностранных учащихся русскому языку и общенаучным дисциплинам: вісник / [коллект. автор.]. – Харьков : Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, – № 292. – 1986.– 72 с.
236. Проблемы интернационализации образования в XXI веке : роль языка специальности и общеобразовательных дисциплин в профессиональной подготовке иностранных студентов в вузе (посвящается 115-летию НТУ «ХПИ») : материалы междунар. науч.-метод. конф. (Харьков, 29–30 мая 2001 г.) / МОН Украины, НТУ «ХПИ». – Харьков : НТУ «ХПИ», 2001. – 120 с.
237. Программа совершенствования и повышения эффективности системы подготовки специалистов для зарубежных стран в ХПИ им. В. И. Ленина / [отв. за вып. А. В. Бойко]. – Харьков: Кн. фабр. им. Фрунзе, 1983. – 76 с.
238. Прокопенко І. Ф. Педагогічні технології: навч. посібник. / І. Ф. Прокопенко, В. І. Євдокимов. – Х. : Колегіум, 2006. – 224 с.
239. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: [монографія] / за ред. Н. Г. Ничкало, В. О. Кудіна. – Черкаси : Вибір, 2002. – 322 с.
240. Пути и методы совершенствования учебно-воспитательного процесса на подготовительных факультетах для иностранных граждан : / [коллект. автор.]. – Калинин: Изд-во Калининского педагог. инст-та, 1989. – 159 с.
241. Реализация традиционных методов и поиск инноваций в процессе подготовки иностранных студентов в современном высшем учебном заведении» (посвященная 35-летию ПФ Центра подготовки иностранных граждан НТУ «ХПИ») : сб. статей междунар. науч.-метод. конф., 22–23 мая 2008 г. / МОН Украины, НТУ «ХПИ». – Харьков : НТУ «ХПИ», 2008. – 362 с.
242. Реан А. А. Социальная педагогическая психология: учеб. пособ. / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб : Питер Ком, 1999. – 416 с.
243. Резван О. О. Педагогічні умови розвитку пізнавальних потреб у іноземних студентів у процесі навчання : автореф. дис. на здобуття наук.

- ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. О. Резван. – К., 2008. – 19 с.
244. Резван О. О. Розвиток рівня мовної компетенції іноземних студентів як умова їхньої соціалізації в країні навчання / О. О. Резван // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки. – 2009. – № 50. – С. 264–268.
245. Резван О. О. Дидактичні засади навчання іноземних студентів / О. О. Резван // Педагогіка і психологія. Формування творчої особистості : проблеми і пошуки. – 2009. – № 49. – С. 243–247.
246. Резван О. О. Педагогічні конфлікти в сучасному вищому навчальному закладі / О. О. Резван // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2009. – № 55. – С. 313–317.
247. Резван О. О. Рефлексія рівня готовності до професійної діяльності в іноземних студентів вищих технічних закладів освіти / О. О. Резван // Наука і освіта: психологія і педагогіка. – 2013. – № 3/СХІІІ. – С. 132–135.
248. Ременцов А. Н. Многоуровневая организация управления дополнительной подготовкой иностранных граждан / А. Н. Ременцов // Научный Вестник МГТУ ГА. – 2006. – № 100. – С. 214–220.
249. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : [навч. посіб.] / В. В. Рибалка – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.
250. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників : [монографія] / В. В. Рибалка – К. : ІПППО АПН України, 1998. – 160 с.
251. Рибаченко Л. І. Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України (1946-2000 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Рибаченко Лидія Іванівна. – Донецьк, 2000. – 212 с.
252. Романовський О. Г. Досягнення успіху. Психологічний аспект: підручник / О. Г. Романовський, В. Є. Михайличенко. – Х. : НТУ «ХП», 2007. – 592 с.

253. Романовский А. Г. Формирование конкурентноспособного специалиста как стратегическая задача философии современного образования / А. Г. Романовский // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008. – № 3. – С. 3–9.
254. Самоукина Н. В. Психология и педагогика профессиональной деятельности : [учеб. пособ.] / Н. В. Самоукина – М. : Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЭМ»; ЭКМОС, 1999. – 352 с.
255. Селіверстов С. І. Соціально-педагогічні умови адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / С. І. Селіверстов. – К., 2000. – 20 с.
256. Селіверстов С. І. Деякі проблеми адаптації студентів першого курсу у вищому навчальному закладі / С. І. Селіверстов // Проблеми освіти. – 1997. – № 10. – С. 69–81.
257. Сергеев В. Моделирование профессиональной деятельности современного инженера / В. Сергеев, Л. Рязанова, Х. Ярошевская // Высшее образование в России. – 2003. – № 2. – С. 60–64.
258. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко – СПб. : ООО «Речь», 2003. – 350 с.
259. Сладких І. А. Дидактичні аспекти професійної підготовки студентів-іноземців підготовчих факультетів на прикладі навчальної дисципліни “креслення” / І. А. Сладких // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2009. – № 55. – С. 359–365.
260. Сладких І. А. Вплив освітнього середовища на професійний розвиток іноземних студентів підготовчих факультетів / І. А. Сладких // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія : Педагогіка, психологія і соціологія. – 2009. – № 4 (146). – С. 267–270.
261. Сладких І. А. Особливості початкового етапу підготовки студентів-іноземців до майбутньої професійної діяльності у вищих навчальних

- зкладах / І. А. Сладких // Нові технології навчання. – 2009. – № 58. Ч. 1. – С. 299–205.
262. Сладких І. А. Особливості технологічної реалізації формування готовності студентів-іноземців до навчальної та науково-дослідницької діяльності в умовах технічного університету / І. А. Сладких // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2010. – Вип. 24. – С. 486–491.
263. Сладких І. А. Психолого-педагогічні аспекти формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у технічних університетах / І. А. Сладких // Наука і освіта : педагогіка. – 2011. – № 6'2011/СП. – С. 220–222.
264. Сладких І. А. Сутність поняття «готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах» / О. А. Ігнатюк, І. А. Сладких // Наукові праці ЧДУ імені Петра Могили. Серія : Педагогічні науки. – 2011. – № 161. Т. 173. – С. 38–44.
265. Сладких І. А. Структурно-функціональна модель формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у технічних університетах / І. А. Сладких // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2012. – Вип. 31. – С. 471–476.
266. Сладких И. А. Статистический анализ результатов исследования готовности студентов-иностранцев групп довузовской подготовки к обучению в технических университетах / И. А. Сладких // Научные ведомости БелГУ. Серия : Гуманитарные науки – 2013. – Вып. 17, № 6 (149). – С. 253–259.
267. Сладких И. А. Личностно-ориентированный подход в обучении студентов-иностранцев в связи с новыми мировыми тенденциями / И. А. Сладких // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2006. – № 12 (16). – С. 268–276.

268. Сладких И. А. Этнопсихологический аспект адаптации африканских студентов в Украине / И. А. Сладких // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2008. – № 18 (22). – С. 259–272.
269. Сладких И. А. Современный образ педагога в системе подготовительных факультетов для иностранных граждан / И. А. Сладких // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2009. – № 20 (24). – С. 288–301.
270. Сладких И. А. Проблемы и перспективы применения информационных технологий в обучении студентов-иностранцев / И. А. Сладких, Биал Хамзе // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2010. – № 27 (31). – С. 164–172.
271. Сладких И. А. Менталитет как регулятор ассимиляции африканских студентов в Украине / И. А. Сладких // Реализация традиционных методов и поиск инноваций в процессе подготовки иностранных студентов в современном высшем учебном заведении: междунар. науч.-метод. конф., 22-23 травня 2008 р. : материалы. – Харьков, 2008. – С. 133–136.
272. Сладких И. А. Компьютеризация тестового контроля иностранных студентов подготовительных факультетов / И. А. Сладких // Экспертные оценки элементов учебного процесса: межвуз. науч.-практ. конф., 1 ноября 2008 г. : програм. и материалы. – Харьков, 2008. – С. 95–97.
273. Сладких И. А. Проблемы адаптации иностранных студентов в ВУЗах : опыт Украины и Российской Федерации / И. А. Сладких // Переяславська Рада, її історичне значення та перспективи розвитку слов'янської цивілізації: III міжнарод. наук.-практ. конф., 18-19 грудня 2008 р. : матеріали. – Х., 2009. – С. 504–509.
274. Сладких И. А. Роль невербальных средств коммуникации студентов-иностранцев подготовительных факультетов на начальном этапе обучения / И. А. Сладких // Викладання мов у вищих навчальних

- зкладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: XII міжнарод. наук.-прак. конф. 5-6 черв. 2008 р. : тези – Х., – 2008. – С. 239–240.
275. Сладких І. А. Формування адаптаційного компоненту готовності до подальшого навчання студентів-іноземців підготовчих факультетів / І. А. Сладких // Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів: II міжнарод. наук.-прак. конф. : 13-14 квітня 2009 р.: матеріали. – К., 2009. – С. 68–69.
276. Сладких І. А. Освітній простір як фактор підготовки іноземних студентів за технічними спеціальностями / І. А. Сладких // Управління в освіті: IV міжнарод. наук.-прак. конф. : 23-24 квітня 2009 р.: тези доповідей. – Львів, – 2009. – С. 215–216.
277. Сладких І. А. Принцип наглядності в семантике лексики естествонаучных дисциплин (черчение, физика) / І. А. Сладких // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: XIII міжнарод. наук.-прак. конф. 4-5 черв. 2009 р. : тези. – Х., 2009. – С. 183–185.
278. Сладких І. А. Стратегія формування конкурентноздатного сучасного фахівця в умовах технічного університету: напрями, тенденції, перспективи / О. А. Ігнатюк, І. А. Сладких // Стратегія качества в промышленности и образовании: V междунар. конф., 6-13 июня 2009 г. : тезисы докл. – Варна, 2009. – Т. 2. – С. 151–154.
279. Сладких И.А. Проблемы адаптации иностранных студентов в Украине (по материалам опрос-анкетирования) / И.А. Сладких, Рим Хумани Амина Абидин // Актуальные вопросы изучения естественных и гуманитарных дисциплин : 72-я междунар. студенч. научн.-прак. конф. : 22-26 марта 2010 г.: тезисы докл.– Харьков, 2010. – С. 104–106.
280. Сладких І. А. Пошуки ефективних організаційно-педагогічних умов підготовки студентів-іноземців (аналіз результатів анкетування-опитування) / І. А. Сладких // Науково-методичні проблеми мовної

- підготовки іноземних студентів: III міжнарод. наук.-прак. конф. 22-23 квіт. 2010 р. : матеріали. – К., 2010. – С. 49–50.
281. Сладких І. А. Участь студентів-іноземців у науково-теоретичній конференції студентів та аспірантів / І. А. Сладких // Матеріали IV міжнар. наук.-прак. конф. «Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів» (27-28 квітня 2011 р.). – К. : НАУ, 2011. – С. 47.
282. Сладких І. А. Психологическая поддержка студентов-иностранцев в системе довузовской подготовки / І. А. Сладких // Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи: III міжнар. наук. конф., 13-14 травня 2011 р. : зб. матер. – Харків, 2011. – С. 365–368.
283. Сладких І. А. Особливості організації довузівської підготовки студентів-іноземців груп пізнього заїзду / І. А. Сладких, Ю. Р. Гаврилюк // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : XV міжн. наук.-прак. конф., 2-4 черв. 2011 р. : тези. – Х., 2011. – С. 310–313.
284. Сладких І. А. Дистанційне навчання студентів-іноземців у системі довузівської підготовки: переваги і недоліки / І. А. Сладких // Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців: міжнарод. наук.-прак. конф., 25-26 жовт. 2011 р.: тези. – Львів, 2011. – С. 91–92.
285. Сладких І. А. Історико-педагогічний аналіз розвитку системи підготовки іноземних громадян на теренах колишнього СРСР / Ю. Р. Гаврилюк, І. А. Сладких // Матеріали VI міжнарод. наук.-прак. конф. «Переяславська Рада, її історичне значення та перспективи розвитку східнослов'янської цивілізації» (15-16 грудня 2011 р.). – Х. : НТУ «ХП», 2012. – С. 162–167.
286. Сладких І. А. Правова адаптація студентів-іноземців груп довузівської підготовки / І. А. Сладких // Матеріали міжн. наук.-теор. конф. студентів та аспірантів «Україна і світ : гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес» (4-5 квітня 2012 р.). – Х. : НТУ «ХП», 2012. – Ч. 3. – С. 188-190.

287. Сладких І. А. Використання відео-уроків у викладанні креслення студентам-іноземцям груп довузівської підготовки / Ю. Р. Гаврилук, І. А. Сладких, Н. Ю. Колмогорцева // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: III міжнар. наук.-прак. конф., 12-14 листопада 2012. : у 2-х ч. / ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – Ч. 1. – С. 240–243.
288. Слепцов М. А. Структурный анализ потребностей зарубежных стран в специалистах инженерного профиля и возможности высшей технической школы России по их удовлетворению / М. А. Слепцов // Научный Вестник МГТУ ГА, серия Общество, экономика, образование. – 2000. – № 26. – С. 5–12.
289. Стенина Н. С. Формирование профессиональной компетенции иностранных студентов, обучающихся в высших художественных учебных заведениях России : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н. С. Стенина. – М., 2007. – 20 с.
290. Степанов Є. П. Формування культури міжетнічних відносин у студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Є. П. Степанов. – Луганськ, 2004. – 20 с.
291. Стернин И. А. Русское и китайское коммуникативное поведение / И. А. Стернин, Н. А. Козельская. – Воронеж : Истоки, 2002. – 76 с.
292. Сурыгин А. И. Дидактический аспект обучения иностранных учащихся (теория обучения на неродном для учащихся языке) / Александр Игоревич Сурыгин. – СПб. : Нестор, 1999. – 391 с.
293. Сурыгин А. И. Основы теории обучения на неродном для учащихся языке / Александр Игоревич Сурыгин. – СПб. : Златоуст, 2000. – 230 с.
294. Сурыгин А. И. Педагогическое проектирование образовательной программы предвузовской подготовки иностранных студентов / Александр Игоревич Сурыгин. – СПб. : Златоуст, 2001. – 128 с.

295. Сухомлинський В. О. Людина неповторна. Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977.
296. Сисоєва С. О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія] / [С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик та ін.]; за ред. І. А. Зязюна; АПН України, Ін-т педагогіки і психології професійної освіти. – К. : Віпол, 2000. – С. 249-273.
297. Сисоєва С. О. Педагогічні технології : проблеми, пошуки, перспективи, впровадження / С. О. Сисоєва // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 6. – С. 15-26.
298. Сысоева С. А. Особенности процесса творчества и их учет в профессиональной подготовке специалистов / С. А. Сысоева // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2003. – № 3. – С. 105–111.
299. Сисоєва С. О. Творчість і технології у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти / С. О. Сисоєва // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008. – № 2. – С. 79–86.
300. Тарасенко Г. С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки: [монографія] / Галина Сергіївна Тарасенко. – Вінниця : Віноблдрукарня, 1997. – 112 с.
301. Теория и практика педагогического эксперимента : [науч. изд. / ред. И. Пискунов, Г. Воробьев]. – М. : Педагогика, 1979. – 206 с.
302. Терещенко Н. М. Інформаційне обслуговування іноземних студентів в університетській бібліотеці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Н. М. Терещенко. – К., 2005. – 20 с.
303. Терещук Г. В. Педагогічна діагностика ціннісних орієнтацій молоді в процесі її соціального і професіонального становлення / Г. В. Терещук // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 119–125.

304. Тетерук С. П. Формування механізмів саморегуляції студентів в іншомовному просторі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Тетерук Світлана Петрівна. – К., 2006. – 221 с.
305. Тетьянченко О. О. Педагогічні умови спілкування з іноземними студентами в процесі навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Тетьянченко Олена Олександрівна. – К., 1997. – 160с.
306. Товажнянський Л. Л. Болонський процес і підготовка гуманітарно-технічної еліти / Л. Л. Товажнянський // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2004. – № 2. – С. 11–18.
307. Товажнянський Л. Л. Концепція формування гуманітарно-технічної еліти в НТУ «ХПІ» та шляхи її реалізації : навч.-метод. посібник / Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов. – Х. : НТУ «ХПІ», 2004, – 416 с.
308. Триняк М. В. Інтеркультурна комунікація в освіті: тенденції розгортання у сучасних соціокультурних контекстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / М. В. Триняк. – Х., 2011. – 31 с.
309. Троцько Г. В. Теоретичні питання формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя / Г. В. Троцько // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. – 2002. – Ч. 1. – С. 200–209.
310. Узнадзе Д. Н. Психология установки / Д. Н. Узнадзе – СПб. : Питер, 2001. – 416 с. – (Психология-классика).
311. Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: матеріали міжнар. наук.-теор. конф. студ та аспір. (Харків, 14-15 квітня 2011 р.) / МОН України, НТУ «ХПІ». – Х. : НТУ ХПІ, 2011. – Ч.2. – 304 с.
312. Учебный процесс как основа комплексной адаптации иностранных студентов к новой образовательной, социальной и культурной среде: материалы междунар. юбил. науч.-практ. конф., (Одесса, 22-24 июня 2005 г.) / МОН Украины, ОНПУ. – Одесса : ОНПУ ПФ, 2005. – 295 с. – (Спецвып.: 30 лет ПФ ОНПУ).

313. Ушинский К. Д. Собр. соч.: в 11 т. / К. Д. Ушинский – М. : Педагогика, 1959-1962.
314. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання: Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / К. Д. Ушинський – К., 1983.
315. Федоров И. Традиции и инновации в подготовке инженерных кадров / И. Федоров, В. Медведев // Высшее образование в России. – 2008. – № 6. – С. 30–35.
316. Федорченко В. К. Стратегія розвитку освіти на порозі ХХІ століття (міжнародний аналітичний огляд) / В. К. Федорченко // Нові технології навчання. – 2002. – № 32. – С. 205–212.
317. Формування психологічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності : моногр. / [Романовський О., Пономарьов О., Ігнатюк О. та ін.]; за ред. О. Г. Романовського. – Х. : НТУ «ХПІ», 2011. – 336 с.
318. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки: метод. реком. [укл. С. К. Стефанюк]. – К. : ІСДО, 1995. – 176 с.
319. Харисова Л. А. Ислам: воспитание и образование / Л. А. Харисова // – Педагогика. – 2001. – № 8. – С. 56–60.
320. Хармз Вахид. Психологическая адаптация эмигрантов (на материале исследования иракских эмигрантов в Швеции) / Хармз Вахид. – СПб. : Речь, 2002. – 238 с.
321. Хаткова Л. В. Педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності іноземних учнів (на матеріалах підготовчого факультету) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хаткова Лариса Василівна. – Черкаси, 1997. – 183 с.
322. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : в 2 т. / Х. Хекхаузен – М. : Педагогика, 1986.
323. Цимбал Д. В. Міжетнічна взаємодія в умовах великого міста : дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Цимбал Дарія Володимирівна. – К., 2005. – 170 с.

324. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації / соціально-філософський аналіз : [монографія] / О. К. Чаплигін – Х. : Основа, 1999. – 277 с.
325. Чебишева В. В. Психология трудового воспитания / В. В. Чебишева – М. : Просвещение, 1989. – 217 с.
326. Чибісова Н. Г. Вищий навчальний заклад як середовище формування цінностей студентської молоді в соціокультурних умовах сучасної України / Наталія Григорівна Чибісова. – Х. : НУА, 2004. – 256 с.
327. Чинаева Т. Студенческая мобильность: мировые тенденции / Т. Чинаева // Высшее образование в России. – 2002. – № 3.– С. 93–99.
328. Читалин Н. Проблемы обновления содержания и технологий высшего технического образования / Н. Читалин, А. Чугунов, Е. Матухин // Высшее образование в России. – 2008. – № 7.– С. 30–35.
329. Чучалин А. И. Американская и Болонская модели инженера: сравнительный анализ компетенций / А. И. Чучалин // Вопросы образования. – 2007. – № 1. – С. 84–93.
330. Чучалин А. Требования к компетенциям выпускников инженерных программ / А. Чучалин, О. Боев // Высшее образование в России. – 2007. – № 9. – С. 25–29.
331. Шарова Е. И. Формирование готовности иностранных абитуриентов к обучению в вузе средствами учебно-исследовательской деятельности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Е. И. Шарова. – Орел, 2009. – 19 с.
332. Шахов В. І. Психолого-педагогічні основи активних методів навчання: наукове видання / В. І. Шахов // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – 2006. – Вип. 18. – С. 76–82.
333. Шевченко А. В. Основные тенденции развития подготовки специалистов для зарубежных стран в отечественных высших учебных заведениях в

- 1960-2003 г.г. : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / А. В. Шевченко. – Белгород, 2006. – 19 с.
334. Шестоपालюк О. В. Моніторинг навчального процесу ВНЗ / О. В. Шестоपालюк // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – 2010. – Вип. 32. – С. 33–39.
335. Шестоपालюк О. В. Моніторинг якості освіти у ВНЗ / О. В.Шестоपालюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2012. – Вип. 31. – С. 8–13.
336. Шило В. До питання моделювання навчальної діяльності в системі інженерної освіти / В. Шило // Вища освіта України. – 2002. – № 4. – С. 76–80.
337. Ши Си Нин. Оптимизация педагогического общения как условие социально-психологической адаптации иностранных студентов к учебно-воспитательному процессу российского вуза : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ши Си Нин. – Тула, 2002. – 175 с.
338. Шишов С. Е. Компетентностный подход к образованию: прихоть или необходимость? / С. Е. Шишов, И. Г. Агапов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2002. – № 2. – С. 58–62.
339. Шмонина Т. А. Интеграционная роль средств мультимедиа в процессе обучения языку специальности / А. П. Кулик, Т. А. Шмонина // Язык как фактор интеграции и образовательных систем и культур: междунар. научн.-практ. конф. – Белгород, 2009, – С. 171–173.
340. Шнейдер Л. Б. Социально-психологические особенности национального менталитета: учебное пособие / Л. Б. Шнейдер, С. В. Вальцев. – М. : Изд-во Московского псих.-соц. института; Воронеж: МОДЭК, 2009. – 207 с.
341. Шоробура І. М. Соціалізація першокурсників / І. М. Шоробура // Проблеми адаптації студентів до навчання за умов фахової ступеневої

- підготовки : Всеукраїнська науково-практична конференція. – Хмельницький, 4–5 квітня 2002 р. – Хмельницький, 2002. – С. 97–99.
342. Штефан Л. А. Соціально-педагогічна теорія та практика в Україні (20-90 ті рр. XX ст.) : [монографія] / Штефан Людмила Андріївна. – Х. : ТОВ «Ексклюзив», 2002. – 264 с.
343. Штыленко Е. Л. Межпредметная координация на начальном этапе обучения как основа формирования предметной и речевой компетенции иностранных студентов / Е. Л. Штыленко // Русский язык и литература: Проблемы изучения и преподавания в школе и вузе. – 2009. – С. 275 – 279.
344. Штыленко Е. Л. Сентенции морально-нравственного характера в преподавании русского языка иностранцам / Е. Л. Штыленко // Проблемы функционирования и преподавания русского языка на Украине. – 2009. – № 3. – С. 9 – 12.
345. Штифурак В. Є. Основи вікової психології (курс лекцій): [навчально-методичний посібник] / Віра Євгеніївна Штифурак. – Вінниця, 2006. – 150 с.
346. Шукшунов В. Университетское техническое образование: концептуальные основы / В. Шукшунов, В. Лозовский, М. Буланова-Топоркова, Г. Сучков // Высшее образование в России. – 2004. – № 10. – С. 19–30.
347. Щербаков Б. Ю. Парадигмы современного образования: человек и культура : [науч. изд.] / Б. Ю. Щербаков; под ред. Г. В. Драча. – М. : Логос, 2001. – 144 с.
348. Ягупов В. В. Педагогіка: [навч. посібник] / В. В. Ягупов – К. : Либідь, 2002. – 560 с.
349. Ackerman W. I. Teacher competence and pupil change. Harvard educ. Rev., 1954, 24, 273-289.
350. American Educational Research Association, Committee on the Criteria of Teacher Effectiveness. Report of the... Rev. educ. Res., 1952, 22.

351. Atkinson J.K., Litwin G.H. Achievement motive and test anxiety conceived as motive to approach success and motive avoid failure // J. Abnorm. Soc. Psychol. 1960. Vol. 60. P. 27.
352. Barr A. S., et al. Wisconsin studies of the measurement and prediction of teacher effectiveness: A summary of investigations. J. exp. Educ, 1961, 30, 1–155.
353. Beecher C. Data-gathering devices employed in the Wisconsin studies. J. exp. Educ, 1961, 30, 30-47.
354. Brun T. The international dictionary of sign language. London, 1969. 127 p.
355. Castetter D. D., Standlee L. S., & Fattu N. A. Teacher effectiveness : An annotated bibliography. Bloomington: Inst, of Educ. Res., Sch. of Educ, Indiana Univer., 1954.
356. Cronbach L. I. Essentials of psychological testing. New York: Harper, 1949.
357. Domas S. J. & Tiedeman D. V. Teacher competence : An annotated bibliography. J. exp. Educ., 1950, 19, 101-218.
358. Dweck C. S., Wortman C.B. Learned helplessness, anxiety and achievement motivation: Neglected parallels in cognitive, affective, and coping responses // Achievement, stress and anxiety. Washington etc., 1982. P. 93 – 126.
359. Handbook of research on teaching: A project an American Educational Research Association: / W.J. McKeachie, Harold E. Mitzel, H.H. Remmers and others, Department of the National Education Association, Gage, N. L. – Chicago, Palo Alto; Toronto etc. : McNally, 1963. – 1218 p.
360. Knowles M. S. The Modern Practice of Adult Education. Andragogy versus pedagogy. N.Y., 1970.
361. Kulyk O. P., Svistunov O. Yu., Podshyvalova O.V. «The role of computer technologies in natural science knowledge mastering by foreing students» / Internat. Society for Engineering Education Proceedings of the 37th Internat. IGIP Sympos., Book of abstracts, 7-10 September 2008, M., Russia. p. 39–43.
362. OECD. Globalization and Linkages to 2020: Challenges and Opportunities for OECD countries. Paris : Organization for Economic Cooperation and Development, 1996.

363. Oxford R. Why is Culture important for Language Learning Strategies // Language Learning Strategies around the World. Hawaii, 1996. – P.IX-I.
364. Rogers J. R. The effects of running on self-concept and self efficacy / J. R. Rogers, R. A. Alexander // US Dep. of Education. 1990. – P. 125-174.
365. Runkel P. J. Cognitive similarity in facilitating communication. Sociometry, 1956, 19, 178-191.
366. Sladkih I. A. Forming readiness students-foreigners in groups preparatory for training in technical universities: andragogical training principles / I. A. Sladkih // Strategy of Quality in Industry and Education: VIII Intern. Conf. : June 8-15, 2012, Varna, Bulgaria, Acta Universitatis Pontica Euxinus: Pr., Vol. III, P. 356-360.
367. Somerstein L. «I came with a sword on judgment day» A psychoanalytic look at terrorist enactments // The Psychoanalytic Review, Vol. 94, No.5, The Guilford Press. New York, London, 2007, 751-761.
368. Yasnitsky Y., Yasnitska I., Reuther T. «Computerkurs “Das russische Verb: Aspekt, Tempus, Rektion”» // Mitteilungen für Lehrerinnen und Lehrer slawischer Fremdsprachen. – NR. 90. – Wien, 2005. – P. 79–90.
369. Портал непрерывного образования [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.lifelonglearning.net>
370. Сайт Европейской организации инженерного образования SEFI [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.sefi.be/>
371. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2005. – 12 декабря. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/>
372. Continuing education. http://en.wikipedia.org/wiki/Continuing_education
373. Migration and Remittances in the World. <http://siteresources.worldbank.org>

Додаток Б

ПРАВИЛА***проживання для іноземців, які прибули на навчання в Україну***

1. Іноземні громадяни, які в'їхали в Україну для проходження навчання, повинні дотримуватися Конституції й законів України, поважати традиції та звичаї народу України.

2. Іноземці, які в'їхали в Україну на навчання, після прибуття в зазначений у візі пункт, а особи, які користуються правом безвізового в'їзду, за напрямом на навчання, зобов'язані протягом 24 годин здати національні документи до адміністрації навчального закладу для оформлення реєстрації на право проживання в Україні. Особи, які прибули на навчання з інших районів, областей і країн СНД, здають посвідки на проживання в той же термін. Документи на продовження строку реєстрації здаються за 10 днів до її закінчення.

3. Іноземці, у яких термін дії національних паспортів минає, зобов'язані продовжити або замінити їх та представити адміністрації навчального закладу.

4. Реєстрація національних паспортів іноземців проводиться із зазначенням адреси проживання. При зміні місця проживання, іноземці зобов'язані повідомити про це адміністрацію навчального закладу й органи Внутрішніх справ, у яких зареєстровані їхні національні паспорти або документи, які їх замінюють.

5. При необхідності виїзду за кордон, іноземці зобов'язані звернутися до адміністрації навчального закладу для оформлення дозволу на поїздку. При виїзді в інше місто іноземні громадяни зобов'язані повідомити адміністрацію навчального закладу про свої наміри.

6. Іноземці можуть в'їжджати в Україну й виїжджати з України по діючих національних паспортах або документах, що їх замінюють. При цьому іноземці повинні одержати у встановленому порядку в'їзну та виїзну візи.

7. Іноземці зобов'язані дбайливо ставитися до житла, яке надано їм адміністрацією навчального закладу, дотримуватися правил користування житловими приміщеннями.

8. Після закінчення навчального закладу або відрахування іноземці зобов'язані оформити виїзні документи й виїхати з України у встановлений адміністрацією навчального закладу термін, але не пізніше ДВОХ місяців після відрахування з навчального закладу.

9. Іноземці, які вчинили адміністративні або інші правопорушення, несуть відповідальність на загальних підставах.

ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ РЕЄСТРАЦІЇ ТА ПЕРЕСУВАННЯ ТЕРИТОРІЄЮ СНД І УКРАЇНИ, ПРАВИЛ ПРОЖИВАННЯ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ЗАХОДИ ВПЛИВУ ЧЕРЕЗ ОРГАНИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ (відповідно до закону України «Про правовий статус іноземців» від 4.02.94 р.): попередження, штраф, видворення з України, залучення до кримінальної відповідальності відповідно до законів України.

Чинні правила розроблені на підставі закону України "Про правовий статус іноземців" від 4.02.94 р.

Додаток В

АНКЕТА – ОПИТУВАЛЬНИК

1. Місце народження _____ (державу) _____ (місто)

2. Вік _____ 3. Стать

Ч	Ж
☐	☐

4. Скільки часу Ви живете й навчаєтесь в Україні (___ днів, ___ місяців, ___ років)?

5. За якою спеціальністю Ви вчитеся на ПФ: а) інженерно-технічна ;

б) медико-біологічна ; в) економічна ; г) гуманітарна .

6. Ви знаєте, де будете вчитися після

ТАК	НІ
☐	☐

ПФ (університет, спеціальність) ?

7. Ви знаєте, які навчальні дисципліни

ТАК	НІ
☐	☐

будете вивчати з обраної спеціальності ?

8. Хто розповів Вам про обрану Вами професію?

9. Ви прагнете одержати цю професію, тому що:

а) батько	☐
б) родичі	☐
в) друзі	☐
г) викладач	☐
д) старші студенти	☐
е) прочитав у літературі	☐
ж) Internet, TV	☐
з) ...	☐

а) так сказав батько	☐
б) хочу одержати диплом	☐
в) давно про неї мріяв	☐
г) буде гарна заробітна плата	☐
д) для престижу	☐
е) ...	☐

ТАК	НІ
☐	☐

10. Ви вже знаєте де будете працювати ?

11. Яка буде Ваша заробітна плата? _____

12. У якій групі Ви вчитеся: мононаціональній ; інтернаціональній ?

13. У якій групі Ви бажали б вчитися:

а) мононаціональній ; б) інтернаціональній ?

14. Вам подобається Ваша група?

ТАК	НІ
☐	☐

15. У Вас є друзі: а) в інших групах ; б) у гуртожитку ;

в) студенти з інших країн ; г) українці ?

16. Ви бажали б вчитися в групі, яка складається з:

- а) 2-5 студентів
б) 5-7 студентів
в) 8-10 студентів
г) 11-13 студентів
е) більш ніж 13 студентів

17. Ви бажали б навчатися у:

- а) викладача-чоловіка
б) викладача-жінки
в) немає різниці

18. У Вас велике навчальне навантаження ?

19. Ви вмієте планувати свій час?

20. Ви виконуєте домашнє завдання?

21. Вам подобається навчання в Україні?

ТАК	НІ

22. Скільки годин Ви спите:

- а) сплю вдень
б) 23⁰⁰ – 6⁰⁰
в) 01⁰⁰ – 7⁰⁰
г) 03⁰⁰ – 9⁰⁰
е) майже не сплю

23. Ви знаєте яку-небудь іноземну мову, крім своєї рідної ?

- а) англійська
б) французька
в) інша
г) трохи
д) ні, не знаю

24. Ви читаєте	російською мовою	рідною мовою	іншою мовою
а) підручники			
б) книги			
в) газети			
г) журнали			

25. Ви можете знайти в Україні літературу, яка Вам потрібна ?

ТАК	НІ

26. Вам подобається працювати з:

- а) підручниками
б) словниками
в) іншою навчальною літературою

27. Ви відвідуєте бібліотеку

- а) ПФ
б) університету
в) іншу

28. Вам вчитися:

- а) легко
б) важко
в) ще не зрозумів(ла)

29. Вам подобається вчитися:

- а) по підручниках
б) викладач пояснює й пише на дошці
в) за допомогою комп'ютера

Додаток Д

*Тест**«Мотивація на успіх або невдачу»*

№ зп	Запитання	Так	Ні
1.	Уключаючись у роботу, я, як правило, настроений оптимістично, сподіваюся на успіх.		
2.	Зазвичай я дію активно.		
3.	Я схильний до прояву ініціативи.		
4.	При виконанні відповідальних завдань я в міру сил намагаюся знайти будь-які причини, щоб відмовитися.		
5.	Часто вибираю крайності: або дуже прості, або зовсім нездійсненні завдання.		
6.	При зустрічі з перешкодами я, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.		
7.	При чергуванні успіхів і невдач я схильний до переоцінки своїх успіхів.		
8.	Плодотворність діяльності в основному залежить від мене самого, а не від контролю з боку кого-небудь.		
9.	Коли мені доводиться братися за важке завдання, а часу обмаль, я працюю набагато гірше, повільніше.		
10.	Я звичайно наполегливий у досягненні мети.		
11.	Я звичайно планую своє майбутнє не тільки на кілька днів, але й на місяць, на рік уперед.		
12.	Я завжди думаю, перш ніж ризикувати.		
13.	Зазвичай не дуже наполегливий у досягненні мети, особливо якщо мене ніхто не контролює.		
14.	Волю ставити перед собою середні за труднощами або злегка завищені, але досяжні цілі.		
15.	Якщо я зазнав невдачі й завдання не виконано, то я, як правило, відразу втрачаю до нього інтерес.		
16.	При чергуванні успіхів і невдач я схильний до переоцінки своїх невдач.		
17.	Я волю планувати своє майбутнє лише на найближчий час.		
18.	При роботі в умовах обмеженого часу результативність моєї діяльності зазвичай поліпшується, навіть якщо завдання достатньо складне.		
19.	Я, як правило, не відмовляюся від поставленої мети навіть у випадку невдачі на шляху до її досягнення.		
20.	Якщо я сам вибрав собі завдання, то у випадку невдачі, його привабливість для мене зростає ще більш.		

Додаток Е

*Анкета мотивів**(методика визначення навчальної мотивації СІГДП)***Питання 1. Що спонукало Вас вибрати цю професію?**

Відповіді:

- 1) Боюся залишитися в майбутньому без роботи.
- 2) Прагну знайти себе в цій спеціальності.
- 3) Цікаві деякі дисципліни.
- 4) Тут цікаво вчитися.
- 5) Вчу, тому що всі цього вимагають.
- 6) Вчу, щоб не відстати від товаришів.
- 7) Вчу, тому що більшість предметів необхідно для професії, яку я вибрав.
- 8) Вважаю, що необхідно вчити всі предмети.

Питання 2. Як Ви пояснюєте своє ставлення до роботи на заняттях?

Відповіді:

- 9) Активно працюю, коли відчуваю, що настав час відповіді.
- 10) Активно працюю, коли розумію матеріал.
- 11) Активно працюю, намагаюся зрозуміти, тому що це потрібний навчальний матеріал.
- 12) Активно працюю, тому що подобається вчитися.

Питання 3. Як Ви пояснюєте своє ставлення до вивчення профільних навчальних дисциплін?

Відповіді:

- 13) Якщо було б можливо, то пропускав би непотрібні мені заняття.
- 14) Мені необхідні знання тільки окремих дисципліни або теми, що потрібні для майбутньої професії.

- 15) Вивчати треба тільки те, що необхідно для професії.
- 16) Вивчати треба все, тому що хочеться пізнати як найбільше, і це цікаво.

Питання 4. Яка робота на заняттях Вам найбільше подобається?

Відповіді:

- 17) Слухати лекції викладача.
- 18) Слухати виступи студентів.
- 19) Самому аналізувати, міркувати, намагатися розв'язати проблему.
- 20) Прагну докопатися до відповіді сам.

Питання 5. Як Ви ставитесь до інженерно-технічних дисциплін?

Відповіді:

- 21) Вони важко піддаються розумінню.
- 22) Їхнє вивчення необхідне для освоєння професії.
- 23) Вивчення інженерно-технічних дисциплін зробило навчання цікавим.
- 24) Інженерно-технічні дисципліни роблять процес навчання цілеспрямованим, і зрозуміло, які базові дисципліни потрібні.

6. Тепер про все!

- 25) Чи часто буває на занятті так, що нічого не хочеться робити?
- 26) Якщо навчальний матеріал складний, чи намагаєшся зрозуміти його до кінця?
- 27) Якщо на початку заняття був активним, то чи залишаєшся таким до кінця?
- 28) Зіткнувшись із труднощами при розумінні нового матеріалу, чи прикладеш сили, щоб зрозуміти до кінця?
- 29) Вважаєш так: важкий матеріал краще б не вивчати?
- 30) Вважаєш так: у майбутній професії багато чого з того, що вивчається, не знадобиться?
- 31) Вважаєш так: для життя треба більш-менш вивчати все?

- 32) Вважаєш так: треба мати глибокі знання з інженерно-технічних дисциплін, а інші за можливістю?
- 33) Якщо почуваєш, що щось не виходить, то пропадає бажання вчитися?
- 34) Вважаєш так: головне – одержати результат, не важливо, якими способами?
- 35) При розв'язанні проблеми або ж рішенні важкого завдання шукаєш найбільш раціональний спосіб?
- 36) Чи користуєшся при вивченні нового матеріалу додатковими книгами, довідниками?
- 37) Чи важко втягуєшся в роботу й чи потрібні які-небудь спонукання?
- 38) Чи буває так, що в університеті вчитися цікаво, а вдома не хочеться?
- 39) Чи продовжуєте Ви обговорювати вивчене на заняттях, після лекцій, удома?
- 40) Якщо не розв'язав важке завдання, а можна піти в кіно або погуляти, то чи станеш вирішувати завдання?
- 41) Чи сподіваєшся при виконанні домашнього завдання, на чийсь допомогу чи прагнеш списати в друзів?
- 42) Чи подобається розв'язувати типові завдання, які мають зразок рішення?
- 43) Чи подобаються завдання, які вимагають роздумів?
- 44) Чи подобаються завдання, де необхідно висувати гіпотези, обґрунтовувати їх теоретично?

Додаток Ж

Методика визначення навчальної мотивації СІГДП**Бланк відповідей**

1	5	9	13	17	21	25	29	33	37	41	Разом
2	6	10	14	18	22	26	30	34	38	42	Разом
3	7	11	15	19	23	27	31	35	39	43	Разом
4	8	12	16	20	24	28	32	36	40	44	Разом

Додаток 3

Діагностика вольового потенціалу особистості СІГДП

*(авторів Фетіскін Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М.,
адаптована стосовно СІГДП)*

Інструкція до тесту

Прочитайте наведені питання й дайте на них максимально об'єктивну відповідь. У випадку:

- згоди зі змістом питання ставте «так»;
- при сумніві, непевності – «не знаю» (або «буває», «трапляється»);
- при незгоді – «ні».

Текст опитувальника

1. Чи у стані Ви можете розпочати роботу, що вам не цікава, незалежно від того, чи дозволяє час й обставини відірватися та надалі знову повернутися до неї?
2. Чи подолаєте Ви без особливих зусиль внутрішній опір, коли потрібно зробити щось нецікаве або неприємне?
3. Чи Ви здатні тримати себе в руках, потрапивши в конфліктну ситуацію (у навчанні або в побуті), настільки, щоб оцінити її максимальною об'єктивно?
4. Чи зможете Ви подолати всі кулінарні спокуси, якщо Вам прописана дієта?
5. Чи знайдете Ви сили встати зранку раніше, як було заплановано ввечері?
6. Чи залишитеся Ви на місці дорожно-транспортної пригоди, щоб посвідчити органам дізнання?
7. Чи швидко Ви відповідаєте на листи?
8. Якщо майбутній політ літаком або відвідування стоматолога викликає у Вас страх, чи зумієте Ви без особливого зусилля подолати це почуття й не змінити свого наміру?

9. Чи будете Ви приймати дуже неприємні ліки, що Вам наполегливо рекомендують лікарі?
10. Чи стримаєте Ви дану зопалу обіцянку, навіть якщо її виконання принесе чимало турбот, іншими словами, чи є Ви людиною слова?
11. Чи ви здатні без сумнівів поїхати в подорож до незнайомого міста?
12. Чи Ви строго дотримуєтеся розпорядку дня: часу пробудження, прийому їжі, навчання, прибирання та інших справ?
13. Чи осудливо Ви ставитеся до бібліотечних заборжників?
14. Чи відволіче Вас дуже цікава телепередача від виконання термінової роботи?
15. Чи зможете Ви перервати сварку й замовчати, якими б образливими не були слова протилежної сторони?

Обробка й інтерпретація результатів тесту

Обробка результатів тесту: відповіді оцінюються в балах, потім рахуємо суму балів, що отримали.

Відповіді	Оцінка, /бали/
Так	2
Не знаю, буває, трапляється	1
Ні	0

Інтерпретація результатів тесту:

- **0–5 балів** – безвольна поведінка особистості. Ви просто робите те, що легше й цікавіше, навіть якщо це може Вам зашкодити. Найбажаніше, нічого самому не робити, а спостерігати за діями інших.
- **6–12 балів** – слабкі вольові якості особистості. До обов'язків нерідко ставитеся абияк, що стає причиною неприємностей. Ваша позиція виражається приблизно так: «Хіба мені більше всіх потрібно?». Будь-яке прохання, будь-який обов'язок Ви сприймаєте ледве чи не як фізичний біль. Справа не тільки в слабкій волі, але й в егоїзмі. Погляньте на себе з урахуванням цієї оцінки,

може, вона допоможе Вам змінити своє ставлення до людей і дещо скоригувати у своєму характері. Якщо вдасться, від цього Ви тільки виграєте.

- **13–20 бал** – середні вольові якості особистості. Якщо зіткнетесь з перешкодою, то почнете діяти, щоб подолати її. Але якщо побачите обхідний шлях, відразу скористаєтеся ним. Не докладайте додаткових зусиль, але дане Вами слово стримаєте. Неприємну роботу постараетесь виконати, хоча й висловите незадоволення. Добровольно не берете на себе додаткові обов'язки. Іноді це негативно позначається на ставленні до Вас та не з кращої сторони характеризує в очах оточуючих. Якщо прагнете досягти в житті більшого, тренуйте волю.

- **21–25 балів** – достатньо сформовані вольові якості особистості. На Вас можна покластися – Ви не підведете. Вас не лякають ні нові доручення, ні далекі поїздки, ні ті справи, які інших лякають. Ваші дії послідовні: спонукання й усвідомлення мети; боротьба мотивів; акт прийняття рішення; виконання. Але нечітке уявлення та вибір способів дії породжує сумніви та дестимулює поведінку особистості.

- **26–30 балів** – високо-вольова поведінка особистості. Вольовими діями Ви досягаєте реалізації задуманого, підкорюєте свої імпульси свідомому контролю й змінюєте навколишню дійсність у відповідності зі своїм задумом. Але іноді Ваша тверда й категорична позиція з непринципових питань не подобається оточенню. Сила волі – це добре, але необхідно мати ще й такі якості, як гнучкість, поблажливість, доброту.

Додаток И

Бланк методики вивчення самооцінки за допомогою ранжування

Ідеал	Якість особистості	Я	Різниця	
			d	d^2
	Поступливість			
	Сміливість			
	Запальність			
	Наполегливість			
	Мовчазність			
	Терплячість			
	Незалежність			
	Сентиментальність			
	Обережність			
	Совісність			
	Нерішучість			
	Енергійність			
	Життєрадісність			
	Самовпевненість			
	Сором'язливість			
	Гордість			
	Індивідуалізм			
	Замріяність			
	Кмітливість			
	Свідомість			

Додаток К

Шановні колеги!

Повідомляємо вам, що ректорат, рада суспільно-гуманітарних кафедр НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ» у квітні-місяці проводять щорічну міжнародну науково-теоретичну конференцію студентів та аспірантів «Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта й соціальний прогрес».

Передбачається робота секції: «Міжнародна освіта в Україні: проблеми й перспективи» за участю виключно іноземних громадян (студентів, аспірантів).

Теми, що пропонувані до розгляду:

- Тенденції розвитку вищої освіти України в залузі підготовки іноземних громадян;
- Сучасні світові професійні вимоги до іноземного фахівця;
- Професійна підготовка іноземних громадян в Україні й за кордоном;
- Розбіжності в системі середньої освіти країн світу;
- Мотивація іноземних громадян до навчання;
- Адаптація студентів-іноземців;
- Менталітет іноземців;
- Освітнє середовище студентів-іноземців;
- Особистість викладача в системі підготовки іноземних громадян.

Умови участі в конференції:

До 1 лютого надіслати заявку на кожного учасника конференції тези доповіді, оформлені за такими вимогами:

Вимоги до оформлення тез:

Обсяг: Тези – до 2-х сторінок, відомості про авторів (окремо).

Формат: А4 (210x297 мм); орієнтація – книжна;

поля: ліве – 2,5; праве – 1,5; верхнє й нижнє – 2 см.; шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14, міжрядковий інтервал – 1,5; абзац – 1,25.

Мова написання тез – українська, російська або англійська.

Порядок оформлення:

Расул Ариан
НТУ «ХПИ», Иран

**ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ КАК ФАКТОР МОТИВАЦИИ
 ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН К ОБУЧЕНИЮ**

Каждый молодой человек стоит перед выбором жизненных ценностей. Молодежь всегда стремится сформировать внутреннюю ...

... пассивно «впитывающей губки» или активно работающего вместе с педагогом, – будет зависеть и тип обучения, и характер мотивации.

Малюнки, таблиці, схеми й діаграми, які містять тези конференції, виконуються в редакторах, сумісних з текстовим редактором Word з "прив'язкою" до тексту.

Список літератури не обов'язковий.

Час доповіді на секції – до 5-ти хвилин.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Громадянство _____

Місце навчання (ВНЗ, факультет) _____

Рівень навчання (студент / _курс/, бакалавр, магістр, аспірант) _____

Тема доповіді _____

Планую виступити на секції (ТАК, НІ) _____

Які технічні засоби необхідні для виступу на секції _____

Електронна адреса для зв'язку _____

Телефон (моб.) _____ (дом.) _____

Телефони для довідок: 067.9610137 (моб.)

Електронна адреса для зв'язку: E-mail: sladkih_i@ukr.net

Поштова адреса: 61001, м. Харків, Сладких І.А., до запитання

Секретар секції – ст. викладач кафедри природничих наук факультету міжнародної освіти НТУ "ХПИ" Сладких Ірина Анатоліївна.

Додаток Л

Педагогічні технології в навчанні студентів-іноземців груп довузівської підготовки

За організаційними формами

Академічні
Клубні-земляцтва

Індивідуальні
Групові

Колективний спосіб
навчання

Диференційоване
навчання

За типом управління пізнавальною діяльністю

Класичне
лекційне

Система
“консультант”

Навчання
за книгою

Система
малих груп

Комп’ютерне
навчання

Сучасне традиційне навчання

Традиційне класичне

Диференціювання

Програмоване навчання

За підходом до особистості

Особистісно – орієнтовані

Технології співробітництва

Авторитарні

За домінуючим методом

Догматичні,
репродуктивні

Діалогічні

Ігрові

Проблемні, пошукові

Творчі

Інформаційні
(комп’ютерні)

За напрямом модернізації існуючої традиційної системи

На основі активізації та інтенсифікації
діяльності студентів-іноземців

На основі ефективності організації
управління

На основі методичного й дидактичного
реконструювання матеріалу

Додаток Л.1

<p>Тема №95 Геометрические построения</p> <p>Задача №3 Деление отрезка на две равные части</p> <p>Черчение</p> <p>Семестр 1 Модуль 1</p>		
	<p>Новые слова темы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - деление - разделить - произвольно 	<p>Литература:</p> <p>Черчение для студентов-иностранцев Мазурова И.И., Казакова Т.Б. М.: Высш. школа, 1978.-200 с.</p> <p>(с) НТУ "ХПИ" ФМО каф. Естественных наук 2013 г.</p>

Тема 5. Геометрические построения**Задача 3. Деление отрезка на две равные части.**

Разделим отрезок AB на две равные части. Из точки A проводим дугу радиуса R . Из точки B проводим дугу радиуса R . Радиус R берем произвольно. Но R больше, чем длина отрезка AB , деленная на два:

$$R > \frac{AB}{2}$$

Дуги пересекаются в точках C и D . Отрезок CD перпендикулярен отрезку AB : $CD \perp AB$. Точка K делит отрезок AB на две равные части.

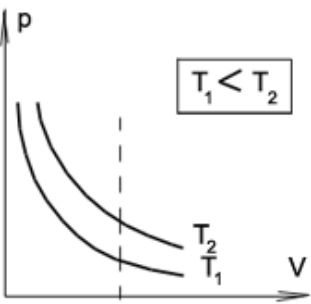
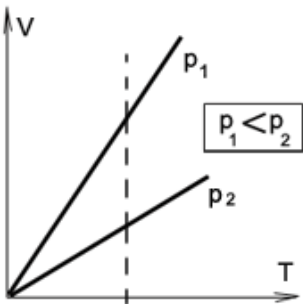
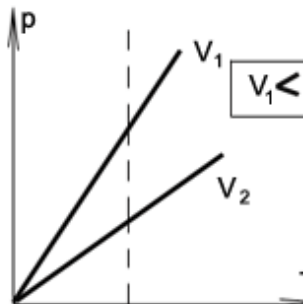
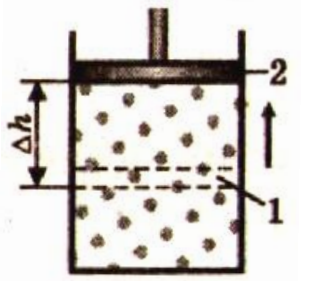
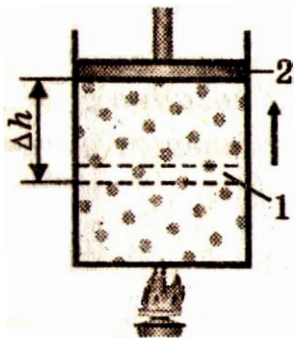

Длина отрезка AK равна длине отрезка KB : $AK = KB$.

Новые слова	ENGLISH	FRANÇAIS	عربي	VIỆT	中国的	ESPAÑOL
деле□ние	division	division	تقسيم	(sự, phép) chia	分度	division
раздели□ть	divide	diviser	تقسم	phân chia	劃分	dividir
произво□льно	arbitrarily	arbitrairement	تعهد فا	tự ý	武斷地	arbitrariamente

Додаток Л.2

Командна гра «Газові закони»

Картки для гри:

Роберт Бойль (1662р.) Англія Едм Маріотт (1676р.) Франція	Жозеф Луї Гей-Люссак (1802р.) Франція	Жак Олександр Сезар Шарль (1787р.) Франція
ізотермічний процес	ізобарний процес	ізохорний процес
$T = \text{const}$	$p = \text{const}$	$V = \text{const}$
$pV = \text{const}$	$\frac{V}{T} = \text{const}$	$\frac{p}{T} = \text{const}$
$\Delta U = 0$	$\Delta U = \frac{m i}{\mu 2} R \Delta T$	$\Delta U = \frac{m i}{\mu 2} R \Delta T$
$A = Q$	$A = p \Delta V$	$A = 0$
$Q = A$	$Q = \Delta U + A$	$Q = \Delta U$
ізотерма	ізобара	ізохора
		
		

Додаток М

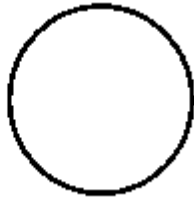
Тести для визначення психоформи типу й стилю мислення**Тест для візуального визначення психоформ поведінки**

Візуально п'ять фігур тесту виглядають таким чином:

«Квадрат»

«Коло»

«Прямокутник»

«Трикутник»

«Зигзаг»

Описи психоформ і стилів мислення:

1. Квадрат відповідає функції логіки (мисленню, об'єктивності оцінок) і властивий формі особи, що нормує, що наділяє здатністю до об'єктивного аналізу фактів.
2. Коло відповідає функції почуття (емоційності й суб'єктивності оцінок) і властивий формі особи, що гармонізує, яка пов'язана з розвиненими почуттями. Визначає здатність, до проникнення у внутрішній світ інших людей, до співчуття й співпереживання.
3. Прямокутник поєднує майже в рівних пропорціях декілька юнговських функцій і може проявлятися в різних психоформах. У своєму стійкому варіанті найчастіше є сполученням домінантної (сенсорної) і творчої (інтуїтивної) психоформи, але в його поведінці також часто можна помітити елементи, що належать типу особи, яка є така, що гармонізує (етична) й нормує (логічна).
4. Трикутник відповідає функції сенсорики (конкретиці). Він адекватний домінантній особі й нагороджує реалізмом, практичністю й якостями лідера.
5. Зигзаг відповідає функції інтуїції (асоціативному сприйняттю) і творчої (креативній) формі особи, які повертає до абстрактно-образному мисленню, зіставленням і здогадам, що не йдуть від досвіду – ні свого, ні чужого. Тому більшість нових відкриттів – наслідок інтуїтивних осяянь людей, які володіють не просто кмітливостю, передчуттям і живою уявою, а фантазією, що відриває їх від реальності, за межами якої вони знаходять відповіді на загадки природи.

Тест для визначення психоформи поведження Мегедь-Овчарова

Інструкція до тесту: Із чотирьох запропонованих нижче описів психоформ виберіть те, у якому буде найбільше Ваших позитивних відповідей. Це й буде Ваша провідна психоформа. Додатковою психоформой буде та, у якій Ваших позитивних відповідей буде більше, ніж у двох інших.

Описи психоформ	Так	Ні
1	2	3
<i>«Квадрат»</i>		
1. Ви не дієте емоційно, волієте жити за розумом, а не серцем, умієте вчасно зупинитися, щоб уникнути помилок.		
2. Зазвичай Ви не довіряєте швидким висновкам, гіпотезам і теоріям, вірите тільки фактам і вагомим доказам, а потім практичному досвіду.		
3. Ви не прихильник непродуманих дій, тому навіть у критичних ситуаціях, Ви насамперед усе обміркуєте й лише потім діятимете.		
4. Вам не подобається відхилятися від наміченої програми, змінювати рішення в останню мить, переключатися на інші заняття, не закінчивши попередніх, а також коли Вас відволікають або перебивають.		
5. Ви прагнете до стабільності й упорядкованості в житті. Невизначеність Вас дратує. Любите продумувати усе наперед, складати плани своїх занять і виконувати їх.		
6. Вас вважають пунктуальною й обов'язковою людиною. Ви не любите підводити інших і в душі не поважаєте тих, хто не виконує своїх обіцянок у визначений термін.		
7. Ви – людина звички, Вам важко змінювати свої принципи й переконання. Ви віддаєте перевагу розрахунку, здоровому глузду й практичності, а не романтиці ризику.		

1	2	3
<i>«Коло»</i>		
1. Вам властиві такт і дипломатичні здібності. Ви вмієте знаходити підхід до людей, співпереживаєте їм, маєте інтерес до їхніх особистих справ, намагаєтеся допомогти діями.		
2. Ви доброзичливі, привітні й прості в спілкуванні. Можете жертвувати своїми інтересами, аби тільки не засмучувати інших. Дуже дорожите добрими стосунками.		
3. Ви – уразлива людина. Розлютившись, довго не заспокоюєтеся, заново згадуючи інтонації голосу, вираз обличчя партнера, слова, сказані вами й партнером, намагаєтеся його зрозуміти.		
4. Вам властива сильна вразливість: іноді дещо з прочитаного, побаченого або те, що відбулося з іншими хвилює Вас до сліз протягом багатьох днів і років.		
5. Ви засуджуєте погані вчинки людей і не виправдовуєте їх, навіть якщо вони відбувалися в інтересах спільної справи або заради Вашої користі. Ви не можете продуктивно працювати разом з несимпатичними Вам людьми.		
6. Ви дуже любите людей і намагаєтеся говорити або робити їм щось приємне – просто так. Радість спілкування ставите над усе. Любите мирити, тих, що сперечаються.		
7. Заради справедливості й милосердя Ви готові поступитися матеріальними інтересами, успіхом і навіть колишніми переконаннями або звичками.		
<i>«Трикутник»</i>		
1. У Вас розвинений естетичний смак, Ви любите красиво й модно вдягатися. Завжди точно знаєте, що Вам пасує, а що ні. Охоче купуєте різні дизайнерські прикраси для житла й місця навчання.		
2. Ви уважно стежите за одягом, взуттям, зовнішністю, використовуєте гарні парфуми або одеколони, косметику або аксесуари. Завжди помічаєте й оцінюєте, як виглядають інші.		

1	2	3
3. Ви практична й пристосована до життя людина, успішно займаєтесь господарсько-побутовими справами. Багато речей робите власноруч, неохоче довіряєте це іншим.		
4. Ви – людина дії, завзятий і наполегливий в умінні досягати задуманого. Конкуренція викликає у вас азарт і бажання перемоги.		
5. Ви упевнені в собі, умієте пристосовуватися до обставин, вчасно реагувати, відстоюючи свої інтереси. Вам ніколи не зраджує почуття реалізму й практичної кмітливості.		
6. Вам подобається ясність і визначеність в усьому. Віддаєте перевагу конкретній інформації, матеріальній користі й розрахунку. Не любите відвернених теорій і довгих розмов.		
7. Ви любите жити й відпочивати з комфортом, займатися спортом, подорожувати, насолоджуватися природою, умієте використовувати життєві блага й добре в них розумієтесь.		
<i>«Зигзаг»</i>		
1. Ви – мрійник і романтик у душі. Минуле й сьогодні для Вас не задовольняє. Ви спрямовані в майбутнє. Схильні до роздуму й споглядальності. Досить неуважні.		
2. Вам важко справлятися з повсякденними проблемами, Ви не дуже практичні, не любите фізичних навантажень, занять спортом.		
3. Захопившись будь-якою ідеєю або новим хобі, забуваєте про свої фізичні потреби. Часто нехтуєте здоров'ям і матеріальними інтересами.		
4. Ви схильні більше розмірковувати, ніж діяти. Цікавитесь незвичайними й маловивченими явищами. Ваші інтереси різноманітні. Ви не любите довго займатися чимось одним.		
5. Вам важко тривалий час зосереджувати увагу на деталях і подробицях у навчанні. Вам не подобається, коли доводиться перевіряти або уточнювати зроблене.		

1	2	3
6. Не любите займатися побутом і господарством, погано стежите за зовнішністю й одягом. Узагалі волієте робити все швидко й просто.		
7. Ви вмієте гаряче відстоювати свої нові ідеї й переконання, захоплювати ними інших. Ви азартні й нетерплячі. Інтерес у Ваших вчинках часто превалює над користю.		

Стили мислення, що відповідають психоформам поведінки

Психоформи С. Деллінжер	Квадрат	Коло	Прямокутник (<i>нестійка, перехідна форма</i>)	Трикутник	Зигзаг
Стили мислення А. Харрісона, Р. Бремсона	Аналітик	Ідеаліст	Прагматик	Реаліст	Синтезатор

Типологія стилів мислення

(американських психологів А. Харрісона і Р. Бремсона)

виглядає таким чином:

1. *Аналітик* – представник психоформи, що нормує, такий, що систематично аналізує факти й шукає логічні способи вирішення проблем. Спочатку він збирає відомості, потім аналізує їх і робить висновки. Дуже уважний до деталей. Дещо консервативний у своїх поглядах і настановах. Його важко переконати, не спираючись на логіку чітких закономірностей і фактів. При цьому, теорії й гіпотези він часто цінує навіть вище реальних фактів, тим більше – почуттів або відчуттів. Малоемоційний, не гнучкий у стосунках, неохоче вникає в чужі проблеми й не часто ділиться своїми. Акуратний,

дисциплінований. Прихильник планування, не любить експромтів, часто губиться й робить помилки. Не любить безцільних розмов, недоречних жартів. До всього готується заздалегідь, продумує все наперед у деталях.

2. Ідеаліст – представник психоформи, що гармонізує. Це особистість, налаштована на пошук гармонії й згоди між людьми. Вона уважна до чужих проблем, любить їх аналізувати й робити свої висновки. Це тактовна людина, часто невпевнена в собі, доброзичлива й скромна. Дещо консервативна в поглядах і звичках, може затягувати вирішення проблем, сумніваючись у виборі рішення або намагаючись знайти кращі варіанти їх реалізації. Дуже турботливий і вимагає такої ж уваги до себе. Жорстокість і несправедливість виводять його з рівноваги й провокують іноді на сварку. Сильно образившись, йому не швидко вдається вибачити кривдника.

3. Прагматик – представник мінливої психоформи. Він – сміливий експериментатор і інноватор, гнучкий тактик, що добре враховує різноманітні можливості й варіанти вирішення проблем. Зазвичай планує свої дії, але плани його мінливі, тому що він найчастіше орієнтується по ситуації. Не любить чекати, налаштований на швидку віддачу. Прагнучи до значної вигоди в майбутньому, він воліє отримувати хоча б частковий прибуток уже тепер. Має практичну кмітливість, маркетинговий, часом спекулятивний підхід. Не любить довгих теоретичних розмов. Його не цікавлять деталі справи, а тільки результат. Шукає найкоротші шляхи до мети, розкидається, багато чого не доводить до кінця. Відчуває інтерес до інновацій, питань тактики й стратегії. Демократичний, невимушений у спілкуванні, миролюбний, з почуттям гумору, оптимістичний, але часом здається легковажним і ненадійним, нещирим, здатним відмовитися від наміченої справи, якщо його вабить дещо більш вигідне.

4. Реаліст – представник домінуючої психоформи. Людина конкретного напрямку в думках і діях, налаштований на впровадження, реалізацію своїх або чужих ідей, швидку практичну віддачу. Дуже критичний, часто нетерплячий, ставить факти, досвід і компетентність понад усе. Здатний спрощувати

проблеми, не зосереджуючись на детальному обдумуванні. Для нього важливіше дія й результат. Орієнтований на поточні завдання, не любить загадувати далеко наперед. Недовірливий до теорій, припущень, почуттів інших. Його більше цікавлять способи реалізації конкретної мети, пошук ресурсів і можливостей. Прямолінійний, владний, часом грубий, рішучий і радикальний у взаємодії з іншими. Не любить довгих міркувань або пояснень. Ефективний у ситуаціях з ясною метою, оперативно вирішує поточні проблеми. Догматичний у судженнях, переоцінює значення досвіду й фактів, через що часто робить помилки.

5. Синтезатор – представник творчої психоформи, здатний уловлювати в подробицях загальні закономірності й, навпаки, у цілісній системі бачить її складові; він добре помічає протиріччя у, здавалося б, безперечних аргументах і концепціях. Раптові осяяння й нові ідеї постійно хвилюють його неспокійний дух. Людина з таким стилем мислення часто стає дослідником життєвих або наукових проблем. Вона любить дискусії, сміло загострює проблеми, іде у відкриту атаку, виділяючись своєю прямолінійністю, негативністю оцінок, гострою спостережливістю. Безкомпромісність особистості в деяких випадках пояснюється тим, що для неї немає нічого дорожчого від істини. Синтезатор любить фантазувати або моделювати розвиток подій або процесів, часто відривається від реальності, але зате може винайти таке, чого до нього ще ніхто не придумав. Його часто вважають упертим сперечальником або людиною «не від світу цього».

Додаток Н

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”

“ ЗАТВЕРДЖЕНО ”

Декан факультету міжнародної освіти
 доц. Ластовка О.П.
 _____
 .(прізвище, ініціали)

_____ (підпис)
 “ 5 ” жовтня 2011 р.

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Навчальної дисципліни креслення
 _____
 (найменування дисципліни)

Підготовки довузівська (груп пізнього заїзду – запізнення на 6 тижнів)
 _____
 (назва освітньо-кваліфікаційного рівня)

За спеціальністю _____
 _____
 (код і назва спеціальності)

Напряму підготовки інженерно-технічний
 _____
 (код і назва напрямку підготовки)

Відповідальний лектор

Сладких І.А.
 _____
 (прізвище та ініціали)

_____ (підпис)
 “ 5 ” жовтня 2011 р.

Розглянуто на засіданні кафедри

природничих наук факультету міжнародної освіти
 “ 5 ” жовтня 2011 р.

Протокол № 3
 Завідувач _____ Лобода А.І.
 _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Харків 2011

1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

1.1. Розподіл навчального часу за семестрами й видами навчальних занять

Семестр	Загальний обсяг, (годин)	З них		За видами навчальних занять, (годин)							Індивідуальні завдання студентам			Контрольні заходи						Звітність		
		Аудиторні заняття, (годин)	Самостійні заняття студентів, С, (годин)	Лекції	Лабораторні заняття	Практичні заняття	Семінари	Консультації	Самостійні заняття під керівництвом викладача, С/вк, (годин)	Контрольна робота	Курсовий проект (робота)	ОДЗ	РГЗ	ІТР	Термін практики	Модульна контрольна робота №1 (№ заняття)	Модульна контрольна робота №2 (№ заняття)	Контрольна робота (№ заняття)	Колоквіум	Загальний обсяг кредитів	Залік (тиждень)	Екзамен (тиждень)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
1	70	26	36			18		26	8	8			4ГЗ			13		4, 8, 11		1,9	18	
2	90	36	50			26		36	4	10			4ГЗ				18	5, 8, 10, 14		2,5	18	
1,2	160	62	86			44		62	12	18			8ГЗ			2	2	7		4,4		

1.2. План вивчення навчальної дисципліни

Порядковий № заняття	Види навчальних занять /Л; ЛЗ; ПЗ; С; С/вк./	Кількість годин	Номери семестрів, найменування тем і питань кожного заняття. Завдання на самостійну роботу студентів	Потрібний рівень сформованості знань та вмінь для кожного питання	Інформаційно-методичне забезпечення
1	2	3	4	5	6
I семестр					
1	ПЗ	2	Вступ. Креслярські інструменти й матеріали.	З:2 У:2	[1] с. 7-12 [7] с. 5-13 [2] с. 4-5
2	ПЗ	2	Лінії. Кути. Формати креслення.	З:2 У:2	[1] с. 8, 13-14 [7] с. 13-26 [2] с. 6-7 [5] с. 4-7
	С/вк	2	Відпрацьовування техніки креслення ліній, вправи на вимір і побудову кутів.		
3	ПЗ	2	Лінії креслення. Типи ліній. Геометричні побудови.	З:2 У:2	[1] с. 14-16, 22 [7] с. 26-36 [2] с. 10
	С	4	Виконання завдання № 1.		
4		2	Контрольна робота № 1.	З:2 У:2	
5	ПЗ	2	Шрифт креслярський.	З:2 У:2	[1] с. 16-22 [2] с. 12-16 [5] с. 14-29
	С/вк	2	Відпрацьовування техніки креслення букв, цифр, знаків.		
	С	8	Виконання завдання № 2.		
6	ПЗ	2	Геометричні побудови. Багатокутники, їхні види, елементи й властивості.	З:2 У:2	[1] с. 22-27 [7] с. 36-48 [2] с. 17-20
	С	4	Рішення завдань: геометричні побудови.		

1	2	3	4	5	6
7	ПЗ С	2 4	Поділ кола на рівні частини. Рішення завдань: поділ кола на рівні частини.	3:2 У:2	[1] с. 33-36 [2] с. 21-29
8		2	Контрольна робота № 2.	3:2 У:2	
9	ПЗ С	2 4	Нанесення розмірів. Виконання завдання № 3: «Поділ кола на рівні частини». Нанесення розмірів на кресленні.	3:2 У:2	[1] с. 27-30 [2] с. 29-32 [5] с. 36-46
10	ПЗ С/вк С	2 2 8	Дотичні. Масштаби. Спряження. Побудова дотичних: до кола з точки на колі та з точки, яка не лежить на колі; до двох кіл. Виконання завдання № 4.	3:2 У:2	[1] с. 31,37-46 [1] с. 31 [2] с. 34-40
11		2	Контрольна робота № 3.	3:2 У:2	
12	ПЗ С/вк С	2 2 4	Циркульні криві, що складаються з дуг окружності. Лекальні криві. Приклади використання кривих у контурах деталей машин. Виконання вправ на побудову циркульних кривих (овал, завиток), лекальних кривих (еліпс, парабола, гіпербола).	3:2 У:2	[1] с. 47-54 [1] с. 47-54 [2] с. 41-42
13		2	Модульна контрольна робота № 1.	3:2 У:2	
II семестр					
1	ПЗ С	2 2	Методи побудови зображень. Виконання вправ методом прямокутного проєкціювання.	3:2 У:2	[1] с. 57-58 [2] с. 44
2	ПЗ С	2 4	Ортогональні проєкції точки. Вивчення лексики теми, відпрацьовування техніки побудови епюр і наочного зображення точки.	3:2 У:2	[1] с. 59-68 [2] с. 45-50 [4] с. 3-20
3	ПЗ С	2 4	Ортогональні проєкції прямої лінії й точки на прямій. Ортогональні проєкції точки. Визначення натуральної величини відрізка. Вивчення лексики теми. Рішення завдань з теми.	3:2 У:2	[1] с. 69-79 [2] с. 51-56

1	2	3	4	5	6
4	ПЗ С/вк С	2 2 2	Проекції площини. Побудова проєкцій плоскої фігури. Визначення натуральної величини плоскої фігури Побудова третьої проєкції за двома заданими. Вивчення лексики теми. Рішення завдань.	3:2 У:2	[1] с. 79-88 [2] с. 56-58 [2] с. 56-58
5		2	Контрольна робота № 4.	3:2 У:2	
6	ПЗ С	2 2	Геометричні тіла. Елементи геометричних тіл. Вивчення лексики теми.	3:2 У:2	[1] с. 90-123 [2] с. 60-75
7	ПЗ С	2 2	Проекції геометричних тіл (призма, циліндр, конус, піраміда). Точки на поверхні геометричних тіл. Побудова проєкцій залежно від розташування геометричних тіл.	3:2 У:2	[1] с. 95-123 [2] с. 60-75
8		2	Контрольна робота № 5.	3:2 У:2	
9	ПЗ С	2 6	Аксонетричні проєкції плоских фігур, проєкції призми, піраміди, циліндра й конуса. Виконання завдання № 5.	3:2 У:2	[1] с. 144-165 [2] с. 76-79
10		2	Контрольна робота № 6.	3:2 У:2	[2] с. 80
11	ПЗ С	2 6	Побудова проєкцій моделі за її ізометрією. Виконання завдання № 6.	3:2 У:2	[1] с. 173-178 [2] с. 82-85
12	ПЗ С	2 8	Побудова проєкцій деталі. Виконання завдання № 7.	3:2 У:2	[1] с. 166-178 [2] с. 91-95
13	ПЗ С	2 10	Розрізи й перерізи геометричних тіл. Виконання завдання № 8.	3:2 У:2	[1] с. 180-191 [2] с. 100-104 [6] с. 3-23
14		2	Контрольна робота № 7.	3:2 У:2	[2] с. 96, 105

1	2	3	4	5	6
15	ПЗ	2	Система автоматизованого проектування AutoCAD 2000. Вступ. Установка й налагодження робочої області (панель меню, стандартна панель інструментів).	3:2 У:2	
16	ПЗ С	2 2	Прості об'єкти й інструменти їхньої побудови. Переміщення й зміна розміру зображення. Блоки. Штрихування. Текст. Відпрацьовування практичних навичок роботи в САПР AutoCAD.	3:2 У:2	
17	ПЗ С/вк С	2 2 2	Системи координат. Використання координатних точок. Редагування креслень. Вивчення лексики теми. Виконання графічних завдань 1 і 2 у САПР AutoCAD. Відпрацьовування практичних навичок роботи в САПР AutoCAD.	3:2 У:2	
18		2	Модульна контрольна робота № 2.	3:2 У:2	

3. ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ Й МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

№ п/п	Назва підручників, навчальних посібників, методичних вказівок, каталог інформаційного й матеріального забезпечення	Де застосовується
1	2	3
1.	Мазурова Н.И., Козакова Т.Б.. Черчение (для студентов-иностранцев). – М.: Высш. шк., 1986.	Основний підручник.
2.	Рабочая тетрадь по черчению. – М.: Высш. шк., 1987.	При виконанні обов'язкових завдань та С/вк.
3.	Александрова Е.П., Лучников А.Ф., Лобода А.И. Методические указания к решению задач по черчению (вводный курс). – Х., 1990.	Для самостійної роботи студентів.
4.	Федоренко Н.А., Дыгало А.И., Лучников А.Ф., Лобода А.И.. Проецирование точки: Методические указания к решению задач по черчению. – Х., 1989. – 20 с.	Для самостійної роботи студентів.
5.	Кунденко С.М., Лучников А.Ф., Лобода А.И.. Основные правила оформления чертежей: Методические указания для самостоятельной работы. – Х., 1991. – 54 с.	Для самостійної роботи студентів.
6.	Кунденко С.М., Лучников А.Ф., Лобода А.И., Орлова Л.А.. Изображения – виды, разрезы, сечения: Методические указания для самостоятельной работы студентов по черчению. – Х., 1991.	Для самостійної роботи студентів.
7.	Введение в язык предмета. Черчение. Математика. Химия. Физика. Уч. пособие для иностранных студентов подгот. ф-тов / Под ред. Ясницкой И.А. – 3-е изд., перераб. и доп. – Х.: НТУ «ХПИ», 2007. – 160 с.	Перші п'ять занять на етапі введення.

Додаток Н. 1

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”

“ ЗАТВЕРДЖЕНО ”

Декан факультету міжнародної освіти
 доц. Ластовка О.П.
 (прізвище, ініціали)
 (підпис)
 “ 5 ” жовтня 2011 р.

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Навчальної дисципліни креслення
 (найменування дисципліни)
 Підготовки довузівська (груп пізнього заїзду – запізнення на 17 тижнів)
 (назва освітньо-кваліфікаційного рівня)
 За спеціальністю _____
 (код і назва спеціальності)
 Напряму підготовки інженерно-технічний
 (код і назва напрямку підготовки)

Відповідальний лектор

Сладких І.А.

(прізвище та ініціали)

(підпис)

“ 5 ” жовтня 2011 р.

Харків 2011

Розглянуто на засіданні кафедри

природничих наук факультету міжнародної освіти

“ 5 ” жовтня 2011 р.

Протокол № 3

Завідувач

Лобода А.І.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

1.1. Розподіл навчального часу за семестрами й видами навчальних занять

Семестр	Загальний обсяг, (годин)	З них		За видами навчальних занять, (годин)							Індивідуальні завдання студентам			Контрольні заходи						Звітність		
		Аудиторні заняття, (годин)	Самостійні заняття студентів, С, (годин)	Лекції	Лабораторні заняття	Практичні заняття	Семінари	Консультації	Самостійні заняття під керівництвом викладача, С/вк, (годин)	Контрольна робота	Курсовий проект (робота)	ОДЗ	РГЗ	ІТР	Термін практики	Модульна контрольна робота №1 (№ заняття)	Модульна контрольна робота №2 (№ заняття)	Контрольна робота (№ заняття)	Колоквіум	Загальний обсяг кредитів	Залік (тиждень)	Екзамен (тиждень)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
1	48	14	28			10		14	6	4			4ГЗ			7		5		1,3	-	
2	112	30	60			24		30	22	6			4ГЗ				16	2,7		3	18	
1,2	160	44	88			34		44	28	10			8ГЗ			2	2	3		4,3		

1.2. План вивчення навчальної дисципліни

Порядковий № заняття	Види навчальних занять /Л; ЛЗ; ПЗ; С; С/вк./	Кількість годин	Номери семестрів, найменування тем і питань кожного заняття. Завдання на самостійну роботу студентів	Потрібний рівень сформованості знань та вмінь для кожного питання	Інформаційно-методичне забезпечення
1	2	3	4	5	6
I семестр					
1	ПЗ	2	Вступ. Креслярські інструменти й матеріали. Формати.	3:2 У:2	[1] с. 7-12 [2] с. 4-5 [7] с. 5-13, 20-26
	С	2	Вивчення лексики теми.		[1] с. 7-12
2	ПЗ	2	Лінії. Кути. Лінії креслення. Типи ліній.	3:2 У:2	[1] с. 8, 13-14 [7] с. 13-20, 26-36
	С/вк	2	Відпрацювання техніки креслення ліній, вправи на вимір і побудову кутів.		[2] с. 6-7
	С	4	Виконання завдання № 1.		[5] с. 4-7 [2] с. 10
3	ПЗ	2	Шрифт креслярський.	3:2 У:2	[1] с. 16-22
	С/вк	2	Відпрацювання техніки креслення букв, цифр, знаків.		[2] с. 12-16
	С	8	Виконання завдання № 2.		[5] с. 14-29
4	ПЗ	2	Геометричні побудови. Багатокутники, їхні види, елементи й властивості.	3:2 У:2	[1] с. 22-27 [7] с. 36-48
	С	4	Рішення завдань: геометричні побудови.		[2] с. 17-20

1	2	3	4	5	6
5		2	Контрольна робота № 1.	3:2 У:2	
6	ПЗ С/вк С	2 2 6	Поділ кола на рівні частини. Нанесення розмірів. Виконання завдання № 3: «Поділ кола на рівні частини».	3:2 У:2	[1] с. 27-36 [2] с. 21-29 [2] с. 29-32
7		2	Модульна контрольна робота № 1.	3:2 У:2	
II семестр					
1	ПЗ С/вк С	2 2 8	Дотичні. Масштаби. Спряження. Побудова дотичних: до кола з точки на колі та з точки, яка не лежить на колі; до двох кіл. Виконання завдання № 4: «Спряження»	3:2 У:2	[1] с. 31,37-46 [1] с. 31 [2] с. 34-40
2		2	Контрольна робота № 2.	3:2 У:2	
3	ПЗ С/вк С	2 2 6	Циркульні криві, що складаються з дуг окружності. Лекальні криві. Приклади використання кривих у контурах деталей машин. Виконання вправ на побудову циркульних кривих (овал, завиток), лекальних кривих (еліпс, парабола, гіпербола).	3:2 У:2	[1] с. 47-54 [1] с. 47-54 [2] с. 41-42
4	ПЗ С/вк С	2 2 6	Методи побудови зображень. Ортогональні проекції точки. Відпрацьовування техніки побудови епюр і наочного зображення точки. Вивчення лексики теми. Виконання вправ методом прямокутного проєкціювання.	3:2 У:2	[1] с. 57-58 [1] с. 59-68 [2] с. 44
5	ПЗ С/вк С	2 2 6	Ортогональні проекції прямої лінії й точки на прямій. Визначення натуральної величини відрізка. Вивчення лексики теми. Рішення завдань з теми.	3:2 У:2	[1] с. 69-79 [2] с. 51-56
6	ПЗ С/вк С	2 2 4	Проекції площини. Побудова проєкцій плоскої фігури. Визначення натуральної величини плоскої фігури Побудова третьої проєкції за двома заданими. Вивчення лексики теми. Рішення завдань.	3:2 У:2	[1] с. 79-88 [2] с. 56-58 [1] с. 79-88

1	2	3	4	5	6
7		2	Контрольна робота № 3.	3:2 У:2	
8	ПЗ С/вк С	2 2 2	Геометричні тіла. Елементи геометричних тіл. Проекції геометричних тіл (призма, циліндр). Вивчення лексики теми.	3:2 У:2	[1] с. 90-123 [2] с. 60-75
9	ПЗ С/вк С	2 2 4	Проекції геометричних тіл (конус, піраміда). Точки на поверхні геометричних тіл (призма, циліндр, конус, піраміда) Побудова проєкцій залежно від розташування геометричних тіл.	3:2 У:2	[1] с. 95-123 [1] с. 95-123 [2] с. 60-75
10	ПЗ С/вк С	2 2 6	Аксонетричні проєкції плоских фігур, проєкції призми, піраміди, циліндра й конуса. Побудова прямокутної ізометрії геометричних тіл і моделей. Виконання завдання № 5.	3:2 У:2	[1] с. 144-165 [1] с. 144-165 [2] с. 76-79
12	ПЗ С/вк С	2 2 10	Побудова проєкцій моделі за її ізометрією. Побудова проєкцій деталі. Виконання завдань № 6, 7.	3:2 У:2	[1] с. 173-178 [1] с. 166-178 [2] с. 82-85;91-95
13	ПЗ С	2 10	Розрізи й перерізи геометричних тіл. Виконання завдання № 8.	3:2 У:2	[1] с. 180-191 [2] с. 100-104 [6] с. 3-23
14	ПЗ С/вк С	2 2 2 2	Система автоматизованого проектування AutoCAD 2000. Вступ. Установка й налагодження робочої області (панель меню, стандартна панель інструментів). Прості об'єкти й інструменти їхньої побудови. Переміщення й зміна розміру зображення. Блоки. Штрихування. Текст. Відпрацювання практичних навичок роботи в САПР AutoCAD.	3:2 У:2	

1	2	3	4	5	6
15	ПЗ С/вк С	2 2 22	Системи координат. Використання координатних точок. Редагування креслень. Вивчення лексики теми. Виконання графічних завдань 1 і 2 у САПР AutoCAD. Відпрацьовування практичних навичок роботи в САПР AutoCAD.	3:2 У:2	
16		2	Модульна контрольна робота № 2.	3:2 У:2	

3. ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ Й МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

№ п/п	Назва підручників, навчальних посібників, методичних вказівок, каталог інформаційного й матеріального забезпечення	Де застосовується
1	2	3
1.	Мазурова Н.И., Козакова Т.Б.. Черчение (для студентов-иностранцев). – М.: Высш. шк., 1986.	Основний підручник.
2.	Рабочая тетрадь по черчению. – М.: Высш. шк., 1987.	При виконанні обов'язкових завдань та С/вк.
3.	Александрова Е.П., Лучников А.Ф., Лобода А.И. Методические указания к решению задач по черчению (вводный курс). – Х., 1990.	Для самостійної роботи студентів.
4.	Федоренко Н.А., Дыгало А.И., Лучников А.Ф., Лобода А.И.. Проецирование точки: Методические указания к решению задач по черчению. – Х., 1989. – 20 с.	Для самостійної роботи студентів.
5.	Кунденко С.М., Лучников А.Ф., Лобода А.И.. Основные правила оформления чертежей: Методические указания для самостоятельной работы. – Х., 1991. – 54 с.	Для самостійної роботи студентів.
6.	Кунденко С.М., Лучников А.Ф., Лобода А.И., Орлова Л.А.. Изображения – виды, разрезы, сечения: Методические указания для самостоятельной работы студентов по черчению. – Х., 1991.	Для самостійної роботи студентів.
7.	Введение в язык предмета. Черчение. Математика. Химия. Физика. Уч. пособие для иностранных студентов подгот. ф-тов / Под ред. Ясницкой И.А. – 3-е изд., перераб. и доп. – Х.: НТУ «ХПИ», 2007. – 160 с.	Перші п'ять занять на етапі введення.

Додаток П

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”

“ ЗАТВЕРДЖЕНО ”

Декан факультету міжнародної освіти

доц. Ластовка О.П.

(прізвище, ініціали)

(підпис)

“ 5 ” жовтня 20 11 р.

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМАНавчальної дисципліни фізика

(найменування дисципліни)

Підготовки довузівська (груп пізнього заїзду – запізнення на 6 тижнів)

(назва освітньо-кваліфікаційного рівня)

За спеціальністю _____

(код і назва спеціальності)

Напряму підготовки інженерно-технічний

(код і назва напрямку підготовки)

Відповідальний лектор

Сладких І.А.

(прізвище та ініціали)

(підпис)

“ 5 ” жовтня 20 11 р.

Розглянуто на засіданні кафедри

природничих наук факультету міжнародної освіти

“ 5 ” жовтня 20 11 р.

Протокол № _____

Завідувач Лобода А.І.

(прізвище та ініціали)

Харків 2011

1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

1.1. Розподіл навчального часу за семестрами та видами навчальних занять

Семестр	Загальний обсяг (годин) / кредитів ECTS	З них		За видами навчальних занять							Індивідуальні заняття студентів				Терміни практики	Контрольні заходи					Звітність	
		Аудиторні заняття. (годин)	Самостійні занят. с/луд, С, (годин)	Лекції	Лабораторні заняття	Практичні заняття	Семінари	Консультації	Самостійна робота під керівництвом викладача, С/вк, (годин)	Контрольна робота	Курсовий проект (робота)	ОДЗ	РГЗ	ІТР		Модульна контрольна робота №1	Модульна контрольна робота № 2	Контрольна робота	Колоквіум	Загальний обсяг кредитів	Залік	Екзамен
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
1	69	32	23	–	–	24		20	14	8						16		6, 9, 13		1,9	17	
2	198	102	72	20	18	54		34	24	10							59	33,36,42,53		5,5		18
ГОД	267	134	95	20	18	78		54	38	18						2	2			7,4		

* кількість кредитів базового обсягу (п.5 навчального плану)

** наявність індивідуальних завдань, контрольних заходів та звітність проставляється знаком +

1.2. План вивчення навчальної дисципліни

Порядковий № зан.	Види навч. занять (Л;ЛЗ;ПЗ;С)	Кількість годин	Номери семестрів, найменування тем і питань кожного заняття. Завдання на самостійну роботу студентам	Потрібний рівень сформованості знань та вмінь для кожного питання	Інформаційно-методичне забезпечення
1	2	3	4	5	6
			I семестр		
1	ПЗ	2	Вступ. Природа. Об'єкти природи. Матерія.	3.1 У.1 У.2 3.2	[1] с. 7-8 [3] с. 101-112 [12] с. 3-6 [15] с. 7-12
2	ПЗ	2	1. Механіка. 1.1. Основи кінематики. Тема 1. Положення тіл у просторі. Матеріальна точка. Тіло відліку. Система відліку. Механічний рух.	3.1,3 У.2	[1] с. 8-12 [3] с. 117-124 [9] с. 6-9 [15] с. 14-18
	С	2	Вивчення лексики теми 1.		1, 3, 4, 9, 15
3	ПЗ	2	Тема 2. Кінематичні характеристики. Траєкторія, шлях, переміщення. Швидкість. Середня швидкість. Прискорення. Середнє прискорення.	3.1 У.2 У.:2 3.3	[1] с. 9-10, 17-18 [2] с. 7-8, 25-31 [9] с. 9-21 [15] с. 17-31
	С	4	Вивчення лексики теми 2.		[1, 2, 4, 9, 15]
4	ПЗ	2	Тема 3. Рівномірний рух. Рівномірний прямолінійний рух. Визначення. Формули швидкості, шляху.	3.1 У.1 У.:2 3.1	[1] с. 19-22 [2] с. 9, 25-31 [15] с. 32-34
	С/вк	2	Графіки. Розв'язання завдань.		[1] с. 19-22 [2] с. 9, 25-31 [15] с. 34-36
	С	2	Вивчення лексики теми 3. Розв'язання завдань.		[1, 2, 4, 15]

1	2	3	4	5	6
5	ПЗ	2	Тема 4. Рівномірний рух по колу . Чисельні характеристики. Кутове переміщення. Кутова швидкість. Лінійна швидкість. Нормальне, тангенціальне й повне прискорення.	3.1 У.2 У.2 3.1	[1] с. 70-72 [2] с. 9, 25-31 [9] с. 21-32 [15] с. 27-30, 42-46
	С/вк	2	Розв'язання завдань .		[2] с. 9, 25-31 [15] с. 135
	С	2	Вивчення лексики теми 4. Розв'язання завдань .		[1, 2, 4, 15]
6		2	Контрольна робота № 1.		
7	ПЗ	2	Тема 5. Рівноприскорений рух. Види руху. Рівняння швидкості, шляху, переміщення. Графіки. Розв'язання завдань .	3.1 У.2 У.:2 3.1	[1] с. 26-32 [2] с. 25-31 [9] с. 21-32 [15] с. 36-38, 40-41
	С/вк	2	Розв'язання завдань .		[2] с. 25-31 [15] с. 119,120,138
	С	4	Вивчення лексики теми 5. Розв'язання завдань .		[1, 2, 4, 9, 15]
8	ПЗ	2	Тема 6. Рух тіл у гравітаційному полі Землі. Види руху та їх графіки. Вільне падіння.	3.1 У.2 У.2 3.1	[1] с. 26-31 [15] с. 120-123
	С/вк	2	Розв'язання завдань .		[2] с. 25-31 [15] с. 136-138
	С	2	Вивчення лексики теми 6. Розв'язання завдань .		[1, 2, 4, 9, 15]
9		2	Контрольна робота № 2.		
10-11	ПЗ	4	1.2. Основи динаміки. Тема 7. Закони динаміки. І закон Ньютона. Закон інерції Галілея. Інерціальні системи відліку. Інертність. Маса. Сила. II і III закони Ньютона.	3.:1,2 У.2 У.:3 3.1	[1] с. 37,40, 43-46 [11] с. 3-22 [12] с. 3-4 [15] с. 48-67
	С/вк	2	Розв'язання завдань . Вивчення лексики теми 7.		[2] с. 10-15, 29 [10] [15] с. 48-67, 139
12	ПЗ	2	Тема 8. Гравітаційні сили. Закон всесвітнього тяжіння. Сила тяжіння.	3.1 У.2 У.2 3.1	[1] с. 46-49, 52-63 [15] с. 82-86
	С/вк	2	Вага тіла. Розв'язання завдань .		[1] с. 52; [2] с. 35-40
	С	4	Вивчення лексики теми 8. Розв'язання завдань .		[1, 4, 15]

1	2	3	4	5	6
13		2	Контрольна робота № 3.		
14-15	ПЗ	4	Тема 9. Сили пружності. Закон Гука. Сила тертя. Сила реакції опори. Сила натягу.	3.1 У.2 У.:2 3.:1	[1] с. 52-63 [15] с. 75-78
	С/вк	2	Розв'язання завдань .		[2] с. 41 [15] с. 141, 144
	С	3	Вивчення лексики теми 9. Розв'язання завдань .		[1, 4, 10, 15]
16		2	Модульна контрольна робота № 1.		
II семестр					
17-19	ПЗ	6	Тема 10. Закони збереження в механіці. Імпульс тіла. Імпульс системи тіл. Імпульс сили. II закон Ньютона у формі імпульсів. Закон збереження імпульсу.	3.1 У.2 У.2 3.1	[1] с. 40-42 [11] с. 9-19 [15] с. 87-93
	С/вк	2	Розв'язання завдань .		[2] с. 39
	С	4	Вивчення лексики теми 10. Розв'язання завдань .		[1, 4, 11, 15]
20, 21	ПЗ	4	Тема 11. Механічна робота. Визначення. Формули. Механічна потужність. ККД механізмів. Розв'язання завдань.	3.1 У.2 У.:2,3 3.1	[1] с. 77-81 [2] с. 74-85 [11] с. 19-32 [15] с. 93-99
	С	3	Вивчення лексики теми 11. Розв'язання завдань .		[1, 2, 4, 11,15]
22, 23	ПЗ	4	Тема 12. Механічна енергія. Види механічної енергії. Закон збереження і перетворення енергії в механічних процесах.	3.1 У.2 У.1,2 3.2	[1] с. 72-92 [15] с. 101-114
	С/вк	2	Розв'язання завдань .		[2] с. 74-81 [15] с. 130
	С	3	Вивчення лексики теми 12. Розв'язання завдань .		[1, 2, 4, 15]
24		2	Лабораторна робота № 1.	3.1 У.2 У.1 3.2	[14]
25	Л	2	Тема 13. Статика й динаміка рідин і газу. Тиск. Закон Паскаля. Атмосферний тиск. Досліди Торрічеллі. Зміна атмосферного тиску з висотою. Барометрична формула.		[1] с. 170-174
	С	1	Вивчення лексики теми 13.		[1] с. 170-174

1	2	3	4	5	6
26	Л	2	Тема 14. Сила Архімеда. Умови плавання тіл. Рівняння Бернуллі.	3.1 У.2 У.1 3.2	[1] с. 174-176
	С/вк	2	Розв'язання завдань .		[2] с. 65-67, 72-73
	С	1	Вивчення лексики теми 14. Розв'язання завдань .		[1, 2]
27, 28	ПЗ	4	1.3. Механічні коливання і хвилі. Тема 15. Коливальний рух. Вільні коливання. Вимушені коливання. Амплітуда, період, частота коливань. Математичний маятник.	3.1 У.2 У.:2,3 3.1	[1] с. 103-118
	С/вк		Розв'язання завдань .		[2] с. 85-89
	С	2	Вивчення лексики теми 15. Розв'язання завдань .		[1, 2]
29	ПЗ	2	Тема 16. Хвилі. Звукові хвилі. Довжина хвилі. Швидкість поширення, період, частота. Зв'язок між ними. Розв'язання завдань.	3.1 У.2 У.:2 3.1	[1] с. 103-118 [2] с. 88-91
	С	2	Вивчення лексики теми 16. Розв'язання завдань .		[1] с. 103-118 [2] с. 89-91
30	Л	2	2. Молекулярна фізика. 2.1. Вступ. Тема 17. Тепловий рух і теплові явища. Статистичні та термодинамічні фізичні величини. Молекулярно-кінетична теорія й термодинаміка.	3.1 У.2 У.1,2 3.2	[1] с. 118-130 [2] с. 98-101
	С	4	Вивчення лексики теми 17.		[1] с. 118-130
31	Л	2	2.2. Молекулярно-кінетична теорія речовини. Тема 18. Основні положення теорії. Дифузія. Броунівський рух. Маса й розмір молекул.	3.1 У.2 У.1 3.1	[1] с. 118-130 [2] с. 98-101 [8] с. 4-10
	С	2	Вивчення лексики теми 18.		[1] с. 118-130
32	ПЗ	2	Тема 19. Ідеальний газ. Основне рівняння МКТ ідеального газу. Термодинамічна рівновага. Температура. Температурні шкали. Рівняння Менделєєва-Клапейрона. Ізопроеци ідеального газу.	3.1 У.1 У.2 3.1	[1] с. 133-150
	С/вк	2	Розв'язання завдань .		[2] с. 95-126
	С	4	Вивчення лексики теми 19. Розв'язання завдань.		[1, 2, 4]
33		2	Контрольна робота № 4.		

1	2	3	4	5	6
34	Л	2	Тема 20. Основи термодинаміки. Внутрішня енергія речовини. Теплообмін. Способи зміни внутрішньої енергії. І закон термодинаміки та його використання в ізопроцесах. Адіабатичний процес.	3.1 У.2 У.2 3.1	[1] с. 153-162 [2] с. 96-111 [8] с. 3-21
	С	2	Вивчення лексики теми 20.		[1, 2, 8]
35	ПЗ	2	Тема 21. Зміна агрегатного стану речовини. Плавлення й твердіння. Пароутворення та конденсація. Рівняння теплової рівноваги для теплових процесів.	3.1 У.2 У.:2 3.1	[1] с. 153-162 [8] с. 3-21
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 96-111
	С	2	Вивчення лексики теми 21. Розв'язання завдань.		[1, 2, 8]
36		2	Контрольна робота № 5.		
37-39		6	Лабораторні роботи № 2, № 3, № 4.		[13] с. 3-15 [14] с. 3-21
3. Електродинаміка					
40	ПЗ	2	3.1. Електростатика. Тема 22. Електростатичні взаємодії. Електричний заряд. Закони збереження та дискретності електричного заряду. Закон Кулона. Електричне поле і його характеристики.	3.1 У.1 У.2 3.2	[1] с. 188-191 [6] с. 5-32 [7] с. 3-24
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 128-150
	С	4	Вивчення лексики теми 22. Розв'язання завдань.		[1, 2, 6, 7]
41	ПЗ	2	Тема 23. Робота сил електричного поля. Потенціал. Різниця потенціалів. Електроємність. Конденсатори. З'єднання конденсаторів. Розв'язання завдань.	3.1 У.1 У.:2 3.2	[1] с. 188-191 [2] с. 130-151 [6] с. 3-5 [7] с. 5-32
	С	4	Вивчення лексики теми 23. Розв'язання завдань.		[1, 2, 6, 7]
42		2	Контрольна робота № 6.		
43, 44	ПЗ	4	3.2. Постійний електричний струм. Тема 24. Умова існування електричного струму. Силкові характеристики. Електричний ланцюг. Провідник. З'єднання провідників. Закони Ома. Електрорушійна сила джерела. Закони Кіргофа.	3.1 У.1 У.2 3.2	[1] с. 222-238

1	2	3	4	5	6
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 149-163
	С	4	Вивчення лексики теми 24. Розв'язання завдань.		[1, 2, 4]
45, 46	ПЗ	4	Тема 25. Енергетичні характеристики електричного струму. Робота, потужність. К.К.Д. джерела струму. Закон Джоуля-Ленца. Розв'язання завдань.	3.1,2 У.1 У.1,2,3 3.1	[1] с. 238-243 [2] с. 149-163 241-243
47,48	Л	4	Тема 26. Електричний струм у металах, вакуумі, газах. Надпровідність. Самостійний розряд. Поняття про плазму.	3.1 У.1 У.2 3.1	[1] с. 206-210
	С/вк	2	Електричний струм у напівпровідниках. Електронно-дірковий перехід.		[1] с. 206-210
49-51		6	Лабораторні роботи № 5, № 6, №7.		[14]
52	ПЗ	2	3.3. Магнітні взаємодії. Тема 27. Магнітне поле і його характеристики. Взаємодія провідників зі струмом. Правило Ленца. Магнітний потік. Електромагнітна індукція. Самоіндукція.	3.1,2 У.1 У.1,2 3.1	[1] с. 251-277 [5] с. 3-13
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 133-172
53		2	Контрольна робота № 7.		[1, 2, 3]
54	Л	2	Тема 28. Електромагнітні коливання й хвилі. Коливальний контур. Вільні коливання в контурі. Вимушені коливання. Формула Томпсона. Принцип генерування змінного струму. Імпульсний струм.	3.1 У.2 У.2 3.1	[1] с. 305-310
	С	4	Вивчення лексики тем 27, 28.		[1] с. 305-310
55	Л	2	Тема 29. Електромагнітне поле. Електромагнітні хвилі та швидкість їх поширення. Енергія електромагнітної хвилі. Світло як електромагнітні хвилі.	3:1 У2 У:2 31	[1] с. 278-293
56	ПЗ	2	Тема 30. Закони геометричної оптики. Плоске і сферичне дзеркало. Лін-за. Оптичні прилади. Світловий потік. Сила світла. Закони освітлення.	3.1 У.1 У.1,2 3.1	[1] с. 321-337
	С	2	Вивчення лексики тем 29, 30.		[1] с. 321-337
57, 58	ПЗ	4	Тема 31. Когерентність світлових хвиль. Принцип Гюйгенса-Френеля. Інтерференція світла. Дифракція світла. Дифракційні ґрати. Поляризація й дисперсія світла. Спектри. Спектральний аналіз.	3.1 У.2 У.1 3.1	[1] с. 337-364

1	2	3	4	5	6
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 173-178
	С	4	Вивчення лексики теми 31. Розв'язання завдань.		[1, 2]
59		2	Модульна контрольна робота № 2.		
60, 61		2	Лабораторна робота № 8, 9.		[14]
			4. Елементи теорії відносності.	3.1 У.1	[2] с. 197-198
62	ПЗ	2	Тема 32. Постулати теорії. Швидкість світла у вакуумі. Залежність маси тіла від його швидкості. Закон взаємозв'язку маси й енергії.		
	С	4	Вивчення лексики теми 32. Розв'язання завдань.		[2] с. 197-198
			5. Квантова фізика.		
			5.1. Світлові кванти.		
63	Л	2	Тема 33. Випромінювання нагрітого тіла. Гіпотеза Планка. Фотоелектричний ефект. Закон фотоэффекту. Рівняння Ейнштейна. Корпускулярно-хвильовий дуалізм. Тиск світла. Хімічна теорія світла.	3.1 У.1 У.1 3.1	[1] с. 364-384 [2] с. 173-179
	С	4	Вивчення лексики теми 33. Розв'язання завдань.		[1] с. 364-384 [2] с. 173-179
			5.2. Атом й атомне ядро.		
64	Л	2	Тема 34. Дослідження Резерфорда. Планетарна модель атома. Квантові постулати Бора. Лазер.	3.1 У.1 У.2 3.1	[1] с. 364-384
	С	4	Вивчення лексики теми 34. Розв'язання завдань.		[1] с. 364-384 [2] с. 179-180
65, 66	ПЗ	6	Тема 35. Явище радіоактивності. α - β - γ - випромінювання Закони радіоактивного розпаду. Ізотопи. Будова ядра. Ланцюгова і ядерні реакції. Термоядерна реакція. Іонізуюче випромінювання.	3.1 У.1 У.:2 3.1	[1] с. 370-380
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 199-202
	С	4	Вивчення лексики теми 35. Розв'язання завдань.		[1, 2]
67	ПЗ	2	Тема 36. Підготовка до іспиту		

3. ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ Й МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

№ п/п	Назва підручників, навчальних посібників, методичних вказівок, каталог інформаційного і матеріального забезпечення	Де застосовується
1	2	3
1	Физика: Учебное пособие для студентов-иностранцев подготовительных факультетов вузов / Корочкина Л.Н. и др. – М. : Высш. шк., 1983. – 392 с.	Основний підручник, для самот. роботи
2	Вердеревская Н.Н. и др. Сборник задач и вопросов по физике. Учебное пособие. – М. : Высш. шк., 1980. – 216 с.	Збірник завдань, для самот. роботи
3	Введение в язык предмета. Черчение. Математика. Химия. Физика: Уч. пособие для иностранных студентов подгот. ф-тов / Под ред. Ясницкой И.А. – 3-е изд., перераб. и доп. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2007. – 160 с.	Перші чотири заняття на етапі введення, для самот. роботи
4	Дубичинский В.В., Данилевич С.Б. Терминологическая лексика русского языка. – Х.: ХПИ, 1992. – 28 с.	Самостійна робота
5	Борщов А.А. Магнитное поле и магнитная индукция: Методические указания по решению задач по физике. – Х.: ХПИ, 1989. – 32 с.	ПЗ: 52
6	Колтаков Ю.А. и др. Методы решения задач электростатических взаимодействий: Метод. реком. – Х.: ХПИ. – 20 с.	ПЗ: 40,41
7	Агеева Е.И. и др. Методические указания к решению задач по физике по теме «Электростатика». – Х.: ХПИ, 1991. – 28 с.	ПЗ: 40,41
8	Колтаков Ю.А. и др. Методические указания к решению задач по физике по теме «Теплообмен». – Х.: ХПИ, 1988. – 32 с.	ПЗ: 31, 34, 35
9	Лингафонные уроки к начальному курсу физики. Раздел «Основы кинематики» / Колтаков Ю.А. – Х.: ХПИ, 1985. – 44 с.	ПЗ: 2, 3, 5, 7, для самот. роботи
10	Лингафонные уроки к начальному курсу физики. Раздел «Основы динамики» / Колтаков Ю.А. – Х.: ХПИ, 1985. – 20 с.	Самостійна робота з викладачем

1	2	3
11	Лингафонные уроки к начальному курсу физики. Раздел «Следствие законов динамики» / Колтаков Ю.А. – Х.: ХПИ, 1985. – 20 с.	ПЗ: 10, 11, 17-20
12	Лингафонные уроки к начальному курсу физики. Раздел «Взаимодействия в механике» / Колтаков Ю.А. – Х.: ХПИ, 1985. – 24 с.	ПЗ: 1, 10, 11
13	Бронника Н.Е. и др. Методические указания к лабораторным занятиям по физике. – Х.: ХПИ, 1976. – 44 с.	ПЗ: 37-39
14	Прокопова Г.И и др. Методические указания к лабораторным занятиям по физике. – Харьков: ХПИ, 1979. – 56 с.	ПЗ: 24, 37-39, 49-51, 60, 61
15	Основы механики: учеб. пособие / Ю.Н. Иващенко, И.А. Сладких. – Х.: Підручник НТУ «ХП», 2012. – 260 с.	ПЗ: 1-5, 7, 8, 10-12, 14, 15, 17-19, 20-23, для самот. роботи

Додаток П. 1

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”

“ ЗАТВЕРДЖЕНО ”

Декан факультету міжнародної освіти

доц. Ластовка О.П.

(прізвище, ініціали)

(підпис)

“ 5 ” жовтня 20 11 р.

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Навчальної дисципліни фізика
 (найменування дисципліни)

Підготовки довузівська (груп пізнього заїзду – запізнення на 17 тижнів)
 (назва освітньо-кваліфікаційного рівня)

За спеціальністю _____
 (код і назва спеціальності)

Напряму підготовки інженерно-технічний
 (код і назва напрямку підготовки)

Відповідальний лектор

Сладких І.А.

(прізвище та ініціали)

(підпис)

“ 5 ” жовтня 20 11 р.

Розглянуто на засіданні кафедри

природничих наук факультету міжнародної освіти

“ 5 ” жовтня 20 11 р.

Протокол № 3Завідувач Лобода А.І.

(прізвище та ініціали)

Харків 2011

1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

1.1. Розподіл навчального часу за семестрами та видами навчальних занять

Семестр	Загальний обсяг (годин) / кредитів ECTS	З них		За видами навчальних занять							Індивідуальні заняття студентів				Терміни практики	Контрольні заходи					Звітність	
		Аудиторні заняття. (годин)	Самостійні заняття. С/уд, С, (годин)	Лекції	Лабораторні заняття	Практичні заняття	Семінари	Консультації	Самостійна робота під керівництвом викладача, С/вк, (годин)	Контрольна робота	Курсовий проект (робота)	ОДЗ	РГЗ	ІТР		Модульна контрольна робота №1	Модульна контрольна робота №2	Контрольна робота	Колоквіум	Загальний обсяг кредитів	Залік	Екзамен
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
I, II	267	80	147	20	8	40		17	40	12						13	37	6, 9, 25, 29		7,4	–	20
ГОД	267	80	147	20	18	40		17	40	12						2	2	8		7,4		

* кількість кредитів базового обсягу (п.5 навчального плану)

** наявність індивідуальних завдань, контрольних заходів та звітність проставляється знаком +

1.2 План вивчення навчальної дисципліни

Порядковий № зан.	Види навч. занять (Л; ЛЗ; ПЗ; С; С/вк.)	Кількість годин	Номери семестрів, найменування тем і питань кожного заняття. Завдання на самостійну роботу студентам	Потрібний рівень сформованості знань та вмінь для кожного питання	Інформаційно-методичне забезпечення
1	2	3	4	5	6
I семестр					
1	ПЗ	2	Вступ. Природа. Об'єкти природи. Матерія.	3.1 У.1 У.2 3.2	[1] с. 7-8 [3] с. 101-112 [12] с. 3-6 [15] с. 7-12
	С	3	Вивчення лексики.		1, 3, 15
2	ПЗ	2	1. Механіка. 1.1. Основи кінематики. Тема 1. Положення тіл у просторі. Матеріальна точка. Тіло відліку. Система відліку. Механічний рух.	3.1,3 У.2	[1] с. 8-12 [3] с. 117-124 [9] с. 6-9 [15] с. 14-18
	С	2	Вивчення лексики теми 1.		1, 3, 4, 9, 15
3	ПЗ	2	Тема 2. Кінематичні характеристики. Траєкторія, шлях, переміщення. Швидкість. Середня швидкість. Прискорення. Середнє прискорення.	3.1 У.2 У.:2 3.3	[1] с. 9-10, 17-18 [2] с. 7-8, 25-31 [9] с. 9-21 [15] с. 17-31
	С	4	Вивчення лексики теми 2.		[1, 2, 4, 9, 15]
4	ПЗ	2	Тема 3. Рівномірний рух. Рівномірний прямолінійний рух. Визначення. Формули швидкості, шляху.	3.1 У.1 У.:2 3.1	[1] с. 19-22 [2] с. 9, 25-31 [15] с. 32-34
	С/вк	2	Графіки. Розв'язання завдань.		[1] с. 19-22 [2] с. 9, 25-31 [15] с. 34-36

1	2	3	4	5	6
	С	6	Вивчення лексики теми 3. Розв'язання завдань.		[1, 2, 4, 15]
5	ПЗ	2	Тема 4. Рівномірний рух по колу. Чисельні характеристики. Кутове переміщення. Кутова швидкість. Лінійна швидкість. Нормальне, тангенціальне й повне прискорення.	3.1 У.2 У.2 3.1	[1] с. 70-72 [2] с. 9, 25-31 [9] с. 21-32 [15]с. 27-30, 42-46
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 9, 25-31 [15] с. 135
	С	6	Вивчення лексики теми 4. Розв'язання завдань.		[1, 2, 4, 15]
6		2	Контрольна робота № 1.		
7	ПЗ	2	Тема 5. Рівноприскорений рух. Види руху. Рівняння швидкості, шляху, переміщення. Графіки. Розв'язання завдань.	3.1 У.2 У.:2 3.1	[1] с. 26-32 [2] с. 25-31 [9] с. 21-32 [15] с. 36-38, 40-41
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 25-31 [15] с. 119,120,138
	С	4	Вивчення лексики теми 5. Розв'язання завдань.		[1, 2, 4, 9, 15]
8	ПЗ	2	Тема 6. Рух тіл у гравітаційному полі Землі. Види руху та їх графіки. Вільне падіння.	3.1 У.2 У.2 3.1	[1] с. 26-31 [15] с. 120-123
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 25-31 [15] с. 136-138
	С	4	Вивчення лексики теми 6. Розв'язання завдань.		[1, 2, 4, 9, 15]
9		2	Контрольна робота № 2.		
10	ПЗ	2	1.2. Основи динаміки. Тема 7. Закони динаміки. І закон Ньютона. Закон інерції Галілея. Інерціальні системи відліку. Інертність. Маса. Сила. II і III закони Ньютона.	3.:1,2 У.2 У.:3 3.1	[1] с. 37,40, 43-46 [15] с. 48-67
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 10-15, 29 [10] [15] с. 48-67, 139
	С	3	Вивчення лексики теми 7.		[11] с. 3-22 [12] с. 3-4

1	2	3	4	5	6
11	ПЗ	2	Тема 8. Гравітаційні сили. Закон всесвітнього тяжіння. Сила тяжіння.	3.1 У.2 У.:2 3.1	[1] с. 46-49, 52-63 [15] с. 82-86
	С/вк	2	Вага тіла. Розв'язання завдань.		[1] с. 52; [2] с. 35-40
	С	6	Вивчення лексики теми 8. Розв'язання завдань.		[1, 4, 15]
12	ПЗ	2	Тема 9. Сили пружності. Закон Гука. Сила тертя. Сила реакції опори. Сила натягу.	3.1 У.2 У.:2 3.:1	[1] с. 52-63 [15] с. 75-78
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 41 [15] с. 141, 144
	С	4	Вивчення лексики теми 9. Розв'язання завдань.		[1, 4, 10, 15]
13		2	Модульна контрольна робота № 1.		
II семестр					
14	ПЗ	2	Тема 10. Закони збереження в механіці. Імпульс тіла. Імпульс системи тіл. Імпульс сили. II закон Ньютона у формі імпульсів.	3.1 У.2 У.:2 3.1	[1] с. 40-42 [11] с. 9-19 [15] с. 87-93
	С/вк	2	Закон збереження імпульсу. Розв'язання завдань.		[2] с. 39
	С	4	Вивчення лексики теми 10. Розв'язання завдань.		[1, 4, 11, 15]
15	ПЗ	2	Тема 11. Механічна робота. Визначення. Формули. Механічна потужність.	3.1 У.2 У.:2,3 3.1	[1] с. 77-81 [15] с. 93-99
	С/вк	2	К.К.Д. механізмів. Розв'язання завдань.		[1, 2, 4, 15]
	С	6	Вивчення лексики теми 11. Розв'язання завдань.		[2] с. 74-85 [11] с. 19-32
16	ПЗ	2	Тема 12. Механічна енергія. Види механічної енергії. Закон збереження і перетворення енергії в механічних процесах.	3.1 У.2 У.:1,2 3.2	[1] с. 72-92 [15] с. 101-114
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 74-81 [15] с. 130
	С	6	Вивчення лексики теми 12. Розв'язання завдань.		[1, 2, 4, 15]
17		2	Лабораторна робота № 1.	3.1 У.2 У.:1 3.2	[14]

1	2	3	4	5	6
18	Л	2	Тема 13. Статика й динаміка рідин і газу. Тиск. Закон Паскаля. Атмосферний тиск. Досліди Торрічеллі. Зміна атмосферного тиску з висотою. Барометрична формула.		[1] с. 170-174
	С	4	Вивчення лексики теми 13.		[1] с. 170-174
19	Л	2	Тема 14. Сила Архімеда. Умови плавання тіл. Рівняння Бернуллі.	3.1 У.2 У.:1 3.2	[1] с. 174-176
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 65-67, 72-73
	С	6	Вивчення лексики теми 14. Розв'язання завдань.		[1, 2]
20	ПЗ	2	1.3. Механічні коливання й хвилі. Тема 15. Коливальний рух. Вільні коливання. Вимушені коливання. Амплітуда, період, частота коливань. Математичний маятник.	3.1 У.2 У.:2,3 3.1	[1] с. 103-118
	С/вк	2	Тема 16. Хвилі. Звукові хвилі. Довжина хвилі. Швидкість поширення, період, частота. Зв'язок між ними. Розв'язання завдань.	3.1 У.2 У.:2 3.1	[1] с. 103-118 [2] с. 88-91
	С	6	Вивчення лексики теми 15, 16. Розв'язання завдань.		[1] с. 103-118 [2] с. 89-91
21	Л	2	2. Молекулярна фізика. 2.1. Вступ. Тема 17. Тепловий рух і теплові явища. Статистичні та термодинамічні фізичні величини. Молекулярно-кінетична теорія й термодинаміка.	3.1 У.2 У.:1,2 3.2	[1] с. 118-130 [2] с. 98-101
	С	4	Вивчення лексики теми 17.		[1] с. 118-130
22	Л	2	2.2. Молекулярно-кінетична теорія речовини. Тема 18. Основні положення теорії. Дифузія. Броунівський рух. Маса й розмір молекул.	3.1 У.2 У.:1 3.1	[1] с. 118-130 [2] с. 98-101 [8] с. 4-10
	С	4	Вивчення лексики теми 18.		[1] с. 118-130
23	ПЗ	2	Тема 19. Ідеальний газ. Основне рівняння МКТ ідеального газу. Термодинамічна рівновага. Температура. Температурні шкали. Рівняння Менделєєва-Клапейрона. Ізопроекти ідеального газу.	3.1 У.1 У.2 3.1	[1] с. 133-150
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 95-126

1	2	3	4	5	6
	С	6	Вивчення лексики теми 19. Розв'язання завдань.		[1, 2, 4]
24	Л	2	Тема 20. Основи термодинаміки. Внутрішня енергія речовини. Теплообмін. Способи зміни внутрішньої енергії. І закон термодинаміки та його використання в ізопроцесах. Адіабатичний процес.	3.1 У.2 У.:2 3.1	[1] с. 153-162 [2] с. 96-111 [8] с. 3-21
	С/вк	2	Тема 21. Зміна агрегатного стану речовини. Плавлення й твердіння. Пароутворення й конденсація. Рівняння теплової рівноваги для теплових процесів. Розв'язання завдань.	3.1 У.2 У.:2 3.1	[1] с. 153-162 [8] с. 3-21 [2] с. 96-111
	С	6	Вивчення лексики теми 21. Розв'язання завдань.		[1, 2, 8]
25		2	Контрольна робота № 3.		
26,27		4	Лабораторні роботи № 2, № 3.	3.1 У.2 У.:1 3.2	[13] с. 3-15 [14] с. 3-21
			3. Електродинаміка		
			3.1. Електростатика.		
28	ПЗ	2	Тема 22. Електростатичні взаємодії. Електричний заряд. Закони збереження та дискретності електричного заряду. Закон Кулона. Електричне поле і його характеристики. Розв'язання завдань.	3.1 У.1 У.2 3.2	[1] с. 188-191 [2] с. 128-150 [6] с. 5-32 [7] с. 3-24
	С/вк	2	Тема 23. Робота сил електричного поля. Потенціал. Різниця потенціалів. Електроємність. Конденсатори. З'єднання конденсаторів. Розв'язання завдань.	3.1 У.1 У.:2 3.2	[1] с. 188-191 [2] с. 130-151 [6] с. 3-5 [7] с. 5-32
	С	6	Вивчення лексики теми 22, 23. Розв'язання завдань.		[1, 2, 6, 7]
29		2	Контрольна робота № 6.		
			3.2. Постійний електричний струм.		
30	ПЗ	2	Тема 24. Умова існування електричного струму. Силові характеристики. Електричний ланцюг. Провідник. З'єднання провідників. Закони Ома. Електрорушійна сила джерела. Закони Кіргофа.	3.1 У.1 У.2 3.2	[1] с. 222-238

1	2	3	4	5	6
	С/вк	2	Тема 25. Енергетичні характеристики електричного струму. Робота, потужність. К.К.Д. джерела струму. Закон Джоуля-Ленца. Розв'язання завдань.	3.1,2 У.1 У.1,2,3 3.1	[1] с. 238-243 [2] с. 149-163 241-243
	С	6	Вивчення лексики теми 24, 25. Розв'язання завдань.		[1, 2, 4]
31	Л	2	Тема 26. Електричний струм в металах, вакуумі, газах. Надпровідність. Самостійний розряд. Поняття про плазму.	3.1 У.1 У.2 3.1	[1] с. 206-210
	С/вк	2	Електричний струм у напівпровідниках. Електронно-дірковий перехід.		[1] с. 206-210
	С	4	Вивчення лексики теми 26.		[1, 4]
32		2	Лабораторна робота № 4.		[14]
33	ПЗ	2	3.3. Магнітні взаємодії. Тема 27. Магнітне поле і його характеристики. Взаємодія провідників зі струмом. Правило Ленца. Магнітний потік. Електромагнітна індукція. Самоіндукція.	3.1,2 У.1 У.1,2 3.1	[1] с. 251-277 [5] с. 3-13
	С/вк	2	Розв'язання завдань.		[2] с. 133-172
	С	4	Вивчення лексики теми 27. Розв'язання завдань.		[2] с. 133-172
34	Л	2	Тема 28. Електромагнітні коливання й хвилі. Коливальний контур. Вільні коливання в контурі. Вимушені коливання. Формула Томпсона. Принцип генерування змінного струму. Імпульсний струм.	3.1 У.2 У.2 3.1	[1] с. 305-310
	С	6	Вивчення лексики тем 27, 28.		[1] с. 305-310
35	Л	2	Тема 29. Електромагнітне поле. Електромагнітні хвилі та швидкість їх поширення. Енергія електромагнітної хвилі. Світло як електромагнітні хвилі.	3:1 У2 У:2 31	[1] с. 278-293
	С	2	Вивчення лексики тем 29.		[1] с. 278-293
36	ПЗ	2	Тема 30. Закони геометричної оптики. Плоске і сферичне дзеркало. Лінза. Оптичні прилади. Світловий потік. Сила світла. Закони освітлення.	3.1 У.1 У.1,2 3.1	[1] с. 321-337
	С/вк	2	Тема 31. Когерентність світлових хвиль. Принцип Гюйгенса-Френеля. Інтерференція світла. Дифракція світла. Дифракційні ґрати. Поляризація і дисперсія світла. Спектри. Спектральний аналіз.	3.1 У.2 У.1 3.1	[1] с. 337-364

1	2	3	4	5	6
	С	6	Вивчення лексики теми 31. Розв'язання завдань.		[1] [2] с. 173-178
37		2	Модульна контрольна робота № 2.		
38	ПЗ	2	4. Елементи теорії відносності. Тема 32. Постулати теорії. Швидкість світла у вакуумі. Залежність маси тіла від його швидкості. Закон взаємозв'язку маси й енергії. Розв'язання завдань.	3.1 У.1	[2] с. 197-198
	С	6	Вивчення лексики теми 32. Розв'язання завдань.		[2] с. 197-198
39	Л	2	5. Квантова фізика. 5.1. Світлові кванти. Тема 33. Випромінювання нагрітого тіла. Гіпотеза Планка. Фотоелектричний ефект. Закон фотоэффекту. Рівняння Ейнштейна. Корпускулярно-хвильовий дуалізм. Тиск світла. Хімічна теорія світла.	3.1 У.1 У.1 3.1	[1] с. 364-384 [2] с. 173-179
	С	6	Вивчення лексики теми 33. Розв'язання завдань.		[1] с. 364-384 [2] с. 173-179
40	Л	2	5.2. Атом й атомне ядро. Тема 34. Дослідження Резерфорда. Планетарна модель атома. Квантові постулати Бора. Лазер.	3.1 У.1 У.2 3.1	[1] с. 364-384
	С/вк	2	Тема 35. Явище радіоактивності. α – β – γ – випромінювання Закони радіоактивного розпаду. Ізотопи. Будова ядра. Ланцюгова і ядерні реакції. Термоядерна реакція. Іонізуюче випромінювання.	3.1 У.1 У.:2 3.1	[1] с. 370-380
	С	4	Вивчення лексики теми 34, 35. Розв'язання завдань.		[1, 2]

3. Інформаційно-методичне й матеріальне забезпечення

№ п/п	Назва підручників, навчальних посібників, методичних вказівок, каталог інформаційного і матеріального забезпечення	Де застосовується
1	2	3
1	Физика: Учебное пособие для студентов-иностранцев подготовительных факультетов вузов / Корочкина Л.Н. и др. – М. : Высш. шк., 1983. – 392 с.	Основний підручник, для самост. роботи
2	Вердеревская Н.Н. и др. Сборник задач и вопросов по физике. Учебное пособие. – М. : Высш. шк., 1980. – 216 с.	Збірник завдань, для самост. роботи
3	Введение в язык предмета. Черчение. Математика. Химия. Физика: Уч. пособие для иностранных студентов подгот. ф-тов / Под ред. Ясницкой И.А. – 3-е изд., перераб. и доп. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2007. – 160 с.	Перші чотири заняття на етапі введення, для самост. роботи
4	Дубичинский В.В., Данилевич С.Б. Терминологическая лексика русского языка. – Х.: ХПИ, 1992. – 28 с.	Самостійна робота
5	Борщов А.А. Магнитное поле и магнитная индукция: Методические указания по решению задач по физике. – Х.: ХПИ, 1989. – 32 с.	ПЗ: 52
6	Колтаков Ю.А. и др. Методы решения задач электростатических взаимодействий: Метод. реком. – Х.: ХПИ. – 20 с.	ПЗ: 40,41
7	Агеева Е.И. и др. Методические указания к решению задач по физике по теме «Электростатика». – Х.: ХПИ, 1991. – 28 с.	ПЗ: 40,41
8	Колтаков Ю.А. и др. Методические указания к решению задач по физике по теме «Теплообмен». – Х.: ХПИ, 1988. – 32 с.	ПЗ: 31, 34, 35
9	Лингафонные уроки к начальному курсу физики. Раздел «Основы кинематики» / Колтаков Ю.А. – Х.: ХПИ, 1985. – 44 с.	ПЗ: 2, 3, 5, 7, для самост. роботи
10	Лингафонные уроки к начальному курсу физики. Раздел «Основы динамики» / Колтаков Ю.А. – Х.: ХПИ, 1985. – 20 с.	Самостійна робота з викладачем

1	2	3
11	Лингафонные уроки к начальному курсу физики. Раздел «Следствие законов динамики» / Колтаков Ю.А. – Х.: ХПИ, 1985. – 20 с.	ПЗ: 10, 11, 17-20
12	Лингафонные уроки к начальному курсу физики. Раздел «Взаимодействия в механике» / Колтаков Ю.А. – Х.: ХПИ, 1985. – 24 с.	ПЗ: 1, 10, 11
13	Бронника Н.Е. и др. Методические указания к лабораторным занятиям по физике. – Х.: ХПИ, 1976. – 44 с.	ПЗ: 37-39
14	Прокопова Г.И и др. Методические указания к лабораторным занятиям по физике. – Харьков: ХПИ, 1979. – 56 с.	ПЗ: 24, 37-39, 49-51, 60, 61
15	Основы механики: учеб. пособие / Ю.Н. Иващенко, И.А. Сладких. – Х.: Підручник НТУ «ХПІ», 2012. – 260 с.	ПЗ: 1-5, 7, 8, 10-12, 14, 15, 17-19, 20-23, для самост. роботи

Додаток Р

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТИ

КРЕСЛЕННЯ

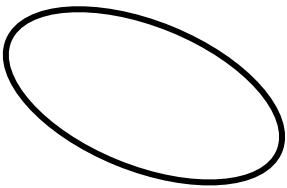
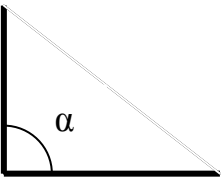
Тест для попереднього оцінювання знань

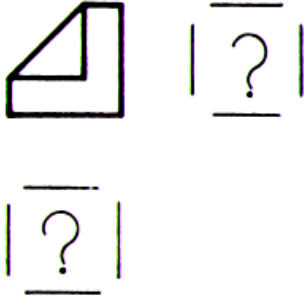
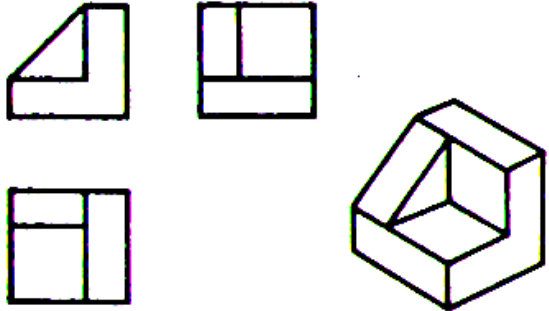
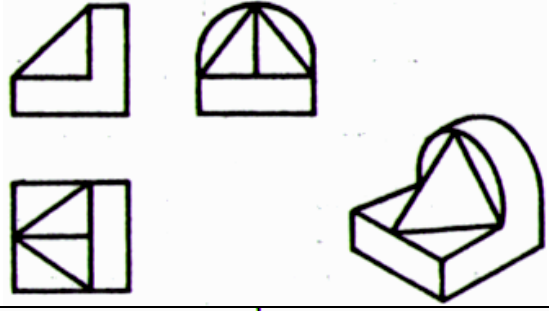
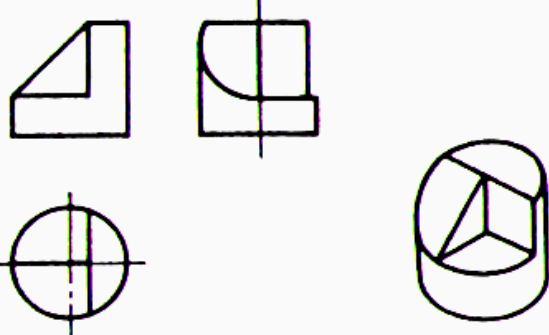
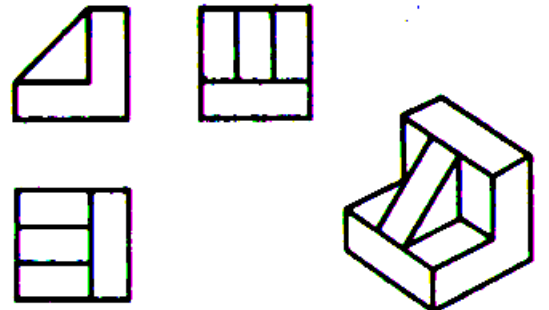
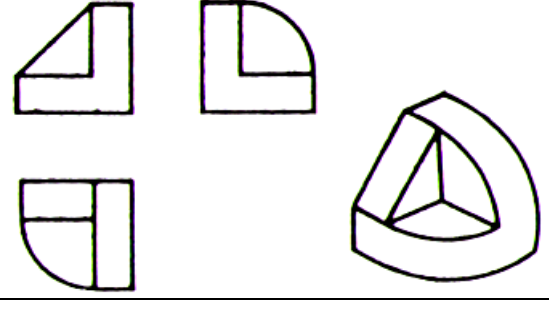

Варіант 5

Ім'я, прізвище	Рейтинг складає:
Громадянство	Підписи екзаменаторів:
Освіта	
Вік	
Скільки років Ви вивчали креслення?	Рекомендація
Скільки років тому Ви навчалися?	

Нижче Вам запропоновано вирішити ряд питань. Для кожного питання надані 5 варіантів відповідей. Ви повинні вибрати правильну відповідь з даної варіації й номер цієї відповіді окреслити колом.

Якщо ви отримуєте відповідь, окрім вказаних нижче, напишіть її в графі відповіді біля числа «6».

	лекало	1
	транспортир	2
	циркуль	3
	олівець	4
	гумка	5
		6
	трапеція	1
	овал	2
	квадрат	3
	паралелограм	4
	ромб	5
		6
	$0 < \alpha < 90^\circ$	1
	$\alpha = 90^\circ$	2
	$90^\circ < \alpha < 180^\circ$	3
	$\alpha = 180^\circ$	4
	$\alpha = 0^\circ$	5
		6

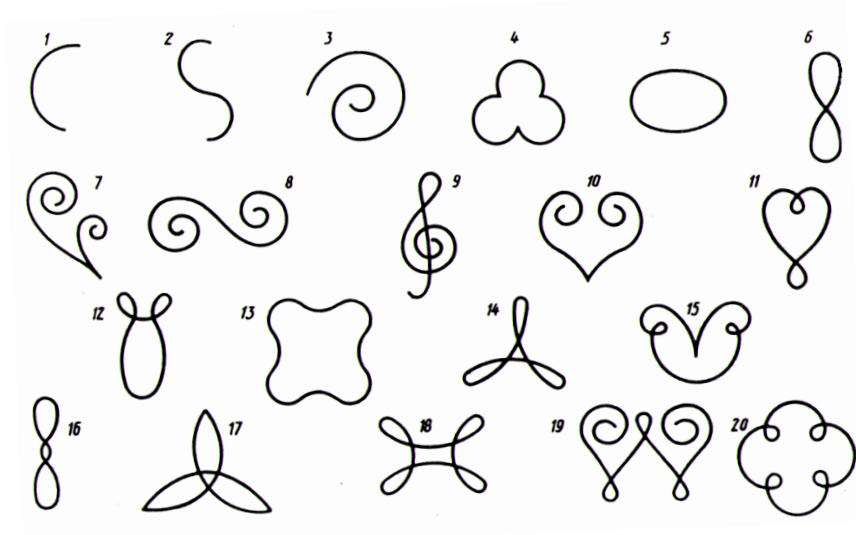
		1
		2
		3
		4
		5
		6

Завдання 5.

Зробіть малюнок
кожної фігури
від руки.

Збільшіть розмір
у 2–3 рази.

Дотримуйтеся
послідовності
за нумерацією.

Поле для малювання:

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТИ

ФІЗИКА

Тест для попереднього оцінювання знань

Варіант 1

Ім'я, прізвище	Рейтинг складає:
Громадянство	Підписи екзаменаторів:
Освіта	
Вік	
Скільки років Ви вивчали фізику?	Рекомендація
Механіку?	
Молекулярну фізику и термодинаміку?	
Електродинаміку?	
Оптику?	
Атом й атомне ядро?	
Скільки років тому ви навчалися?	

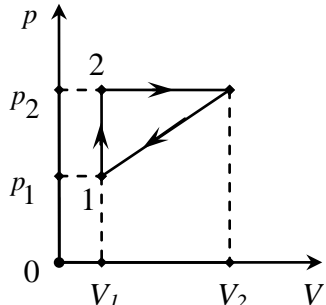

Нижче Вам запропоновано вирішити ряд питань. Для кожного питання надані 5 варіантів відповідей. Ви повинні вибрати правильну відповідь з даної варіації й номер цієї відповіді окреслити колом.

Якщо ви отримуєте відповідь, окрім вказаних нижче, напишіть її в графі відповіді біля числа «б» в прийнятих одиницях міри.

Формули, які Ви використовували під час рішення задачі, повинні бути записані в стовпці «Формули».

Картка I				
N	Завдання	Формула	Відповідь	N відповіді
1.	Тіло перемістилось прямолінійно з точки А (2, 3) у точку В (-2, 0). Знайти шлях.		25 5 10 4 7	1 2 3 4 5 6
2.	Тіло кинуто під кутом 60° до горизонту. Знайти тангенціальне прискорення тіла в початковий момент часу.		6,2 м 5 км/год 3,5 км 9,2 м/с ² 8,5 м/с ²	1 2 3 4 5 6
3.	Катер пропливає відстань 75 км між двома пунктами річки проти течії за 5 год, а у зворотному напрямі – за 3 год. Знайти швидкість течії річки.		5 км/год 7 м/с ² 2,8 м/с 5 м/с ² 3 км/год	1 2 3 4 5 6
4.	Знайти радіус кривизни траєкторії тіла, кинутого зі швидкістю 20 м/с під кутом 60° до горизонту, у найвищій точці польоту.		30° 25 с 10 м 25 м 4 м/с ²	1 2 3 4 5 6
5.	З якою силою Земля притягує до себе тіло масою 1,0 кг, що знаходиться на Місяці? Відстань від Землі до Місяця 384000 км.		12 Дж 25 Н 0,072 Дж 0,0027 Н 17 Н	1 2 3 4 5 6
6.	М'яч, масою 400 г, кинутий вертикально вгору зі швидкістю 20 м/с, впав у ту ж точку зі швидкістю 15 м/с. Визначити роботу сили опору повітря.		-35 Дж 18 Па 29 Н 64 Дж 26,7 Н	1 2 3 4 5 6
7.	Визначити рівнодійну двох антипаралельних сил 15 Н і 60 Н, відстань між лініями дії яких дорівнює 90 см.		12 Дж 39 Н 18 · 10 ⁵ Па - 78,2 Дж 45 Н	1 2 3 4 5 6

Картка II				
N	Завдання	Формула	Відповідь	N відповіді
8.	Який тиск діє на людину, що знаходиться на глибині 10 м під водою? Атмосферний тиск вважати рівним $1 \cdot 10^5$ Па.		25 Дж $2 \cdot 10^5$ Па 55 Н $12 \cdot 10^5$ Па 25 Н · м	1 2 3 4 5 6
9.	Протягом якого часу точка, що здійснює коливальний рух за рівнянням $x = 7 \sin 0,5\pi t$, проходить шлях від положення рівноваги до максимального зміщення ?		25 м/с 17 с 12 Н/м 1 с 50 км/г	1 2 3 4 5 6
10.	Пружина під дією вантажу масою 5,0 кг здійснює 45 коливань за 1,0 хв. Знайти коефіцієнт жорсткості пружини.		10^3 Н 15 кг $2 \cdot 10^5$ Н/м 25 с $1,1 \cdot 10^2$ Н/м	1 2 3 4 5 6
11.	Молярна газова стала		R N S L V	1 2 3 4 5 6
12.	Похідна одиниця молярної теплоємності у СІ.		Дж/кг Па Дж/с Дж/К Дж/(мольК)	1 2 3 4 5 6
13.	При якій температурі перебував газ у закритій посудині, якщо в результаті нагрівання його на 140 К тиск збільшився в 1,5 раза?		12^0 К $0,03^0$ С $7,0^0$ С 24^0 К $-2,0^0$ С	1 2 3 4 5 6
14.	Наскільки змінилась внутрішня енергія 10,0 молів ідеального газу при його нагріванні до 100 К?		2,8 кДж 540 Дж 12,4 кДж $41 \cdot 10^2$ Дж 1,7 кДж	1 2 3 4 5 6

Картка III				
N	Завдання	Формула	Відповідь	N відповіді
15.	<p>Визначити ККД даного замкненого циклу, якщо $p_2 = 2p_1$, $V_2 = 4V_1$. Робоче тіло циклу – ідеальний газ.</p> 		<p>50 %</p> <p>9,1 %</p> <p>12 А</p> <p>67 А</p> <p>1,3 %</p>	<p>1</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>5</p> <p>6</p>
16.	Скільком електронам відповідає заряд, рівний 1,0 Кл?		<p>$1,25 \cdot 10^{25}$</p> <p>$4,3 \cdot 10^{21}$</p> <p>$1,23 \cdot 10^{26}$</p> <p>$6,25 \cdot 10^{18}$</p> <p>$2,3 \cdot 10^{65}$</p>	<p>1</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>5</p> <p>6</p>
17.	 <p>За даними, які написані на лампочці, розрахуйте опір спіралі лампочки.</p>		<p>0,2 А</p> <p>5 А</p> <p>5 Ом</p> <p>1,2 Ом</p> <p>0,2 Кл</p>	<p>1</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>5</p> <p>6</p>
18.	Похідна одиниця магнітної індукції в СІ.		<p>Ом</p> <p>Тл</p> <p>Вб</p> <p>Гц</p> <p>Кл</p>	<p>1</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>5</p> <p>6</p>
19.	Головна фокусна відстань тонкої скляної лінзи в повітрі дорівнює 18,0 см, у рідині – 67,5 см. Визначити показник заломлення рідини.		<p>2,47</p> <p>1,29</p> <p>- 42,5</p> <p>12,5</p> <p>1,33</p>	<p>1</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>5</p> <p>6</p>
20.	Яке значення енергії ядерної реакції: ${}^7_3\text{Li} + {}^4_2\text{He} \rightarrow {}^1_0\text{n} + {}^8_5\text{B}$?		<p>2,8 МеВ</p> <p>2,01 а.о.м.</p> <p>$245 \cdot 10^{25}$</p> <p>1,2 МеВ</p> <p>8 МеВ</p>	<p>1</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>5</p> <p>6</p>

Ключ до тесту:

№ завдання	Правильна відповідь
	Варіант 1
1	2
2	5
3	1
4	3
5	4
6	1
7	5
8	2
9	4
10	5
11	1
12	5
13	3
14	3
15	2
16	4
17	3
18	2
19	5
20	1

Додаток Р.1

Опитувальник
"Культурна та правова адаптація"

Пропонуємо Вам вирішити ряд проблем.

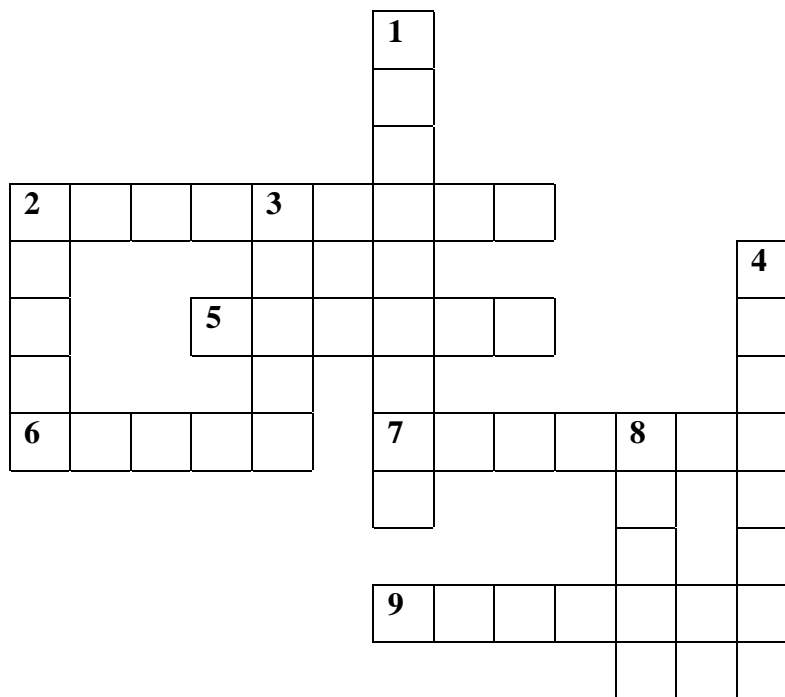
Для кожної проблеми надані 5 варіантів вирішення. Ви повинні вибрати правильну відповідь з даної варіації й номер цієї відповіді окреслити колом.

Якщо Ви отримуєте відповідь, окрім вказаних нижче, напишіть її в графі відповіді біля числа «6».

Проблема	Що робити?	№
Ви заблукали в місті. У мобільного телефону закінчився заряд батареї.	Скажу адресу гуртожитку таксисту	1
	Спитаю дорогу в перехожих	2
	Заряджу телефон у кафе	3
	Знайду по карті у Internet-кафе	4
	Буду ходити, шукати дорогу	5
		6
Ви загубили паспорт.	Повідомлю в міліцію	1
	Скажу декану	2
	Скажу представнику фірми	3
	Подзвоню батькам	4
	Буду продовжувати шукати	5
		6
У сусіда в гуртожитку вночі часто грає голосно музика. Ви просили його притишити звук. Сусід на Ваші прохання не реагує.	Скажу про це коменданту	1
	Скажу про це декану	2
	Скажу ще раз сусідові	3
	Сховаюся з головою під ковдрою	4
	Вімкну голосно музику в себе	5
		6
Ви з друзями голосно розмовляли в метро. Дівчина з маленькою дитиною сиділа поруч. Дитина злякалася й заплакала. Дівчина зробила зауваження й попросила не говорити так голосно.	Мовчки пересядемо в інший вагон	1
	Вибачимося й не будемо розмовляти	2
	Пограємо з дитиною й заспокоїмо її	3
	Скажімо, що нам так зручно	4
	Попросимо дівчину пересісти	5
		6
Друг живе в іншому місті. У нього скоро весілля. Ви хочете поїхати до нього у гості на 5 днів. Канікули будуть тільки через 1 місяць.	Поїздку перенесу на канікули	1
	Візьму дозвіл декана й поїду	2
	Не поїду, привітаю по телефону	3
	Поїду, конспект перепису в друга	4
	Поїду, вивчу всі теми самостійно	5
		6

Додаток Р.2

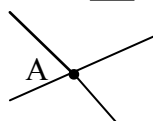
Кроссворд по черчению № 1

Вопросы:

по горизонтали: 2. что это (под углом 45^0)? 5. Единица измерения угла.

6. Что такое А?

7. Она помогает заточить карандаш.

9. Что такое S линии ?

по вертикали: 1. Вставить слово в словосочетание: ... (что делать?) линию.

2. Что такое строчные, прописные буквы, цифры и знаки на чертеже?

3. Отрезок, который соединяет две точки окружности. 4. Чертежный инструмент.

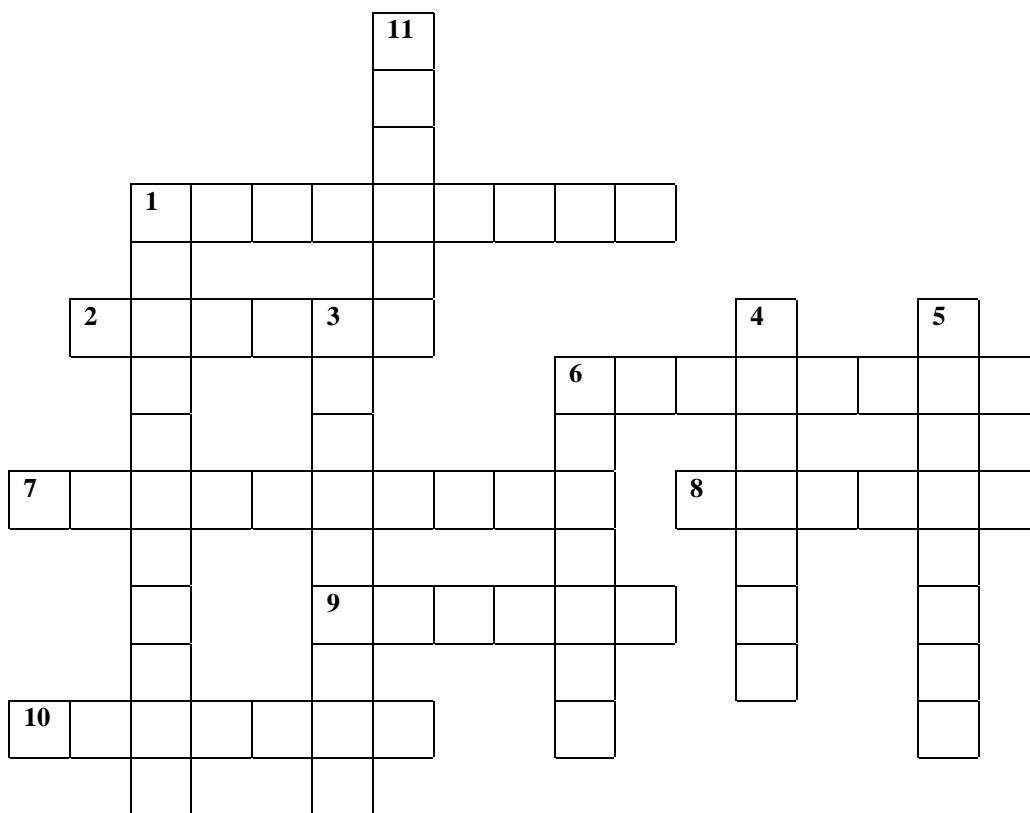
8. Она может быть штриховая, сплошная, тонкая, основная, прямая, штрих-пунктирная.

Ответы:

по горизонтали: 2. Штриховка. 5. Градус. 6. Точка. 7. Точилка. 9. Толщина.

по вертикали: 1. Проводить. 2. Шрифт. 3. Хорда. 4. Карандаш. 8. Линия.

Кроссворд по черчению № 2

Вопросы:

по горизонтали: **1.** Большие буквы шрифта **2.** Единица измерения угла.
6. Маленькая буква шрифта. **7.** Образуйте имя существительное от глагола «соединять»
(синоним слова «объединение»). **8.** Что такое ширина, длина, высота?

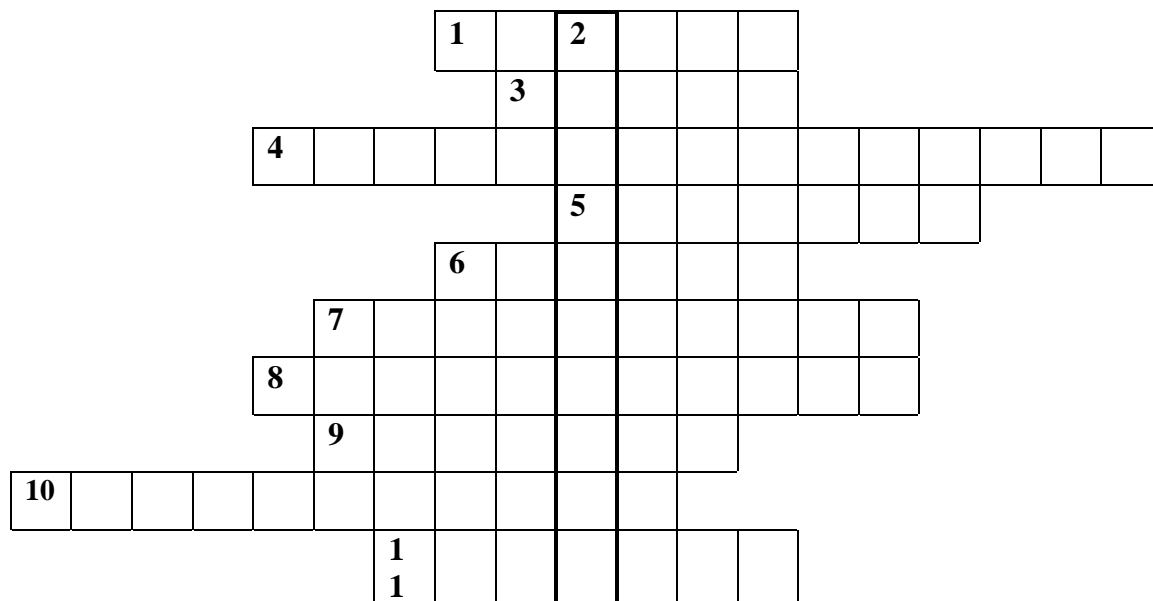
9. **10.** Вставить слово в словосочетание: Резинкой ... (что делать?) ошибку.

по вертикали: **1.** Что такое «П»? **3.** Делать меньше.
4. Вид линии: не прямая, не кривая? **5.** Что такое чертежная бумага?
6. Не большой, не маленький? **11.** $\frac{D}{2} = ?$

Ответы:

по горизонтали: **1.** Прописные. **2.** Градус. **6.** Строчная. **6.** Точка. **7.** Точилка. **9.** Толщина.
по вертикали: **1.** Проводить. **2.** Шрифт. **3.** Хорда. **4.** Карандаш. **8.** Линия.

Кроссворд по черчению № 3

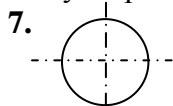

Вопросы:

по горизонтали: 1. h - ? 3. Что такое центр окружности?

4. Какая линия имеет длину штриха 15 мм? 5. Что стирает ошибки на чертеже?

6. _____ а

8. Прямая, которая имеет одну общую точку с окружностью.

9. Линия – не кривая, не прямая ?

10. Чертежный инструмент, которым измеряют углы.

11. Линия, ограниченная двумя точками.

по вертикали: 2. Плавный переход одной линии в другую.

Ответы:

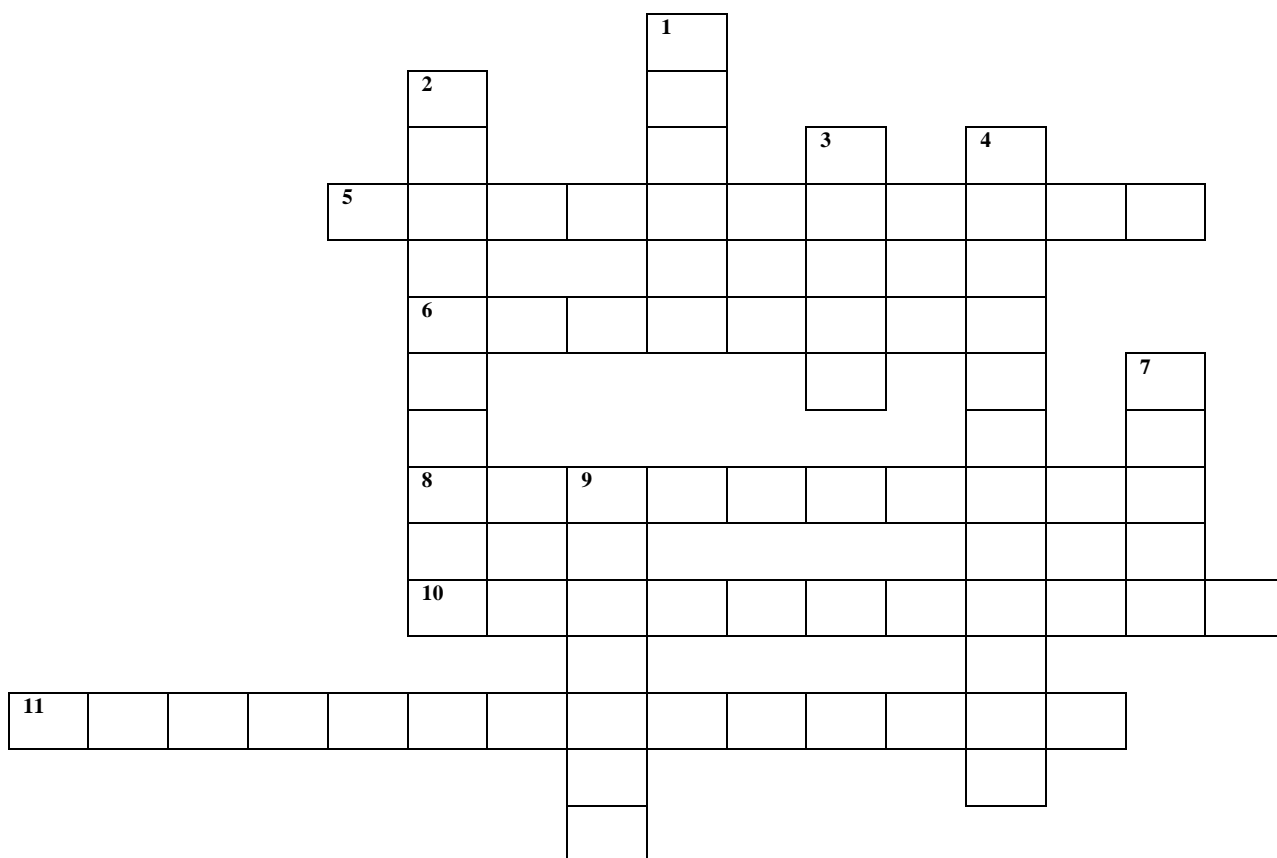
по горизонтали: 1. Высота. 3. Точка. 4. Штрихпунктирная. 5. Резинка.

6. Прямая. 7. Окружность. 8. Касательная. 9. Ломаная.

10. Транспортир. 11. Отрезок.

по вертикали: 2. Сопряжение.

Кроссворд по черчению № 4

Вопросы:

по горизонтали: 5. Делать больше. 6. Чертежный инструмент (большая линейка).

8. Чертежный инструмент, похожий на циркуль. 10. Прямая линия, которая имеет с окружностью только одну общую точку. 11. Антоним «вертикальный».

по вертикали: 1. Половина диаметра. 2. Синоним «дыра». 3. Она может быть прямая, кривая, ломаная. 4. Прямые, которые никогда не пересекаются. 7. α . 9.

Отношение линейных размеров изображения к действительным линейным размерам предмета.

Ответы:

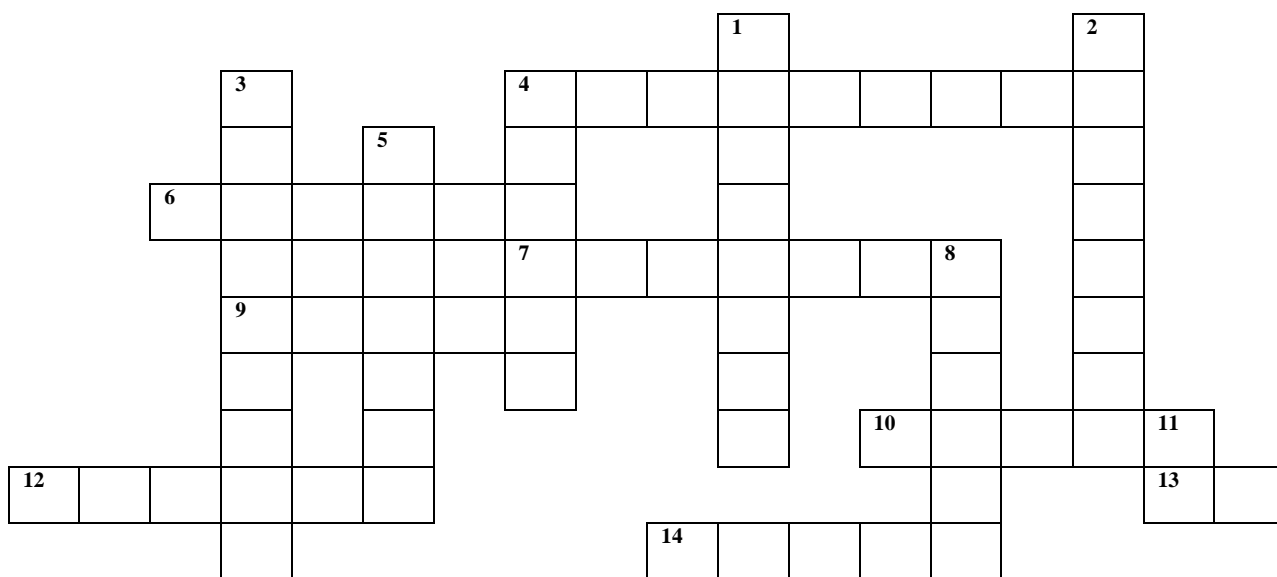
по горизонтали: 5. Увеличивать. 6. Рейсшина. 8. Измеритель.

10. Касательная. 11. Горизонтальные.

по вертикали: 1. Радиус. 2. Отверстие. 3. Линия. 4. Параллельные. 7. Альфа.

9. Масштаб.

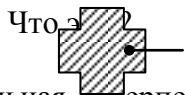
Кроссворд по черчению № 5

Вопросы:

по горизонтали: 4. Большие буквы шрифта. 6. Вид линии (антоним «прямая»). 7. Отношение линейных размеров изображения к действительным линейным размерам предмета. 9. Отрезок, который соединяет две точки окружности. 10. γ . 12. Антоним «высокий». 13. Очень твердый карандаш. 14. Дополнительное построение, с помощью которого легко писать шрифт.

по вертикали: 1. Какая должна быть основная линия? 2. Что мы чертим на чертеже? 3.

4. И параллельная, и перпендикулярная, и касательная линия.

5. Какой карандаш обозначается «Т»? 8. Чертежный материал.

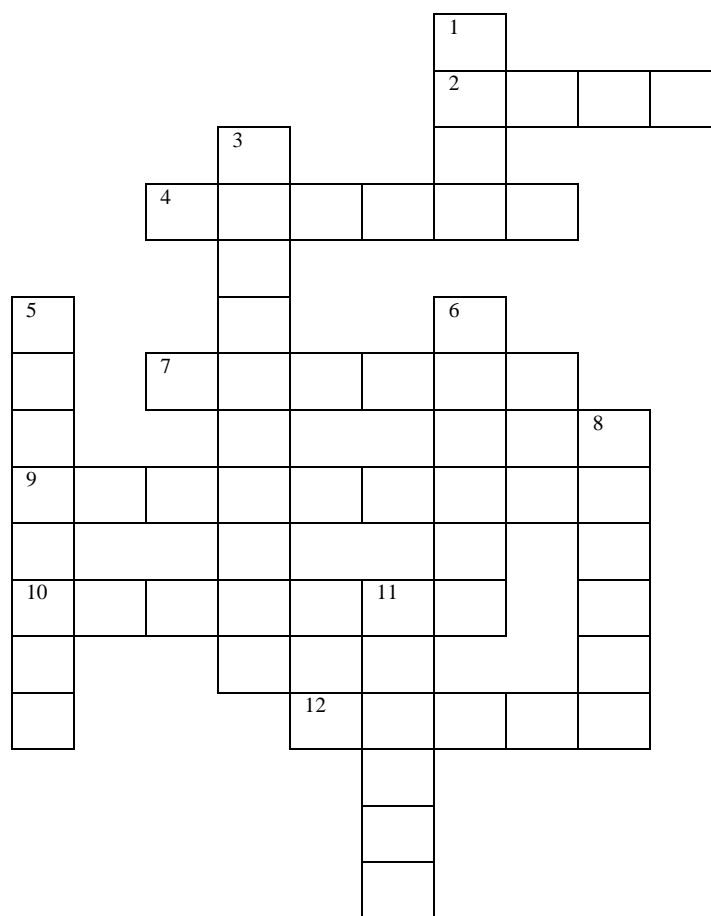
11. Размер бумаги 297×420 мм.

Ответы:

по горизонтали: 4. Прописные. 6. Кривая. 7. Масштаб. 9. Хорда. 10. Гамма.
12. Низкий. 13. 3Т. 14. Сетка.

по вертикали: 1. Сплошная. 2. Деталь. 3. Штриховка. 4. Прямая.
5. Твердый. 8. Бумага. 11. А3.

Кроссворд по черчению № 6

Вопросы:

по горизонтали: **2.** Что можно измерить с помощью транспортира? **4.** Лист чертежной бумаги стандартного размера. **7.** 1° . **9.** То, что нужно для работы над чертежом (например, бумага) или: Когда мы чертим, мы используем чертежные инструменты и ... (вставить нужное слово). **10.** Что стирает ошибку на чертеже? **12.** Пересечение касательной и окружности.

по вертикали: **1.** Кривая линия, которая соединяет две точки окружности (не хорда). **3.** Процесс создания каждого элемента чертежа. **5.** $\approx$. **6.** Чертежный материал. **8.** Что это ? **11.** То, чем можно закрепить чертеж на доске.

Ответы:

по

Резинка.

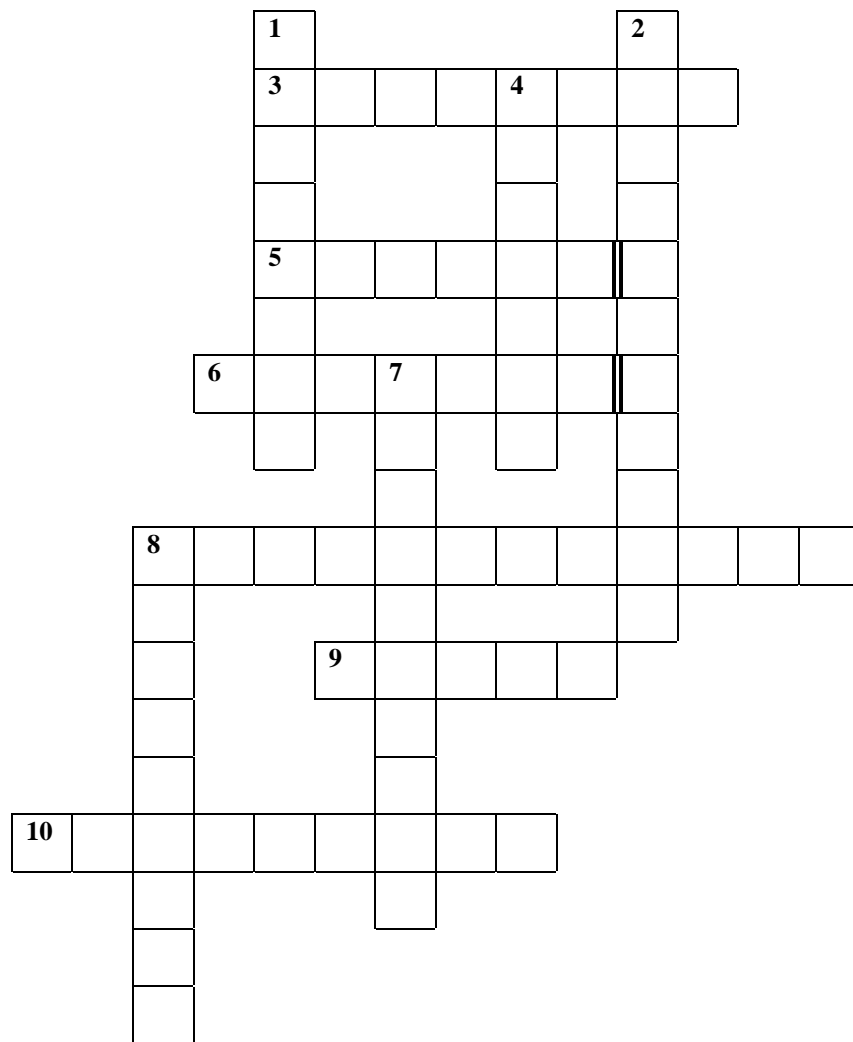
горизонтали: 2. Угол. 4. Формат. 7. Градус. 9. Материалы. 10.

12. Точка.

по вертикали: 1. Дуга. 3. Построение. 5. Примерно. 6. Бумага. 8. Высота.

11. Кнопка.

Глагольный кроссворд по черчению.

Заполнить глаголами словосочетания:

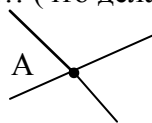
по горизонтали: 3. Что нужно сделать, если карандаш сломался? – Нужно ... карандаш.

5. ... (что делать?) бумагу ножом. **6.** ... (что делать?) резинкой ошибку.

8. Прямые могут ... в точке А.

9. Что такое А?

10. ... (что делать?) линию.

по вертикали: 1. Что можно делать при помощи линейки, транспортира?

2. ... (что делать?) расстояние, размер.

4. ... (что делать?) чертеж.

7. Длина: от точки А до точки В.

8. ... (что делать?) сопряжение, касательную.

Ответы:

по горизонтали: 3. Заточить. **5.** Резать. **6.** Стирать. **8.** Пересекаться. **9.** Точка.

10. Проводить.

по вертикали: 1. Измерять. **2.** Откладывать. **4.** Чертить. **7.** Расстояние. **8.** Построить

Додаток С

Тест «Впізнання фігур»

Рисунок С. 1

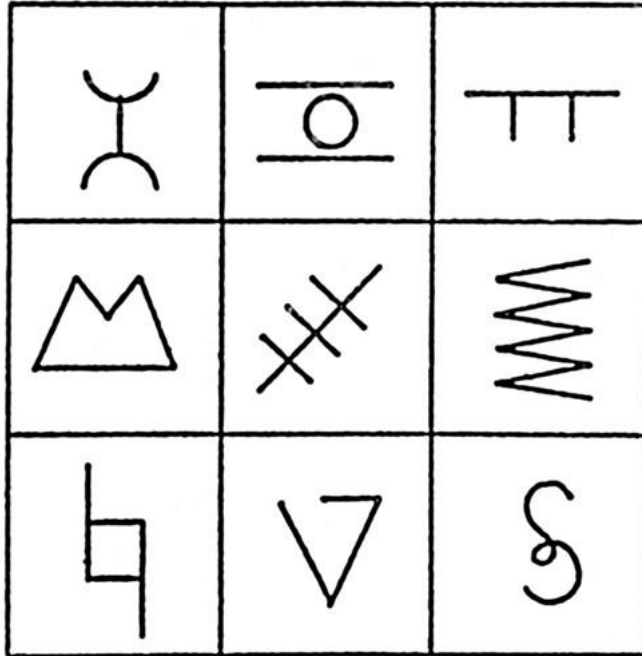
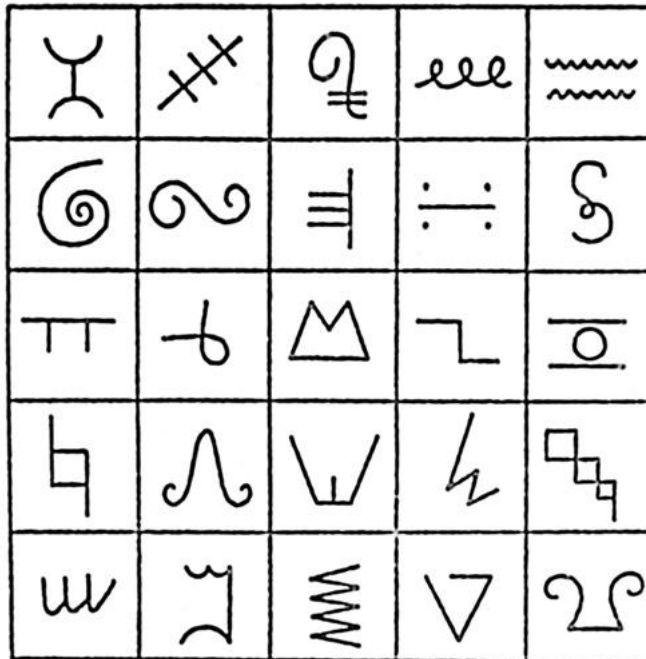

Рисунок С. 2

Додаток С. 1

Методика «Розташування чисел»

(автор: Гуменчук М.)

Ключ:

2	7	8	13	16
18	21	29	34	35
37	40	43	46	54
59	60	65	67	77
80	84	92	98	99

Бланк стимульного матеріалу

16	37	98	29	54
80	92	46	59	35
43	21	8	40	2
65	84	99	7	77
13	67	60	34	18

Бланк для заповнення

Додаток Т

Таблиця Т.1

Зміст складових готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ

№ пп	Складові готовності СІГДП до навчання у ВТНЗ	Рівні				
		П	Н	С	Д	В
1	2	3	4	5	6	7
1	<i>Мотиваційна готовність</i> (Ціннісно-особистісний компонент)					
1.1	<i>Внутрішня мотивація</i> Σ балів:	0	9-12	20-24	35-40	63-70
1.1.1	Інтерес до знань		×	×	×	×
1.1.2	Прагнення до новизни		×	×	×	×
1.1.3	Бажання вивчення навчальних дисциплін за фахом			×	×	×
1.1.4	Мрія за професією				×	
1.1.5	Прагнення до самодетермінації					×
1.1.6	Самовладання					×
1.1.7	Прагнення до влади		×	×	×	×
1.1.8	Самоствердження					×
1.2	<i>Зовнішня мотивація</i> Σ балів:	5-10	18-24	20-24	35-40	36-40
1.2.1	Наказ батька	×	×	×	×	
1.2.2	Вимоги родини	×	×	×	×	×
1.2.3	Направлення країни				×	×
1.2.4	Страх відрахування	×	×			
1.2.5	Ідентифікація з кумиром		×			
1.2.6	Інтерес до спілкування з викладачами	×	×	×	×	×
1.2.7	Інтерес до спілкування з друзями та знайомими	×	×	×	×	×
2	<i>Адаптаційна готовність</i> (Соціо-психофізіологічний компонент)					
2.1	<i>Психологічна адаптація</i> Σ балів:	10-20	30-40	55-66	70-80	90-100
2.1.1	Пристосування до нового мовного середовища	×	×	×	×	×
2.1.2	Самостійність	×	×	×	×	×
2.1.3	Самоефективність			×	×	×
2.1.4	Тривожність	×	×	×		
2.1.5	Емоційність	×	×	×	×	×

1	2	3	4	5	6	7
2.1.6	Сором'язливість	×	×	×	×	×
2.1.7	Кмітливість	×	×	×	×	×
2.1.8	Світогляд	×	×	×	×	×
2.1.9	Спілкування	×	×	×	×	×
2.1.10	Самопрезентація	×	×	×	×	×
2.1.11	Самосвідомість	×	×	×	×	×
2.2	<i>Фізіологічна адаптація</i> Σ балів:	2-4	9-12	20-24	28-32	36-40
2.2.1	Працездатність			×	×	×
2.2.2	Зовнішній вигляд	×	×	×	×	×
2.2.3	Загальний стан здоров'я	×	×	×	×	×
2.2.4	Функціонування фізіологічних систем		×	×	×	×
2.3	<i>Соціальна адаптація</i> Σ балів:	2-4	9-12	15-18	21-24	27-30
2.3.1	Задоволення потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі	×	×	×	×	×
2.3.2	Приналежність до певної соціальної групи	×	×	×	×	×
2.3.3	Толерантність		×	×	×	×
2.4	<i>Академічна адаптація</i> Σ балів:	0	3-4	5-6	14-16	18-20
2.4.1	Пристосування до компонентів педагогічної системи		×	×	×	×
2.4.2	Творчість				×	×
2.5	<i>Культурна адаптація</i> Σ балів:	1-2	3-4	15-18	28-32	36-40
2.5.1	Пристосування до нового етнокультурного середовища			×	×	×
2.5.2	Знайомство з традиціями та культурою України	×	×	×	×	×
2.5.3	Повага до традицій і звичаїв України			×	×	×
2.5.4	Такт				×	×
2.6	<i>Правова адаптація</i> Σ балів:	1-2	3-4	10-12	14-16	18-20
2.6.1	Знання правил проживання іноземців в Україні	×	×	×	×	×
2.6.2	Прийняття та виконання правил проживання іноземців в Україні			×	×	×

1	2	3	4	5	6	7
3	Теоретична готовність (Когнітивно-семантичний компонент)					
3.1	<i>Зміст знань</i> Σ балів:	0	3-4	10-12	14-16	18-20
3.1.1	Мовний		×	×	×	×
3.1.2	Професійний			×	×	×
3.2	<i>Обсяг знань</i> Σ балів:	0	6-8	10-12	14-16	18-20
3.2.1	Мовний		×	×	×	×
3.2.2	Професійний		×	×	×	×
3.3	<i>Якість знань</i> Σ балів:	0	0	5-6	14-16	18-20
3.3.1	Мовна			×	×	×
3.3.2	Професійна				×	×
3.4	<i>Уявлення про методи наукового пізнання</i> Σ балів:	0	0	5-6	7-8	18-20
3.4.1	Мовні			×	×	×
3.4.2	Професійні					×
4	Практична готовність (Процесуально-діяльнісний компонент)					
4.1	<i>Мовно-комунікативні якості</i> Σ балів:	0	3-4	15-18	21-24	27-30
4.1.1	Мовні		×	×	×	×
4.1.2	Предметно-мовні			×	×	×
4.1.3	Прагматичні			×	×	×
4.2	<i>Організаційні якості</i> Σ балів:	1-2	6-8	10-12	14-16	18-20
4.2.1	Морально-ділові	×	×	×	×	×
4.2.2	Особистісно-ділові		×	×	×	×
4.3	<i>Операційні якості</i> Σ балів:	1-2	6-8	10-12	14-16	18-20
4.3.1	Операторно-ділові	×	×	×	×	×
4.3.2	Операційно-практичні		×	×	×	×
4.4	<i>Технологічні якості</i> Σ балів:	1-2	3-4	10-12	14-16	18-20
4.4.1	Застосування словників, навчальної, довідкової, технічної, наукової літератури; використання бібліотечних фондів			×	×	×
4.4.2	Використання інтерактивних засобів інформації в навчально-дослідницької діяльності	×	×	×	×	×
Готовність до навчання у ВТНЗ Σ балів:		24-48	111-148	235-282	357-408	477-530

Додаток У

Таблиця У.1

**Показники сформованості готовності СІГДП (ЕГ) до навчання у ВТНЗ
за змістом її складових на формуючому етапі експерименту**

Ефект	Експериментальна група /ЕГ _{с1} / ($n_{с1}=44$)		Експериментальна група /ЕГ _{п2} / ($n_{п2}=44$)		Експериментальна група /ЕГ _{д3} / ($n_{д3}=6$)	
	∑ балів готовності до навчання у ВТНЗ	% частка	∑ балів готовності до навчання у ВТНЗ	% частка	∑ балів готовності до навчання у ВТНЗ	% частка
1	2	3	4	5	6	7
«Ефекту немає» $d \leq 258$	129	13,6%	112	15,9%	0	0
	138		235			
	237		247			
	245		248			
	246		251			
	252		252			
«Ефект є» $d > 258$	258	86,4%	263	84,1%	386	100%
	269		267			
	278		268			
	278		275			
	282		279			
	357		282			
	359		358			
	362		359			
	364		360			
	367		362			
	368		363			
	377		365			
	378		365			
	380		368			
	380		369			
	381		373			
	385		377			
	387		377			
	390		379			
	391		380			
391	384					

1	2	3	4	5	6	7
«Ефект е» $d > 258$	393	86,4%	384	84,1%		
	395		387			
	397		389			
	397		390			
	399		391			
	400		393			
	400		395			
	401		397			
	404		399			
	405		404			
	407		405			
	408		407			
	477		477			
	481		478			
	482		489			
	494		521			
	495					
Разом	15864	100%	15481	100%	2851	100%
Середнє	360,54		351,84		475,2	

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
імені ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

61002 м.Харків, вул. Артема, 44. Тел.: (+38 057) 700-38-88, факс: (+38 057) 700-39-14, E-mail: Khstua@lin.com.ua

13.10.2016р. № 29/16
на № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сладких Ірини Анатоліївни на тему «Формування готовності
студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання
у вищих технічних навчальних закладах» в Харківському
національному технічному університеті сільського господарства
імені Петра Василенка**

Сладких Ірина Анатоліївна впродовж 2009-2011рр. в Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка здійснювала дослідження формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ.

У ході педагогічного експерименту, у якому брали участь 67 осіб (22 викладача нашого університету та 45 студентів-іноземців) було апробовано розроблену автором сукупність положень, які визначають концепцію та модель формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання за інженерними спеціальностями.

Спільно з викладачами кафедри мовної підготовки у процесі дослідження Сладких І.А. запроваджувались нові форми розвитку соціально-психологічного, ціннісно-особистісного, когнітивно-семантичного та процесуально-діяльнісного потенціалу студентів-іноземців в аудиторний та позааудиторний час, що, сприяло формуванню адаптаційного, мотиваційного, теоретичного та практичного видів готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ.

Отримані результати педагогічного експерименту щодо динаміки готовності до навчання, дають підстави стверджувати, що реалізація запропонованої Сладких І.А. концепції сприяє належному формуванню готовності студентів-іноземців до навчання та відповідає вимогам сучасної підготовки іноземних фахівців за технічними спеціальностями. Отже, використання основних положень та висновків дисертаційного дослідження Сладких І.А. дає можливість підвищити якість навчально-виховного процесу в системі підготовки студентів-іноземців груп довузівського навчання у вищій технічній школі.

Проректор
з науково-педагогічної роботи,
к.т.н., доцент

Жила В.І.

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНЬОЙ УНІВЕРСИТЕТ**

61002, м. Харків, вул. Петровського, 25, тел. (057) 700-38-66, факс (057) 700-38-65, e-mail: admin@khadi.kharkov.ua

15.12.11 № 368/64

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження в навчальний процес
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету на тему: «Формування
готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних
навчальних закладах»

(спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти)

Сладких Ірини Анатоліївни

Впровадження результатів наукового дослідження в навчальний процес факультету підготовки іноземних громадян ХНАДУ здійснювалося протягом 2009-2011 років. У процесі професійної підготовки майбутніх іноземних фахівців актуальною є авторська концепція формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання.

Сладких І.А. запропоновано організаційно-педагогічні умови формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах. У систему довузівської підготовки студентів-іноземців факультету в аудиторний і позааудиторний час впроваджувалась модель формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах.

Здобувачем Сладких І.А., спільно з викладачами кафедри природничих і гуманітарних дисциплін факультету підготовки іноземних громадян ХНАДУ, організовано професійно-творчі, науково-теоретичні та науково-практичні проекти, що сприяють успішному розвитку та реалізації особистісно-професійного потенціалу студентів-іноземців груп довузівської підготовки.

Розроблені здобувачем педагогічні підходи й модель формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах отримали позитивну оцінку педагогічного колективу факультету підготовки іноземних громадян Харківського національного автомобільно-дорожнього університету і використовуються у навчальному процесі.

Результати дисертаційного дослідження Сладких І.А., здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук позитивно впливають на якість підготовки студентів-іноземців, заслуговують на високу оцінку й можуть бути рекомендовані до впровадження у систему підготовки іноземних громадян у вищій технічній школі.

Звіт про впровадження результатів дисертаційного дослідження заслухано на засіданні кафедри педагогіки, психології та мовної підготовки факультету підготовки іноземних громадян (протокол № 5 від 14.12.2011 р.).

Проректор з науково-педагогічної роботи
та міжнародних зв'язків Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету, к.т.н., професор

Тохтар Г.І.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет
Факультет підготовки іноземних громадян

ВИТЯГ

З протоколу № 5 засідання кафедри педагогіки, психології та мовної
підготовки від 14.12.2011 року

ПРИСУТНІ

Декан ФПШ, зав. каф. Бондаренко В.В., доц. Бесєдін О.М., доц. Педан Т.В.,
доц. Дем'янова В.Г., доц. Резван О.О., доц. Комишан А.І., доц. Гирич З.І.,
доц. Шапарь В.Б., ст. викл. Цимбал Т.М., ст. викл. Семененко І.Є.,
ст. викл. Моргунова Н.С., ст. викл. Чепурна В.О., викл. Колонтаєвська І.О.,
викл. Ткаченко І.В., викл. Кисіль Л.М., викл. Приходько О.М.,
викл. Князева І. О., ст. лаб. Безрукова Г.В.

ВИСТУПИЛИ:

Доц. Бондаренко В.В., який запропонував до уваги результат дисертаційного дослідження Сладких Ірини Анатоліївни на тему «Формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах»

Він зауважив, що підготовчі факультети в системі вищої школи повинні стати системоутворюючою ланкою формування готовності студентів-іноземців до навчальної та науково-дослідницької діяльності майбутніх іноземних фахівців. Тому, актуальною є мета дослідження – визначення особливостей технологічної реалізації формування готовності студентів-іноземців до навчальної та науково-дослідницької діяльності в умовах технічного університету. Проблема готовності студентів до професійної діяльності невіддільна від проблеми загальнокультурного розвитку студента, становлення соціальної й трудової активності, творчої ініціативи.

Доц. Комишан А.І, який відзначив що у роботі розкриті важливі питання, а саме те що головна педагогічна мета навчання студентів-іноземців ПФ – оволодіння знаннями, уміннями та навичками, що дозволяють вирішувати комунікативні завдання в реальних ситуаціях спілкування. Студенти також повинні мати знання про права й обов'язки студентів-іноземців, психолого-педагогічні особливості навчально-пізнавальної діяльності при отриманні вищої професійної освіти; знати особливості структури підготовки, організаційних форм і методів контролю навчання студентів у технічному вузі; мати навички раціональної організації (планування, реалізації, оцінки й корекції) траєкторії своєї діяльності; мати вміння й навичками самоосвітньої діяльності, сучасними методами й засобами роботи з різними джерелами

інформації; володіти методами, засобами й етикою комунікативних дій; уміти аналізувати рівень ефективності власної учбово-пізнавальної діяльності, удосконалювати особистісні й професійно значимі якості; мати уявлення про характер й змісту інженерної діяльності, типи професій, теорії професійного розвитку й етапи професійного становлення особистості.

ПОСТАНОВИЛИ:

Вважати результати результат дисертаційного дослідження Сладких Ірини Анатоліївни на тему «Формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах» позитивними

Рішення прийнято одностайно.

Зав. кафедри
доц.

Секретар

Бондаренко В.В.

Колонтаєвська І.О.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

вул. 68 Десантників, буд. 10, м. Миколаїв, 54003, Україна
Тел/факс: +38 (0512) 500-333, 500-069 E-mail: rector@kma.mk.ua <http://www.kma.mk.ua>

26.12.2011 № 3/1-204/ч

На № _____ від _____

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сладких Ірини Анатоліївни
на тему "Формування готовності студентів-іноземців груп
довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах"
(спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти)
у навчальний процес Чорноморського державного університету імені Петра Могили*

Прогресивний сталий розвиток українського суспільства потребує глибоких змін у модернізації системи університетської освіти. Згідно Закону України "Про освіту", одним із принципів її розбудови є створення умов для повної реалізації здібностей, таланту, всебічного розвитку кожної людини, гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських цінностей. Саме освіта у сучасному суспільстві покликана стати відповідачем за розвиток майбутньої інтелектуальної еліти не тільки нашої держави, а й багатьох країн Азії, Африки та Близького Сходу. Професійна підготовка студентів-іноземців є одним із актуальних питань вищої освіти України.

Тому особливої актуальності набувають результати дисертаційного дослідження І. А. Сладких на тему "Формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах", які впродовж 2009-2011 років були апробовані викладачами нашого університету в межах професійної підготовки українських та іноземних студентів.

Сукупність положень, а саме, дидактичні особливості процесу формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання, педагогічні умови формування готовності та характеристика критеріїв і рівнів сформованості готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах знайшла належне місце у навчально-виховному процесі підготовки сучасних фахівців на факультетах та інститутах нашого університету.

Результати і висновки дисертаційного дослідження Сладких І. А., здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук, впроваджені в навчальний процес і наукову діяльність ЧДУ імені Петра Могили, заслуговують на позитивну оцінку та можуть бути рекомендовані до застосування у процесі підготовки сучасних вітчизняних та іноземних фахівців у вищих навчальних закладах.

Проректор з наукової роботи
ЧДУ імені Петра Могили,
д.пед.н., професор

О. П. Мещанінов

*Гігієна Мещанінова О.П.
кріп. фахівця М.А. —*

008508

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

Україна, 61002, м. Харків, вул. Фрунзе, 21, тел.: +38(057)707-66-00, факс: +38(057)707-66-01
E-mail: omsroot@kpi.kharkov.ua

7.03.2012 № 66-01/52
На № _____

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор НТУ«ХП»,
доктор технічних наук,
професор Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ

« 7 » 03 2012 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційного дослідження
Сладких Ірини Анатоліївни

на тему «Формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах»
(спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти)
в навчальний процес

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

В Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» впродовж 2006-2011 рр. здійснювалося впровадження результатів наукового дослідження Сладких І.А. в навчальний процес із метою підвищення якості підготовки майбутніх інженерів іноземного походження з різних технічних напрямів. Особливої уваги заслуговують дослідження дисертанта у галузі особистісно-професійного розвитку та формування готовності до подальшого навчання у вищому технічному навчальному закладі у студентів-іноземців груп довузівської підготовки факультету міжнародної освіти, що пов'язані із виконанням тематичного плану Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у процесі розробки теми «Розробка методології формування психологічної готовності майбутніх фахівців технічного університету до професійної діяльності» (РК № 0107U000600); теми «Формування управлінської гуманітарно-технічної еліти у ВТНЗ з використанням інноваційних педагогічних технологій» (РК № 0110U4001253).

Наукові результати автора полягають у обґрунтуванні та експериментальній перевірці організаційно-педагогічних умов, які забезпечують формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах.

У процесі дисертаційного дослідження було визначено та проаналізовано стан формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах на сучасному етапі розвитку вищої технічної освіти України та країн СНД.

У ході педагогічного експерименту, під час якого брали участь 265 студентів-іноземців інженерно-технічних груп довузівської підготовки, 31 викладач, 10 методистів факультету міжнародної освіти НТУ «ХП» та 8 представників іноземних фірм-постачальників, визначено:

– функції системи довузівської підготовки (адаптивна, мотивуюча, освітня, розвивальна, виховна, соціокультурна) щодо студентів-іноземців груп стандартного заїзду (з допустимим відхиленням від стандарту 1-3 тижні), студентів-іноземців груп пізнього заїзду (з допустимим відхиленням від стандарту до 12 тижнів), студентів-іноземців, які прибули за державним обміном до навчання у ВТНЗ;

– вплив освітнього середовища та особи педагога на формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах;

– послідовність, взаємозв'язок і зміст етапів довузівської підготовки студентів-іноземців, яка забезпечує формування готовності до навчання у вищих технічних навчальних закладах;

– особливості педагогічної дидактичної взаємодії у формуванні готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що *вперше розроблено й науково обґрунтовано дослідну модель, концепцію та організаційні педагогічні умови формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ.*

Теоретичне значення дисертаційної роботи:

– *обґрунтовано* *дефініцію* «готовність студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах», як системне цілісне особистісне утворення, що забезпечує успішну діяльність в іншомовному соціокультурному просторі в умовах технічного ВНЗ та обумовлено рівнем розвитку та ефективною мобілізацією всіх психофізіологічних систем, ступенем сформованості різнобічно освіченої професійно компетентної творчої особистості;

– *визначено* складники готовності (мотиваційний, адаптаційний, теоретичний, практичний), компоненти готовності (ціннісно-особистісний, соціопсихофізіологічний, когнітивно-семантичний, процесуально-діяльнісний), їх критерії та показники рівнів готовності;

– *удосконалено* зміст, форми, методи формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ;

– набули подальшого розвитку наукові положення про педагогічний супровід формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ; технології формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у ВТНЗ.

Результати дисертаційного дослідження Сладких І.А. висвітлено у 40 наукових працях, з них: 7 статей у провідних фахових виданнях (5 – одноосібно), затверджених ВАК України; 6 статей у журналах і збірниках наукових робіт, 7 статей та 19 тез у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських конференцій. Участь у міжнародних семінарах та конференціях відзначена 7 сертифікатами та грамотами.

Викладачами кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами всебічно застосовуються у навчально-виховному процесі підготовки майбутніх фахівців в умовах технічного університету науково-теоретичні розробки щодо концепції підготовки майбутнього іноземного фахівця, запропонованої Сладких І.А. Висновки та результати дослідження можуть бути використані для подальших досліджень проблеми формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання.

На цих підставах вважаємо, що результати дисертаційного дослідження Сладких І.А., здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук впроваджено в навчальний процес і наукову діяльність Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Належний науковий рівень дослідження, вірогідність результатів і висновків справляють позитивний вплив на якість підготовки студентів-іноземців на етапі довузівської підготовки та сприяють ефективному формуванню готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах. Дослідження Сладких І.А. заслуговує високої оцінки, результати якого можуть бути рекомендовані до впровадження у вищій технічній школі.

Проректор з науково-педагогічної роботи
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»,
завідувач кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами
член-кореспондент НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор

О.Г. Романовський

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
Підпис *О.Г. Романовського*
Засвідчую
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ КАДРІВ